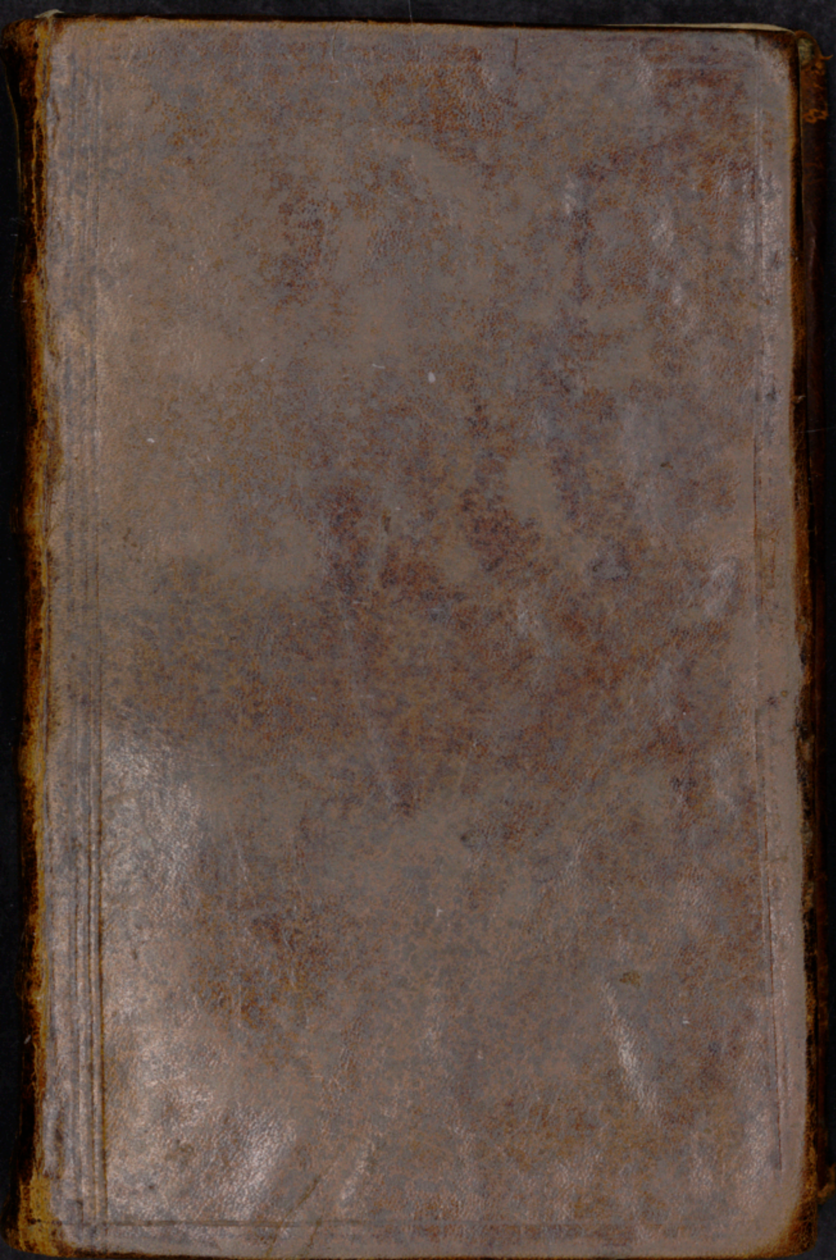
HOLBERGS
EPISTLER
T: IV.

Malcolm Abeline

LUD. HOLBERGS Epistler,

TOM. IV.

Kiøbenhavn, 1765.
Trykt hos Andreas Hartvig Godiche.

Epistola CCC.

Til * *

Min Herre skriver, at nogle legge mig dette til Last, at jeg skiemter formeget i mine Skrifter. Jeg tilstaaer gierne, at mine Skrifter ere frugtbare paa Skiemt, men det er gemeenligen saadan Skiemt, som bevæger Latter og undervi-ser tillige. Naar man ellers igiennemlæser alle mine Skrifter, seer man dog, at jeg lemper min Pen efter Materien, at jeg holder min Geist udi Tøylen i de Materier, som behove at udføres udi en ærbar Stiil. Dette haver jeg fornemmeligen givet tilkiende udi Fortalen af min Kirke-Historie, hvoraf tydeligen sees, at jeg saadan Regel nøye iagttager; thi en Klygt, som paa en Tiid og paa et Sted kand være en Zirat, kand paa en anden Tiid og paa et andet Sted være en Vanheld. Jeg haver ofte bevidnet, at, hvis jeg enten var bleven Præst

eller Advocat ved en høy Rett, vilde jeg stedse have beflittet mig paa, at intet udi mine Prædikener eller Actioner skulde høres, som kunde bevæge til Latter. Dette tages ikke af alle i Agt; thi der findes adskillige Prædikantere, der paa Prædikestolen give deres lystige Geist Tøylen: Hos vore Advocater merkes denne Feyl udi største Grad; thi der findes Procuratores, hvilke dagligen søge at distingvere sig ved saadant, ey iagttagende, at hvad som er anstændigt udi et Selskab eller udi en Borgestue, er u-anstændigt og lastværdigt for en anseelig og høy Rett. De synes at indbilde sig selv, at en Sag af dem ikke med Applausu kand ageres, med mindre de kand komme Dommerne til at lee. En Arleqvin, Sganerel eller lystig Henric parerer ikke nær saavel udi et ærbart og anseeligt Domhuus som paa en Skue-Plads. De gamle Romere, som paa Skue-Pladser uden Anfægtning kunde anhøre de frieste Talemaader, som ofte ginge indtil Obscæniteter, gave intet Qvarteer til dem, som enten udi Ord eller Gebærder ey iagttoge den yderligste Sømmelighed for Retten. Aulus Gellius fortæller, at en Romer blev actioneret, efterdi han engang havde gispet, da han stod for Retten, og at intet befriede ham for Straf uden Vidnesbyrd om hans Svaghed. M. Popilius Censor, da han mynstrede Ridderskabet, og fandt at Rytteren var fæd og trivende, men Hæsten maver, spurte han om Aarsagen dertil: Rytteren svarede da: **Det kommer deraf, at jeg plejer mig selv: Men min**

Stald-

Stald-Karl Statius rygter min Hæst. Formedelst dette flygtige Svar blev han satt i Penge-Straf. Herom kand ikke for ofte giøres Erindring, saasom intet meere gaaer udi Svang. Den samme Advarsel kand ogsaa giøres til visse af vore Poëter, som uden at giøre Forskiæl imellem ærbare og lystige Materier, imellem Sørge- og Bryllups-Vers, give deres Geist lige stærkt Sporerne; gid man ikke kunde og sige det samme om adskillige geistlige Sanges Forfattere. Man haver ikkun at igiennemlæse vor gamle fuldkomne Psalme-Bog, for at see, at derudi findes adskillige Sange, hvoraf man saavel i Henseende til Materien som Melodien kand græde og lee paa eengang. Jeg forbliver 2c.

Epiſtola CCCI.

Til * *

Jeg takker min Herre for ſin ſidſte Skrivelſe og finder, at den Erindring, ſom han derudi gior, er heel grundig. Han raader mig at holde Fred med Advocater. Det er ogſaa mit Forſæt, hvorfore jeg beder, at han ingen viſer det Brev, hvorudi jeg haver givet mine Tanker tilkiende om ſamme Nation, overladende Dommere, ſom ſaadant vedkommer, at legge Tømme paa deslige Perſoner, naar de udi Rettergang overtræde deres Grændſer. Ved min forhen giorte Anmerkning over Advocater maa jeg dog tilkiendegive, at jeg derunder ikke befatter alle, ſaaſom jeg kand nævne adſkillige, der udi deres Actioner holde ſig inden deres foreſatte Grændſer, og alleene ſøge grundigen at forſvare de Sager, ſom ere dem betroede, uden at betiene ſig af Turlupinader og u-ſommelig Skiemt imod deres Contraparter, ſom heller tiene til at fordærve end at beſtyrke deres Principalers Sager. Min Critiqve angaaer ikkun viſſe af dem, hvilke dagligen ved u-anſtændigt Skiemt ſøge at ſignaliſere ſig for høye Retter. Dog er det raadeligt at holde Fred ſaavel med de eene ſom med de andre; thi, endſkiønt man er i Stand at betale en Advocat Lige for Lige, ſaa er dog Partier ikke lige, thi en Advocat, ſom dagligen vænnes til at give og imodtage haarde Ord, kand lignes med en

hærdet

hærdet Soldat, paa hvilken intet Skud bider, og kand siges at have en Hud saa barket, at man deraf kunde giøre Rytter-Kollerter eller Støvler, da en anden derimod, som ikke øves udi saadanne daglige Skermydseler, og som haver et meere tyndt og delicat Skind, føler det mindste Stød, som giøres imod ham. Det er derfore best at holde sig fra Dueller, hvorudi aldrig kand figtes med lige Fordeel, og, som Poëten siger:

Ubi tu pulsas ego vapulo tantum.

Jeg forbliver &c.

Epiſtola CCCII.

Til * *

Der ere 3 Slags Maader, ſom man betiener ſig af at canoniſere Menneſker paa, og at erklære dem ſtørre og værdigere end andre. Kirken betiener ſig af den eene, Staten af den anden, og de høje Skoler af den tredie. Ved den geiſtlige Canoniſation bliver een erklæret Helgen, ved den civile bliver han kronet med den Titel af en Helt, og ved den Academiſke zires han med det prægtige Navn af Polyhiſtor. Saadant er all den Ære, dødelige Menneſker kand ønſke og eftertragte, enhver udi ſin Stand. Naar man ſammenſamler alle de Perſoner, ſom med ſlige prægtige Titler ere beærede, finder man ſaa ſtore og vidtløftige Regiſtere derpaa, at man kand ikke andet end fatte høje Tanker om det menneſkelige Kiøn, der haver produceret ſaa mange Zirather og Meſterſtykker. Naar man derimod nøje efterforſker enhvers Adkomſt til ſaadan Ære, finder man, at Hiemmelen for mange bryſter. Adſkillige Mynſterſkrivere eller Critici have foretaget ſig at examinere og mynſtre den første Claſſe, og klarligen have viſet, at Helgenes Regiſter eller Catalogus haver været langt ſtørre end den burde være, og derfore ikke have taget i Betænkning at lede ligeſom ved Ermene een Helgen ud af Paradiis

efter

efter den anden. Saadant have foretaget sig ikke alleene Protestantiske men endogsaa Roman-Catholske Critici, og haver den bekiendte Launoy saaledes distingveret sig der med, at nogle skiemtviis have sagt: Hvis denne Mynsterskriver skal længe holde Protocol, bliver der neppe een Helgen tilbage i Himmelen. Det synes og, at een og anden Pave selv haver tvivlet om visse Helgenes lovlige Adkomst. Jeg haver derpaa anført et Exempel udi min Kirke-Historie, hvor der tales om en Romersk Pave, som saadant gav tilkiende; thi, da han engang enten blev forurettet, eller meenede sig at være forurettet af et vist Italiensk Huus, sagde han: Disse Folk ere meget utaknemmelige imod mig, ej eftertænkende, at jeg haver canoniseret een af deres Familie, som aldeeles ikke tilkom saadan Ære. En saadan Mynstring kand komme de øvrige Helgene til at skielve og bæve, ja det er at befrygte, at, hvis quæstio status blev moveret en St. Francisco og en St. Dominico selv, som deres Disciple have givet Sæde udi Himmelen imellem GUD Fader og Jomfrue Maria, de vilde have Vanskelighed ved at fremvise deres Hiemmel, og neppe vente deres Dom at blive clausuleret med et uti possidetis. Hvor vilde det da ikke gaae med de andre, som ere udi saa stor Mængde, at Papebroch haver regnet imod 1800 Helgene alleene paa den 1 Junii udi Aaret, og hans trykte Martyro-

 logi-

logium, som indeholder ikkun 6 Maaneder, bestaaer af 24 Vol. in Folio. Den Mynstring, som Launoy haver giort, er ikkun en Prøve, som tiener til Beviis paa, hvad ved en nøyere Examen kand giøres. Han siges, at have drevet af Himmelen fleere Helgene end 10 Paver have canoniseret. Men saadan Reduction vil endda ikke meget forslaae, og det efter Romerske Skribenteres egen Tilstaaelse. Mabillon haver skrevet en Dissertation, hvorudi han haver viset, hvor u-rimelig denne Helgenes store Mængde er, helst af de nye, om hvilke Camus Bi-skopen af Bellai sagde engang paa Prædikestolen, at han vilde give 100 nye Helgene for een gammel. Naar Roman-Catholske tale saaledes, saa kand man slutte, hvad Protestantiske Skribentere dømme herom, hvilke lade fast ingen blive staaende, uden Patriarcher, Propheter og Apostle, saa at, om deres Annotater ere rigtige, blive mange 1000 Stole ledige udi Himmelen. Sandeligen, naar man læser Kirke-Historien, og deraf seer, at een formedelst Studsighed imod den høje Øvrighed; en anden formedelst Iver i at forsvare Pavernes Interesse og Myndighed; den tredie formedelst Ørkesløshed; den fierde formedelst Dumhed, og en blind Troe, som han aldrig haver bemøjet sig med at efterforske; den femte ved at igiennemhegle Mennesker for de Synder, som han selv dagligen haver bedrevet; den siette ved at give til Kirker og Klostere Penge, som han ofte ved u-lovlige Middeler haver samlet; den syvende ved blodige Forfølgelser imod Vildfarende; den ottende ved Hyklerie, og med Iver at for-

forfegte Lærdomme, som han selv i Hiertet haver beleet ꝛc. og saaledes merker, at nogle ved Magelighed og for godt Kiøb, og andre ved syndige og u-lovlige Midler ere blevne Helgene, kand man holde for, at Papebrochs 24 Volumina kand reduceres til saa Blade, og at Helgene, som neppe kand faae Rum udi Himmelen, kand med Mageligbed indsluttes udi en liden Almanac. Thi de fleeste Helgene kand lignes med vore caracteriserede Rangs-Personer, hvilke have Titler af det, som de hverken ere, eller agte at blive. Jeg kand ikke forbigaae her at anføre det Svar, som Cominæus engang fik af en vis Mand udi Bourges. Da han spurte samme Mand, hvi man kaldede Joh. Galeazzo en Helgen, da det dog var bekiendt, at han haver været en stor Tyran, svarede Manden: **Man kalder dem her i Landet Helgene, som have givet noget til et Kloster.** Da Cardinal Bessarion saae, at man giorde mange Uværdige til Helgene, sagde han: **Disse nye Helgene komme mig til at tvivle, om de gamle og ere ægte** (questi santi moderni mi fanno dubitare delli passati). Saasom Tallet er blevet saa stort, at Aaret ikke kunde forslaae til Helgenes Fester, haver man stiftet Alle Helgens Dag, paa det at ingen skulde forglemmes. Man kand derfore herpaa applicere det, som Juvenalis siger om de Romerske Guder:

- - Nec turba Deorum
Talis, ut eſt hodie, contentaque ſidera paucis
Numinibus, miſerum urgebant Atlanta minori
Pondere.

Træder man til den anden Canoniſation og examinerer deres Adkomſt, ſom have erhvervet Titel af Helte, ſaa bliver Reductionen der ikke mindre. Man kand regne 3 Slags Helte. De allerældſte bleve efter deres Død holdne for halve Guder, ſaa at Templer for dem oprettedes, guddommelige Dyrkelſe given, og Bolig dem aſſigneret udi Melke-Vejen. Saadanne vare Hercules, Minos og adſkillige andre, hvoraf nogle have ovet adſkillige Velgierninger imod Menneſker, andre derimod have ſignaliſeret ſig ved Styrke og Manddom. De efterfølgende vare ſaadanne, for hvilke man vel oprettede Templer, men ſom dog ikke have faaet Sted iblandt Semideos eller halve Guder. Diſſe ere de ſtore Sejer-Herrer, hvis Meriter fornemmeligen have beſtaaet i at myrde Menneſker, og at undertvinge Lande og Stæder. De ſidſte ere de, hvis Meriter ere af ſamme Natur ſom de Foregaaendes, men ſom maa lade ſig nøje med den pure Titel af Helte, ſom endnu bruges, og i vor Tiid gives i Fleng til mange, ſaa at det Ord Helt er nu omſtunder ikke af megen Betydelſe. Naar man nu examinerer ſaavel de nye ſom de gamle Heltes Adkomſt, finder man, at den gemeenligen er ilde grun-

det; thi, naar en Helt skal tages i den rette Meening, og derved forstaaes en Velgiører af det menneskelige Kiøn, som haver distingveret sig ved Dydens Øvelse, som ved herlige Love haver cultiveret Mennesker, stiftet Stæder og Regieringer, ophittet Konster og udrøddet Laster, seer man, at en stor Deel, som er ziret med saadan Titel, og ophøjet til saadan Ære, maa igien degraderes. Thi sporges der, hvorfore Alexander kaldes en Helt, saa kand dertil intet andet svares end dette, at han gik stedse om med Sværd udi Haanden for at myrde Mennesker: Achilles haver intet andet at beraabe sig paa end sine stærke Arme, hvilket er en slet Adkomst, efterdi der findes adskillige umælende Creature, som ere langt stærkere, saa at han lidet differerer fra en stærk og brutal Arbejds-Karl. Det samme kand siges om Diomedes, Ajax og andre; thi det var alleene stærke Arme, som giorde Folk til Helte udi Homeri Tiid. Hvad Æneas angaaer, da meene nogle, at han kand ikke henføres til den Classe, St. Euvremont siger, at han fortiener heller at ansees som en Munke-Ordens Stifter end som en Heros. Men man kand sige, at han fortiener hverken den eene eller den anden Titel; thi, med alle de Attester, som Virgilius haver forsynet ham med, kand han dog hverken passere for en Helt eller en dydig Mand; thi Poëten afmaler ham til Deels som en frygtagtig Person, hvilket kommer ikke overeens med den Characteer, som gives de Homeriske Helte, hvis Egenskab er Styrke og Brutalitet, til Deels ogsaa som en u-retfærdig Mand,

efter-

efterdi han voldtog under Ægteskabs Løfte en Dronning, som han siden forlod; saadant passerer ikke for Heroismus ved vore Tamper-Retter. Alexander og Cæsar kand med bedre Foje regnes blandt de Homeriske Helte; thi de fuldte begge de Ældres Fodspor: Men hverken den eene eller den anden kand ved Examen Philosophicum blive staaende paa Rullen. Thi det heeder, som Poëten siger:

Mais qvelqves vains lauriers, qve promette la guerre
On peut être Heros, sans ravager la terre.

At saadanne Titler til deslige Personer gives, er derfore enten af Hyklerie eller Vildfarelse. Den kaldes Heros, som distingverer sig ved Krigs-Bedrifter, og den kaldes en stor Mand, som excellerer baade udi Krigs- og Stats-Sager. Men, naar man legger dem begge udi een Vejeskaal, kand de ikke opveie mod en dydig Mand, hvilken egentlig fortiener Navn af en Helt. De sidste Slags Helte ere saadanne, til hvilke Titlen gives udi Fleng, og hvoraf mange ingen Adkomst dertil kand vise uden af hykkelske Historie-Skrivere og Poëter, hvilke udi de sidste Tider giore og have giort saa mange Helte, at deres blotte Navn vilde indtage meere Plads end Papebrochs Martyrologium og hans 24 Volumina in Folio. Thi det er nu omstunder lettere at blive Helt, end det var udi Middel-Alderen at blive Helgen, saasom de sidste Tiders Poëter give ligesaa godt Kiob som Middelalderens Munke. Af dette sees, hvilket Nederlag en Launoy vilde giore, hvis

han

han ogsaa foretog sig at holde Mynstring over Helte, og at han vilde ved Ermene udlede end fleere Helte af deres Boliger end Helgene af Paradiis. Jeg haver viset udi Klims underjordiske Reise, at Potuanerne med Helte-Titler beærede en Huus-Fader, der havde 12 vel optugtede Børn, og derimod negtede de saa kaldne Seyer-Herrer, som havde bortdrevet deres Tiid med at myrde Folk, Titel af Mennesker. Nu skrider jeg til de Academiske Canonisationer eller den 3die Classe, som bestaaer af den, der have Titel af Polyhistores. Disse kand henføres til tvende Classer. Den første bestaaer af dem, som have erhvervet sig saadanne Titler eller Academiske Canonisationer, førend man begyndte at skrive lærde Journaler; den anden af dem, som have faaet Navn af Polyhistores efter saadanne Journalers Publication. Af dem, som ere i den første Classe, kand vises adskillige, som virkeligen have fortient den Titel. En Erasmus, en Grotius, en Scaliger &c. kand med Rette bære saadant Navn, efterdi, om de ikke besadde alle, saa dog de vigtigste Videnskaber, hvilke ikke kunde erhverves uden ved idelig Læsning og et fast uendeligt Arbejde. Derimod, siden den Tiid man haver opfyldt Verden med lærde Journaler og Extracter af Skrifter, hvormed en sættes i Stand til at tale om alle Slags Videnskaber, som han ikke forstaaer, og at criticere Bøger, som han aldrig haver læset, kand man ved maadelig Læsning erhverve et stort Navn. Aarsagen er, at man ligesaa hastig og med mindre Møye kand læse 100 Extracter

tracter af Skrifter end een eeneste god Bog; hvorudover een, som er begaved med en god Ihukommelse, kand ved deslige Læsning giøre saadan Parade, at han iblandt visse Folk ansees som en Hexemester: Jeg siger iblandt visse Folk, som ikke vide, af hvilke Kilder Lærdommen flyder. Det er af saadanne Folk at Personen canoniseres. Og de, som see dybere ind udi Tingen, og veigre sig ved at underskrive saadan Canonisation blive anseete som avindsyge og misundelige Mennesker. Mynstringen med Personer af denne Classe kand best giøres med at opholde enhver saadan Titular-Polyhistor noget længe udi en Materie, da merker man Sammenhængen, og da seer og hører man, at han intet veed uden hvad han kand komme ihu af den Extract, som han haver læsed. Intet er i mine Tanker meere nødigt at erindre; saasom Erfarenhed viser, at der er intet, hvorudi Folk meere lade sig forblinde. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCIII.

Til * *

Fanaticismus, som man paa Dansk kand kalde Svermerie, er en af de farligste og tilligemed mindst farlige Religions-Secter. Den er een af de farligste, efterdi den strider baade imod Skrift og Regiering; thi en Svermere sætter intet til Grundvold uden en Affect, som han kalder Samvittighed; det er Hiulet, som alleene driver ham som en Machine, saa at den grundigste Lærdom og de klareste Argumenter, som man ofte seer at virke hos andre Kiættere, kand ham aldeeles ikke bevæge. Man kand disputere med andre Kiættere, saasom de ere eenige udi almindelige Principiis, men differere alleene fra hinanden udi Forklaringer: Med Svermere derimod er det et forgiæves Arbejde, efterdi de intet holde for Sandhed, uden det, som de ville holde for Sandhed, og intet holde for Rette-Snoer, uden hvad de selv have satt sig for at være Rette-Snoer, eller rettere, ingen anden Gang kand tage, uden den, som Hiulet, hvoraf de drives, eengang haver satt dem udi. Saasom nu derfore deres Religion ikke grundes paa Fornuft, men er Machinal, saa ere de af alle Kiættere de ubeqvemmeste til at leve udi Societet, og ingensteds kand passere for gode Borgere udi en Stad. Thi ingen kand indlemmes udi et Societet, som veigre sig ved

at

at underskrive Societetets Love uden conditionaliter, det er, med den Reservation, at iagttage Loven, saavidt dens Affect eller indvortes Drift tillader. Det er i den Henseende, at Svermerie er den farligste Religions-Sect, ligesom man udi anden Henseende kand sige, at det er ogsaa den mindst farlige; thi Erfarenhed lærer, at Fanaticismus af alle Religioner haver mindst Bestandighed, thi den er som en heftig Feber, hvilken, jo stærkere den raser, jo hastigere faaer den Ende. Man kand derfore sige om den, som Pave Sixtus V. sagde om en vis Sect, som holdt det for en Synd, at Ægte-Folk skulde have legemlig Omgiængelse med hinanden, og paastod, at en Hustrue for en Mand skulde være som Livets Træ, som han ikke maatte røre. Det var om denne Sect bemeldte Pave sagde: Non si chiava in qvesta religione, non durera: Det er: **All Kiøds Lyst er forbuden i denne Sect, den vil derfor ikke vare længe.** Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CCCIV.

Til * *

Egen Roes, saasom den er ubehagelig at høre, og tilkiendegiver Forfængelighed, saa er den ogsaa fornemmeligen et Beviis paa den Rosendes Maadelighed og faa Meriter; thi ingen taler prægtigere om sig og Sine, uden tilligemed at tilkiendegive en Mistanke om andres Tvivlsmaal, ligesom en, der beseigler alle sine Ord med blodige Eeder, synes derved at vise, at hans blotte Tale og Løfter ikke kand holdes tilforladelige. Jeg blev forgangen Dag bestyrket i de Tanker, da jeg var i Selskab med en Polsk Herremand. Den samme talede om nogle anseelige Mænd, som hans Fæderneland havde tilveyebragt, hvilke han opløftede til Skyerne og afmalede som Naturens Mesterstykker. Saasom nu den Polske Historie var mig bekiendt, og jeg vidste, at hans Fæderne-Land ikke havde været saa frugtbart paa store Mænd, hverken udi Kriigs, Stats eller lærde Sager, som adskillige andre Riger, saa merkede jeg strax, hvorpaa disse Lovsange grundede sig, og at han rosede saa stærkt, efterdi han frygtede for andres Vantroe. Dette bør tiene til Erindring til Skribentere, der tale saa prægtigen om Generaler, Stats-Mænd og Lærde, som deres Fæderne-Land haver produceret. De meene, at giøre Landet en Tieneste dermed, da de tvert-

tvertimod tilkiendegive dets Fattigdom, og de selv blive anseede som Pralere. Ingen Græker taler saa prægtigen om Aristoteles, ingen Romer om sin Cicero, og ingen af de nu meest florerende Nationer om deres store Mænd, som Araber tale om en Albufaragio, en Averroës, og andre Pedanter; thi man seer, at dem gives Titler, som ikke tilkomme Mennesker. Dette tiener til ufeylbart Beviis paa Landets Fattigdom. Det er af den Aarsag, at adskillige maadelige Personer udi de alleræld ste Tider bleve efter deres Død erklærede Guder, hvilken Ære de ikke vilde have erhvervet, hvis samme Tider havde været saa frugtbar paa store Mænd, som de paafølgende. Jeg forbliver 2c.

Epiſtola CCCV.

Til * *

En ſærdeeles Caſus er anført i min Kirke-Hiſtorie, hvorom er twiſtet, thi den Gierning, ſom derudi findes, er af nogle bleven fordømt, af andre igien undſkyldet. En vis Mand, ſom ikke kunde betale den Skat, ſom han var taxeret for, blev af den Romerſke Conſul Acindyno, kaſtet udi Fængſel, og truet med Døden, hvis han inden en vis Dag ey betalede. Den ſatte Tiid var forhaanden, og den fangne Mand var endda ikke i Stand til at erlegge Skatten. Udi denne bedrøvelige Tilſtand tilbød en riig Perſon ſig at udløſe ham, hvis ham maatte tilſtedes at forlyſte ſig en Nat med den Fangnes Huſtrue, af hvis Skiønhed han var bleven optændt: Qvinden, ſom meenede, at det var en Pligt ſaadant at indgaae for at frelſe ſin Husbondes Liv, giver ham dette Tilbud tilkiende. Manden takker hende derfor og befaler hende Gierningen. Auguſtinus, ſom anfører denne Hiſtorie, deciderer vel intet abſolute udi ſamme Caſu, men ſynes dog heller at undſkylde end at fordømme Qvindens Gierning, andre derimod ſaavel gamle ſom nye Caſuiſter laſte den. Iblant de ſidſte er Monſr. Bayle, hvilken, endſkiønt han gemeenligen gaaer ud af den alfare Vey, dog en og anden gang angribes af ſterke Orthodoxiſke Paroxys-

roxysmis: thi her taler han med Heftighed imod Augustinum, sigende, at, hvis saadant maatte tillades, kunde alle Bud uden Synd overtrædes, og enhver kunde undskylde en Misgierning med Fornødenhed. Mig synes, at det er best, herudi at gaae en Middelvey imellem dem, som berømme, og dem, som plat fordømmer denne Gierning. Man kand paa den eene Side tilstaae, at adskillige Misbrug af saadan Tilladelse kand flyde, efterdi en og anden kunde fingere Fornødenhed for at styre sin egen Lyst. Paa den anden Side kand man forestille sig, hvad der vilde dømmes om den Hustrue, der af saadan Skrupel ikke vilde redde hendes Husbond fra en haanlig Død. At videre Misbrug deraf ikke skulde giøres, kunde forekommes ved nøye at efterforske en saadan Gierning, om derudi var en lige Fornødenhed. Jeg ønsker ellers at have min Herres Tanker herom. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCCVI.

Til * *

Man haver seet hæftige Tvistigheder om de gamle og de sidste Tiders Lærdom. Jeg haver ved en og anden Leylighed viset, at det er vanskeligt at dømme herom i Almindelighed. Man maa, for at fælde en grundig og upartisk Dom herudi, giøre Forskiæl imellem Videnskaber, saasom der ere visse Videnskaber, man maa give de gamle, og andre, hvorudi man maa give de nye Fortrin. En meere særdeles Tvistighed haver og reiset sig angaaende den 16 og 17 Alders Lærdom. Derom taler en skarpsindig Autor, som levede mod Enden af den sidste Alder, saaledes: Medens Critiqven, siger han, udi de lærde Sprog varede, saae man Mænd af en overvættes stor Lærdom og saadanne, som den paafølgende Alder ikke haver kunnet fremvise. Den nye Philosophie, som siden er cultivered tilligemed moderne Sprog haver bragt den sidste Alders Mennesker udi anden Smag, saa at den anden gamle Erudition haver ophørt, og i dens Sted er bleven merket en meere fiin Geist og nøyere Skionsomhed, saa at samme Alders Mennesker ere blevne mindre lærde, men meere skionsomme end de forrige. Saaledes dømmer herom bemeldte Autor, og kand man ikke sige, at hans Dom er ilde grundet; thi det er gandske klart, at

de forrige anvendte deres meeste Tiid og utroeligt Arbeyde paa at forklare Autores, og at rense dem fra Copiist-Feyle, bekymrede sig lidet om at hæve deres Geist hoyere. Hvis man derimod vil gaae videre frem i Tiden og ligne den Alder, hvorudi vi nu leve med den sidste, nemlig det 18de Seculo, saa merker man en kiendelig Aftagelse saavel udi det eene som udi det andet, thi, hvor man kaster Oyne, og i hvilket Land man efterleder, findes ingen Grotius, Cartesius, Newton, Bayle, Clericus, &c. ja neppe nogen, som kand komme dem nær. Vel kand ikke nægtes, at nogle Decouverter udi vor Tiid ere giorte udi Mathematica og Physica; men, hvis vor Tiid havde været saa frugtbar paa store Mænd som forrige Alder, vilde saadanne Decouverter være bleven langt større. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CCCVII.

Til * *

Du skriver, at du haver i Sinde at tage Afskeed fra din langvarige Tieneste, efterdi du merker Alderdommens Frugter, som formindske saavel Legemets som Sindets Kræfter, og foraarsage, at en Embeds-Mand udi saadan Tilstand kand tabe all den Reputation, som han forhen udi Embeds-Forretning haver erhvervet: Men du siger derhos, at dine Venner med Hænder og Fødder sætte sig derimod, anseende saadant som en Daarlighed, heldst udi dette Land, hvor man fast ingen Exempler haver derpaa, og hvor Døden giør Ende paa Liv og Bestilling tillige. Jeg for min Part er herudi ikke eenig med dine Venner, men heller gratulerer dig udi dit Forsæt, og raader, jo for jo heller at skride til dets Fuldbyrdelse. Dine Venner ville vel sige, at du ved Embedets Continuation intet kand tabe af din forrige Anseelse, saasom enhver veed, at ingen udi sin høye Alderdom kand forestaae en Bestilling med den Hurtighed som udi den blomstrende Alder. Det negtes vel ikke, men Spørsmaalet bliver, om Arbeydet ikke taber derved? Naar dette tilstaaes, saa taber jo ogsaa Manden, naar han uden Nød vil hænge ved en Bestilling, som han i Henseende til Alderdommen finder sig ikke at være meere voxen: Derforuden ere alle ikke saa billige, at de undskylde Feyl og Skrøbeligheder i Henseende til Alderen; daglig Erfarenhed viser, at saadant ikke altiid iagt-

 tages;

tages; man seer mange, som tilforn have været opløftede til Skyerne, siden udi paafølgende Alderdom at belees og omtales med Foragt.

Peccet ad extremum ridendus & ilia ducat.

Disse ere Horatii Ord, som raader en Mand at tage Afskeed udi Tide. En sindrig Autor siger, at de Mænd, som fremture indtil Døden udi deres Embeder, fordømme Publicum til at drikke Bærmen, naar Vinen af Fadet er udtappet. Især bør Poëter og Oratores legge saadan Erindring paa Hiertet, saasom deres Embeder udfodre Geist og Imagination, som slappes ved Alderen. Allermeest ere de at laste, som udi Alderdommen uden Nød søge om Embeder, thi de kand lignes med Krøblinger, der tage Dantze-Mestere an, eller med ældgamle Friere, der søge at gifte sig udi en Alder, da de kand være forvissede om Horn. Man læser om visse Konger, at de have befalet deres Tienere hver Dag at erindre dem Ting, som de have havt i Sinde at iverksætte, paa det, at de ikke skulde forglemme dem. Det kunde være fornødent, at gamle Embeds-Mænd dagligen betienede sig af nogle, der giorde dem saadanne Erindringer, nemlig: **Betænk, hvad Alder du est udi.** Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CCCVIII.

Til * *

Min Herre mælder udi sin sidste Skrivelse, at han haver læset den korte Betænkning, som jeg haver giort over denne nærværende Qvæg-Syge, og at han derudi haver fundet Behag. Han støder sig alleene over det, som er anført om den saa kaldne Engelske Sveede, hvilken siges ikke at have angrebet uden indfødde Engellænder, hvilket synes ham at være utroeligt. Det synes mig selv utroeligt, hvilket jeg og udi Skriftet haver tilkiendegivet, men derhos anført en anseelig Autors Vidnesbyrd, hvilket kand ikke være uden af stor Vægt. Foruden Friend, som udi hans Hist. Medic. tilskriver denne Svaghed saadan Egenskab, bliver Historien bevidnet af adskillige andre. Msr. le Grand, som haver beskrevet Historien af Henrici 8. Ægteskabs Skilsmisse, taler om denne Engelske Svaghed saaledes: Han siger, at den blev kalden den Engelske Sveede (Sudor Anglicanus), efterdi de, som deraf vare angrebne, døde udi stærk Sveede. Man mærkede denne Pest alleene først udi det Aar 1486, thi for den Tiid vidste man intet deraf. All Medicine var forgiæves spildt, og en stor Mængde af Mennesker døde, førend Medici kunde vide, paa hvilken Maade den maatte tracteres. Det var, siger han, videre en

Pla-

Plage, hvormed GUD i sær vilde straffe det Engelske Folk; thi den angreeb Engellænder, paa hvilket Sted og i hvilket Land de opholdte sig, uden at røre Fremmede, som omgikkes med dem. Iblandt de Beviisligheder, som Msr. le Grand herom anfører, er den Franske Ambassadeurs Biskopens af Bajonne Brev, som paa samme Tiid var udi Engelland. Vel kand ikke negtes, at jo nogle faa Fremmede ogsaa bleve slagne med samme Svaghed, hvoriblandt bemeldte Ambassadeur selv var een: Men deraf kand dog en Historie ikke forkastes, som er stadfæstet med saa anseelige Vidnesbyrd. Man kand alleene sige, at ingen Regel er saa almindelig, at den er gandske uden Exception. Friend, som jeg udi mit Skrift haver anført, er een af de lærdeste og skiønsomste Medicis, som Engelland haver tilveyebragt. Det er ikke rimeligt, at en saadan Mand uden stærk Beviis haver kunnet fæste Troe til saadant Paradox. Jeg forbliver rc.

Epi-

Epistola CCCIX.

Til * *

Jeg haver ved adskillige Lejligheder udi mine Skrifter givet tilkiende, at Kirke-Skribentere gaae for vidt, naar de med Foragt tale om Dyder, som af Hedenske Philosophis ere øvede, sigende, at de alle flyde af Forfængeligheds og Hovmods Kilder. De iagttage ej, at saadant kand retorqveres paa dem selv. Der ere fundne adskillige af de gamle Hedninger, som have arbejdet paa heller at være dydige end at have Navn af Dyd. Saadan Egenskab blev af det heele Atheniensiske Folk tillagt Aristidi. Socrates siges at have lært, at den korteste Vej til Dyd er at arbejde paa at blive virkeligen saadan een, som man kand holdes for at være (συντομωτάτη, καὶ καλλίστη ὁδὸς, ὅτι ἂν βούλη δοκεῖν ἀγαθός εἶναι, τοῦτο καὶ γενέσθαι ἀγαθὸν πειρᾶσαι.) Man kunde fremføre adskillige andre Vidnesbyrd, som tiene til at bestyrke hvad som jeg herom siger, og som vise, at det ogsaa af een og anden i Gierningen er øvet. Arcesilaus besøgte engang Cresibium, som var fattig og sengeliggende; førend han forlod den Syge, stak han uformerket en Penge under hans Hoved-Pude. Han laanede en anden Gang et Sølv-Kar til en Ven;

og, da samme Ven vilde levere det tilbage, negtede Arcesilaus sig at have laant ham det. Derfor gives ham saadant Vidnesbyrd af Diogene Laërtio: Ἐνεργετῆσαι πρόχειρος ἦν, καὶ λαθεῖν τὴν χάριν ἀτυφότατος. Det er: Han var gavmild, men vilde ikke, at nogen skulde vide det, anseende saadant som en Forfængelighed. Jeg vil ellers ved denne Leylighed foresette et Spørsmaal, hvilket af tvende Arbejder er vanskeligst, enten at blive virkeligen en dydig Mand, eller at erhverve sig en almindelig Reputation af Dyd. Spørsmaalet synes daarligt; thi enhver vil holde for, at det første er ligesaa vanskeligt som det sidste kand være let, heldst saasom man af Erfarenhed haver lært, at mange ved Pralerie, Hyklerie og falske Dyder have erhvervet sig et stort Navn. Men, naar man nøje examinerer Spørsmaalet, finder man, at dette ikke er gandske klart, og at det sidste kand være vanskeligere; thi, til at blive en dydig Mand, behøves alleene at overvinde sig selv, og at bestride sine Passioner, men for at erhverve Navn af Dyd og almindeligen at blive holden for en god Mand, behøves at bestride andres Passioner, og at triumphere over de samme. Jeg taler om en almindelig Reputation, hvilken ikke kand erhverves hverken ved falske eller virkelige Dyder: Ikke ved falske; thi Historien og Erfarenhed viser, at mangen en Øyenskalk ved forstilte Dyder er kommen udi stort Udraab iblandt den gemeene Almue eller andre, som ikke have kunnet skille Skyggen fra Legemet, men

at

at fornuftige og skarpsindige Folk, som see dybere ind udi Tingen, have mærket, at de Dyder, hvormed saadan en praler, ere u-ægte: Ikke heller ved virkelige Dyders Øvelse, saasom ofte ingen bliver meere fortalt end en dydig Mand, og man deraf haver lært Ordsproget at være rigtigt: Nemlig, at Avind og Dyd følge sammen. Thi just visses Roes opvækker andres Had. Det er, som Plinius siger: Menneskerne kand nogenledes taale, at en er dydig, men de kand ingenlunde taale, at han berømmes deraf. Saadant tilveyebringer Jalousie, hvilken haver stærke Virkninger, hvis Forhindring er vanskeligere end Dydens Øvelse; thi det sidste staaer udi eens Magt, men det andet ikke. Forestill dig, at een ved Dydens Øvelse haver tilveyebragt sig Eftertale enten hos uskiønsomme eller hos misundelige Mennesker; hvis han søger at oplyse dem eller at bringe dem paa billige Tanker, foretager han sig et stærkt og fast umueligt Arbeyde, endeel, efterdi han ikke kiender eller veed at finde alle sine Eftertalere, endeel ogsaa efterdi han intet derved vinder; ikke at tale om, at han ved saadant Forsvar til intet giør det, som han selv arbeyder paa, nemlig heller at være end at synes. En Socrates, en Aristides og endeel andre have øvet Dyden udi saadan Grad, at de have fortient den Titel af dydige Mænd; men de have ikke kunnet erhverve sig et almindeligt Navn deraf; thi Socrates havde udi de mægtigste Athenienser ikke alleene hemmelige Bagvaskere men endogsaa aabenbare Anklagere, som omsider skildte ham ved Livet, saa at han, der havde

overvundet sig selv, og bestridet alle Laster, blev ved Beskyldning af Laster af en offentlig Ret dømt til Døde. Og Aristides, som gaves det Tilnavn af den Retfærdige, maatte see sit Fæderneland med Ryggen. Naar man igiennemblader gamle og nye Historier, vil man finde nogle, der have været i høy Grad dydige, og overvundet sig selv, men ingen, som have kunnet bestride andres Passioner, og hindret Eftertale. Kort at sige, man vil finde nogle, som have fortient, men ingen, som have almindeligen erhvervet det Navn af Dyd. Jeg forbliver etc.

Epiſtola CCCX.

Til * *

Jeg gav udi min ſidſte Skrivelſe min Meening tilkiende om de Domme, ſom adſkillige Chriſtne have fældet over de gamle Philoſophers øvede Dyder, hvilke de have anſeet ſom Laſter, efterdi de flyde af Forfængeligheds Kilder, ſaa at om ikke Belonning ſaa dog Begiærlighed til Roes haver været Tonder til deres Heroiſke Gierninger. Jeg haver viſet, at ſaadan Critiqve kand tilbage drives paa dem ſelv; thi, hvis enhver vil ikkun noje raadføre ſig med ſig ſelv, om han alleene øver Dyder alleene fordi de ere Dyder, og uden ringeſte Henſeende hverken til Belonning eller til Roes ſtræber at tvinge alle ſine Lyſter og Tilbøjeligheder, og beſtandigen fører Kriig med ſin egen Natur, ſaa vil han finde, at Dommen er ilde grundet, ja at det Mundheld: Nemlig, man maa elſke Dyd alleene efterdi det er Dyd, er en puur Galimathias, ſom maa regnes iblandt de prægtige og intet betydende Talemaader, ſom Stoici fordum have betient ſig af, og mange Chriſtne Lærere endnu bruge, men ikke practicere det ſelv; thi, at øve Dyd uden ſaadan Henſeende, er gandſke uforſtaaeligt; ja man kand derom ſige ligeſom om Lærdom, nemlig, at all Videnſkab er intet, hvis en anden ikke veed, at du beſidder den (ſcire tuum

nihil eſt, niſi te ſcire hoc ſciat alter). Man kand ikke begribe Verdens Skabning og GUds ſtore Gierninger ſelv, med mindre man tillegger GUD et viſt Henſeende, nemlig ſin Herligheds Manifeſtation, Forſkiellen alleene er, at, ſaaſom GUD er det allerhelligſte Væſen, ſaa flyder ſaadant Sigte af reenere og helligere Kilder end ſkrobelige Menneſkers. Vi maa ej ſaaledes konſtle paa Morale, at vi i Steden for at opbygge dermed, giøre det latterliat. Det ſynes, at GUD ſelv igiendriver ſaadan Lærdom, og viſer dens Ugrund, naar han for Dyder og gode Gierninger ſetter ſaavel timelige ſom evige Belønninger, naar han ſiger: Hædre dine Forældre, at det maa gaae dig længe vel paa Jorden; naar han ſiger: Lad dit Lys ſkinne for Menneſker, og naar han byder os ved Dyders Øvelſe at opmuntre andre dertil. Saaſom nu dette ikke kand ſkee, uden at man tilligemed erhverver ſig Roes og Berømmelſe, og det eene er en naturlig Følge af det andet, saa ſees deraf, at ovenanførte Lærdom er ugrundet og uforſtaaelig. Jeg forbliver ꝛc

Epi-

Epiſtola CCCXI.

Til * *

Jeg haver udi mine latinſke Epiſtler mældet noget om en forunderlig Perſon ved Navn Matthias Bager. Den ſamme havde udi en Tiid af 30 Aar flakket heele Verden om, og imidlertiid paa hvert Sted, hvor han var kommen, havde antaget Stedets Relegion: Jeg haver i Henſeende til hans Uſtadighed lignet ham ved et perpetuum Mobile og ſagt, at man udi ham havde en levende Jeruſalems Skoemager: Hvor jeg ſelv paa mine udenlandſke Rejſer er kommen, der hørte jeg, at han havde været, og at man taelte om ham ſom en Proſelyt eller novo Converſo: Folk vidnede ogſaa, at have ſeet ham, nu ſom en Cavalier, nu igien udi Qvæker-Dragt med en breed Hat paa et Engelſk Skib, ſom førte ham til Philadelphia, hvor det ſtore Qvæker-Societet er. Der findes de, ſom foregive, at han ogſaa haver været Jøde, men derom kand jeg dog intet til viſſe ſige. Man kand applicere paa ham det, ſom en viis Mand ſagde om ſig ſelv: Je crois l'immortalitè de l'ame par Semeſtre, det er: Jeg forandrer min Troe ved hver Qvartal-Termin. Det er vanſkeligt at dømme om denne Perſons Motiver til ſaadan ſelſom Opførſel. Nogle meene, at alt dette er ſkeed udi Forſæt at forſøge alle Religioner, for deraf at udvælge den, ſom ham

kunde synes at være den Beste, og at man derfor kunde regne ham iblant de saa kaldede Leedere eller Seechers, som er en Engelsk Sect, der ideligen leeder efter den beste Religion. Men, saasom han tillige med Religion ogsaa forandrede andre Studia, saa at han nu var Mathematicus, nu Jurist, nu Politicus, nu Theologus, og han derforuden ofte igientog den samme Religion, som han nyeligen havde forladt, saa kand man ikke henføre saadan hans Opforsel uden til en naturlig Ustadighed, hvorpaa faa Exempler udi Historien kand findes. Engeland er frugtbar paa underlige Mennesker; men man kand sige, at ti af de selsomste Engelænder neppe kand giore een eeneste saadan Mand. Man kand af dette Exempel igiendrive den Engelske Skribent Molesworth, hvilken udi den Afrisning, som han haver giort over vore Landsmænd, tillegger dem en Mediocritet eller Maadelighed udi Alting; thi man seer udi ovenmældte Person ikke alleene en Engelænder, men en Erke-Engelænder, ja saadant et Phænomenon, som heele store Britanien ikke haver kunnet fremvise. Efterdi dette nu er af saadan Beskaffenhed, kunde det ikke være andet end at jeg udi min udenlandske Rejses Beskrivelse maatte røre noget om denne forunderlige Person; og tog jeg saadant desmindre udi Betænkning, efterdi man i mange Aar intet havde hørt til ham, og der var all Anseelse til at han maatte være død for længe siden. Men for nogle Aar siden fik jeg Besøg af en Person, som jeg strax ikke kiendte, forend han sagde mig sit Navn, jeg blev da ikke lidet bestyrtet; thi

dette

dette Syn var mig saa uventeligt, at, hvis hans Ankomst havde været sildere paa Aftenen, kunde jeg have indbildet mig, at det var hans Gienfærd, ja været bragt udi samme Forvirrelse, som fordum Seigr. Abelin, da han efter mange Aars Fraværelse begegnede Niels Klim i underjordisk Dragt. Begyndelsen af hans Tale var gandske moderat og hoflig, men han udbrød omsider udi en bitter Klagemaal imod mig, efterdi han havde læset den Afrisning paa hans Person, som findes i min første latinske Epistel. Jeg maatte da til min Undskyldning sige, at jeg ikke kunde have bildet mig ind, at han endda levede; og, saasom denne Undskyldning ikke kunde stille ham tilfreds, begyndte jeg at tale udi en anden Tone, forestillende ham hans selsomme Opførsel; spørgende tilligemed, om han vel kunde vente andet, end at jo i Skrifter derom engang noget vilde meldes. Jeg formanede ham, i Steden for at gaae i Rette med mig, at forandre sit Levnet, og at, hvis han vilde skrive noget, hvormed han lod sig mærke, at beskrive med Oprigtighed sin egen Historie, hvilken kunde blive behageligere at læse end den beste Roman. Dette lovede han mig, og syntes at være gandske stillet tilfreds igien: Men jeg merkede, at han længe derefter declamerede imod mig udi alle Selskaber. En brav Mand her udi Staden, som havde taget ham udi sit Huus, satt mig ogsaa een og anden Gang til Rette for det, som jeg havde skrevet; men jeg bad ham at give lidet Tiid for at see, om Personen fortienede hans Patrocinium. Efter nogle Ugers Forløb fik jeg at

høre, at bemældte Mand maatte sande mine Ord; og at denne vandrende Ridders Omgiængelse havde saaledes incommoderet ham, at han maatte vise ham fra sig. Kort derefter satt han sig paa et Skib og forlod Fædernelandet paa nye igien. Og haver ingen siden den Tiid hørt eller spurt noget om hans Person. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CCCXII.

Til * *

Din store patriotiske Nidkiærhed maa du søge noget at moderere, thi man kand ved alt for megen Iver giøre sig forhadt. Mig synes derforuden ogsaa, at adskillige Betænkninger, som du haver giort over een og anden Koldsindighed mod Fædernelandet gaaer for vidt: Deriblandt kand regnes den Critiqve, som du giør over din Fætter, efterdi han paa sine udenlandske Rejser haver forelsket sig udi fremmede Moder og Noder, og vrager det meeste, som han finder her i Landet. Men lader os med Upartiskhed eftertænke, hvilke de Ting ere, som han vrager, og kaster Foragt paa: Man vil befinde, at det er ikkun Bagateller, som fast ikke fortiener at omtales, langt mindre at legges ham til Last. I Hoved-Poster lader han jo see en bestandig Kiærlighed mod sit Fæderneland og et retskaffent patriotisk Hierte; thi ingen kand bevise, at han nogen Tiid haver kastet Foragt paa Landets Penger eller vraget Landets Korn og feede Wahrer. Naar et eller andet af de Beneficier, som Riget har at uddeele, er ham bleven tilbudet, haver han jo stedse villigen som en oprigtig Patriot det imodtaget. Hvad er det da, som han vrager? det er ikkun Bagateller. For Exempel, han kand ikke lide Landets Sprog. Mon en ikke kand være en retskaffen

Patriot, endskiønt han ikke haver villet lære en eeneste Glose udi sit eget Moders Maal. Dette kand dog end ikke siges om ham, thi adskillige vidne, at han kand baade skrive og tale Dansk, og at han stedse taler Jydsk eller Cimbrisk med sine Tienere udi Staden og med sine Bønder paa Landet. Videre, man beskylder ham for at vrage Landets Skikke og Manerer: Den Beskyldning er ligesaa ugrundet; thi det er jo alleene for at omstøbes i en anden Form, at Ungdommen betimeligen skikkes til Frankrig og andre polerede Lande? det er jo derudi alleene, at en Cavalier kand og bør distingvere sig fra en Hiemfødning og en gemeen Skatte-Borger? det er jo saadant alleene, som han kand anføre til Beviis paa at han haver forsøgt Verden, og giort Udenlandske Rejser. Man vilde jo ellers dømme, at han aldrig havde været paa den anden Side af Elben eller Eiderstrømmen, hvis han kom tilbage den samme som han tilforn havde været? man vilde jo holde for puur Digt, hvad han fortæller om sine Reyser, hvis man saae ham at leve og klæde sig paa Dansk eller at gaae efter en Linie, som en gemeen Borger, saa at det eeneste Middel, hvorved han kunde redde sin Reputation og verificere sine Rejser maatte være at forsyne sig med Attester fra udenlandske og indenlandske Vexelerer, der have forsynet ham med Penge. Videre, han beskyldes for at lade sine Peruqver, Klæder og Skoe forskrive fra Frankriig, hvoraf flyder at vore egne Skrædere og Skomagere ofte have Mangel paa Næring. Denne Beskyldning synes vel at have noget Skin:

Men

Men jeg maatte gierne sporge, af tvende onde Vilkor hvilken er mindst ond, enten at en gemeen Skræder eller Skoemager creperer af Mangel paa Arbejde, eller at en brav Cavalier skal gaae med rynkede Klæder og Skoe, helst saasom en ziirlig Klædedragt er en honet Hommes største Ære og Prydelse. De andre Ting, som du bebrejder din Fetter, ere af samme Natur. Kiære Broder! lader os være billige i vore Domme, lader os ikke scrupulere alt for meget. De Beskyldninger, som du anfører, give heller Morositet end Nidkiærhed tilkiende. Det er Tiid nok at sette Personen til Rette, naar du seer ham at vise Foragt udi vigtige Sager og Hoved-Poster, naar du seer ham at vrage Landets Penge, dets Producter og Beneficier. Ingen kand sige, at han nogen Tiid haver vraget en Mynt, efterdi derpaa er et Dansk Præg, at han haver ingen Smag fundet udi Harer, Agerhons, Beccasiner ꝛc. efterdi de ere skudte paa Fædernelandets Grund, eller udi Karper, efterdi de ere fiskede udi en Jydsk Fiske-Park. Hvis nogen siger ham saadant paa, gior han ham U-ret. Jeg er ogsaa forvisset om, at hans ædle og patriotiske Hiertelaug ham saadant ikke tillader. Naar han nu i vigtige Ting og Hoved-Poster lader see, at han er en retskaffen Patriot, maa man see igiennem Fingre med Bagateller. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCCXIII.

Til * *

Hvi de Religions-Tvistigheder, som jeg en og anden gang haver havt med Roman-Catholiker paa mine udenlandske Reyser, haver jeg merket, at adskillige intet Begreb have havt om den Evangeliske Troe, og at de have tillagt den adskillige Lærdomme, som den gandske forkaster. Aarsagen dertil er, at de bilde sig ind, at vi til Punct og Prikke følge de allerførste Reformatores, ey iagttagende at samme Reformatores, som ikke have givet sig ud for at være infallible, selv ved nøyere Efterforskning have rettet et og andet. Hvorudover, naar man vil dømme om den Evangeliske Religion, maa man tage den Augsburgiske Bekiendelse og ikke Lutheri allerførste Strids-Skrifter til Rettesnoer. Dette samme kand og siges, og bør iagttages med andre Religioner, saa at man maa giøre Forskiæl imellem Secterne, som de i Begyndelsen vare, og som de nu omstunder ere. Hvis man for Exempel confunderer de nu værende Anabaptister med dem, som vare udi Müntzers, Knipperdollings og Joh. Leidens Tiid, confunderer man de stridige Secter, som udi mange Ting have intet tilfælles uden det blotte Navn. De første

Ana-

Anabaptister, forplantede de daarligste og skadeligste Lærdomme, som ingen Tiid kand være rundet Mennesker i Sinde, og vare ligesaa ubeqvemme til at leve i Societet og under Regiering, som de nu værende ere gode Borgere udi en Stad. Naar man læser de førstes Opførsel, kand man ansee dem som rasende Mennesker, der intet havde til Rette-Snor uden deres eget fordærvede Blod og hidsige Affecter, som de kaldte Samvittigheds Drift. Jeg vil paa deres umenneskelige Opførsel ikkun anføre et eeneste Exempel: Thomas Schucker halshuggede sin egen Broder udi største Andagt Anno 1532. Han sammenkaldede en Hob Mennesker, tilkiendegivende for dem, at han fandt sig af GUds Aand dreven til en vis Gierning; han befoel derpaa sin Broder at falde paa Knæ, og selv tog et Sværd udi Haanden. Da hans Forældre og andre spurte, hvad han dermed havde i Sinde, svarede han: **Giver eder tilfreds. Jeg vil intet giøre uden hvad den Himmelske Fader befaler mig**; hvorpaa han strax afhuggede Broderens Hoved; og da han siden formedelst denne Misgierning, blev dømt fra Livet, lod han paa Retter-Pladsen ikke see mindste Fortrydelse derover, men erklærede, at han intet havde giort, uden at efterleve GUds Befalning. Ingen af de nu værende Vederdøbere skulde erkiende saadan Mand for sin Broder. Tvertimod de føre sig nu op som gode og fredelige Borgere, saa at man derfor ikke kand forundre sig over, at de udi adskillige Lande

de af Regieringen blive beskyttede. Da M. de Turenne udi en Samtale, som han engang havde med den Hollandske Gesandt von Bluning lastede dette hos General-Staterne, at de beskytte alle slags Religioner, gav Gesandten iblandt andre Aarsager, som han anførte, saadant Svar i Henseende til Anabaptisterne. Hvorfore, sagde han, skulde man forfølge Mennister, (under det Navn betegnes en Vederdøber) hvilke ere de beste og mageligste Borgere, som udi nogen Stad kand findes. De søge efter ingen Embeder eller Æres-Poster, og derfore ere ingen udi Veyen. Det var at ønske, at den halve Deel af en Stads Indbyggere var uden saadan Ambition, saa havde den anden halve Deel ikke Behov at betiene sig af saa mange u-lovlige Midler for at komme til Høyhed. Vi frygte for ingen Oprør af en Sect, som holder det for en Synd at være bevæbnet. De vegre sig vel ved at antage Kriigs-Tieneste, men derimod ere villige til at give Kriigs-Styr, hvormed andre Soldater kand hværves. De ere tarvelige og arbeydsomme, og derfor ere meere vederhæftige end andre vellystige Borgere. Det synes vel at stride imod Regieringen og Justitiens Handhævelse, at de vegre sig ved at aflegge Eed for en Ret: Men, saasom Erfarenhed viser, at man kand bygge ligesaa sterkt paa deres Ja og Ney som paa andres Eeder, saa lider Justitien intet derved. Man seer heraf, at de nu værende Vederdøbere maa ikke confunderes med de allerførste. Det samme kand og siges om adskillige andre Religions-Secter. Ingen af alle christelige

Religions-Forvantere have større Afskye for den Lærdom om den absolute Prædestination end de Evangeliske, skiønt absolutum decretum og servum arbitrium bliver forfægtet udi Lutheri første Skrifter. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epiſtola CCCXIV.

Til * *

Jeg haver udi den Betænkning, ſom jeg haver giort over Capitaine Heitmans Skrift om Lyſet og Solens Varme viſet, at Skriftet ikke er at foragte, endſkiønt derudi findes adſkillige Meeninger, ſom ikke ere antagelige. Det ſelſomſte er hvad han anfører om Varmen, hvilken han ikke tilſkriver den Hede og de Ild-Straaler, ſom Solen ſkyder fra ſig, men alleene dens Skin og Klarhed; ingen Meening kand ſynes at være underligere; thi Monſr. Fontenelle, naar han taler om Menneſkets Lettroenhed, ſiger, at om nogle faa anſeelige Mænd vilde foretage ſig at forplante den meeſt vanſkabte Lærdom, og for Exempel vilde foregive, at udi Solen er ingen Hede, vilde et heelt Lands Almue uden Betænkning antage ſaadan Lærdom ſom en Troens Artikel. Min Autor, nemlig Capitaine Heitman haver dog driſtet ſig til at forfægte ſaadan Meening. Jeg haver anført alle de Argumenter og Giisninger, hvoraf han haver betient ſig til at beſtyrke ſaadant Parodox, og viſet derhos, at intet deraf kand holde Stik. Jeg haver dog ſiden ved denne Materies Betragtning hittet paa et Argument, ſom kundetiene udi hans Kram, og ſom haver meere Skin end alle de af ham anførte Beviisligheder. Argumentet er dette: Naar man ſeer imod

Solen, blive Øynene strax fordunklede og man bliver stærblind; saadant skeer ikke, naar man seer imod den stærkeste Ild. Eftersom nu Virkningerne ere ikke lige, skulde man deraf slutte, at udi Solen ingen Ild maa være, efterdi Ild haver ikke den Virkning, at den fordunkler Synet som Solens Skin; thi, hvis Materien eller Corpora vare de samme, maatte ogsaa Virkningerne være de samme. Om dette Argument kand være af nogen Vigtighed giver jeg min Herre at betænke. Det er et Indfald, hvorpaa jeg selv ikke meget reflecterer: jeg holder alleene for, at det kunde indrykkes udi bemeldte Capitaine Heitmans Skrift, for at give det end meere Skin. Jeg forbliver ꝛc.

Epiſtola CCCXV.

Til * *

Iblant Monſr. Bayles nye og uſædvanlige Lærdomme ere mange, hvorudi jeg finder Behag. Nogle derimod komme mig for at være ilde grundede. Jeg haver derpaa anført et og andet Exempel, ſom viſer, at en Homerus ſelv Undertiden kand ſove, og at det ſkarpſindigſte Hoved kand iblant ſtøde an imod den ſunde Fornuft. Iblant Monſr. Bayles ugrundede Parodoxa regner jeg dette, at han holder for, at en Regiering udi lige Embeders og Forretningers Uddeeling maa ſee til, at en Embeds-Mand udi Duelighed ikke meget overgaaer en anden. Hans Ord om Prædikantere ere diſſe: Man bør udvælge til Prædikantere Perſoner meſtendeels af lige Meriter; thi, ſiger han, naar U-ligheden er meget kiendelig, er Virkningen deraf denne, at en Stads Indbyggere løbe alle efter en Mands Prædikener, og lade de andres Auditoria tomme. Saaſom nu Virkningen deraf er denne, og Jalouſie derforuden opvækkes iblandt Embedsmænd, ſaa bør de, ſom ſaadanne udvælge, ſee til, at U-ligheden udi Capacitet ikke er alt for kiendelig, efterfølgende derudi de gamle Epheſier, hvilke udgave ſaadan Lov: At ingen af Stadens Borgere maa excellere frem for andre, og, hvis nogen haver den Fordeel, maa han ikke være Borger udi Epheſo.

so. Denne Lov fordømmes vel, siger han, af Heraclito: Men Heraclitus taler som en Philosophus, ikke som en Stats-Mand herudi. Man skulde tænke, at denne Monsr. Bayles Betænkning er en puur Ironie eller en forstillt Tale, hvilket jeg dog ikke kand see: Hvis det er Alvor, som det synes at være, saa maa man tilstaae, at denne hans Lærdom er et selsomt og ugrundet Paradox; thi deraf vilde flyde, at de fortreffeligste og dueligste Mænd vilde agtes ubeqveme til Embeder, og i Følge deraf, at et Societet vilde henfalde til Søvnagtighed og Barbarie; Jalousie og Æmulation, endskiønt den i visse Maader kand foraarsage nogen U-leylighed, haver dog gemeenligen ypperlige Virkninger; thi den er Slibe-Steenen, hvorved Jernet hvesses, og hvorved de søvnagtigste Nationer kand faae Liv og bringes i Activitet. Man bør derfor holde den anførte Ephesiske Lov, som den u-rimeligste, der nogen Tiid er givet, og bekiende: at Heraclitus, som fordømmer den samme, taler ikke alleene som en Philosophus, men og som en grundig Stats-Mand. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCCXVI.

Til * *

Min Herre raader mig at holde Fred med petits Maitres: Han siger, at det er en talriig og stridbar Nation, som ikke tiener at skiemte saa meget med. Jeg svarer dertil, at jo meere talriig denne Slægt er, jo mindre farlig er den, jo meere uskyldig er Satiren, og jo mindre rører den ved hver i sær; thi enhver vil udi saadan stor Mængde tænke, at der sigtes ikke paa ham, men paa hans Medbroder; tilmed er dette at mærke, at en petit Maitres Characteer er, ikke at lægge saadant paa Hierte; thi, hvis han bevæges af Straf-fe-Prædikener, er han ikke petit Maitre, i det ringeste vil ingen af hans Medbrodre erkiende ham for en ægte Borger udi deres Societet. Naar Jean de France igiennemhegles af sin Sviger-Fader, beskuer han, medens Prædiken varer, sine Skoe, og sætter sine Fødder i Lave, saa at den heele Tale er for ham ikkun som et Lyd af ingen Betydelse. Det er i deres Tanker ikkun Pedanter, som bevæges af Skiemt; En petit Maitres Characteer er Formaningers Foragt ligesom en Frimurers Hoved-Qvalitet er Taushed. Det var at ønske, at en petit Maitre vilde blive vreed; thi det var et godt Tegn og en Begyndelse til egen Kundskab og Consequenter til Levnets Bedring: Men U-lykken er,

at

at disse Folk ikke kiende sig selv, thi man seer dem at belee og criticere alle andre, hvilket er et Tegn til at de ansee deres egne Feyl som Dyder, og derfore, langt fra at fortørnes, de heller have Medynk over deres Censores, agtende dem som grove og uskionsomme Mennesker; de imod dem udskudte Pile røre dem i saa Maader ikke, og, hvis de end røre dem, komme de dog ikke inden for den tynde Hud. Min Herre vil, maaskee, vel sige hertil, efterdi dette er af saadan Beskaffenhed, hvortil nytter da Straffe-Prædikener. Jeg svarer dertil, at jeg sætter ikke disse Folk tilrette; men alleene gior deres Afrisning, hvilken om den intet virker hos dem selv, saa kand den virke hos de gamle Folk og Forældre, og bevæge dem til at give deres Børn i Fremtiden en bedre og sundere Optugtelse. En modest Ungdom er et Lands største Zirat og Prydelse. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCXVII.

Til * *

Jeg haver viset udi min Kirke-Historie, at der ere fundne nogle af de gamle Fædre, der have holdt det for en Pligt at hindre Hedenske Bøgers Læsning, og at Virkningen deraf haver været denne, at utallige Græske og Latinske Autores ere blevne ødelagde. Noget for Reformationen tog man sig udi samme Henseende af en u-skionsom Nidkierhed for at brænde alle Jødiske Skrifter. Vore Tiders Fanatici opkaage igien samme Lærdom, anseende Hedenske Bøgers Læsning som et lastværdigt og christne Mennesker u-anstændigt Studium. Men Erfarenhed haver viset, at ingen Lærdom er daarligere og meere ugrundet; thi man haver fundet adskilligt saavel i Hedenske som Jødiske Skrifter, som tiener ikke alleene til den christne Religions Bestyrkelse, men som og forklarer adskillige Steder udi den hellige Skrift, som ellers vare vanskelige at forstaae. Derpaa kand gives adskillige Exempler: Jeg vil ikkun til Beviis anføre een eeneste Beskrivelse, som findes hos Herodotum, hvilken forklarer tvende vanskelige Vers udi Baruchs Bogs 6te Cap. Ordene ere disse: **Men Qvinderne sidde paa Veyene, ombundne med Reeb at optænde Klid til Røgelse.**

Naar nogen af dem bliver bortført af en, som gaaer forbi, og besoves, da bebreider hun sin Næste det, at hun ikke var holden lige saa værdig, og at hendes Reeb ogsaa ikke var bleven sønderrevet. Dette oplyses af Herodoto, som viser, at der var en Lov udi Babylon, som forbandt alle Qvinder at sætte sig ned ved Veneris Tempel for at lade sig beligge af Fremmede. Dette skeede med stor Stats og Andagt; de devote Qvinder vare rangerede udi visse Classer, som ved Reeb vare skildte fra hinanden; Naar nogen havde styret sin Lyst, kastede han en Peng udi Qvindens Skiød, og derpaa giorde en andægtig Bøn til Gudinden. Pengen blev anvendt til helligt Brug (γίνεται γὰρ ἱερὸν τοῦτο τὸ ἀργύριον.) De kiønneste (som var venteligt) bleve først expederede: De grimme derimod kunde nogle Aar blive liggende. Saasnart en var bleven saaledes befordret, brød hun det Reeb i stykker, hvormed hun var indsluttet, og med haanlig Bebrejdelser triumpherede over de tilbage værende, som uværdige til saadant Sacrament. Af denne Beskrivelse giøres Barucs Ord gandske forstaaelige, og den Hedenske Religions Forfængelighed vises. Man maa her tilstaae, af alle paalagde Pœnitentzer ingen kand være meere magelig. Jeg forbliver 2c.

Epiſtola CCCXVIII.

Til * *

Min Herre foreſætter mig tvende Sporsmaal: 1.) Hvi ingen uden Italiener blive antagne til Paver. 2.) Hvi en Jeſuit ikke kand blive det. Begge Sporsmaale ere lette at beſvare. Hvad det forſte angaaer, da viſer Kirke-Hiſtorien Aarſagen dertil; thi man ſeer deraf, at, da en Franſk Cardinal, ſom blev Pave med det Navn Clemens 5., forflyttede det Pavelige Sæde til Avignon, udi Frankrige, tabte Rom meget af de hoye Tanker, ſom man havde om Stadens Hellighed, heldſt ſaaſom dette varede ikke alleene udi denne Paves, men endogſaa udi adſkillige af hans Succeſſorum Tider, hvilke alle magede det ſaa, at de fleeſte Cardinaler bleve tagne af den Franſke Nation; og voxede Tallet Tiid efter anden ſaaledes til, at de Franſke ſpillede Meſter udi alle Conclaver, og Vallet derover ſtedſe faldt paa en Franſk Prælat til den Pavelige Værdighed, hvilken efter ſin Formands Exempel og fæſtede ſit Sæde udi Avignon. Dette foraarſagede, at Rom aftog ſaavel udi Anſeelſe ſom udi Velſtand, og Leylighed omſider derved gaves til de paafolgende Schismata, ſom næſt Lutheri Reformation have giort det ſtorſte Skaar udi den Pavelige Myndighed. Sporsmaalet, hvi en Jeſuit aldrig bliver

Pa-

Pave, er iligemaade let at besvare. Aarsagen, som dertil gemeenligen foregives, er Jesuiter-Ordenens Fundation, som forbyder Jesuiter at tragte efter saadan Ære: Men den rette Aarsag er disse Folkes alt for store Activiter og Begiærlighed til at erhverve deres Orden Myndighed. Hvorudover andre Munke og Geistlige frygte, at, hvis en Jesuit engang blev Pave, vilde denne høye Værdighed stedse blive bunden til Jesuiternes Orden. Det var i den Henseende, at, da Bellarminus engang blev recommenderet til Clemens 8., tilstod vel samme for Bellarmini Meriter, men sagde derhos, at han var en Jesuit, (dignus est, sed Jesuita est.) Det er ogsaa af den Aarsag, at de activeste og dueligste Mænd ofte udlukkes fra vigtige Embeder, saasom man holder for, at naar en saadan Mand faaer, som man siger, først en Finger udi Fadet, giør han sig Mester over det heele. Hvis ingen anden Aarsag var end det Løfte, Jesuiterne have giort, nemlig ikke at tragte efter Ære og Høyhed, vilde saadant ikke saa længe og saa bestandigen have været iagttaget af et Societet, der udi alle Lande søger at erhverve sig Anseelse og Myndighed. Den rette Motiv derfore er den, som jeg her haver anført. Man seer derfore, at, u-anseet den store Mængde af anseelige, lærde og skarpsindige Mænd, som denne Orden haver tilveyebragt, gandske faa ere blevne Cardinaler, men at ingen af dem er bleven Pave. Der forefalder ellers et Spørsmaal, hvi iblant den store Mængde af canonisere-de Helgene findes saa faa Paver og Cardinaler. At

der findes saa faa Paver, er ingen Under, eftersom det Pavelige Embede er af alle det slibrigste, og man derfore siger, at det fast er umueligt at være en god Mand og en duelig Pave tillige; visse gode Paver have selv med Væmodighed saadant tilstaaet. Jeg haver udi min Kirke-Historie anført Hadriani 6. Bekiendelse derom: Marcellus 2. sagde engang sukkende: **Jeg seer ikke, hvorledes nogen, som er beklædet med denne Værdighed, kand blive salig.** (Non video, qvomodo qvi locum hunc altissimum tenent, salvari possunt.) Det er i saa Maade let at begribe, hvi saa Paver ere komne paa Helgenes Liste; thi, saasom en Paves fornemste Qvalitet bestaaer udi at forøge det Romerske Sædes Myndighed og Herredom, og til den Ende at betiene sig af alle slags Midler, saa flyder deraf, at den dueligste Pave maa være den sletteste Christen. Til det Spørsmaal, hvi saa Cardinaler ere canoniserede, blev engang givet et sindigt Svar: nemlig, at de søge ikke om at blive Hellige, men Allerhelligste, det er, at blive Paver, som den Titel af Allerhelligst tillægges (Perche Vogliono esser santissimi.) Jeg vil til Slutning af dette Brev vise, at den bestandige Vedtægt, ingen at ophøye til Pavelig Værdighed uden Italiener, kand tiene til Beviis paa, at den Hellig Aand ikke, som foregives, præsiderer udi Conclaverne; thi deraf flyder, at GUds Aand er Italiensk, og seer meere paa Roms Høyhed end paa Kirkens Velfærd. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCXIX.

Til * *

Min Herre skriver, at han ikke er fornøyet med den ham tilskikkede Cancelie- og Contoir-Calender, efterdi det Fornemmeste derudi fattes, som er Dagenes Navne. Han siger, at det er ham ikke saa Magt paaliggende at vide, om en Dag er indviet til Policarpo, Pontiano, Blasio &c. som om den heder Mandag, Tiisdag eller Onsdag, hvilket at vide er høyligen fornødent. Jeg tilstaaer, at denne min Herres Anmerkning er vel grundet; thi, naar man stævner til Samling, byder til Giest, eller bestæmmer til Arbeyde, nævner man ikke den 3die eller 4de Dag i Maaneden, som heder Polycarpus eller Blasius, men man stævner at møde til en Onsdag eller Torsdag, og, naar det sidste skeer, veed enhver, hvad han skal rette sig efter. Jeg erindrer mig ved Leylighed heraf, at en forneme Embedsmand engang udi et Selskab spurte, hvad Klokken var; ham blev svaret, at efter Stadens Klokke-Viser var Klokken 3, men man sagde derhos, at Byens Klokker ginge ikke rigtige, saa at de differerede fast en halv Time fra Soel-Viserne. Manden svarede da, at han aldeeles ikke tvivlede om Solens rigtige Gang, men at han kunde ikke rette sig derefter, thi naar man stævnes til at møde enten udi en Ret eller For-

 sam-

samling, man passe Tiden efter Stadens Klokker, hvor u-rigtige de end gaae, og kand ikke undskylde sig med Solens Gang, om man kommer for silde. Hvad ellers den Omission angaaer, som min Herre stoder sig over udi vor nye Calender, da kand jeg ikke besværge mig derover, saasom jeg ikke behover at eftersee Dagenes Navne udi Almanaker, jeg kand af min ordentlige Diæt og mine Middags-Maaltider vide enhver Dag udi Ugen; thi, naar min Kammer-Pige bringer mig til Middags-Maaltiid en Havre-Suppe med en Kalve-Steeg, veed jeg, at det er Mandag, og naar den 3die Ret, som er Fisk, kommer dertil, er det samme som hun vil sige, i Dag er Tiisdag, ogsaa fremdeeles. Udi denne ordentlige Diæt finder jeg en stor Mageligheď, saasom ingen Tiid behoves at omsporge, hvad Mad jeg vil spise. Jeg meener ogsaa, at det hielper til Sundhed, og tilskriver jeg min ordentlige Diæt og Leve-Maade dette, at jeg imod all Formodning og imod alles Spaadomme haver opnaaet en saa hoy Alder. Jeg siger imod all Formodning, efterdi jeg merker, at de Svagheder, som jeg plages af, have været ligesaa stærke, ja stærkere udi min Barndom og Opvæxt. Hoved-Pine eller Migraine haver været min bestandige Plage. Udi min Ungdom fandt jeg den oftere og hæftigere: Nu derimod finder jeg den ikke saa ofte; den raser ey heller saa hæftig, men holder derimod hver gang længere ud. Jeg haver stedse været meget kuldskier, saadant formeeres saa merkeligen hos mig med Alderen, at jeg om Vinteren sielden tor vove mig ud i Luften. Jeg ha-

have ellers merket dette, at ingen taaler mindre Kulde end Nordmænd. Jeg haver med Forundring seet i Paris, hvor Kulden om Vinteren raser saa stærkt, at man kand gaae over den stridige Flod Seine, at Fruentimmer kand sidde den heele Dag paa offentlige Steder og udi deres Kramlader uden Varme; saadant kunde faa Norske Damer giøre dem efter. Jeg erindrer, at da jeg en Vinter besøgte den Spanske Minister, og klagede Mig over Kulden, sagde han sig deraf aldeeles ikke at være incommoderet. Aarsagen til de Norskes Kuldskierhed tilskriver jeg deres meget varme Vinter-Stuer og deres forede Klæder og Støvle, som de bruge om Vinteren; thi, naar de aflegge de samme, finde de sig ligesom at være nøgne. At jeg selv nu saa lidet kand imodstaae Kulde tilskriver jeg fornemmelig Alderdommen, thi jeg haver opnaaet mine 65ve Aar, saa at jeg haver et Aar meere, end som mig er tillagt udi mit trykte Liv og Levnet, som er forfattet af den Hannoverske Præst Ernst Ludewig Rathlef, thi jeg er fød udi det Aar 1685. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CCCXX.

Til **

Det er mig kiært, at min Herre haver fundet Behag i det, som jeg udi mine Epistler haver anført til Forsøg, om derved kand løses de store Knuder, som Monsr. Bayle haver holdet for at være u-oploselige. Den første er, at, eftersom de gode Engle og Helgene udi Himmelen ikke ere Machiner, men fornuftige Væsener, endskiønt de ikke kand synde; hvi GUD da ikke haver dannet Mennesker ligeledes. Den anden er, efterdi GUD af de første Menneskers Fald kunde forud see mange paafølgende, som vilde foraarsage Fordømmelse, hvi han da ikke betog dem den fri Villie. Min Herre finder, at den første Indvending af mig vel er besvaret, i det jeg af nogle Englers Fald haver viset, at de vare ligeledes dannede som Mennesker, nemlig med fri Villie at lade det Onde og at giøre det Gode, og at begge Skabninger vise saadan fri Villies Fornødenhed, hvilken haver den Virkning, at man derved lærer at skiønne paa GUds hellige Egenskaber. Men min Herre siger, at et Spørsmaal endnu herved staaer tilbage: nemlig om Adams Fald ikke kunde have havt samme Virkning hos Efterkommerne, som Englenes Fald haver hos de gode Aander. Dette Spørsmaal meener jeg at kunne besvares saaledes: Iblant de Forskiæl, som ere imellem

lem Englers og Menneskers Skabninger, er denne, at de sidste forplantes ved Avling, saa at et Menneske føder et andet: Da Englene derimod ere de samme udi lige Tall, som de vare i Begyndelsen. Naar man dette iagttager, seer man, at begges Fald ikke kunde have lige Virkning; thi Erfarenhed viser, at Adams Efterkommere reent have forglemt de første Forældres Fald, Straf, Poenitentze, og paafulte Naade, saa at derfore, hvis GUD havde skredet ligesom til en nye Skabning og dannet dem, som Englene ere, havde Efterkommerne ved den fri Villies Borttagelse været blevne forvandlede til et slags Machiner, saa at de ingen Idée i Fremtiden kunde have havt om GUds Retfærdighed, Barmhiertighed og adskillige andre herlige Egenskaber, saadant kand ikke siges om Engle, hvilke ved Generation ikke multipliceres, men ere udi lige Tall og de selv samme, som de i Begyndelsen vare, og derfore endnu speile sig udi de onde Aanders Fald og paafuldte Straf, saa at de have fuldkomment Begreb om GUD, ikke alleene som en Skaber, men ogsaa som en viis GUD og retfærdig Regent. Af dette sees, hvi en stedsevarende fri Villie at lade det Onde og at giøre det Gode er meere nødig at continueres hos Mennesker end hos Engle. Og kand herved ogsaa løses det andet Spørsmaal, som min Herre meener forhen ikke tilstrækkeligen haver været besvaret, nemlig, hvi GUD, som i nogle 100 Aar haver seet den fri Villies slette Virkning, ikke haver taget en saa farlig Gave fra Mennesken; thi der maatte skrides til en nye Skabning, hvis Virk-

Virkning vilde blive, at Mennesker, som ved Avling u-endeligen multipliceres, vilde i Fremtiden tabe den Idée og Kundskab, som de første Forældre havde om GUD, og derfore vilde blive forvandlede til en Art af Machiner og GUds Sigte, som er at manifestere sig for de skabte Creature, vilde foraaae. Vil man sige, at GUD ved en bestandig Inspiration kunde conservere saadan Idée hos Mennesker, saa blive de end meere Machiner. Man maa ellers herved nøye iagttage tvende Ting, 1) det, som jeg haver anført om det menneskelige Kiøns Multiplication og den Virkning, som er viset deraf at flyde 2) den Forskiæl, som er imellem Englenes Striid udi Himmelen og de første Forældres Fristelser og Fald paa Jorden. Den Forskiæl viser, hvi Straf og U-naade er bleven større for de første end for de sidste. Skriften tilkiendegiver, at nogle af Englene af Hofmod aabenbare have rebelleret imod deres Skabere, og at de til Straf ævindeligen ere blevne forskudte: Andre derimod have imodstaaet de største Fristelser og udi den foretagne Rebellion have opført sig som tro og lydige Undersaattere, hvorfore Belonningen er bleven proportionered efter denne udstandne Striid. Saasom nu de første Menneskers Synd ikke haver været af den Natur og Vigtighed som de onde Aanders Rebellion, og deres paafuldte Poenitentze ikke af den Vægt som de gode Englers Bestandighed i at imodstaae Fristelser, saa kunde Straf og Naade ikke uddeeles i lige Maal for de himmelske som for de jordiske Creature Man seer saaledes af disse begge anførte Poster, hvi GUd

ikke

ikke haver fundet for godt at skille de faldne Mennesker ved den fri Villies saa kaldne slibrige Gave, som de bestandige Engle: 1) Efterdi begges u-lige Forhold udfodrede en u-lige Dom og Kiendelse udi Sagen. 2) Efterdi Virkningen i Henseende til Menneskernes Multiplication ikke kunde blive den samme; thi den fri Villies Borttagelse, som i Fremtiden vilde giore Mennesker til Machiner og betage dem all Idée om GUds Regimente og hans herligste Egenskaber, kunde ikke have den Virkning hos de gode Engle, som stedse ere blevne og blive de samme. Saaledes synes mig, at disse tvende Hoved-Knuder best kand løses. Og mærker min Herre saaledes af denne saavel som af mine forhen skrevne Epistler, at jeg for at besvare Msr. Bayles Hoved-Indvendinger have viset, 1) at Englene i Henseende til den fri Villie have ved første Skabning været satte udi samme Stand som de første Mennesker; dernæst den Fornødenhed at lade Menneskerne alleene forblive udi samme Stand. Jeg lader mig alleene noje at besvare disse af Msr. Bayle anførte Indvendinger, hvormed han saa meget haver trodset; thi mit Forsæt er ikke at indvikle mig i de Tvistigheder, som nu med Hidsighed fortsettes imellem vore Tiders Lærde om de onde Tings Oprindelse, og den beste Verden, heldst, saasom jeg seer, at hvilket Parti man absolute slaaer sig til, styrter man sig udi Labyrinther, hvoraf man ikke kand udrede sig, og jo meere man grunder derpaa, jo fleere Knuder finder man. Jeg holder det sikkerste herudi at erkiende et Mysterium, som ved indskrænket

ket menneskelig Forstand ikke vel kand forklares. Drister mig derfore ingen Dom herudi at fælde, men alleene her korteligen vil tilkiendegive hvad mig synes sikkerst at troe, underkastende efterfølgende Tanker min Herres og andre skionsomme Mænds Betænkning og Correction. Jeg holder for det sikkerste, er at sige, at GUd i Begyndelsen skabte Alting uden Sammenblandelse af onde og gode Ting; saadant er anstændigst at tillegge en god GUD, som vil og en almægtig, som kand danne Alting uden saadan Blanding; det er ogsaa overeensstemmende med den hellige Skrift, som vidner, at GUd saae alt hvad han havde skabt, at det var saare godt; iligemaade at de onde Ting, som Mennesker underkastes, ere Straf for Synden. De moralske onde Ting og Menneskets fordervelige Tilbøyeligheder, som sees endogsaa udi smaa Børn, siger Skriften udtrykkeligen at være en Virkning af de første Forældres Fald, om de naturlige Ting, som Jordens Ufrugtbarhed, Sygdom, Pest, giftige Insecter &c. tales ogsaa paa samme Maade, og siges, at de ere Straf for Synden. Naar dette nu saaledes er beskaffet, naar de Tanker, vi bør have om GUds Godhed og Almagt, bestyrkes ved at giøre Forskiæl imellem den nyeskabte og den ved Faldet fordærvede Jord, og, naar GUD selv udi sit aabenbarede Ord tilkiendegiver, at de onde Ting, som Mennesker see og føle, ere indførte ved Synden, saa er sikkerst at blive ved en Lærdom, som intet Skaar giør udi GUds herlige Egenskaber, eller i det ringeste ingen Anledning giver til Indvendinger der-

imod

imod, og som tilligemed kand giøre Ende paa de Tvistigheder, som have reiset sig iblandt lærde Mænd, og som hidindtil ere forte uden Frugt. Naar vore store Philosophi ville iagttage dette og erkiende saadan Forskiæls Fornødenhed udi deres Skrifter om de onde Tings Oprindelse, (de origine mali) vil jeg bifalde alt hvad som de derom have anført, og tilstaae med dem, at de onde Ting, som ere mængede med de gode, contribuere til den heele Skabnings Conservation og Vedligeholdelse, og saa igientager jeg alt hvad jeg selv og andre herom have anført. Ja saa holder jeg for, at det, som man kalder U-orden, er heller Orden, og at det, som man kalder Uheld, Incommoditet, Plage, ere fornødne Ting, og at Parternes Destruction tiener til den heele Machines Styrke, saa at de Argumenter, som Vantroende og Fri-Geister deraf tage til at negte Guds Forsyn og vise Regimente, ere af ingen Betydelse. Ville vore Philosophi derimod ikke distingvere imellem den nys skabte og nu værende Verden, seer jeg ikke, hvorledes med alle de Argumenter, som de subtileste og skarpsindigste Hierner kand ophitte, Munden kand bindes paa Vantroende; thi Knuden kand derved ikke opløses, og det Spørsmaal staaer endnu tilbage at besvares, nemlig om et almægtigt Væsen, som af intet haver dannet alting, ikke haver kundet skabe Verden og vedligeholde sin Bygning uden onde og gode Tings Sammenblanding; man siger vel, at saasom vor Jord er ikkun en Atomus og et Sands-Korn imod den heele store Verden, saa kand de U-

lejligheder, som findes paa denne vor liden Jord-Kugle ikke komme udi Regning, naar man betragter den heele Skabning, og, naar man forestiller sig, at udi Million tusinde andre beboede Himmel-Kloder saadanne U-lejligheder og onde Ting ikke kand have Sted: Men det er ikkun en puur Gisning, og som er uden Grund; thi man kand ligesaa let falde paa de Tanker, at større U-lejligheder og U-orden findes udi andre Planeter end paa vor Jord. Knuden staaer derfor u-oploset tilbage, og Fri-Geister fremture i at pukke med deres Indvendinger imod GUds Forsyn og Regimente. Dette haver jeg noje eftertænkt, og derfore er falden paa disse Tanker, at Religionens Fiender ikke kand disarmeres uden at giøre Forskiæl imellem den første Skabning og den nu værende Jord, og at tilskrive de onde Ting, som derudi findes, vore første Forældres Misgierning, hvorved deres Tilstand er bleven fordervet, eller Jorden, som Skriften siger, forbandet. Allerhelst kand man bevæges til at antage saadan Meening, efterdi man seer, at de Philosophi, som ere af det andet Parti, ere, for at bestyrke deres Lærdom, drevne til at statuere en fatal Mechanismum, og Stoisk Skiebne; saaledes at de under det Navn af Harmonia præstabilita giøre Mennesker til Machiner, og ved den fri Villies Ophævelse giøre GUD til en arbitraire Dommer, der straffer og belønner de Ting, som af en absolut Fornødenhed ere beskikkede at skulle skee. Ja samme Philosophorum Lærdom haver ogsaa drevet mange til at statuere Materiens Evighed, holdende for, at,

saa-

saasom de onde Ting laae derudi skiulte, saa maat-
te GUD ved Verdens Skabelse lade dem blive, li-
gesom en Konstner kand sætte adskillige Skikkelser
paa en Materie, men kand ikke forandre Materien
selv. Samme Lærdom haver ogsaa givet Anled-
nig til Manichæismum, hvorved statueres tvende
lige mægtige og independente Principia activa, og
som Monsr. Bayle med saadan Iver haver fornyet
udi vor Tiid. Jeg kand vel ikke forsikkre mig om,
at denne min Thesis vil blive uanfegtet, jeg giver
den ej heller ud for at være af den Styrke, at all
Tvistighed derved kand ophæves; det er mig alleene
om at vise, hvilket af de stridende Partier er sikkerst
at følge, og ved hvilken Lærdom man best kand be-
væbne sig imod Vantroende, hvilke af Jordens
og det nu værende menneskelige Kions Tilstand ha-
ve giort de farligste Indvendinger og drevet deres
Modstandere, især Joh. Clericum, at fornye Ori-
genis Lærdom om de Fordømtes Straf, for at vi-
se, at de onde Ting, saavel naturlige som moral-
ske kand consistere med GUDS ideale Godhed.
Vil man sige, at det er umueligt at fingere sig
Verdens første Skabning anderledes, end den nu
omstunder er, og at man ved saadan Fiction viser
sig ikkun at have foretaget en desperat Sags For-
svar, saa kand dertil svares, at man ved den For-
skiæl, som giøres imellem den første og nu værende
Jord, negter ikke de først skabte Tings Existentz,
men deres Virkninger, helst eftersom Skriften læ-
rer, at ved Syndefaldet ikke alleene Jorden tabte
sin Kraft, men endogsaa Mennesket sine herlige med-

 fødde

fødde Egenskaber. Mit Systema bliver i saa Maade dette: Jorden, da den gik ud af Skaberens Verksted, kand have havt samme udvortes Form, som den nu haver, og de nye skabte Mennesker den samme udvortes Skabning, som vi see hos Efterkommerne; Ilden kunde have Magt til at forbrænde, Vandet til at drukne, visse Dyr og Insecter kunde være giftige, og alle de Ting, som frembryde af Jordens Indvolde, og foraarsage saa store Uheld og Ødeleggelser, kunde have i Førstningen existeret, men uden skadelig Virkning, saa at de alleene kunde ansees som Midler, der vare i Beredskab og kunde sættes i Operation, naar GUD fandt fornødent at lade dem virke de u-lydige Creature til Straf. Denne Lærdom synes mig at være sikkere end at statuere de onde Tings Fornødenhed ved første Skabning, hvorved Anledning gives til Indvendinger enten imod GUds Godhed eller hans Almagt: Anderledes er det, naar man statuerer de onde Tings Nødvendighed udi den ved Syndefaldet forderwede Jord, da kand man, uden at giøre Skaar udi GUds herlige Egenskaber, statuere, at de saa kaldne onde Ting og Parternes Destruction contribuere til den heele Machines Vedligeholdelse, saa det er ligesom med syge og fordervede Legemer, hvilke ved violente Remedier reddes fra total Undergang. Hvad som kand synes at bestyrke deres Meening, som foregive onde Tings Nødvendighed, end ogsaa ved Verdens første Skabning og udi Jordens uskyldige Stand, er dette, at Erfarenhed viser, ingen fuldkommen Fornøyelse at kunde imagineres

neres uden ved gode Tings Sammenligning med onde, og uden ved Begges Omvexling. Jeg haver ogsaa selv udi mine moralske Tanker viset, at ingen skionner paa Sundhed, uden han enten selv haver været syg eller seet andre at laborere af Sygdom, at Hvile er ikke ret behagelig uden efter udstandet Arbeyde, Mad og Drikke ikke uden efter foregaaende Hunger og Torst, saa at jeg derfore endnu tilstaaer, at udi den fordervede Tilstand onde Ting ikke alleene ere fornødne, men end ogsaa at de befordre fuldkomne Fornøjelser: Men jeg siger alleene udi Verdens fordervede Tilstand, og strækker det ikke videre; thi deraf vilde ellers flyde, at Englene og Helgene udi det andet Liv ingen fuldkommen Fornøjelse kunde have, efterdi de leve udi en Stand uden onde og gode Tings Omvexling. Ja man kunde falde paa at domme det samme om GUD selv. Man maa derfor ikke domme i Almindelighed om Lyksalighed efter de onde Tings Virkning udi den nu værende fordervede Verden. Det er derfore meere sindrigt end grundigt foregivet af Autor til de Persiske Breve, nemlig, at det er vanskeligt at begribe den Beskrivelse, som giøres over Helgenes Lyksalighed, saasom man kand ansee det som et Martyrium stedse at staae med Palmer i Hænderne og uden Afladelse at intonere Lov-Sange for GUds Throne. Saadan ilde grundet Betænkning flyder deraf, at man dommer om Lyksalighed efter den Idée, som fordervede Creature derover giøre sig, og holde for, at, ligesom en Skipper ikke kand fuldkommeligen glæde sig ved at være kommen

i Havn uden efter udstanden Storm og farlig Sej-
lads imellem Skiær og Klipper, saa kand ingen ret Glæde og Fornøyelse have Sted udi en reen, hellig og uskyldig Stand, saadan som man kand forestille sig at have været udi den nye skabte fuldkomne Verden, og saadan, som vil blive efter Døden udi de lyksalige Boeliger. Hvis nogle holde for, at jeg tilforn anderledes herom haver skrevet, da erklærer jeg, at jeg haver havt den nu værende Verdens Tilstand for Øjne; og hvis jeg end ikke kunde befri mig for Contradictions Beskyldning, vilde jeg dog ikke skamme mig der ved, men holde mig det for en Ære efter nøyere Efterforskning at have forandret min Meening, helst udi en saa vanskelig og en saa stærkt omtvistet Materie, hvilket er en ærlig og tillige med en ydmyg Mands Characteer. Dette maa man dog tilstaae, at, hvis jeg udi en og anden Ting haver fluctueret og vaklet, saa haver jeg dog bestandigen blevet ved mit Hoved-Principium, som er, ingen Lærdom, i hvor stort Skin den end kand have, at antage, som kand give os onde Idéer om GUD og giøre Skaar udi hans hellige Egenskaber. Jeg laster ikke dem, som have søgt at bestride Msr. Bayle med andre Vaaben; jeg admirerer Leibnitz Theodicée, anseende det som et Mester-Stykke, og et Skrift, som udi god Intention kand være forfattet: Men jeg kand ikke see, at den Rotterdamske Philosophi Theses derved kuldkastes. Jeg drister mig ey heller til at foregive, at disse af mig anførte Betænkninger kand giøre Ende paa disse langvarige Tvistigheder. De Indvendinger, som samme Philosophus

sophus haver giort imod GUds Godhed af Forud-seelsen og de Fordømtes Straf, holde det andet gamle Parti endnu udi Bevægelse, og foraarsage, at mange meene, at Krigen endnu ikke gandske er til Ende, saa at de ønske, at det var tilladt at forlade visse Udenverker, for desbedre at forsvare Hoved-Fæstningen, og sige med Cicerone, utinam liceret, sed non audebimus. De forstaae ved Udenverker 1) den almindelige Lærdom om den guddommelige Forudseelses Udstrækning til Hændelser og saadanne Ting, som flyde af Menneskets fri Villie, og 2) den Lærdom om de Fordømtes evigvarende Straf. De meene, at ved at indskrænke Forudseelsen, eller ved ikke at udstrekke den videre end den kand være, og ved at sette Grændser for Fordømmelsen, eller at formilde Dommen, gandske at bestride Vantroende, og at giore Sejeren gandske fuldkommen. Jeg haver tilforn tilkiendegivet min Meening heri, men ikke dristet mig til at skride til nogen Decision. Jeg siger alleene, at hvis nogen herudi viger fra den almindelige Lærdom udi en god og velmeent Intention, drister jeg mig vel ikke at underskrive med de samme; men erklærer derhos, at jeg derfor ikke truer dem med Stevning, og sverter dem med de forhadte Navne af Socinianer eller Origenister. Jeg siger, hvis de vige fra den almindelige herskende Lærdom udi god Intention, det er, hvis de første Forklaringer over den guddommelige Forudseelse sigte alleene til at igiendrive dem, der giore GUD til en arbitraire Dommer, som fortornes over Misgierninger, der ufejlbarligen

maa skee, og som straffer hvad han selv dirigerer. Og, hvis de Sidstes Forklaringer over Fordommelsens Langvarighed sigte alleene til at igiendrive dem, der giore GUD til en alt for streng og ubarmhiertig Dommer, der i Million Tusinde Grad lader Straffen overbalancere Forseelsen; thi saadanne Lærdomme, hvis de ere vildfarende, saa kand de dog tillige med ansees som Prøver paa Religion og Christendom. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCXXI.

Til * *

Jeg haver udi en af mine Epistler lært, at GUDs Hoved-Sigte ved Verdens Skabning haver været hans Herligheds Manifestation, og besvaret den Indvending, som derimod giøres af dem, som holde for, at saadant er at tillegge GUD en Forfængelighed og en Ambition, som det allerhelligste og allerhøyeste Væsen er u-anstændigt, og som sige, at GUD haver nok i sig selv, saa at ved levende og fornuftige Creaturers Skabning ingen nye Fornøyelse ham kand tillegges. Jeg haver viset, at Fornøyelse over Gierninger ikke kand begribes, med mindre der findes nogle, som kand skiønne derpaa. Dette ville de fleeste Theologi og Philosophi ikke tilstaae, hvorvel Skriften giver tilkiende, og Skabningen selv viser dette at have været Hoved-Sigtet. De sige, at GUDs Sigte ved Skabningen haver alleene været at giøre Mennesker lyksalige, og meene, saadan Lærdom at være anstændigst. De sporge ogsaa, om GUD ikke var ligesaa fornøyet før som efter Skabningen. Jeg haver forhen besvaret begge disse Indvendinger, hvorfore jeg det ikke vil igientage. Jeg tilstaaer gierne, at GUDs Forsæt derved haver været at giøre Mennesker lyksalige, men at dette Forsæt ikke haver været det eeneste, ey heller et Hoved-For-

 sæt,

sæt, og spørger igien, hvorledes Fornøyelse over Gierninger kand fattes, naar ingen seer dem eller skionner derpaa. Dette Spørsmaal meener jeg ikke at være let at besvare; thi, naar de spørge, hvi GUD da saa længe haver fra Evighed tøvet med Skabningen, efterdi saadan Fornøyelse deraf flyder; saa kand dem igiengives samme Spørsmaal, hvi GUD fra Evighed ikke haver skridet til dette store Verk, efterdi hans Fornøyelse fra Evighed haver været at giøre Mennesker lyksalige. Denne Knude haver en anseelig Autor, nemlig Reinbek, søgt at løse paa efterfølgende Maade. Hans Ord ere disse: Hvis man holder for, at GUD haver skabt levende Creature til den Ende, at de skulde ære og prise ham, saa er det ligesom at ville foregive, at han maatte søge sin sande Ære hos de samme, og at han selv ikke kunde give sig den, ikke at tale om, siger han, at intet Creatur er i Stand at ære GUD efter hans Værdighed; thi Ære haver til Grundvold Erkiendelse af Fuldkommenheder, som findes hos andre. Jo mindre man finder andres Fuldkommenheder, jo mindre er man i Stand til at bevise dem tilbørlig Ære. Creaturene, hvis Kundskab er og bliver indskrænked, kand umueligen see og tilfulde beskue GUDs Fuldkommenheder; og, naar saa er, er det umueligt, at et indskrænket Creatur kand tilstrækkeligen Ære

et

et u-endeligt guddommeligt Væsen. GUD maatte da i all Evighed blive uden tilbørlig Ære, og opbie den liden ufuldkomne Deel, som kunde ventes af Creaturene. Naar man nu sporger anførte Autor, om GUds Ære bestaaer alleene i at ære sig selv, og saadant synes u-rimeligt at sige om et eeneste Væsen, søger han at løse Knuden saaledes: Dette giver tilkiende, at udi det guddommelige Væsen maa være fleere Personer, hvilke ere saa sindede mod hinanden, og forholde sig saaledes indbyrdes, som deres allerhøjeste Fuldkommenheder, hvilke de selv kiende, udfordre og fortiene. Og meener han, at ved denne Forklaring, Fornuften selv kand bane sig Vey til den aabenbarede Lærdom om de tre Personer udi eet Guddommeligt Væsen. Jeg tilstaaer, at denne Betænkning er heel sindriig: Men man kunde ogsaa sporge, om deraf ikke kunde gives Anledning til Tritheismum, og bestyrke dem, som ikke have begreebet eller ikke ville begribe tre adskilte Personer udi et og det samme Væsen. Derom ønskede jeg gierne at høre min Herres Tanker. Hvorom alting er, saa flyder af min Thesi intet andet, end at GUD af Creaturene kand æres, om ikke paa en fuldkommen, saa dog paa en ufuldkommen Maade, som er proportionered efter deres indskrænkede Kundskab, og derfore kand være GUD behagelig. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCXXII.

Til * *

Min Herre skriver, at han forundrer sig over, hvi jeg indvikler mig i de vanskelige Materier om de onde Tings Oprindelse og den beste Verden, hvorom i vor Tiid saa hæftigen og uden Frugt haver været twistet og endnu twistes: Han meener, at saadant Foretagende strider imod mine egne Principia, som er, at holde sig fra de Tings Eftergrandskning, som ved menneskelig indskrænked Fornuft ikke kand udfindes; han siger ogsaa, at jeg forfalder til det som jeg haver fraraadet andre, nemlig saadanne Tings Efterforskning. Men visse store Philosophi, i sær Mr. Bayle i denne vor Alder haver stræbet at vise den hellige Skrifts U-overeensstemmelse med Fornusten, og en Fornødenhed til at statuere en Dualitet eller tvende Guder en god og en ond, efterdi de onde Ting, som af GUD forudsees, og consequenter af ham selv beskikkes, ikke kand passe sig paa et godt og barmhiertig Væsen, og at den Skaber ikke kand siges at elske de skabte Creature, som danner Mennesker, hvilke han forud seer at være beskikkede til ævig Fordømmelse. Efterdi nu Materien er af saadan Vigtighed, og der handles om at forsvare GUds Unitet og hans herlige Egenskaber, er det ingen Under, at de største saavel Theologi

logi som Philosophi ere derved satte udi Harnisk; og er det af samme Aarsag, at jeg haver holdet denne Eftergrandskning fornoden; dog saaledes, at jeg efter andres Exempel herudi ikke deciderer som en philosophisk Lærer; (thi det var at henfalde til det samme, som jeg haver censureret hos andre) men alleene eftersoger, hvilken Meening er sikkerst at folge; thi derudi folger jeg alleene mit gamle Principium, nemlig at forkaste all Lærdom, som gior Skaar udi GUds Godhed, eller i det ringeste, som giver Anledning til Indvendinger derimod, som ikke kand besvares. Det er i den Henseende, at jeg raader undertiden at gaae fra Skriftens bogstavelige Forklaring, og undertiden at give efter udi en og anden herskende Meening, for at bestyrke den heele Religion. Det er i den Henseende at jeg undskylder Joh. Clericum, der haver holdet Origenis Lærdom om de Fordomtes indskrænkede Straf taalelig, efterdi den efter hans Meening kunde bestride og til intet giore Bayles farlige Indvendinger. Det er ogsaa i samme velmeente Forsæt, at, om jeg ikke approberer eller undskylder visse Folks Meening om Forudseelsen, nemlig, at den ikke strækker sig til Hendelser eller Ting, som flyde af Menneskets fri Willie, jeg dog dommer lidt mildere om dem, end en Deel andre, som kalde dem Rovere af GUds Alvidenhed. Ingen kand nægte, at jo Origenis Lærdom om de Fordomtes til vis Tiid varende Straf jo er som et Skiold, hvormed man kand bode for sig imod de skarpeste Pile. Bayle giver sin Sag vel ikke derved gandske over; men man merker dog, at

at han standser noget derved: Han siger vel, at Helvedes Pine, hvor meget den bliver i Tiden afkortet, saa er den dog ikke proportionered efter de Fordømtes Synder, saa at om den ikke tilkiendegiver en retfærdig, saa dog en alt for haard Dom, som af en mild og barmhiertig GUD ikke kand fældes. Men, naar man derimod foreholder ham den paafuldte stedsvarende Lyksalighed, som foraarsager, at Pinens Langvarighed og Haardhed holdes for kort og taalelig, maa han plante Gevær, og tale i en sagte Tone. En Knude staaer alleene tilbage: thi, saasom Sigtet af all Straf siges at være enten en Synders Forbedring eller Exempel, hvorudi andre kand speyle sig, og saadant Sigte ophører udi det andet Liv, saa foregive nogle, at saadan Straf ikke er GUD anstændig, og derfor ikke kand øves af en retfærdig, men alleene af en hævngierig Øvrighed: det er, sige de, af samme Beskaffenhed, som naar en Konge udi Vrede lader omkomme eller pine en Undersaat, uden at nogen faaer mindste Kundskab derom, saa at Straffen tiener hverken til samme Undersaats Bedring, eller andre til Advarsel, men sigter alleene til at fornøye sin egen Hævngierigheds Affect. De distingvere derfore imellem Justitiam correctivam og vindicativam, af hvilke den første er en retfærdig, den anden en hævngierig Dommers Øvelse. Denne Indvending haver Leibnitz udi hans Theodicea besvaret saaledes: Han siger, at GUD med Billighed ikke alleene selv øver, men og tilsteder andre at øve den sidste Straf: Thi, saasom han engang haver truet med Straf, og dictere

ckeret den, for at holde Mennesker udi Lydighed, saa kand han ikke giore sin egen Lov til intet; hans Bestandighed udfordrer, at Misgierninger ikke kand blive ustraffede, endskiønt Synderne derved ikke forbedres. Jeg legger dette dertil, som synes at være af største Vægt, nemlig, at ingen Lærdom kand være farligere og skadeligere end denne, som føres af Socinianer om Straffens Eftergivelse, og pure Trusler uden Execution. Enhver kand let indbilde sig, hvad Virkning den vilde have hos onde Mennesker. Mange kunde ogsaa falde paa de Tanker, at Løfter om Belønning vare af samme Natur. Vi maa derfore stadigen troe, at en sandrue GUD fuldbyrder saavel sine Trusler som sine Løfter, men derhos holde for, at Straffen bliver proportionered efter Misgierninger, og at GUd intet gior eller kand giore andet, end hvad som en retfærdig Dommer er anstændigt. Jeg holder mig til disse Argumenter, uden at betiene mig af de andre, som Leibnitz anfører, saasom de ere ikke af lige Vægt. Det er nok, at man maa tilstaae, at der er ingen Ubillighed derudi, at Misgierninger blive straffede, og at Straf kand siges retmessig, endskiønt de tvende anførte Sigter ikke derved erholdes. Sees saa heraf, at denne Indvending er af ingen Betydelse; iligemaade, at den er ingen Følge af Origenis Lærdom, som tilstaaer Straffens Nødvendighed, men alleene vil forkorte Tiden, for nogenledes at proportionere den efter Misgierningerne, hvorved deres Concepter forrykkes, som af Straffens Evigvarenhed søge at giore Skaar udi GUds hellige Egenskaber, eller at vise, at den Idée,

som

som Skriften giver os om GUds Regimente, strider imod Fornuften. Efterdi nu Origenis Lærdom haver saadant Sigte, fælder jeg ikke saadan umild Dom derover, som endeel andre. Det samme siger jeg om dem, der udi velmeent Forsæt søge at give de samme Forklaringer over den guddommelige Forudseelse, som maa giøres over GUds Almagt. Thi ingen kand negte, hvis salva orthodoxia, saadan Lærdom kunde antages, at jo store Knuder derved kunde løses, og Munden gandske kunde tilstoppes paa Religionens Fiender: Thi den første Lærdom giver tilkiende, af de af det aabenbarede Ord ikke kand vise, at GUD er haard og umild; og den sidste viser, at han ikke er en arbitraire Dommer. De, som ere af disse tempererede Meeninger, holde for at et Systema kunde forfattes paa efterfølgende Maade. Den allmægtige og allvidende GUD skabte Verden uden Fejl og uden Sammenblandelse af gode og onde Ting; Thi saadant er overeensstemmende med et godt og allmægtigt Væsen. Den samme GUd dannede Mennesker med en fri Villie til at giøre og lade det Gode, og det af Fornødenhed, saasom de ellers ikke kunde ansees som fornuftige og levende Creature, men som simple Machiner. Han bereedte dem et Paradiis, hvorudi de kunde leve i Lyksalighed, og han foreskrev dem en Lov, som var gandske let at efterleve. Han satt ved saadan Lov, som Skriften vidner, en Prøve

ve paa de nye skabte Creature, for at see, hvorledes de denne fri Willies Gave vilde bruge. Forsøgelsen viser, at det ikke var forud seet. Saasom nu de strax lode sig forlede til at overtræde Loven, blev Jorden til Straf for deres Overtrædelse forbandet, og skildt ved sin forrige Herlighed: De selv bleve uddrevne af Paradiis, og underkastede Død, allehaande Plager og Skrebeligheder, som ved Avling naturligen maatte forplante sig paa deres Efterkommere, saasom af en syndig Sæd intet sundt kunde genereres. Dog, saasom GUds Barmhiertighed er ikke mindre end hans Retfærdighed, lovede han dem en Forløser og et nyt Liv efter Døden, hvis de angrede deres Synder, og de efter deres tilbageværende ringe Kræfter stræbede videre at opføre sig som lydige og til Naade tagne Undersaatter: Truede dem derimod med nye Straf udi det andet Liv, hvis de forkastede denne beviisede Naade, og fremturede udi at synde. Den Straf, som efter Døden blev dicteret Overtræderne, beskrives udi Skriften saaledes, at den skal svare til Misgierningerne, saa at man maa troe, at den grundes derpaa, og bliver saadan, som af en retfærdig og tilligemed af en naadig

Dommer kand paalegges. Om dette Systema er vel eller ilde grundet, overlader jeg andre at dømme udi: Jeg siger alleene, at nogle holde for, at, hvis Lærdommen saaledes blev forfattet, kunde alle Knuder løses, og Ende giøres paa de Tvistigheder, som med saadan Hidsighed ere førte, og endnu i vor Tiid uden Frugt føres; jeg siger uden Frugt: Thi mange holde for, at Bayles største Antagonister, som King, Jaqvelot &c. intet have udvirket; at Clericus ved sin Tilflugt til Originismum vel haver bragt sin Modstander noget i Knibe, men dog ikke drevet ham til at vende Ryg, eftersom den Knude staaer tilbage om Forudseelsen, som meenes at tilkiendegive en moralsk Nødvendighed til det Onde; og endelig at Leibnitzes Harmonia præstabilita, hvor konstigen den end er forfattet, er af samme Beskaffenhed. Thi, naar han viser de onde Tings Fornødenhed, eftersom de concurrere til den heele Machines Vedligeholdelse, saa møder ham denne Indvending, nemlig, om en almægtig Skaber ikke kunde danne Verden uden onde og gode Tings Sammenblandelse. Det staaer ogsaa tilbage, forhen at vise, hvorledes det kand bestaae med en retfærdig GUD, for endelige og korte Synder at dictere ævigvarende Straf. Nogle foregive vel, at Straffens Ævighed grunder sig paa de Fordømtes Fremturenhed i at synde og at bespotte GUD; men intet kand være rimeligere end saadan Lærdom; med mindre man vil sige, at Pinen haver giort dem saa rasende, at de ikke kand ønske den Forløsning, som de ved Anger og Ruelse kunde erholde. Paa denne sidste Meening ere ogsaa no-

nogle faldne, og derved have end meere fordærvet Tingen: Thi, naar man betager dem all Forstand, betager man dem og all Villie, og consequenter all Skyld. Eftersom nu efter alle disse Forsøge Sagen er endnu u-decideret, saa ere nogle faldne paa dette af mig anførte Systema, hvilket jeg al-deeles ikke underskriver, men alleene anfører som et Problema, der udi velmeent Intention kand være fremsat af dem, der meene, at Sagen ved andet Middel ikke kand afgiøres. Hvis intet herudi kand eftergives, raader jeg til at entholde sig videre fra disse Tvistigheder, og erkiende et Mysterium, som Menneskets indskrænkede Fornuft ikke kand forklare, og i Eenfoldighed at bekiende, at GUds Gierninger ere grundede paa Godhed og Retfærdighed, sigende med Socrate: Dette begriber jeg ikke; men kunde giøre Reede derfor, hvis Fornuften var mindre indskrænket. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCXXIII.

Til * *

Jeg haver i en af mine Epistler tilkiendegivet, at en Konge i Engelland, endskiønt han besidder ikkun maadelige Qvaliteter, kand ved visse Reglers Jagttagelse erhverve sig fast en u-omskrænked Myndighed. Et stort Exempel derpaa vises udi Henrici 8. Historie. For hans Tiid kunde fast ingen Konge være Nationen tilmaade: Man hørte ikke andet end Misfornøyelse og Oprør, som skilte een Regent efter anden ved Rige og Livet. Man tilskriver vel saadant den Bitterhed som regierede imellem de tvende Kongelige Huuse af York og Lancaster; men man seer, at U-roelighederne ikke ophørede, endskiønt begge disse Familier bleve foreenede udi Henric. 7. Thi samme Konge, endskiønt han var en af de habileste Regentere, der nogen Tiid haver siddet paa Thronen, og med saadan Konst haver regieret, at man haver givet ham Navn af den Engelske Salomon, levede dog dagligen i Frygt at see sig skilt ved Riget. Man seer ogsaa, at adskillige af de efterfølgende Konger, som Jacobus I. Carolus I. Jacobus II. Wilhelmus at have fort møysomme Regimenter, saa at Parlamenterne stedse have disputeret dem deres Myndighed. Saa at man derfore maa lede efter en anden Aarsag til den blinde Lydighed, som

den

den Engelske Nation lod see mod Kong Henric. 8., helst saasom samme Konges Regimente var langt meere u-ordentlig end adskillige andres, der dog ikke kunde være Engellænderne til maade. Thi han var en slet Huusholder. Den overmaade store Skat, som hans Fader efterlod sig, blev i en Hast udøset paa Gaver og unyttige Ting, og den Riigdom ham af de reducerede Klostere tilfaldt, forsvandt iligemaade i kort Tiid. Hans Strænghed gik underetiden til Tyrannie. De anseeligste Mænd udi Riget bleve tracterede som Disciple af en myndig Skolemester. Han lod henrette tvende af sine Dronninger; skilte sig uden Aarsag ved tvende andre, og den femte med all sin Konst og Føyelighed stod i Fare for at underkastes samme Skiebne. Han understod sig at vende op og ned udi Religions-Sager, foreskrev visse Religions Article efter sit eget Hoved, som alle maatte forbinde sig til at troe; og hvo, som ikke rettede sig derefter, maatte vandre til Baal og Brand. Et eeneste af saadant Foretagende kunde have sat det heele Folk udi Bevægelse under andre Konger; men man skikkede sig med Taalmodighed udi alt hvad denne Konge foretog: Ja Parlamentets Lydighed og Føyelighed gik saa vidt, at det eengang, nemlig udi Aaret 1540. forordnede, at man skulde troe, alt hvad Kongen fandt for godt at giøre til Religions-Articul. Han forandrede Successions Ordenen, nu paa een, nu paa en anden Maade; og hvor ilde grundet enhver Anordning var, og hvor meget den stridede mod Landets Grund-Love, blev den dog ikke alleene ap-

 pro-

proberet, men endogsaa roset. Naar man dette betragter, maatte man tænke, at Nationen var forvandlet, saasom ikke mindste Levninger af forrige Kiækhed synes at være tilbage. Men med alle de Feil, som fandtes hos denne Konge, besad han dog visse Qvaliteter, som vare Engellænderne saa behagelige, at de saae igiennem Fingre med alle de Ting, som de under andre Konger havde stødet sig over. Hvorvel han ved alle Leyligheder gav tilkiende ikke at ville lade sig controllere af nogen, saa gav han dog tilligemed stedse tilkiende, at han elskede sine Undersaatter; hvilket de ogsaa troede, og det des heller, saasom han ikke kunde forstille sig, men stedse med Aabenhiertighed gav sin Meening tilkiende. Han lod see en bestandig Fortroelighed til Parlamenterne, for hvilke han androg ikke alleene Rigets almindelige Anliggende, men endogsaa sine egne Huus-Sager; hvilket havde den Virkning, at de foyede ham udi alle, end ogsaa ubillige Ting. Naar han trængede til Subsidier, hvilket ofte skeede formedelst hans slette Huusholdning, da, i steden for offentligen at anholde om Undsætning, gav han ofte alleene sin Trang underhaanden tilkiende, saa at Parlamentet ubedet gav ham meer end han behovede. Den u-omskrænkede Myndighed, som han i de fleeste Ting ovede, var stedse geleidet med saadan Candeur, at Undersaatterne bevægedes deraf heller at udstrække end indskrænke de Kongelige Regalier. Man kand sige, at Parlaments-Herrerne heller kunde ansees som hans Domestiqver, end som Folkets Deputerede: Thi, hans Ord vare ofte

som

ſom Oracler, ſaa at ingen, endeel af Frygt, ikke torde, endeel af Kiærlighed ikke vilde modſige ham. Sees ſaa heraf, at han med ſin Eenfoldighed, ſom gav ham Navn af en ſelſom, men tilligemed en ærlig og aabenhiertet Regent, udvirkede det, ſom de habileſte Regentere med all deres Regierings-Konſt ikke have kundet erholde. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCCXXIV.

Til * *

Blant de allerdydigste gamle Romere regnes gemeenligen Marcus Junius Brutus, Cæsars Banemand. Naar man forekastede Romerne, hvi den Mand kunde vises som et Exempel paa Dyd, der myrdede sin Velgiorer og een af de anseeligste Mænd, som er at finde udi gamle og nye Historier; da svaredes dertil, at det altiid er en Merite at omkomme en Tyran: Og betienede man sig derfore af det Græske Axioma, nemlig: ὀυδὲν πιςὸν ἐςι ϖρός τυράννȣς ȣ̓δ ἐνορκον. Det er: Man bindes end ved Eed til ingen Troeskab mod Tyranner. Men hertil kand giøres tvende Spørsmaal, 1.) Om Cæsar var en Tyran? 2.) Om man mod en virkelig Tyran ingen Troe eller eedelig Løfte bør holde? Om det første bliver meget disputeret: Og den sidste Meening bliver forkastet af alle fornuftige Moralister, endogsaa blant Hedninger, saa at eedlige Løfters Brydelse autoriseres ikke uden af de saa kaldne Christi Stadtholdere, hvilke have decideret, at man ingen Troe

og

og Lofte bør holde mod Kiettere. Hvad som meest graverer M. J Brutum, er, at Cæsar var ikke alleene hans Velgiorer, men endog elskede ham frem for alle Romere. Han var derforuden efter manges Meening udi de da værende Conjuncturer saadan Mand, som Rom ikke kunde undvære. Seneca siger, at han saaledes havde incorporeret sig med Republiqven, at man ikke kunde skille den eene ved den anden, uden at ødelegge alt (olim ita se induit reipublicæ Cæsar, ut seduci alterum non possit, sine utriusqve pernicie; nam, ut illi viribus opus, ita & huic capite;) Man haver derfor Vanskelighed at vise saadan Gierning at være en dydig Mands Foretagende: Allermindst kand man bifalde det Klagemaal, som han nyeligen for sin Død udøsede mod Dyden saaledes: **U-lykſalige Dyd! Hvor meget er jeg i din Tieneste ikke bleven bedragen? Jeg havde tænkt udi dig at finde nogen Realitet: Men jeg mærker, at jeg haver ikkun holdet mig til en Skygge og til Lykkens Slave.** (Ἐγὼ δὲ σε ὡς ἔργον ἤσκȣν, σὺ δε ἐδȣλευες τύκῃ. Thi man kand ikke sige, at han var udi Dydens Tieneste, den Tiid han myrdede Cæsar. Og derfore ere dette Mord en Plet udi hans Levnet, som aldrig kand aftoes. I det øvrige, naar man tilside sætter dette, kand man ikke sige, at hans Tale er ilde grundet: Thi Erfarenhed viser, at Dyd og Velstand sielden følges ad; thi ved Ærlighed bevæbner man de flee-

ste Mennesker mod sig, saasom de fleeste ere onde. Saa at derfore den fornemste Motif til Dydens Øvelse maa være en god Samvittighed for alle, og Haab om Belønning udi det andet Liv for Christne. Jeg forbliver &c.

Epistola CCCXXV.

Til * *

Jeg haver udi min Heltinde-Historie viset, at Exces af Ærlighed kand tabe sit Navn af Dyd, og at Bestandighed, som ikke er geleidet med Skionsomhed og Forstand, kand forvandles til Haardnakkenhed. Jeg haver i den Henseende sagt, at den Haardhed, som Herodes og Tiberius ovede mod Mariamne og Aggrippina ikke kand agtes at være Tyrannie, saasom der udfordredes en philosophisk Kaaldsindighed til at skikke sig udi den Stivhed, som bemeldte Princesser stedse lod see. Jeg undskylder derfor dog ikke den ovede Haardhed, helst mod ubevæbnede Personer. Man veed, at de fleeste Virtuosi ere egensindige; hvorudover ædelhiertede Regentere see gemeenligen igiennem Fingre med deres Feyl: Ja der findes de, som i Steden for at vredes over deslige Folks Capricer, heller diverterer sig dermed. Horatius fortæller om den gamle Sanger Tigellio, at hverken Keyseren, Keyserinden, eller det heele Keyserlige Huus kunde formaa ham til at synge, naar han ikke vilde; men, naar ingen bad ham, sang han

han saa længe, at man havde ligesaa stor Møye med at faae ham til at holde op igien.

- - Si collubuisset ab ovo

Usqve ad mala citaret.

Den Persiske Konge Schak Abbas I., som ellers var een af de myndigste Regentere, som Persien nogen Tiid haver havt, kunde med all sin Stræng-hed ikke bringe sin Urtegaards-Mand til Docilitet; thi, naar Kongen befoel ham noget, som angik hans Profession, og han meenede at forstaae det bedre, rettede han sig efter sit eget Hoved, sæt-tende Kongens absolute Befalning til Side. Historien vidner, at, saasom Abbas havde mer-ket, at Manden var baade duelig og ærlig, saa holdt han ham saadanne Capricer tilgode, og loe deraf. Udi min Tiid var udi Paris en Organist ved Navn Marchand, som passerede for en af de største Mestere udi Europa: Den samme var engang bleven stødt for Hovedet, og derfore aldrig vilde spille udi Kongens Ca-pell; men hver Søndag og Fest spillede udi den store Franciscaner-Kirke udi Paris, hvor jeg selv ofte haver hørt ham. Der siges, at Kong Ludvig 14. ofte loe deraf, og lod ham have sin Villie. En Regent kand vel ikke lastes, om han refser saadan Egensindighed: Men han

kand berommes, om han seer igiennem Fingre med saadanne Mennesker, naar de i det ovrige ere gode, duelige og nyttige Undersaatter. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CCCXXVI.

Til * *

Du skriver, at du nyeligen var i Selskab med B, der udi tvende stive Timer talede alleene om lærde Sager, saa at alle, som det anhorte, forundrede sig derover, og holdte ham for at være en stor Mand. Jeg haver ikke den Ære at kiende Manden; kand derfore intet domme om hans Forstand og Lærdom: Jeg drister mig alleene at sige, at saadant er ingen stor Mands Characteer, og at jeg derfore kunde have fattet højere Tanker om ham, hvis han udi 2 stive Timer havde anhort andres Tale. Jeg kunde ved utallige Exempler vise, at de storste Mænd tale mindst udi Sælskaber; ligesom Erfarenhed viser, at halvlærde Mænd ved alle Lejligheder soge at lade sig hore. Aarsag til Begges Opforsel kand gives denne. De, som vide, at ingen tvivler om deres Forstand og Lærdom, holde egen Roes unfornoden; thi at udbreede sin Lærdom ideligen udi Sælskab, er det samme, som at rose sig selv: Een derimod, som udi Sælskab lader see Begiærlighed efter at fore Ordet, giver tilkiende, at han finder en Fornodenhed i at tale ubeeden, paa det at Sælskabet, som tvivler om hans Lærdom, kand bringes paa andre Tanker. Det er hermed, som med Kræmmere: De, som ere bekiendte for at have gode Varer, lade gemeenligen med Taushed

Folk

Folk passere forbi deres Krambode: En anden derimod, som haver slette Varer, vinker ad alle Forbigaaende, og ved prægtige Inscriptioner paa Dørre eller Skildte søger at give sin Bod en Qvalitet, som den ikke haver; thi en Tings Recommendation behøves, naar Tingen ikke kand recommendere sig selv. Og er det af den Aarsag, at alle slette Skrifter have prægtige Titler. Naar een uden Anledning begynder at haranguere udi et Sælskab, kommer det mig for ligesom han siger: Messieurs! jeg er en lærd Mand; og dømmer jeg da strax, at han enten ikke maa være eller af andre holdes for at være lærd. Jeg kand blandt Mænd, som jeg kiender, opregne ligesaa mange halvlærde Talere, som grundlærde Tiere. Thi, ligesom ingen synger oftere, end den der haver ingen Stemme; saa kand ingen mindre tie, end de, som ikke kand tale: Og ingen søger meer at lade sit Ligaendesæ see, end den, der haver ikkun et maadeligt Forraad. Naar min Debitor sværger u-adspurt paa, at han er en ærlig Mand, siger jeg ham Capitalen op; og naar een praler med sin Velstand og Credit, dømmer jeg, at han er færdig til at spille Banqueroute. Man mærker herforuden, at det er ligesom en medfød Qualitet hos fornuftige Mænd at være sparsom udi Tale; de tale ogsaa lidt, efterdi de ville tale med Betænksomhed, efterfølgende dem, der vegre sig for mange Forretninger, efterdi de have examineret et hvert Arbeydes Vegt og Tynge; da ukyndige Mænd derimod villigen paatage sig alting. Ikke at tale om, at det er ved Taushed man udi Omgiængelse

meest

meest lærer og forfremmes udi Kundskab; thi det er ikke ved Munden, men ved Orene og Ojene at Videnskaber erhverves, saasom den, der stedse taler, siger intet uden hvad han selv veed; men den, som med Taushed anhorer andre, faaer ofte at vide hvad han forhen ikke vidste. Efterdi dette er af saadan Beskaffenhed, maa du suspendere dit Judicium over omtalte Mand, i agt tagende tvende Ting: Forst, at en bestandig Parleur sielden naaer solide Lærdom. For det andet, at de, som mindst ere beqvemme til at fore grundig Tale, tale gemeenligen meest. Herpaa kand passe sig det Epigramma, som findes i min trykte Samling, saalydende:

Te non posse loqvi doleo, doleoqve, tacere
Qvòd neqveas, cum non possis, Anyte, loqvi.

Det er: Det gior mig ondt, at du ikke kand tale, og det gior mig iligemaade ondt, at du ikke kand tie, efterdi du ikke kand tale. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CCCXXVII.

Til * *

Min Herre siger, at han forundrer sig over, at en fornemme Studiosus, som P. S. er, vilde paatage sig et Klokker-Embede. Jeg forundrer mig aldeeles ikke derover: Thi, saasom til Embedet ligge store Indkomster, saa bliver Personen end meere fornemme derved. Hvad som jeg alleene haver at sige her paa er dette, at han som en ung og habile Person, der kunde bruges til vigtige og vanskelige Forretninger, haver søgt efter et Embede, hvorudi er slet intet at forrette. Det er godt, at der udi et Land findes Embeder, som føde sin Mand, og tilligemed ere saa lette og magelige, at de af enhver kand forestaaes. Det var at ønske, at de gaves alleene til gamle Mænd, der udi en høy Alder behøve Roelighed, og som Aarene have giort ubeqvemme til vanskelige Forretninger. Thi et Klokker-Embede, et Lectorat, og andre deslige kunde i saa Maade ansees som Pensioner, hvormed gamle Folk, som have tilsatt deres Kræfter udi Skole og andre Embeder, kunde aflegges. Naar de dermod gives til unge og duelige Personer, ere de skadelige, saa at man kunde ønske deres Afskaffelse, med mindre Personerne ere hengivne til Studeringer, hvilke de udi saadanne Embeder have Tiid og Leylighed til at fortsætte, og at ziire Verden med

nyttige Skrifter, som man seer at skee i visse Catholske Clostere, hvor Munke, især Jesviter, betiene sig af saadan Leylighed og deres magelige Stand til at skrive Bøger og at forfremme Videnskaber. Naar saadant i agttoges udi Embeders Uddeeling, bleve alle, endogsaa de, som syntes mindst fornødene, nyttige. Min Herre seer heraf, at jeg er eenig med ham i at censurere ovenmeldte Persons Ansøgning, men ikke af samme Aarsag. Min Herre siger, at Personen er for god til saadant Embede, og jeg siger, at Embedet er for godt for saadan Person, helst om han efter andres Exempel slaaer sig til Magelighed og gode Dage, og derved qvæler det Pund, som GUD haver betroet ham, og tilligemed tager Brødet fra gamle udmattede Mænd, som udi Alderdommen behøve saadanne magelige Bestillinger. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCXXVIII.

Til * *

Adskillige holde for, at min Dannemarks Historie er skreven med Upartiskhed. Jeg drister mig ikke til at sige det samme: Dette alleene siger jeg dog frit, at den er meere upartiisk end nogen af vore andre Nordiske Historier. Man haver ikkun at examinere enhver af vore Kroniker i sær, og at ligne dem med min Historie, for at overbeviises derom. De, som have skrevet for Souverainetetet, agere heller Apologister for Adelen end Historie-Skrivere; og de, som have skrevet siden, synes heller at have villet forfatte Lov-Sange over Kongerne, end oprigtige Historier: Saa at een, der vil foretage sig saadant Arbeyde, kand udi samme Materie skrive pro & contra, grundende sin Historie paa de foregaaendes Vidnesbyrd. Det var derfore, at en Autor udi vor Tiid, da han merkede sig at høre ilde formedelst det hæslige Portrait, han udi et Skrift havde giort over Christian 2., foretog sig at forfatte en Lovsang over samme Konge. Man havde længe giort stort Væsen af Christiani 3. Historie ved Kragium, og forundret sig over, at man tøvede saalænge med at publicere en saadan Mands Skrift, som sagdes at kunne tiene til Mynster for Historie-Skrivere. Men, da det kom for Lyset, fandt man ikke uden en

en outrered Lovsang over samme Konge; saa at man intet Historisk merkede, uden alleene Stiilen. Med alle de store og glimrende Dyder, som prydede denne Konge, havde han ogsaa nogle Feyl, hvilke jeg ikke haver glemt at anføre. Det samme merker man udi de andre af mig forfattede Kongers Historier. Men med alt dette drister jeg mig ikke til at regne mig blant de faa Historie-Skrivere, som have forfattet Historier med upartiske Folks almindelige Approbation: Jeg siger med almindelig Approbation, saasom deres Tal er ikkun gandske lidet og ringe, som saadan have erhvervet; thi det er meget vanskeligt at skrive en upartisk Historie, og end meere vanskeligt at faae Navn deraf, og at blive holden for en upartiisk Historie-Skriver. Vanskelighederne ved en saadan Histories Forfattelse ere disse: Hvormeget end en Skribent foresætter sig at skrive med Upartiiskhed, og hvor let saadant end synes at være, saa merker man dog, at faa have udi Historien efterlevet, hvad de udi Fortalerne have lovet. Enhver giver tilkiende, sig intet at ville have for Øyene uden den pure Sandhed. Det kand ogsaa være troeligt, at de fleestes Forsæt saadant haver været: Men med alt det gode Forsæt, og all den Tilliid, de have havt til dem selv, seer man dog, at de ikke have kunnet holde Stand mod de Fristelser, som paa saadan Vey møde. Paa den eene Side møder Kiærlighed til Fæderne-Landet, og Had mod visse Personer, hvilke forblinde Skribenten saaledes, at han bliver seende blind. Hos andre virke Haab om Belønning og Frygt for Forfol-

følgelse: Og, om ingen af disse Fristelser findes, saa veed man dog, og af Erfarenhed seer, at de fleeste Mennesker ofte enten ynde en Ting eller have Afskye derfor, uden at anføre anden Aarsag end deres eget naturlige Temperament. Saaledes, naar man seer to ubekiendte Personer at brydes eller at spille, ynder man gemeenligen een meere end en anden, uden selv at vide hvorfore. Men, endskiønt disse Anstods-Steene gemeenligen komme Skribentere til at snuble; saa seer man dog, at nogle faa Historie-Skrivere have holdet Stand. Men, endskiønt de ved saadanne heroiske Qvaliteter have fortient Navn af upartiiske og redelige Historie-Skrivere, saa have de dog hos Læserne saadant ikke kundet erholde; thi Læserne ere ikke underkastede mindre Fristelser i at dømme, end Skribentere i at skrive. Naar Læserne finde Roes at tillegges en Person, som han ikke ynder, heder det, at Skribenten hykler; og naar han laster det, som er lastværdigt, heder det af samme Aarsag Ondskab og Medisance. Dette havde den store Historie-Skriver Salustius erfaret, og derfore her om saaledes taler: Arduum est res gestas scribere; qvia pleriqve qvæ delicta reprehenderis, malevolentiâ & invidia dicta putant: Ubi de magna virtute atqve gloria bonorum memores, qvæ sibi qvisqve facilia factu putat, æqvo animo accipit: Supra, veluti ficta pro falsis ducit. Derfore seer man, at de oprigtigste Historier ofte blive allermeest sværtede. Paa det eene saavelsom det andet kand til Beviis anføres utallige Exempler. Hvor vanskeligt det første

er for en Skribent at imodstaae ovenmeldte Fristelser, kand tydeligen sees af trende store Historie-Skrivere, hvilke have skrevet fast paa een Tiid, og om een Materie. Disse ere Buchanan, Melvil og Camden, hvilke alle have beskrevet den u-lyksalige Skotske Dronning Mariæ Historie saaledes, at derudi ingen Overeensstemmelse findes. Buchananus var en Fiende af samme Dronning og en Client af hendes store Modstander Græven af Murray; hvorudover man finder hende udi Historien afmalet med den allerhæsligste Farve. Melvil var en redelig Skribent, der elskede Sandhed; men den Affection han bar for bemeldte Dronning, tillod ham ikke altiid at nævne Tingen med rette Navn: Thi man seer ham ofte at have fordult eller satt Farve paa adskillige af Dronningens Gierninger; saa at, endskiønt han med Buchanan er eenig udi mange Hoved-Poster, saa seer man dog, at han haver villet skiule hendes Fejl, saa vidt som mueligt. Camden, saasom han skrev under hendes Søn Jacobo I., der regierede baade over Engelland og Skotland, saa dristede han sig intet at anføre til Moderens Forkleinelse. Hvorudover, naar man sammenligner hans Historie med Buchanani, synes det, at de skreve om tvende differente Personer. Paa det andet, nemlig at det er vanskeligere at faae Navn af en upartiisk Skribent, end virkeligen at være det, sees fornemmeligen af Grotio, Thuano, Rapin og nogle andre. Grotius, saasom han alleene leedede efter Sandhed, og ikke bandt sig til noget Parti, hverken udi verdslige eller geistlige Sager, saa kunde

de han ingen Skrivetil Maade, men blev beskyldet nu for Papisterie, nu for Socinianismus. Lige saadanne Critiqver ere og fældede over den redelige Skribent Thuanus, saasom af hans Historie ikke kand sees, af hvilket Land og af hvilken Religions-Sect han haver været. Rapin haver skrevet den Engelske Historie med stor Oprigtighed og en ugemeen Skionsomhed; men han er derfore ikke bleven skudfri, hverken blant Wighs eller Torys, sær blant de sidste. Naar derfore saadanne Skribentere ikke have kundet undgaae haarde Censurer, kand man slutte, at det er vanskeligt at blive, og fast umueligt at erhverve et almindeligt Navn af en upartiisk Historie-Skriver. Jeg forbliver 2c.

Epiſtola CCCXXIX.

Til * *

Jeg haver paa adſkillige Steder udi mine Skrifter viſet, at, naar man paa Fornuften alleene vil grunde Lærdommen om Siælen, ſaavel Menneſkers ſom Dyrs, ſtyrter man ſig udi Labyrinther, hvoraf man ikke kand udreedes, eftersom intet Syſtema hidindtil haver været forfattet, ſom jo er underkaſtet ſtore Indvendinger. Epicurus og hans Diſciple have holdet for, at alting er legemligt, ſaaſom intet kand efter deres Meening begribes, ſom ingen Udſtrækning haver, og at derfore det, ſom man kalder Liv eller Siæl, er ikke andet end organiſerede Legemer, ſammenſatte af døde Particler eller Atomis, ſom ere Principia til Activitet. Andre derimod, der foregive, at, ſaaſom af intet intet kommer, og at døde Particler, hvor net og konſtigen de end blive ſammenſatte, intet Liv kand faae, have forkaſtet Epicuri Lærdom, fornyet Democriti, og tillagt Materien eller de ſmaae Particler, hvoraf Creaturene dannes, et Liv. Denne ſidſte Lærdom, endſkiønt lidt meere rimelig, er befunden ey heller at holde Stik, ſaaſom man mærker udi Menneſkets Siæl ikke alleene

Liv,

Liv, men endog Fornuft og Skionsomhed, som man ikke kand tillegge smaa materielle Particler; og at det derfore her ogsaa maa heede: Af intet intet kommer. Nogle have derfore tillagt den subtile Materie ikke alleene Liv, men endogsaa Fornuft, kaldende samme subtile Materie Verdens almindelige Siæl, der trænger sig ind udi Legemer, og haver de Virkninger, som tilskrives Siælen. Andre, som have merket de Vanskeligheder, som og herudi mode, eftersom det end er u-rimeligt at tillegge Materien Fornuft, have forkastet alle disse materialistiske Systemata, og statueret et almindeligt aandeligt Væsen, som opfylder Alting, og gior det til GUD selv; saa at Menneskenes Siæle ere ikke andet end guddommelige Particler. Men, saasom ved denne Lærdom Skaberen confunderes med de skabte Ting, og denne forskrækkelige Følge deraf flyder, at alle Menneskets onde Gierninger maa tilskrives GUD, saa er den, som billigt, ligemaade hæftigen anfægtet. Det synes at Cardanus, som levede udi det 16de Seculo, eller rettere den Arabiske Philosophus Averroes haver villet giore denne sidste Lærdom mindre farlig ved at konstle derpaa saaledes: Han statuerer et fornuftigt Væsen, som omringer Jorden (Intelligentiam in regionibus sublunaribus) og som efter hans Beskrivelse kand gives Navn af Jordens almindelige Siæl. Dette fornuftige Væsen, siger han, trænger sig ind udi Mennesker, og opfylder dem med Forstand. Det nærmer sig ogsaa til Bester-

ne, udi hvilke det dog ikke, i Henseende til Materiens Disproportion, kand giøre samme Virkning, bestraalende dem alleene udvortes, da det derimod oplyser Menneskerne indvortes. Ved denne Jordens Siæl synes det, at han haver tænkt at giøre dette Mysterium begribeligt, og at vise Aarsag til den Forskiæl, som er imellem Menneskers fornuftige Siæle og Dyrenes Liv: Iligemaade derved at forekomme de Indvendinger, som giøres mod dem, der statuere et almindeligt fornuftigt Væsen, hvilket ikke kand være uden GUD selv, hvorved Skaberen confunderes med de skabte Ting. Her maa det hede, at Jordens Siæl er et distinct af GUD dannet Væsen, ligesom Orthodoxi sige, at hvert Menneskes Siæl er et distinct Væsen fra et andet Menneskes. Men af denne Lærdom flyder, at, hvis Dyrenes Legemer vare lige dannede, og af samme Beskaffenhed som Menneskers, kunde de begaves med samme Forstand, efterdi begges Siæle ere de samme, men alleene formedelst Legemernes Disproportion ikke kand have samme Virkninger. Videre flyder heraf, at, saasom Menneskerne have en tilfælles Siæl, saa kand onde og gode Tilbøyeligheder ikke tilskrives noget Menneske i sær: Thi det er i saa Maade ikke et Individuum, eller et Menneske, som øver Dyder eller Laster, men den heele Jord. Med et Ord: Mennesker giøres til Machiner, og enhvers Siæl, ved Legemets Løsning, kand siges at forgaae, i det at den efter Døden foreener sig med Jordens almindelige Siæl igien, og ikke

mee-

meere bliver et distinct Væsen. Naar man nu overvejer alle de Vanskeligheder, som i denne Materie forekomme, saa er det best herudi at tilstaae et non plus ultra, og at holde sig til Revelationen alleene, som lærer, at Siælen er et distinct Væsen og udødeligt, uden at gruble over, hvorledes saadant kand være. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CCCXXX.

Til * *

Spanske Skribentere vidne, at Alfonsus 10. haver dristet sig til at criticere Skabningen, sigende: At, hvis GUD havde taget ham i Raad med, skulde Verden have faaet en bedre Skikkelse. Det er uvist, om Kongen absolute haver talet saaledes: Hvis saa er, kand han ikke undskyldes for at have udøset GUds Bespottelse. Det er troeligere, at, hvis han saadant haver sagt, haver han derved heller villet criticere Ptolomæi Systema end GUDS Gierning; saa at Meeningen kand have været denne, at, hvis Verden havde været dannet af GUD saaledes, som den af Ptolomæo og de gamle Astronomis beskrives, saa kunde derpaa være meget at sige. Det heele Firmament sagdes da at velte sig om Jorden udi 24 Timer. Planeterne sagdes nu at gaae frem, nu tilbage, nu igien at staae stille; til hvis Forklaring bleve ophittede de saa kaldne Epicycli. Med et Ord: Alting beskrives udi saadan Forvirrelse, at man ikke kunde forundre sig saa meget over, om en saa habile Astronomus desidererede meere Ordentlighed, og faldt paa de Tanker, at en saadan forvirret Skabning var en viis Bygnings-Mester u anstændig. Hvis Alfonsus havde seet Copernici Systema, vilde han have dømt

langt

langt anderledes derom: Ja han vilde da heller have forundret sig over Skabningens Ziir og Ordentlighed. Det synes ubegribeligt, at en saa stor Mand som Tycho Brahe haver betænket sig paa at antage Copernici Systema, som var saa let at fatte. Det er troeligt, at samme store Mand, for ikke at støde for Hovedet den Nordiske Geistlighed, der holdt det for et Kietterie at statuere Jordens Gang, haver ophittet sit konstige Systema, og søgt at gaae en Middel-Vey imellem Ptolomæum og Corpernicum: Thi Arbeydet giver saadan Frygt tilkiende, saa at det maa hede, at han saae, hvad han ikke turde see. Naar man dette eftertænker, løses denne Knude; thi alle tilstaae, at ingen udi Astronomisk Videnskab haver overgaaet Tychonem. At Copernici Systema er bedre grundet, deraf lærer man intet andet, end at han haver været dristigere Astronomus end Tycho: Thi fast intet Menneske haver excoleret dette Videnskab udi saadan Grad som den sidste. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CCCXXXI.

Til * *

Jeg haver viset udi min Underjordiske Verdens Beskrivelse, at alle, indtil de fornemmeste Damer i det Forstendom Potu, selv opammede deres Born. Jeg haver ogsaa anført vigtige Aarsager til saadan Skik. En Philosophus hos Gellium taler heel grundigen her om saaledes. Det er sælsomt, siger han, at veigre sig ved at føde det Foster med sin Melk, som man udi sit Liv haver fødet med sit Blod. Mon Naturen haver begavet Qvinder med frugtbare Bryste alleene for Zirath? Man siger vel, at det er lige meget med hvad Melk et Barn opfødes: Men man veed derimod, at Moderens Melk kand indprænte Børnene Kiærlighed; og man haver af Erfarenhed mærket, at Børn ofte slægte meere paa deres Ammer, som de have diet, end paa deres egne Mødre. Intet er derfore mindre naturligt, end at nægte Børn den Føde, som Naturen alleene til den Ende haver begavet deres Bryste med; og intet er meere lastværdigt, end at lade dem opklække ved fremmed Skiøge-Melk. Saadant seer man dog

nu

nu omstunder at skee udi de fleeste Lande; og udi de Franske Stæder gaaer man dermed saa vidt, at man strax, efter Fødselen stikker spæde Børn ud paa Landet, for der af fremmede Qvinder at opklækkes; hvilket een og anden Gang haver givet Anledning til Børnenes Forbyttelse, og haver saadan Uheld givet mig Materie til det Skue-Spill, som kaldes Pernilles korte Frøken-Stand. De Engelske Damer have dog herudi ikke villet følge Strømmen: Thi de fleeste af dem opamme deres egne Børn. Ingen haver tager dette nøjere i Agt end Dronning Blanca Ludovici Sancti Moder. Hun vil ingenlunde tillade, at hendes Barn skulde nyde fremmed Melk. En Dag, da hun var angreben af en sterk Feber, som varede længe, og Barnet derover græd af Tørst, gav en fornemme Dame det sine Bryste at die. Da Anstødet var forbi, og Dronningen det fik at vide, fortørnedes hun mod bemeldte Dame, og stak Fingeren udi Barnets Mund, for at lade den fremmede Melk igien udløbe. Man maa vel bekiende, at dermed gikkes noget for vidt. Historien viser dog, at aldrig nogen haver baaret større Kiærlighed til sin Moder, end Kong Ludvig, der paa saadan Maade af hende blev opklækket. Den stedsevarende Føjelighed, som han lod see for hende, var saa stor, at fast intet Exempel derpaa kand findes. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCXXXII.

Til * *

Jeg haver viset paa adskillige Steder udi mine Skrifter, at Skue-Spill en Tiid lang udi Europa gandske have cesseret. Man seer vel, at Romerne have havt saadanne Spectacler længe efter Plauti og Terentii Tider: Thi der tales om store Acteurs, som have floreret under Augusto, og vidner Historien, at man udi Kejser Juliani Tiid skiemtede med de Christne paa de Romerske Skue-Pladse. Jeg kand ellers for vist ikke sige, hvorlænge man dermed haver continueret udi Rom og Grækenland, ej heller om nogle anseelige Skuespill have været forfattede siden Terentii Tiid, saasom samme Poëts item Plauti ere de eeneste Latinske Comœdier, som ere conserverede. Det er troeligt, at, da den Christelige Troe blev almindelig, og Hedenskabet gandske ødelagt, Skue-Spill efter Haanden meer og meer ere komne af Brug, og at de endeligen reent have ophøret. Men efter en lang Tids Forløb haver man paa adskillige Steder udi Europa indført geistlige Skue-Spill; og meenes Anledning dertil at være tagen af de Pillegrims-Rejser, som giordes til det hellige Land. Derom taler Menestrier udi hans Representations en Musiqve anciennes & modernes saaledes: Det er vist, siger han, at Pillegrims-Rejser have indført andægtige Spe-

Spectaler. De, som komme fra Jerusalem og det hellige Land, fra St. Jago de Compostella, og andre hellige Stæder, forfattede geistlige Sange paa deres Rejser, og derudi blandede Historier om Christi Liv og Død eller om den yderste Domme-Dag. Item de udi Lov-Sange udførte Helgenes Miracler og visse Fabler, som Almuen gav Navn af Aabenbaringer. Disse Pillegrime, som saaleedes vandrede Troppeviis frem, og som opholdte sig paa Gader og offentlige Pladse udi Stæderne med deres Helligdomme og Billeder, hvormed deres Kaaber vare prydede, foraarsagede et Slags Spectacle, hvorudi Almuen fandt Behag, og som opvakte Andagt hos nogle Parisiske Borgere, saa at de sammenskiøde en Capital, for at tilkiøbe sig en Grund, hvorpaa en Skue-Plads kunde oprettes, og hellige Stykker forestilles, saavel til Tidsfordriv, som for at opvække Andagt hos Tilskuerne. Italien havde offentlige Skuepladse, hvorpaa man forestillede hellige Historier; og haver jeg selv, siger han, seet en saadan Skueplads til Veletri, som er paa Vejen fra Rom til Napoli, hvor man for 40 Aar siden havde forestillet Christi Levnets Historie. Disse devote Skuespill giorde saadan Virkning hos den ukyndige Almue, at man ansaae dem som de største Zirather, og betienede sig deraf, for at modtage Konger og Førster, naar de komne ind udi Stæderne. Saaledes bleve ved vore Kongers Ankomst forestillede den rige Mand og Lazarus, den Samaritanske Qvinde, Christi Lidelse ꝛc. Saa vidt Menestrier. Boileau afmaler det heel ziirligen saaledes:

Chez nos devots Ayeux le theatre abhorré!
Fut long tems dans la France un plaisir ignoré.
De Pelerins, dit on, une troupe grossiere
En public á Paris y monta la premiere,
Et sotement zelée en sa simplicité
Joua les Saints, la Vierge & Dieu par pieté.
Le savoir à la fin dissipant l'ignorance
Fit voir de ce projet la devote impurdence.
On chassa ces Docteurs, prechans sans mission,
On vit renaitre Hector, Andromaqve & Ilion,

Efter at disse geistlige Spectacler lang Tiid havde hersket paa Europæiske Skuepladse alleene, og Folk begyndte omsider at fatte deres U-rimeligheder, betienede man sig siden af Fabler og verdslige Historier, hvilke bleve nogen Tiid spillede tillige med de geistlige Stykker, indtil de sidste ere komne gandske af Brug paa de fleeste Steder. Jeg siger paa de fleeste Steder, efterdi Spanier og Portugiser beholde endnu den gamle Smag, forestillende Helgene, Christi Kors, og andet, hvorved Tilskuerne falde paa Knæ ligesom udi en Kirke. Jeg haver selv udi min Barndom seet i Norge at have været spillede Adam og Eva, den hellige Dorothea og andre geistlige Stykker. Man kand endnu ansee adskillige

Pro-

Processioner udi de Roman-Catholske Lande, som Levninger her af. Udi visse af slige Processioner forestilles den heele Passions-Historie, og det undertiden med stor Uskikkelighed. Et stort Klammerie oprejsede sig engang paa Gaden i Frankrig imellem de forestillende Personer, hvoraf een var Christus, de andre Petrus, Pilatus &c. og, da een blev adspurt, hvo Begynder der til havde været, sagde han, at Christus uden Foje havde været fornemste Aarsag til Klammeriet. Jeg drister mig dog ikke gandske til at fordømme geistlige Præsentationer, naar de skee med Sømmelighed: Men, saasom derved er foraarsaget adskillig Forargelse, er det vel, at de ere komne af Brug. Jeg forbliver, ꝛc.

Epistola CCCXXXIII.

Til * *

Jeg havde den Ære for nogen Tiid siden at tilskikke min Herre min Betænkning over den Academiske eller Pyrrhoniske Philosophie. Jeg visede, at den fortienede ikke at igiendrives, og at det kunde holdes u-anstændigt at hvæsse sin Pen mod samme Sects Lærdom, hvis ikke adskillige anseelige Mænd i vore Tider havde søgt at sætte Farve derpaa. Men, som intet er saa Ondt, at jo noget Godt deraf kand flyde, saa kand denne Lærdom tiene til at ydmyge dogmatiske Philosophos og outrerede orthodoxe Lærere, hvilke henfalde til en anden Extremitet. Thi, ligesom Academici tvivle om alting, og sige sig intet at see; saa see disse derimod alting til Punct og Prikke, og med Myndighed søge at paatrykke andre deres Lærdomme, som u-imodsigelige Sandheder. Saa at, om de første negte deres egne Sandser, saa have de sidste alt for stor Tilliid til dem selv. Paa den eene Side er Vankelmodighed, paa den anden Side Hovmod. Mr. Bayle ligner de første med dem, der referere en Sag for Retten; og de sidste med Advocater: Hine fortælle Sagen, som den synes dem at være, anførende med Upartiskhed begge stridende Parters Argumenter, uden at give tilkiende, hvilket Partii de bifalde. Disse derimod bemøje sig alleene med at for-

forsvare deres Principalers Sager, saa at de hverken kand see, eller ville see de Knuder, som derudi findes. Og, saasom de fleeste Kirke-Lærere ere af denne Caracteer, saa seer man, at alle de Conferencer eller Samtaler, som have været benævnede for at afgiøre Tvistigheder udi Religion ere frugtesløse afløbne. Saaledes vare ogsaa de gamle Philosophi dannede; hvorudover enhver fra saadanne Samlinger gik tilbage med sin forrige Meening. Saa vidt Msr. Bayle: Hvorudi han haver ikke nogen Uret. Og kunde man derfore sige, at Pyrrhonismus burde ansees som en fornoden Sect, hvis den ikke outrerede alting for meget, indtil at negte almindelige Sandser: Thi derved er en Socratisk Tvivlsmaal, som tilkiendegiver Ydmyghed, forvandlet til lutter Daarlighed. At renoncere paa Sandserne, er det samme som at renoncere paa at være Menneske. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCXXXIV.

Til * *

Min Herre mælder udi sin sidste Skrivelse, at adskillige have lagt mig til Last, hvad jeg haver skrevet om Ungdommens udenlandske Rejser. Jeg haver ikke kundet vente anden Critiqve udi et Land, hvor Rejse-Sygen hos Ungdommen i saa stor Grad hersker. At spille paa den Streng, er derfore at angribe vore unge Messieurs paa det allerømmeste Sted; ja at sette dem ligesom Kniven paa Struben. De lade sig vel ikke mærke med de rette Motiver, som er Begiærlighed efter Frihed og Vellyst: Thi alle raabe paa at ville rejse, for at forfremmes udi Sprog og Videnskaber, og for at profitere af lærde Mænds Omgiængelse; og betiene sig til den Ende af alle de Argumenter, som udi Skrifter ere anførte om udenlandske Rejsers Nytte. C. K. udi hvis Selskab jeg nyeligen var, da saadan Materie blev bragt paa Banen, sagde, at, om ingen anden Nytte var ved udenlandske Rejser, saa var dog denne, nemlig, at Communication imellem Nationer derved befordres: Og hvad U-lykke er det, sagde han, at Penge føres ud af et Land, naar samme Penge ligesom ved Circulation komme tilbage igien? jeg svarede, at jeg derudi vilde bifalde ham, hvis man af Erfarenhed havde mærket, at der aarligen komme ligesaa mange

Franske til Kiøbenhavn, som der komme Danske og Norske til Paris: Men, som dette ikke skeer, befordres ikke Pengenes Circulation. Vel kand ikke negtes, at vi jo ogsaa faae Besøg af Fremmede: Men det er gemeenligen saadanne, som heller ville have end give; saa at Forskiellen er, at de Fremmede komme hid for at æde, og vore rejse did for at ædes. Man kand derfore ikke undre sig over, om en Parisisk Skribent skriver om udenlandske Rejsers Nytte, saasom det er ved slige aarlige Migrationer at Frankrig beriges. Det er uden Tvivl i samme Henseende, at en Hollandsk Skribent haver censureret de Nationer, som begynde at oprette Manufacturer udi deres egne Lande, og forbyde fremmede Vahres Indførsel, foregivende, at det er ikke andet end at hindre Socialitet og Communication imellem Mennesker. Han studsede da derved, og sagde: Den eene Skribent kunde synes ligesaa interesseret som den anden. Jeg sagde da Skiemteviis, at jeg vilde meddeele ham et Argument, som kunde tiene i deres Kram, der tale saa stærkt om vore udenlandske Rejsers Fornødenhed. Jeg sagde, at det kand tiene til Beviis paa de nu værende Nordiske Folkes Dyd og Ærlighed; og at deres Udenlands Rejser sigte til at betale gammel Gield: Thi Historien viser, at vore Forfædre, nemlig: Cimbrer, Gother, Angler, Normanner &c. have i gamle Dage aflagt Visiter udi Britannien, Frankrige og Italien, som have kommet samme Lande dyrt at staae, og at de ved deres stedsvarende Fribytterie have giort stort Skaar udi deres Handel, og bragt man-

ge af deres Kiobmænd til Bettelstaven. Det kand derfore være, at de nu værende Nordiske Folk, for at erstatte den Skade, som af deres Forfædre er tilføyet, søge at vedligeholde udenlandske Rejser, hvorved de indbragte Penge bringes tilbage igien. Hvis dette skeer af saadan Motiv, er det berømmeligt, og saa bør man heller raade til end fra saadanne Rejser. Men det er ikke troeligt, at disse Rejser skee udi saadant gudeligt Forsæt: Det synes og, at denne Skik varer noget for længe, og at de fremmede Nationer, som vore Forfædre have udplyndret, have for nogle 100 Aar siden faaet Erstatning af Capital og Renter. Saaledes endtes denne vor Samtale, og Personen forlod mig leende. Men, for at tale meere alvorligen herom, da maae jeg bede min Herre, at han forestiller mine Censores dette, at jeg udi mit Skrift ikke haver fordømt udenlandske Rejser, men at jeg alleene haver talet om deres Misbrug, og sagt, at de skee for ofte; item at de foretages af unge Personer, forend de have faaet Skieg paa Hagen, eller ere komne til den Alder, at de kand rejse med Nytte. Det er alleene i den Henseende, at jeg haver recommenderet det her stiftede Ridderlige Academie, hvorved Rejse-Sygen nogenledes kand hemmes, eller Rejserne i det ringeste til belejlig Tiid kand opsettes. Jeg fordømmer saaledes ikke udenlandske Rejser, tvertimod jeg tilstaaer deres Nytte, naar Misbrug derved hemmes. Jeg negter alleene mod nogle den absolute Fornødenhed, som dertil gemeenligen foregives. Ellers for at fælde en grundig Dom herudi

udi

udi, er fornødent at examinere, hvad som kand vindes og tabes ved saadanne Rejser, og af Gevinstens og Tabets Sammenligning at see, hvorledes Ballancen bliver. Man faaer ved Udenlandske Rejser Færdighed udi fremmede Sprog; man finder paa visse Stæder store Mænd; man finder og i fremmede Bibliotheker, adskillige rare Skrifter, som man ikke haver i Fæderne-Landet, man slibes ogsaa og poleres udi Sæder, og erhverver sig en Fripostighed udi Omgiængelse 2c. At man jo lærer snarest et Lands Sprog, naar man er udi Landet selv, kand vel ikke negtes. Men Sporsmaalet er, om man ikke hiemme af Sprogmestere og af Bøgers Læsning med ringe Bekostning kand erholde samme Fordeel: Sporsmaal, om vore Fruentimmer, der aldrig have været paa den anden Side af Belt, give vore rejsende Personer derudi noget efter; og om, for Exempel, Leonore, som er en Hiemfødning, ikke haver ligesaa ret Udtale udi det Franske Sprog, som en berejst Hans Frantsen: Sporsmaal endelig, om man ikke ved lange Udenlands Rejser kand forglemme noget af sit Moders Maal, som dog er meest fornødent at forstaae. Man faaer paa saadanne Rejser Lejlighed at tale med een og anden anseelig og navnkundig Mand: Men saadanne Mænds Omgiængelse staaer ikke altiid tilreede. Jeg besøgte, for Exempel, et par Gange Msr. le Clerk udi Amsterdam og blev begge Gange kiærligen imodtagen; men da jeg kom tredie Gang, giorde han sig Rynker udi Panden. Denne foregivne Herlighed bestaaer derfore ikkun udi det

pure Navn; saa at man ved sin Hiemkomst kand fortælle sig at have talet med saadan Mand: For hvilken Ære at nyde, man haver tilsat en stor Deel af sin Fædernes-Arv, og spilt en stor Deel u-nyttig bort paa en Post-Vogn. Man finder udi fremmede Bibliotheker adskillige rare Skrifter, som man ikke kand have udi Fæderne-Landet: Det negtes vel ikke; men om man anvendte den tiende Deel af de Bekostninger, som giores paa Rejserne, kunde man blive virkelig Ejer af de fleeste saadanne Skrifter, som man ellers alleene faaer Frihed at blade udi. I det ringeste kand man ved Correspondance, med ringe Bekostning faae Copier deraf. At saadant ikke er vanskeligt, vises af mange Exempler. Endeligen kand vel ikke negtes, at man jo hos vore unge Personer ved deres Tilbagekomst finder en Slags Politesse og utvunget Væsen, som man maa tilskrive deres Rejser alleene, ja at man ofte seer dem ligesom omstøbte udi en nye Form. Men Erfarenhed haver viset, og endnu dagligen viser, at fornuftige Folk ingen Behag finde udi saadan Omstøbning, hvorved de ere blevne anderledes, men ikke bedre end de vare. De fleeste af dem selv mærke og det samme, og derfore søge at conformere sig med Fædernelandets Skikke og Levemaader igien, og at slette den Fold, som udi fremmede Lande dem er paalagt. Naar man nu dette betragter, og tilligemed forestiller sig de store Penge-Summer, som aarligen bringes ud af Landet, og som aldrig komme tilbageigien, saa kand enhver fornuftig og retskaffen Patriot ikke andet end ønske slige Rejsers Hæmmelse.

Min Herre seer, at jeg alleene haver forestillet dette paa den beste Side, og viset, hvad som vindes ved udenlandske Rejser, naar de end foretages udi godt Forsæt, og Sigtet deraf er Forfremmelse udi Levnet og Lærdom. Hvis jeg nu vilde anføre alle de Uheld, som deraf flyde, som Apostasier, Libertinage, Fædernelands Foragt, hoffærdig Fattigdom, de vigtigste Tings Forglemmelse og Velfærds Forsømmelse 2c. vilde man holde disse mine Erindringer end meer betydelige; ja maa skee holde fornødent, hvis slige Rejser ved Forbud ikke kunde hemmes, at holde nogle Fregatter udi Nord-Søen og Belter, for at krydse paa vore Jeans de Francer, og at opbringe alle dem, som uden Forlov og uden vigtige Aarsager rejse, alleene for at rejse. Jeg siger uden vigtige Aarsager: Og meener derved ikke saadanne Aarsager, som deres Forældre, men som den høje Øvrighed haver fundet vigtige. Thi det kand undertiden hende sig, at man finder en Fornødenhed udi udenlandske Rejsers Tilladelse for visse Personer: Men derom kand Foræl- ikke dømme, langt mindre de unge Personer selv. Den lærde Daillé beklagede at have spildt 2 Aar af sit Liv unyttigen bort; og meenede han derved den Tiid han havde anvendet paa sin udenlandske Rejse. Dette kand dog ikke siges af alle: Thi, naar Rejserne indskrænkes, og efter Examen visse udkaarne Personer alleene tillades, kand et Land undertiden heller vinde end tabe derved. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCXXXV.

Til **

Jeg haver udi min underjordiske Reyse forestillet en Republic bestaaende af Atheister, og af dens Beskrivelse viser, hvor fornøden Religion er til Societeters Styrke og Vedligeholdelse. Et af Mr. Bayles Paradoxer, som han med glimrende Argumenter haver udført, er dette, at et Societet meget vel kand bestaae uden Religion: Han anfører blant andet til Beviis herpaa de Epicuræiske Societeter, udi hvilke fandtes ligesaa stor Forraad paa kierlig Forbindelse og Samdrægtighed som Mangel paa Religion; saa at Vantroe og Dyder regierede i lige Grad. Beskrivelsen deraf er denne: Epicurus anrettede en Skole udi en smuk Urtegaard, som han havde tilkiøbt sig. Der levede han med sine Venner i stor Fredsommelighed og udi en kiærlig Omgiengelse; og, saasom man holdt for, at intet Societet kunde være bedre indrettet, saa strømmede Folk fra alle Stæder udi Grækenland, Ægypten og Asien, for at blive indlemmede derudi: Trette, Begierlighed, Misundelse, Had og alle Udyder vare der landflygtige. Alle derimod havde ligesom eet Sind og een Villie, og levede med hinanden udi saa kierlig Forbindelse, at man med Forundring maa læse Historien deraf. Cicero siger,

ger, at man fra Theseo indtil Orestes ikkun havde fundet to eller tre Exempler paa saadant oprigtigt Venskab, som man saae at regiere blant alle Epicuri Disciple, som dog ingen guddommelig Forsyn troede; da man derimod blant andre philosophiske Secter, endogsaa den Stoiske, saae Had, Misundelse og Factioner at have Sted. Lad nu nogen, siger Bayle, fremkomme, og foregive, at Societeter ikke kand bestaae uden Religion. Vel er sandt, at Epicuræer ikke nægtede Guders Existence; men, saasom de alleene ansaae dem som lyksalige Væsener, der ikke bemængede sig med Verdens Regimente, og at de, som andre Creature vare Dødelighed underkastede, saa bestoed Religionen alleene udi det blotte Navn, og den Devotion og Gudsfrygt, de lode see, grundede sig alleene paa en slags Sømmelighed, som maatte iagttages, for ikke at forarge Almuen. Men Vantroens Patroner betiene sig ogsaa af dette, for at give os des høyere Idée om disse Societeter. Diocles, da han saae, med hvilken Andagt Epicurus dyrkede Guderne, raabte han overlydt: **Hvilket Syn for mig at see denne Mand udi et Tempel! All min Mistanke mod ham forsvinder nu; jeg haver aldrig meer admireret GUds Majestæt og Herlighed, end nu, da jeg seer at Epicurus ligger for hans Fødder.** Meeningen heraf er denne: See, her seer jeg en Mand, som dyrker GUD uden Interesse, og uden Henseende til Straf og Belønning; som ærer ham alleene, fordi

han

han er Ære værd, da andre enten af Frygt for Straf eller af Haab om Belønning saadant over; hvilket er ikke uden en interesseret Gudsdyrkelse. Alt saadant skrabe Vantroens Patroner sammen, for at vise, at de som nægte den Guddommelige Forsyn, ikke alleene kand være gode Borgere, men endog devote Lemmer udi et Societet. Jeg drister mig vel ikke til at nægte det, som anføres om de Epicuræiske Societeter, og at giøre Historien deraf til Digt; men jeg holder for, at de Vantroendes Lærdom deraf aldeeles ikke kand bestyrkes: Thi eet er, naar nogle visse udkaarne Personer slaae sig sammen udi et Selskab, og der bestandigen leve under en Læremesters Opsyn og daglig Catechisation, hvorved de opmuntres til at tage Stifterens Regler udi Agt; et andet er at finde Harmonie uden for saadanne sluttede Lav udi store og almindelige Republiqver. Man seer jo Røvere og Fribyttere helligen at i agttage deres Selskabs-Love: Men deraf flyder ikke andet, end at de kand og bør ansees som sammenrottede Fiender mod det heele menneskelige Kiøn. Her behøves derfore andre Prøver til at bestyrke denne Lærdom. Prøven maa giøres uden for saadanne Lav udi almindelige Societeter og Stæder; og meener jeg, at den allereede haver været giort. Historien kand derpaa vise mange Exempler, og den sunde Fornuft lærer, at faa Mennesker skye Synder, som de holde for at blive ustraffede, eller ey at høre under verdslig Øvrigheds Jurisdiction: Erfarenhed viser og, at det er ikkun en prægtig Talemaade at øve Dyder alleene af Kierlighed til Dyder,

der, og at skye Laster alleene fordi de ere Laster. Saadanne Talemaader ere ligesaa ilde grundede, som de Stoiske, der sige, at et Menneske kand skille sig ved alle Affecter, det er, aflade at være Menneske. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCXXXVI.

Til * *

Nogle have udi mine Moralske Tanker lastet hvad jeg haver skrevet om Bønner: Men uden Grund; thi jeg haver ikke raadet fra Bønner, saasom GUD haver befalet os at bede. Jeg haver alleene villet vise, at GUDsfrygt fornemmeligen ikke derudi bestaaer, men heller i at efterleve GUDs Bud; saa at en Times Meditation paa Levnets Forbedrelse er bedre, end et heelt Aars ordentlige Morgen- og Aften-Bønner. Jeg haver til Exempel anført tvende Undersaatter, hvoraf den eene ideligen, nu udi los Stiil, nu udi Vers ansøger hos den verdslig høye Øvrighed om Beneficier. Den anden derimod søger ved sit Liv og Levnet og Lovenes hellige Jagttagelse at vise sin Pligt og Lydighed. Jeg haver forestillet, hvilken af disse Tvende Øvrigheden kunde holde for at være den beste Undersaat. Jeg haver for nogle Aar siden seet en Suppliqve saaledes stiilet: **Allernaadigste Konge! Jeg haver aldrig takket Eders Majestæt for en Velgierning, jeg jo tilligemed haver bedet om en anden; hvorudover, for at lade see, at jeg stedse er mig selv liig, jeg nu ogsaa takker for en gammel, og beder om en nye igien.** Indfaldet var sindriigt, ja saa

saa sindriigt, at den sidste Begiering lykkedes for ham. Vor tilfælles Ven Theodorus følger troeligen denne Mands Fodspor: Thi han er een af de største Bedere her i Staden: Man seer ham ideligen med sammenfoldede Hænder udi Fro-Prædiken, Hoymesse og Aften-Sang, og med Suppliqver udi Cancelliet og Audience-Salen. Hvad GUD dømmer derom, kand jeg egentligen ikke sige: Men jeg kand være forvisset om, at den høye Øvrighed anseer ham for en incommode Undersaat. Landet haver ellers god Forraad paa saadanne Bedere, ja endogsaa paa dem, som bede uden Nød og uden Aarsag, eftersom de ved Ødselhed og u-ordentlig Huusholdning bringe sig selv udi Mangel. Thi, naar man spørger dem om, hvorledes de forrige Gaver ere blevne anvendte, kand de ikke andet end fremvise de tomme Punge, og sige: **See! her er Stedet, hvor vi lagde dem** 2c. En sætter til paa et Giestebud den yderste Skilling, og Dagen derefter raaber: **Giv os i Dag vort daglige Brød.** Man maa troe, at GUD anhører saadant Raab, som intet betydende Lyd. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCXXXVII.

Til * *

Min Herre skriver, at han ikke kand bifalde mig udi de Betænkninger, som jeg haver givet over Rapins Engelske Historie, som han holder for et Mesterstykke. Jeg nægter ikke, at jo Historien er skreven baade med Skionsomhed og Upartiiskhed; jeg haver ogsaa sagt, at jeg regner den iblant de allerbeste Historier, som i denne og forrige Alder er kommen for Lyset. Jeg haver ogsaa viset, at adskillige ugrundede Critiqver derover ere fældede, og at man deraf lærer, hvor vanskeligt det er at skrive alle tilmaade. Jeg haver alleene udi den Sammenligning, som udi mine Latinske Epistler er giort imellem P. Daniel og Rapin tilkiendegivet, at nogle have af Feyl seet formeget udi den første, men for lidt udi den sidste; ja at de have afmalet den Franske Historie, som en Roman, og den Engelske, som et Verk, der ingen Critiqve kand underkastes. Begge Domme ere udi mine Tanker partiiske: Thi den første haver med sine Feyl ogsaa sine store Meriter, og den sidste med sine Meriter ogsaa adskillige Feyl; hvilket dog ikke hindrer, at jo den eene saavelsom den anden kand regnes blant de beste Historier, som de nyere Tider have tilveyebragt. Jeg vil her ikke igientage de Antegnelser, som jeg forhen haver giort over Rapins

Historie, som hans Efterladenhed i at citere tydeligen sine Autores, og hans Sparsomhed i at anføre Kriigs-Bedrifter. Jeg vil alleene som et Tillegg anføre dette, at han kommer mig for at have opført sig heller som en Publicist end som en Historie-Skriver, ja undertiden heller som en Advocat. Den Proces, for Exempel, som udi Caroli 2. Tiid reysede sig af et Mord, som blev bedreven paa en Herreds-Foged, er fast ligesaa vidtløftigen udført som Cromwels heele mærkelige Regiering. Jeg admirerer alleene den Maade, paa hvilken han haver udført adskillige Tvistigheder, og de upartiiske Domme, som han haver fældet derover. Saadant er vel en Historie-Skrivers Pligt, men dog ikke den eeneste: Thi Bedrifternes Narration maa derefter proportioneres, saa at, naar man forklarer omstændigen Aarsagen til en Kriig, maa man ogsaa udførligen vise, hvorledes den er ført. Udi det første er bemeldte Historie-Skriver maaskee alt for omstændig, og udi det sidste alt for kort. Thi Oprindelsen til en Tvistighed forklares med samme Omstændigheder, som en Sag pleyer at ageres for en Ret; men et decisive Feldt-Slag, som giør Ende paa Tvistigheden udføres ofte i et par Linier. Det første maa giøres, men det sidste dog ikke udelades; thi Læseren vil vide det eene saavelsom det andet. Han vil vide det, som er nyttigt, men vil tilligemed læse det, som giør Historien angenem, helst naar det sidste er og blandet med Nytte, oplyser Historien, og giver Personernes Caracter, saavel i Modgang som i Medgang. Intet, for Exempel inte-

resserer meere en Læser, end den Scotske Dronnings Marie Stuarts Endeligt: Historien deraf er meer end bevægelig, og viser Personens Portrait. Men en Execution, som med Omstændighed efter dens Importance bør beskrives, udføres af Rapin med et Par Ord alleene, nemlig: **Og derpaa blev hun rettet.** Ligeledes tales om Kong Carls I. Execution; den mærkeligste, som er at finde udi gamle og nye Historier: Thi Autor siger alleene, at Kongen blev rettet den 30 Januarii, uden at melde det ringeste om hans Contenance, Tale og andet paa Rettersstedet. Jeg vil ikke tale om andres Executioner, som er af mindre Importance, som dog andre Historie-Skrivere holde nødvendigt omstændigen at udføre. Det meeste, som jeg finder at udsætte hos bemeldte Skribent, er dette, at han ofte udelader mange merkelige Ting, hvorved Historien mutileres. Man haver ikkun til Beviis derpaa at examinere Dronning Elisabeths Historie: Man finder derudi hos andre Skribentere Oprindelse og Anledning til de store Hoved-Secter udi Britannien, hvormed Kirken endnu plages. Derom tales ikkun med faa Ord af Rapin, eller det gandske forbigaaes, som noget der er Historien u-vedkommende. Videre tales intet om Dronningens egne Meeninger udi Religionen, som ellers er Kiernen af Burnets og andre Engelske Skribenteres Historier, og som viser, at hun derudi var hverken den herskende Kirke eller Puritaner til Maade. Jeg vil ikke mælde om, hvad herudi forbigaaes af store Stiftelser udi Engelland, hvorved det blev ligesom

om-

omstøbt udi en nye Form og bragt paa høyeste Spidse af Velstand. Udi andre Regenters Historier møde og Omissioner af samme Vigtighed; hvilke om Autor havde anført i Steden for de mange vidtløftige Taler og Documenter, hvormed hans Verk, sær Caroli I. Historie er opfyldt; (thi naar man borttager Rushworths Acta publica, som derudi ere Ord for Ord indførte, bortgaaer meer end den halve Deel af samme Historie:) Hvis, siger jeg, Autor havde været meer omstændig udi det som er Historisk, og udeladet de vidtløftige Documenter, eller efter Burnets Exempel anført en Samling deraf udi Enden af Historien, havde alle læset hans Skrift med stor Begierlighed. Jeg forbliver rc.

Epiſtola CCCXXXVIII.

Til * *

Jeg haver udi een af mine Epiſtler viiſet, at de fleeſte, ſom udi Hiſtorier kaldes Heldte og Helgene, ſaadanne Titler ikke tilkomme. Det ſamme kand ſiges om dem, ſom almindeligen diſtingveres med den Titul af fornemme Mænd; thi de føre gemeenligen Navn af Store, ſom meeſt af publico ere beneficerede, og derved ſatte i Stand at ſkille ſig fra Almue, og at ſee deres Medborgere over Axlerne. Honorius for Exempel kaldes en ſtor Mand; ingen tager i Betænkning at give ham den Titul: Han ſelv meener ſig ogſaa dertil at være berettiget; thi han haver ved idelige Anſøgninger erhvervet ſig Sted udi Rangen, og tilbedet ſig Indkomſter og Beneficia, ſom kunde være tilſtrækkelige til fleere andre brave Mænds Underholdning. Naar en ſaadan Mand regner ſig blant de Store, er det en mærkelig Vildfarelſe: Thi en ſaadan ſtor Mand, udi hvilken Rangs-Claſſe han end haver faaet Sted, og udi hvilken Eqvipage han end lader ſig ſee, er ikke andet end Stadens Debitor, og en gieldbunden Mand til Regieringen udi Almindelighed, og til enhver Medborger i Særdeeleshed; til Regieringen, af hvis Haand han haver erholdet Gaver, og til enhver Med-Borger, efterdi han er giødet paa enhvers Bekoſtning. Thi udi alle almin-

mindelige Distributioner, som skee udi et Societet, naar eet af Lemmerne nyder en ti dobbelt Part, maa et hvert af de andre Lemmer tabe noget af sin enkelte Portion; derfore er saadan stor Mand i visse Maader enhver Borgers Debitor, og i Følge deraf, i Steden for at see Medborgere over Axlerne, og at tilegne sig en slags Myndighed og Ærbødighed af enhver, bør efterfølge Mandens Exempel udi det Førstendom Potu, hvilken, efterdi han af Beneficier var bleven rig og anseelig, hilsede hver Mand paa Gaden, hvilken han ansaae som sin Creditor eller Velgiører. Thi det er gandske klart, at, naar een uden særdeeles Meriter og Publico beviisede vigtige Tienester anholder om mange Beneficier, bliver det det samme, som at han beder, at hans Medborgere maa lade sig nøye med een Ræt Mad, paa det han maa spise ti Rætter. Jeg siger, uden foregaaende Meriter og beviisede merkelige Tienester: Thi, hvis Meriter hos ham findes, kand med Billighed i agttages en geometrisk Proportion, hvorved Gaver og Belonninger proportioneres efter Personernes meere og mindre Vigtighed. Saadan Forskiel tages dog gemeenligen ikke udi agt; thi man kalder dem, som ere characteriserede og bemidlede, store Mænd, uden at spørge om Adkomsten til deres Velstand: hvis det skeede, bleve de anseede som de ringeste Lemmer udi et Societet; og de, som gemeenligen holdes for de ringeste, kunde blive de ærværdigste. Naar af tvende Personer een ved egen Fliid og Arbejde haver vundet eet Pund, og en anden ved Betlen og idelig Raaben haver erhvervet

ti Pund, saa er den sidste rigere, men den første fornemmere. Den er en fornemme Mand, som haver erhvervet Høyhed og Midler ved Tienester og Meriter, og den er end meere fornemme, som haver distingveret sig ved Duelighed uden Belønning; thi den eene kand fremvise en Ballance-Regning og liqvidere med det Societet, hvoraf han er et Lem, og den anden er Societetets Creditor, hvilket er den ærværdigste Character, som en Borger kand gives. Min Herre seer heraf, at den Underjordiske Rangs-Forordning, som han haver saa meget beleet, er ikke ilde grundet, og at ofte det, som synes at være paradox, kand blive klart og begribeligt, naar det betragtes med philosophisk Øye, hvorved dømmes og kiendes, at een, der uden Meriter beneficeres, er Stadens Debitor, og at en, der hvert Aar søger efter en nye Rang og Titel, kand regnes blant Stadens incommodeste Betlere og conseqventer kand ansees, som en af de foragteligste Borgere udi et Societet. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CCCXXXIX.

Til * *

Man holder gemeenligen for, at Bacchus haver fæstet sit Sæde udi Norden, og Venus udi Sønden: Det er, at Nordiske Folk have Tilbøyelighed til Drukkenskab, og Sydlige til Løsagtighed. Herudover siger en Nordisk Poët udi et Epigramma til en Italiener:

Ut nos vina juvant, sic vos Venus improba vexat.

Det kand ikke nægtes, at jo Nordiske Folk inclinere meest til stærk Drik: Thi, ligesom den kaalde Luft foraarsager, at de maa bruge forede Klæder, saa opmuntrer den dem ogsaa til stærk og hidsig Drik for at varme det indvortes Legeme. Hvad Løsagtighed derimod angaaer; da kand derom anføres adskilligt pro og contra. De fleeste Reyse-Beskrivere vidne, at Løsagtighed gaaer meest i Svang udi de sydlige Lande. En naturlig Aarsag gives og dertil, nemlig Solens stærke Heede. Dette kand vel ikke negtes, at Varmen jo haver den Virkning: Men man kand derimod sige, at stærk Drik og kraftig Mad kand udvirke det samme udi et Menneskes Legeme, ja end meere end Solens Heede. Det heder efter det gamle Franske Ordsprog: Apres la pance vient la dance; og at derfor en Normand, som gaaer

dagligen med en Flaske Viin, stærk Øll eller Brændeviin og et Pund Oxekiød i Maven, kand ligesaa let forfalde til Løsagtighed, som en ædrue Spanier eller Italiener. Hvorudover, hvis det er beviisligt, at sydlige Nationer ere løsagtigere end nordlige, maa man leede efter en anden Aarsag, hvilken er vanskelig at udfinde, med mindre man vil holde for, at den Tvang, som sydlige Fruentimmer holdes udi, er den rette Tønder til saadan Passion. Thi daglig Erfarenhed viser, at Forbud opvækker Lyst, saa at man kand holde for, at hvis Italienske, Spanske og Tyrkiske Fruentimmer ikke vare indspærrede, deres Begierligheder vilde forkølnes, og at de med ligesaa liden Anfægtning vilde beskue en ung Cavalier, som en Fransk Jomfrue eller Dame. Hvis man ikke vil legge dette til Grundvold, bliver det vanskeligt at give en tilstrækkelig Aarsag hertil. Thi ingen kand tvivle om, at jo Løsagtighed fødes af stærke Liqueurs og Føde; thi det heder: Sine Cerere & Baccho friget Venus. Det er: Ingen Viin, ingen Kiærlighed; og kalder Aristophanes Vinen Veneris Melk. Vil man sige, at sydlige Folk betiene sig af stærk Drik lige saavelsom nordlige, saa er det mod Erfarenhed: Thi den mindste Viin fortæres udi de Lande, hvor den voxer. Der er Kilderne, som formere de Viin-Floder, der have deres Udløb i Norden. Det er rart at see en drukken Italiener; og den hæsligste Titul, som gives udi Spanien er af en Drukkenbolt: De nordiske Folk derimod bryste sig af en Ruus; intet Fruentimmer i vore Lande skiemmer sig ved at afstikke

stikke nogle Skaale udi Sælskaber. Hvad Vinen ikke kand, udvirker det kraftige Kiød: De nordiske Folk ere de rette Kiød-Ædere; thi udi den eeneste Stad London fortæres meere Kiød, end udi det heele Spanske Monarchie. Efterdi nu udi de eene saavelsom de andre Lande sees lige Tønder til Vellyst, der Luftens Varme, her Vinens Heede og kraftig Føde, hvilke kand virke udi lige Grad, og Løsagtighed dog regierer meest udi de sydlige Lande, kand man holde for, at min Meening herom ikke er saa ilde grundet, og at Lysten forøges af Lystens Forbud; saa at en Spaniers Elskov ikke vilde blive stærkere end en Vest-Frisers, hvis den eene Nations Fruentimmer ikke var meere usynlig end den andens. Thi jeg erindrer mig at have læset udi Rejse-Beskrivelser, at der findes visse varme Lande, hvor Qvinder dagligen uden Klæder lade sig indfinde udi Mænds Selskaber, og at Ukydskhed der dog gaaer mindre i Svang, end udi de Lande, hvor Fruentimmer ere som det forbudne Træes Frugter, hvilke man maa ikke see, end sige, røre ved. Man kunde, for at dømme udi denne Tvistighed, lade det komme an paa et Forsøg, nemlig indsperre de Nordiske Qvinder, og lade de Sydlige gaae løse, for at see hvad Virkning deraf vilde flyde. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CCCXL.

Til * *

Du skriver, at A. B. nyeligen ved Døden er afgangen, og forlanger at vide, hvad man kand dømme om en Mands Salighed, hvis Levnet og Lærdom, efter din Beskrivelse, haver været saadan. Du roser hans Troeskab, Gavmildhed, oprigtige Venskab, Aabenhiertighed og andre store Dyder, hvormed han haver været ziret; men siger derhos, at han havde egne Meeninger udi Religionen, endogsaa udi nogle fundamentale Article, hvilke han ikke alleene for sine Venner ved alle Leyligheder tilkiendegav, men ogsaa fremturede derudi paa sit Yderste: Saaledes at, da hans Skrifte-Fader adspurte ham nyeligen, forend han opgav Aanden, om en vis Troens Artikel, som han vilde formaae ham til at bekiende, rystede han med Hovedet, og derpaa hensov. Du siger: Hvad skal man dømme om saadan Mand, der udi yderste Aandedret gav sin Vantroe tilkiende? Hvis Sagen henvises til Theologiske Faculteter, vil neppe nogen mild Sententz erholdes: Thi det heder da, at gode Gierninger uden Troe ere ikke gode. Jeg for min Part, saasom jeg aldrig anmasser mig saadant Dommer-Embede, lader denne Sag u-decideret. Jeg lader mig alleene nøye med at giøre et Spørsmaal paa min Side igien, og ligesom du spør-

spørger: Hvad skal man dømme om saadan Mand, der udi yderste Aandedret gav sin Vantroe tilkiende? Saa spørger jeg: Hvad skulde man dømme om Manden, hvis han udi yderste Aandedret ikke havde givet den tilkiende? Det er, hvis han havde forstilt sig, og ved Døden renonceret paa den Oprigtighed, hvoraf han i Livet stedse havde giort Profession. Jeg haver kiendt en anden Mand fast af samme Qvaliteter som A. B., den samme var end meer vaklende udi Religionen, endogsaa udi nogle Grund-Artikle, men sagde, at han dog paa sit Yderste vilde, for ikke at scandalisere nogen, og at underkaste sig et ondt Eftermæle, erklære sig en fuldkommen Conformist, og underskrive alt hvad Kirken, hvoraf han var et Lem, troede. Jeg fordømmer ingen af dem; men jeg dømmer mildere om den første end om den sidste. Menneskets Domme, saasom de udi de fleeste Ting ere ilde grundede, saa ere de og herudi. A og B have, for Exempel, lige store Scrupler udi Religionen: A fordølger sine Tvivlsmaal, og aabenbarer dem for ingen uden sine fortroeligste Venner, og det sub fide silentii. Over ham fældes saadan Dom, at, endskiønt han er slagen med Vantroe, saa vil han dog ikke forarge eller forføre nogen. B. derimod bekiender reent ud de Vanskeligheder, som han i Religionen ikke kand fatte, og derudover faaer Navn af en forargelig Mand og en aabenbare Kietter. Saaledes bliver det regnet een til Merite, at han ved Taushed bestyrker andre udi en Troe, som han selv holder for at være u-rigtig; og en anden lastes, efterdi han

siger

siger reent ud, hvad han meener; og derved viser, at han ingen vil bestyrke i det, som han selv holder for Vildfarelse. Han holder for, at saasom Oprigtighed er en Dyd og et Menneskes Pligt, saa strækker den sig og til Religions-Sager. Men det, som er det største Kiendetegn paa en Mands Ærlighed, og den største Zirath udi hans Levnet, bliver agtet som den hæsligste Plet. Dog er herved at merke, at, ligesom det er en Dyd i alle Tilfælde at bekiende, hvad man holder for at være Sandhed, og at Munden stedse svarer til Hiertet, saa kand det regnes en Mand til Last, hvis han vil agere Catechet, og offentligen søger at forplante sine Meeninger, hvorved det Societet hvorudi han lever, kand foruroeliges, og hvorved han selv udviser en slags Hovmod og de høye Tanker, han haver om sin egen Indsigt udi Religion. Jeg dømmer ellers om enhver Mand, der med Oprigtighed giver sin Tvivlsmaal tilkiende, saaledes, at han kand ynkes, efterdi han er udi Vildfarelse, og berømmes, efterdi han giver den tilkiende. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCXLI.

Til * *

Naar dyr Tiid kommer i et Land, eller Skatter paalegges, besværger sig ingen derover meere end de, som have mindst Aarsag til at klynke. De meest Klynkende ere Kiøbmænd, Kræmmere, alle Haandverks-Folk, Viin- og Øll-Tappere, item alle de, som leve af deres Arbejde og daglige Næring. Erfarenhed viser dog, at Tidernes Vanskelighed, og de almindelige Byrder trykke dem ikke nær saa meget, som andre, der dog mindst klage: Thi de vide at indemnisere sig, og at tilstoppe de Hull, som slige Byrder og Vanskeligheder foraarsage, men som andre maa lade staae aabne. En Kiøbmand siger, at han i slige Tider ikke kand sælge sine Vare for det gamle Kiøb; en Kræmmer setter høiere Priis paa hver Alen Klæde; en Arbejder vil have større Løn; en Procurator siger, at han kand ikke komme ud med de sædvanlige Salarier, og en Musicant sælger ingen Menuet meer efter det gamle Torve-Kiøb: Saa at hvad som tabes paa een Side, vindes igien paa en anden, og hvad, som udgives med een Haand, tages igien med en anden Haand. At de besværger sig meere end andre over de almindelige Byrder, tilskriver jeg deres Politique, hvorved de søge, for at undgaae deres Medborgeres Jalousie, at indbilde dem, at de al-

min-

mindelige Byrder trykke deres saavel som andres Skuldre. Det mærkeligste herved er dette, at den Priis, som udi slige vanskelige Tider settes paa Løn, Arbeyde og Varer, bliver gemeenligen ved Tidernes Forandring staaende, saa at de ofte profitere af de Conjuncturer, som trykke andre. Thi, naar Forhøjelsen paa Varer og Arbejde een Gang er skeed, bliver den stedse ved: Thi saa examinere den rette Aarsag; den Kiøbende tænker, at Prisen er billig, naar den er i Aar, som den var i Fior, og Sælgeren tager sig vel vare at tale om Tidernes Forandring, hvorved en nye Epocha bør settes i Handel. De, som ingen Næring bruge, men som leve alleene af deres Renter og aarlige visse Indkomster, lide alleene udi saadanne Tider. De Klagemaale, som Proprietarier og Bønder føre over dyr Tiid og Misvæxt, ere af samme Beskaffenhed: Thi det er ikke de, som sælge Landets Producter, der lide, men Almuen, som kiøber dem. En almindelig Lande-Misvæxt, naar den er ikke alt for stor, beriger heller, end ødelegger en Landmand: Thi det er udi vanskelige Tider, at deres Plov ret drives, og at de bøde paa de Hull, som frugtbare Aaringer formedelst Varernes Forringelse have foraarsaget. Naar derfor en Landmand sukker over almindelig Misvæxt, er det Suk, som ikke kand komme af Hiertet, med mindre man holder for, at Medlidenhed over Almuen og Kiøbstæd-Folk, som dyrt maa tilkiøbe sig deres Varer, saadanne Sukke udpresser; hvilket er vanskeligt at troe. Jeg siger, at almindelig Lande-Misvæxt, haver saadan Virkning;

ning; thi det er alleene særdeeles Misvæxt, som skeer udi een eller anden Province, eller paa eet eller andet Gods i Særdeeleshed, som trykker en Landmand, og bringer ham paa Knæe: Thi i saa Maade hoster og sælger han slet tillige, og kand paa Torvet ikke erstatte, hvad han taber i sin Lade. Man seer heraf, at de fleeste, som meest klage over Tiderne, have mindst Aarsag til Klagemaal: Hvorudover fornuftige Folk, som see dybere ind udi Sagerne end andre, ofte ansee Klynken som Tegn til Velstand, og derimod holde for, at de, som skryde og tale prægtigst om deres Velstand, ere meest udi Klemme. Thi Erfarenhed lærer ogsaa, at, naar een søger om Assistence og Penge-Laan, begynder han gemeenligen at præludere om sin Velstand. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCCXLII.

Til * *

Jeg haver i Fortalen til min Oversættelse af Herodianii Historie mældet om nogle fornødne Regler, som maa i agttages af dem, der oversætte Skrifter. Blant saadanne Regler er denne: At man udi Stilen ikke binder sig for meget til Originalerne; thi hvert Sprog haver sit Egenskab, og hvad, som udi et er en Zirath, er udi det andet en Vanheld. Og er det i den Henseende, at man maa vogte sig for alt for literale Oversættelser; hvorved et Sprog giøres latterligt og ukiendeligt. Nogle have lagt Nordiske Skribentere til Last, at de ikke beflitte sig paa at skrive net og ziirligen: De igien forekaste de andre deres vejede og udpyntede Stiil, hvorved ofte vises, at man giver meere Agt paa Formen end Materien, og derfore præferere Cominæi, Montagnes, &c. Simplicitet for andres glimrende Historier og moralske Skrifter. Man seer, at fornuftige gamle Romere have havt saadan Smag, og at de derfore have anseet de saa kaldne ziirlige Skribentere som Sprogets Fordærvere. Herudi slaaer jeg mig dog til intet Partie, saasom jeg gierne gaaer en Middel-Vey: Jeg siger ikkun, at jeg ikke med den Behag læser visse udpyntede Franske og Italienske Skrifter, som andre, der forabe sig saa meget udi Stiilen, at de li-

lidet agte Materien. Jeg seer, at mange Skrifter, som stikke meest udi Øyene, blive af liden Betydelse, naar den udvortes Forgyldning, som bestaaer udi Metaphoris, de saa kaldne Klygter (Pointes) og favorite Talemaader borttages, hvoraf et Skrift skinner, ligesom Paafuglen af sine Fiere; thi Fierene maa bøde paa Lydet og den øvrige Skabning, der i sig selv intet haver, som synderligen kand recommendere. Italiener finde udi Orientalske Skrifter prægtige og figurerede Talemaader, som de ikke kand imitere, uden at vanskabe deres eget Sprog. De Franske finde en Affectation udi Italienske Bøger; og Nordiske Folk, hvis Stiil er simpel og naturlig, vrage igien de Franske Ziirligheder, hvilke udi deres Sprog tabe deres Dyd, og ikke blive ziirlige meer. Jeg haver seet nogle Danske literale Oversættelser af visse Franske galante Skrifter; men intet er kommet mig meere latterligt for, end naar man, for Exempel, i Steden for at sige vidtløftige Raisonnemens, siger: **En Vand-Flod eller Synd-Flod af Raisons** (un deluge des Raisons) som er en ziirlig Fransk Talemaade, men bliver utaalelig udi vort Sprog. Iligemaade, i Steden for: **Jeg antager denne Meening**; at sige: **Jeg haver giftet mig med denne Meening**; og utallige andre deslige. Jeg laster derfor deres Broderier og pyntede Talemaader ikke; jeg siger alleene, at de ikke ere antagelige udi vort Sprog, forend de Danske Øren dertil blive vante. Vil man sige, at vore Skribentere efterhaanden

maa vænne sig dertil, saa veed jeg ikke, om derudi er nogen Fornødenhed. Intet Menneske kand vrage et Skrift, hvor Materien er grundigen udført udi en naturlig og simpel Stiil. De pynteligste Skrifter ere ikke de solideste. Det synes, at triviale Skribentere betiene sig af udvortes Prydelser og Broderier, for at give Materien en Anseelse, som den i sig selv ikke haver, ligesom uduelige og foragtelige Mennesker af Nødvendighed svøbe sig udi galonerede Klæder, for at ansees for det, som de ikke ere. De Franske tale om deres Sprogs Simplicitet, som andre dog ikke kand see; ligesom de udi Vers bryste sig af prosodiske Reglers Jagttagelse, som andre dog ikke kand finde. Vist nok er det, at hvor simpelt og naturligt deres Sprog end foregives at være, saa kand Tydske, Danske og Svenske Skribentere ikke betiene sig af literale Oversættelser. Hvad som jeg støder mig over, er at udi deres sindrige Skrifter (Ouvrages d'esprit) møde alt for mange favorit Talemaader; thi den eene Skribent synes derudi at udcopiere den anden, saasom Stiilens Symmetrie er stedse den samme: Ligesom udi deres Musiqve, naar man haver hørt en Fransk Ouverture, haver man fast hørt dem alle. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCCXLIII.

Til * *

Min Herre forlanger at vide, hvordan Tilstanden er paa Landet efter den almindelige Qvæg-Syge. Jeg kand derpaa ikke give andet end et heelt forblommet Svar, nemlig, at den er baade bedre og slettere, end man havde ventet; thi alt hvad man frygtede og haabede, er ikke hendet. Man frygtede for dyr Tiid paa Korn og feede Vare; men den Frygt er forsvunden, saasom de fleeste Vare sælges fast for den gamle Priis, og nogle end ringere end tilforn Landmanden derimod trøstede sig derved, at Vahrene udi saadan Tilstand vilde stige, saasom en Tings Mangel og Rarhed forøger dens Priis. Men Udfaldet haver viset, at, ligesom Frygten paa een Side er forsvunden, saa er Haabet paa den anden Side slaget feil. Hvis min Herre forlanger en Forklaring af saadant Mysterio, da er det mig ikke muligt at fornøie ham udi alt. Thi, hvis jeg kand udlede Aarsag til nogle Ting, saa kand jeg ingen reede finde udi alle Ting. Jeg kand nogenledes begribe, hvi Faar, Lam og Sviin er mod Formodning udi ingen Priis, efterdi de Slags Creature, som skulde bøde paa Qvægets Tab, bleve tillagde i alt for stor Mængde. Thi det er gaaet til, ligesom med de nye opbygde Huse efter den store

Ildebrand her i Kiøbenhavn, hvilke tabte deres Priis, efterdi man byggede for mange Værelser. Men jeg begriber ikke, hvi Prisen paa Smør og Melk ej er stegen høiere; thi det burde være en naturlig Følge af saa mange tusinde Kiøers Forliis. Vel er sandt, at adskillige Landmænd paa nye have strax tillagt sig fremmed Qvæg igien: Men paa de fleeste Gaarde findes endnu ikkun halv Besætning, og paa nogle ingen. Jeg kand end mindre begribe, at Huder efter 100000 Kiøers og Studers Forliis udi Siælland alleene, endnu er udi ingen synderlig Priis. Kort at sige: Alt hvad som er hændet, er imod Formodning, og de Landmænd, som meenede at have taget de fornuftigste Mesures, bleve meest skuffede. Nogle anrettede tallrige Schäfferier; andre tilkiøbte sig Kiøer igien med stor Bekostning; og andre igien tilhandlede sig Huder, som de lode barke, i Forhaabning at bringe dem høit ud, naar første eller andet Aar var passeret. Men Faare-Handelens Herlighed varede ikkun nogle Maaneder, og Udfaldet i Henseende til Faarenes Mængde blev saadant, at de fleeste Schäffere ikke finge deres udlagde Penge igien. En stor Deel af dem, som havde tillagt sig nyt Hollænderie, mistede dem kort derefter af samme smitsomme Syge igien; og de, som havde den Lykke at beholde de nyskiøbte Kiøer, bleve bedragne udi det store Haab, som de havde giort sig om Smørrets og Melkens Priis: Hude-Kræmmerne have ej heller fundet deres Regning. De eeneste Ting, som ere komne udi Priis, ere de, som man tænkte at ville blive af ingen Vær-

die:

die: Thi Høe og Havre have aldrig været dyrere, end fra den Tiid Kiøer og Stude, der saadant fortære- de, forsvandte. Jeg siger derfore, at de beste Mesures have havt sletteste Udfald, og de hurtigste Landmænd have lidet største Forliis: Thi man kand sige, at Skaden ikke havde blevet saa stor, hvis de havde været mindre hurtige i at bøde paa den; thi just deres Activitet og de sundeste Reglers Jagttagelse have forrykket deres Concepter, og foraarsaget, at Medicinen er bleven fordærveligere end Syg- dommen. Skaden er bleven dobbelt, efterdi de have iilet med at hæve den; da deres Forliis der- imod, som have været mindre active: er ikkun ble- ven enkelt. Jeg regner mig selv blandt de Sidstes Tall, hvis Indolence eller rettere Forsømmelse i at iagttage de almindelige Regler haver foraarsaget, at Saaret er bleven mindre dybt, og Skaden meer taalelig. Jeg haver herudi raisonneret saaledes: Enten holder Svagheden længe ved, eller den hø- rer snart op; hvis den holder længe ved, da staaer man Fare ved nye Kiøers Indkiøb at lide dobbelt Skade; hvis den derimod hører snart op, vil man inden kort Tiid faae Kiøer og Stude igien for det gamle Kiøb. Thi mange 1000 Kalve, som tilforn bleve slagtede, blive nu tillagde, og det ikke alleene paa besmittede Steder, men endogsaa udi de Lan- de, hvor Svagheden ej haver været, saasom de sidste haabe at faae dem vel betalte. Den største U-lejlighed herved er Mangel paa Giødning: Thi det er i den Henseende, at adskillige Landmænd strax have resolveret sig til nye Hollænderiers An-

leggelse, saasom de have holdet for, at der var Periculum in Mora, og derfor have criticeret dem, der ikke strax efterfuldte deres Exempel. Men disse derimod ere blevne ved deres Forsæt, at see Tiden an, og af tvende onde Ting have udvalt den mindst onde, præfererende den i Tiden ventelige for den nærværende Fare. De samme raisonnere saaledes: En Jord kand udholde 2 a 3 Halme, det er, udi 2 eller 3 Aar staae ved Magt med en maadelig Giødning: naar saadan Tiid er forløben, og Sygdommen imidlertiid ophører, kand Horn-Qvæg med maadelig Bekostning igien erhverves; ikke at tale om, at de af Qvæg ødelagde Skove kand komme til Væxt igien, hvilket og skeer. Dette haver jeg udi denne Tilstand med nogle andre faa Proprietarier holdet at være vel grundet, og haver ikke befundet mig ilde derved. Jeg haver forsynet mig med et maadeligt Antall af Faar, item nogle Plouge-Hopper, en Deel for at have nogen Giødning deraf, en Deel og for udi Ploug-Tiden at hielpe paa Bønderne, som udi saadan Tilstand meest kunde trænge der til, efterdi Studene, som ere Ploug-Bæsternes Medhielpere, vare bortdøde; Halmen haver jeg ladet raadne, og mænget den med Faare- og Hæste-Møg, og haver jeg ved saadant Middel conserveret mine Jorde, saa at jeg ingen Forskiel udi næstpaafølgende Aar haver seet imellem mine og mine Naboers giødede Agre. Min Herre seer heraf, at jeg nogenledes kand giøre reede for min Huusholdning. Adskillige, som udi Begyndelsen have criticeret den, sige nu: **Gid vi havde giort**

det

det samme! Jeg er dog nu omstunder ikke gandske destitueret for Qvæg: Thi den liden Hiord af 4 eller 5 Kioer, som jeg paa begge Gaarde beholdt tilbage, ere allereede forøgede til 19. Den liden hvide Qvie, som min Herre saae i Fior, laver allereede til Barsel. Saa snart den bliver lykkeligen forløset, skal jeg lade min Herre det formeligen vide, helst om det bliver med en Qvie-Kalv, som nu er et Foster af Importance. Jeg forbliver ꝛc.

P. S. Ret som jeg havde fuldfærdiget dette Brev, fik jeg at vide, at Qvæg-Sygen er kommen i Landet igien, og at den raser fast ligesaa sterkt som tilforn. Alle Concepter ere derved forrykte, og ingen drister sig meer at tale om Sygdommens Art og Egenskab, ingen veed ej heller hvad Anstalter udi Landvæsenet kand foretages.

Epiſtola CCCXLIV.

Til * *

Jeg takker min Herre for den Underretning, han haver givet mig om ſine Studeringer og Levemaade. Jeg ſeer deraf, at han vel ikke haver forladt ſit Hoved-Studium, hvorudi han allereede haver giort en ugemeen Fremgang, men at han ikke, ſom forhen, agter at opofre ſig eene dertil, holdende for, at man ikke bør indſkrænke ſig i eet Studio alleene, naar man tænker ved Boglige Konſter at erhverve ſig Anſeelſe. Hvis min Herre kiedes ved ſit forrige Studio, og af den Aarſag ſlaaer ſig til andre Videnſkaber, haver jeg intet derimod at ſige; thi han følger i ſaa Maade ſin Inclination, og kand derfore ikke meere laſtes, end den der er bleven keed af een Slags Mad, ſom tilforn haver været hans Favorit-Spiiſe, og fatter Lyſt til andre, ſom han tilforn haver vraget. Men, hvis min Herre ſlaaer ſig til Polymathie, for derved at erhverve ſig Navn og meere Anſeelſe udi den Lærde Verden, naaer han aldeeles ikke ſit Sigte. De berømmeligſte og anſeeligſte Mænd ere ikke de ſaa kaldne Polyhiſtores, eller de, ſom have beſiddet mange Videnſkaber, men de, ſom have excelleret udi et viſt Studio, eller en vis Konſt, hvor ringe den end er. Appelles var ikkun en Skildrer, Phidias en Bildhugger, Orphæus en Spil-

Spillemand: Men hverken Varro, Plinius, Scaliger og andre deslige Mænd, med all deres store Liggendefæe af Lærdom skinne saa meget udi Historien, som de samme; thi disse vidste mange vigtigere Ting, hine derimod havde udi visse Ting erhvervet sig en Dexteritet, som ingen kunde imitere, saa at, hvis disse kunde sige: **Viis os mange vore Overmænd**; saa kunde hine sige: **Viis os nogen vor Ligemand.** Det er saadant, hvilket egentligen betegnes ved det Navn af Distinction, og som eene erhverves af dem, der udi en Konst eller eet Videnskab have naaet saadan Fuldkommenhed, at andre ikke kand sættes i Classe, end sige paa samme Nummer med dem. Scaliger, for Exempel, der havde giort mærkelig Fremgang udi mange vigtige Videnskaber, blev med Billighed agtet for en stor Mand; hvis han havde anvendt samme Fliid paa eet af de ringeste alleene, havde han blevet end større. Pascal gav udi naturlig Talent hverken Cartesio eller Newton noget efter; thi Naturen syntes at have dannet ham til at blive den største Mathematicus i hans Tiid: men, saasom han vilde skinne meere end i et Studio, tabte hans Lys noget af sin Glands, og kunde ikke have den Kraft, som hvis alle Straalerne havde været samlede udi een Middel-Punct. Virkningen var ogsaa denne, at han ved sine vidtloftige Studia blev agtet en stor Mand, da de andre ved deres indskrænkede bleve anseede som Vidunder. Man merker af Erfarenhed, at hvor ringe et Viden-

denskab eller Konst er, saa strømme alle til at see den Konstner, som ingen kand imitere; saa at, hvis han af Ambition haver studeret eller arbeydet, haver han naaet sit Sigte, da andre derimod ikke naae det Maal, hvortil de hige; thi just, efterdi de ville skinne paa meere end et Sted, bliver deres Soel formørket, saa at den ikke skinner udi Fuldkommenhed paa noget Sted. Hvis derfor min Herre tænker ved Videnskaber at distingvere sig, maa han hænge ved det som han eengang haver udvaldt til sit Hoved-Studium, hvorudi han allereede haver giort stor Fremgang, og hvortil han haver naturlig Talent. Dog maa andre Studia derover ikke reent forsømmes; thi der er intet Videnskab, som jo er besvogret med andre. Man maa derfore have et Hoved-Studium, og løsligen derhos excolere andre, sær dem, som have Rapport med det samme. Thi at fordybe sig udi mange Videnskaber tillige, foraarsager, at vi ikke naae Fuldkommenhed udi noget. Udi et Hoved-Studio maa vi trænge os ind til Marven, og i andre lade os nøye med Barken, efterfølgende Rævens Exempel udi Fabelen, hvilken, saasom han ikke kunde komme til Groden, som var indsluttet i en Flaske, slikkede uden paa Glasset. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epiſtola CCCXLV.

Til * *

Blandt andre Erindringer, ſom vor tilfælles Ven N. K. giver mig, er denne, at jeg efter min Stands Forandring bør forandre min Levemaade, og føre mig op med nogen Diſtinction. Jeg ſvarer ofte Skiemte-Viis dertil, at juſt fordi jeg er Fri-Herre, derfore meener jeg at have Frihed at klæde mig efter min Inclination, og at være privilegered fra et Slags Aag, ſom denne Stads Mode Indbyggerne paalægger. Saaſom dette Svar bliver antaget for Skiemt, ſom det og er, henviiſer jeg til hvad ſom jeg derom tilforn haver ſkrevet, nemlig, at en anſtændig og diſtingveret Opførſel beſtaaer ikke i at leve anderledes end Almuen, men bedre; ikke at ſkille ſig fra andre udi Klæder og Equipage, men udi det, ſom ikke den daarlige Almue, men ſom fornuſtige Mænd og Philoſophie kalde Sommelighed. Naar han citerer mig Exempel af en og anden, der fører ſig op efter deres Stand, ſaa ſvarer jeg, at denne Stads Indbyggere ere ikke ſaadanne Originaler, ſom maa foreſættes ſom Modeller at efterfølge. Hoved-Aarſagen til min uforanderlige Levemaade er ellers den Alder, jeg haver naaet, ſom nærmer ſig til 70 Aar. Hvo ſom udi ſaadan Alder antager ſig en nye Skikkelſe, kand anſees, ſom een der

gaaer

gaaer i Barndom. Vel er sandt, at man kand citere mange bedagede Mænd, der ligesom skyde Knoppe, naar Tiid er at fælde Blade: Man haver seet Mænd, der have een Fod udi Graven, at foretage sig store Bygninger, som de selv ikke kand vente at beboe; at giøre sig mange Klæder, som de ey kand vente at bære. Man lærer deraf, at hvor høy Alder end een haver naaet, og hvor nær han seer Døden, tænker han dog ikke, at det er Alvor. Det er i den Henseende, at man saadan Opførsel undskylder, hvorvel intet er meer ubegribeiigt. Man kand ligne deslige Folk med den Engelske Cantzler Thomas Morus, hvilken lod sit Skiæg afrage om Aftenen, da han skulde rettes Dagen derefter. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epiſtola CCCXLVI.

Til * *

Iblandt andre Titler, ſom nu bruges, og ſom de Gamle have været ubekiendte, at den Titel af Majeſtæt. De Tydſke Konger ſom Romerſke Keyſere have udi Middel-Alderen tilegnet ſig den alleene, og, da andre Potentater ogſaa begyndte at betiene ſig deraf, have Keyſerne ladet ſig give Titel af hellige Majeſtæt for at diſtingveres fra andre. Man kand ellers ikke ſætte nogen vis Tiid til Titelens beſtandige Brug; thi man finder udi Hiſtorien en og anden Potentat at have ladet ſig ſaaledes titulere. Men at Titelen ikke haver continueret hos deres Efterkommere, hvilke alleene have betient ſig af **Høyhed**, Excellence, **Kongelig Naade** &c. Saa at man kand ſige, at den Titel af Majeſtæt for meere end 1000de Aar ſiden haver været i Brug, men at den ſiden er bleven aflagt og endelig igien er optagen, og bleven almindelig for alle Potentater. Paver og Erke-Biſper have betient ſig deraf i gamle Dage, da det hedte Apoſtoliſk Majeſtæt, men nu ikke meere. Det er ikke troligt, at ſaadant er ſkeed af Ydmyghed; (thi der er faſt meer konſtlet paa Høyheds Titler udi Kirken end udi Staten) men heller af Ambition, ſaaſom man haver nu holdet den Titel af Hellighed anſeeligere. Keyſerne ere, ſom ſagt er, de, ſom

længe for andre Potentater eene have fort den Titel, og kand man regne dens bestandige Brug fra Caroli 5. Tiid, hvorvel Titelen gives til en og anden Keyser for den Tiid, endogsaa til de gamle Hedenske Keysere, hvilket sees af Plinii Vidnesbyrd herom, som laster de Keysere, der have sogt Navn af Majestæt, hvilken Titel forhen ikke havde været fort af Personer, men tillagt den heele Romerske Republiqve, saa at ved Crimen Majestatis betegnedes alleene Forseelse imod Republiqven. Nogle af de forste Romerske Keysere, da de bleve Eenevolds Herrer, og forestillede den heele Republiqve, forflyttede Titelen paa deres Personer. Jeg siger, nogle af de forste Romerske Keysere; thi endeel vilde af Modestie ikke hore saadant Navn; det kunde ogsaa da saa gemeenligen ikke bruges som nu omstunder, efterdi de Ord J og Eder udi den anden Person vare brugelige, naar man talede til store Herrer, hvilket nu ikke skeer uden i Persona Tertia. Jeg haver sagt, at den Spanske Konge Carolus I. var den forste, som antog Titel af Majestæt, da han blev udvaldt til Romerske Keyser, og blev kaldet Carol. 5. Andre Konger efterfulte hans Exempel. Men Titelen blev dem disputeret af Keyserne, som meenede sig dertil eene at være berettigede. Dette varede indtil den Munsterske Fred, da derom hæftigen blev twistet imellem de Keyserlige og Franske Gesandter; og blev da endeligen saadan Foreening giort, at Keyseren og Kongen af Frankrig skulde give hinanden Titel af Majestæt. Da nu Jisen saaledes var brudt af Frankerig, og en banet Vey

var

var aabnet for andre Riger, er Titelen bleven almindelig for alle Europæiske Konger, skiønt ikke uden successive og efter foregaaende Mellemhandlinger. Herom kand haves fornemmelig Oplysning af Wiqveforts Skrift kaldet Ambassadeur & ses fonctions. Nogle Geistlige af den fine og distillerede Theologie stode sig over den Titel af Majestæt, som de foregive, GUD alleene at tilhore, og vise, at Majestas eller Μεγαλειότης var alleene en Guddommelig Titel: Men, naar man distingverer imellem den jordiske og Himmelske Majestæt, er intet derudi, som kand give Forargelse. Potentater maa have sig noget forbeholdet; thi, naar Skole-Mænd kalde sig Excellencer og Dorf-Junkere, Ihro Gnaden, saa synes den Titel af Majestæt, som tillegges Potentater, at være taalelig. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCCXLVII.

Til * *

Udi den Betænkning, jeg haver giort over Eeder, er viset, at adskillige Eeder, som ere af største Betydelse, agtes allerringest, og de ringeste derimod holdes af største Vigtighed, saa at det er ikke Eederne udi sig selv, men Eedernes Navne og Maaderne, paa hvilke de blive udtalede, som indjage meer og mindre Skræk. Lige Anmærkninger kand giores over Spill og Leeg, efterdi nogle, som ere mindst lastværdige og mindst urimelige, agtes meest forargelige og daarlige, saa at det synes, at man stoder sig meere over Navnet end over Tingen. Ingen Leeg, ingen Tidsfordriv holdes meere daarlig og u-anstændig end den, som fører Navn af Mascarade, da dog ingen af alle er meere rimelig og bedre grundet; thi Inventionen deraf er sindriig, og Forargelsen bestaaer alleene udi dens Misbrug. Jeg siger, at Inventionen er sindriig, saasom derved forestilles den naturlige Stand, hvorved alle Mennesker giores lige, og hvorudi all Tvang og besværlige Ceremonier til en Tiid ophøre. Det er en Imitation af de gamle Saturnalier, hvilke paa visse Aarets Tider bleve holdne for at igienkalde den naturlige Stand, da ingen Forskiæl var imellem Høye og Lave, imellem Herrer og Tienere, imellem Mennesker og Characteriserede

Men-

Mennesker. Det er i den Henseende, at Folk udi Carnavals Tiden masqvere sig, paa det at Omgiængelsen kand blive fri, utvungen, uden Frygt og Undseelse, saa at en Undersaat kand familiarisere sig med sin Konge, og en Tiener med sin Herre, hvilket ikke kand andet end være behageligt baade for Hoye og Lave; for Hoye, efterdi de imidlertiid kand paatage sig den Skikkelse, som mange af dem onske, men som Moderne ikke tillade dem at fore, saa at de kand lignes ved berustede Folk, hvilke finde sig husvalede og begynde at respirere, naar det tunge Harnisk nedlegges, eller ved dem der gaae paa Stylter for at synes hoyere end de ere, hvilke finde sig lettede ved at blive andre lige udi Hoyden; For ringe Folk og Tienere maa det iligemaade være behageligt; thi de kand i saa Maade lignes ved fængslede og indspærrede Mennesker, for hvilke Fængselets Dorre aabnes og Frihed gives at gaae hvor de ville; Thi den sædvanlige Stand, som vi udi Societeter og anden Regiering leve udi, er saadan, at nogle sige sukkende, **gid vi turde**, andre, **gid Omstændighed vilde os tillade.** Eftersom nu Mascarader have saadant Sigte, saa maa man tilstaae, at Inventionen deraf er sindriig, ja at det er en philosophisk Leeg, eller at den i det ringeste giver Anledning til philosophiske Betragtninger, efterdi alle derved erindres om den Tilstand, Mennesket ved forste Skabning af GUD er satt udi, og fra hvilken det formedelst Synden er faldet: Man kand i saa Maade sige, at den sædvanlige Stand, som vi leve udi, er en bestandig Mascarade, efterdi

 Re-

Regiering, Moder og Sædvaner paalegge os Masker, hvilke vi ved saadan Leeg ligesom nedlegge, og at vi egentligen ikke ere ret maskerede, uden naar vi gaae med blotte Ansigter. Efterdi nu Mascarader have saadan Oprindelse, maa man forundre sig over, hvi ingen Leeg eller Tidsfordriv meere bliver igiennemhegled. Det er i saa Maade fornødent at betragte denne Leeg paa den anden Side, og eftersee de Suiter, som Censores foregive deraf at flyde, og hvorpaa de grunde deres haarde Critiqver. De foregive, at Nat derved giøres til Dag, og Dag til Nat. Denne Indvending haver Henrick i Comædien besvaret; og vil jeg legge dette dertil, at ved Kort-Spill og store Aftens-Maaltider ogsaa Nat giøres til Dag, og dog blive saadanne Aften- og Nat-Forsamlinger ikke saa sværtede som Mascarader, endskiønt haardere Domme derover burde fældes, efterdi man af hine samle paa Sygdomme, som man udi disse fordrive, og man af en Dandse-Sal gaaer meer fornøyet bort end af en Spille-Stue, hvor mange tilsætte deres Midler. De foregive (2) at Mascarader give Anledning til ublue Elskovs Intriguer. Denne Indvending synes at være af Vigtighed udi Spanien og Italien, hvor Fruentimmer indspærres, og ere usynlige: Men aldeeles ikke her udi Norden, hvor Omgiængelse imellem begge Kiøn er fri og utvungen det heele Aar igiennem; saa at man uden Middel af Mascarader kand giøre Elskovs Erklæringer. De Grunde (3) deres Domme paa den U-anstændighed at forklæde sig, og at Mænd iføre sig Qvinde- og Qvinder

igien

igien Mænds-Dragt, bestyrkende sig med gamle Kirkefædres Prædikener og Skrifter derimod. Men adskillige fornuftige Skribentere, som M. Barbeyrac haver viset, at de gamle Fædres Morale ofte er ilde grundet, og andre meener, at adskillige haarde Domme som af Prædikantere fældes over indifferente Ting, kunde udkradses af vore Postiller. Min Herre maa ikke tænke, at jeg udi dette mit Brev stræber at recommendere Mascarader; thi hvad skulde drive mig til at figte for en Ting, hvoraf jeg aldrig haver været nogen Elsker. Mit Forsæt alleene er at vise, samme Vildfarelse her at begaaes som med Eeder; thi man seer igiennem Fingre med visse Tidsfordriv, som ere meest lastværdige og daarlige. De Natte-Forsamlinger, som holdes udi Spille-Huuse og Viin-Kieldere, hvor man sidder og fortaler sin Næste og igiennemhegler Øvrighed indtil man maa lade sig lede drukken hiem, blive mindst igiennemheglede, skiont de give meest Materie dertil. Jeg vil dog tilstaae, at mange have haft Føye til at prædike imod Mascarader, efterdi paa visse Steder deraf haver været giort Misbrug. Men saadant kand siges imod all slags Tidsfordriv, naar de oves for ofte og Misbrug deraf giores. Alt hvad som skeer udi Exces og uden Maade bliver lastværdigt og skadeligt; thi man kand æde sig en Feber paa Halsen endogsaa af en Melgrød, skiont det er ikke alleene en uskyldig, men endogsaa en sund Spise, naar den bruges til Maade. Jeg kand ellers ikke see, hvad Føye man haver at declamere saa heftigen imod Mascarader eller fordomme saa-

 danne

danne Leege; alt hvad jeg kand herom sige, er dette, at Mascarader med større Præcaution maa tillades end andre Divertissements, og det formedelst den store Behag, som Mennesker derudi finde, og som i den Henseende kand foraarsage, at derudi ingen Maade vilde holdes, hvis de ikke bleve indskrænkede. Til Slutning vil jeg sige dette, at det er vanskeligt at begribe, hvi Mascarader holdes for en uskyldig Lyst, og allevegne tillades udi Italien og andre Lande, hvor man kand frygte for onde Svi-ter deraf, og de derimod fordømmes udi Norden, hvor de ingen onde Virkninger kand have. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCXLVIII.

Til * *

Jeg haver ved adskillige Lejligheder tilkiendegivet mine Tanker om dem, som hade og forfølge deres Næste for differente Meeninger udi Troen. Jeg haver viset, at derved overtrædes Humanitet og den Christelige Lærdoms Hoved-Principium. Saadant er desverre dog ofte skeed og endnu skeer, saa at de sorgelige Tragœdier, som deraf have reyset sig udi adskillige Lande ikke have kundet bringe Mennesker paa mildere Tanker. Nogle Religions-Forfølgere ere dog meere lastværdige end andre, saadanne ere de, som hade og forfølge andre for ligegyldige Meeninger, og for Ting af liden eller ingen Betydelse. Jeg laster Roman-Catholske, efterdi de forfølge Protestanter, som udi Hoved-Poster med dem ere u-eenige. Jeg laster end meere visse Protestanter, der have forfuldt hinanden for indifferente Ting. Man kand ikke andet end ivres imod den almindelige store Forfølgelse, som udi forrige Seculo blev opvakt imod Huguenoterne, men man kand end meere ivres, naar man læser de Tragœdier, som udi Store Britannien ere spillede af Biskopelige og Præsbyterianer; thi de første kand ingen tilstrækkelig Motiv anføre til deres øvede Haardhed: De sidste derimod aldeeles ingen; saa at man kand sige, at hine Foreta-

gende haver været haardt og ilde grundet, disse derimod tilligemed daarligt. Hvilket af disse tvende Partier, som havde Overhaand, forfuldte det andet. Sporger man nu om Aarsagen til den Had og Bitterhed, som regierede saa stærkt iblant dem, at det heele Land blev bragt udi yderste Forvirrelse, saa rejsede den sig af Religionen uvedkommende Ting: For Exempel, om Troen, hvorudi begge Partier vare eenige, skulde læres og handhæves af dem, som forte Navn af Biskoper, eller af dem, som kaldtes Præsbyteri, om Præsterne kunde forrette Tienesten udi hvide Klæder, om man maatte communicere siddende eller paa Knæ &c. Man kand ligne dem med de Chinesiske Keysere af den nu værende Tartariske Stamme, hvilke bragte det heele Land udi yderste Forvirrelse, og opofrede mange tusinde af de gamle Indbyggere, efterdi de ikke vilde lade deres Haar og Nægle skiære. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CCCXLIX.

Til * *

Du undrer dig over, hvi jeg udi min gamle Alder samler paa Penge, som jeg ikke kand bruge, og som ere mig ikkun til Besværing og Byrde. Jeg undrer mig ofte selv derover: Men, hvad skal man giøre? man kand ikke bortkaste de Penge, som tilfalde een med GUD og Æren. Hvis jeg ingen Attention lod see til deres Conservation, vilde alle søge at profitere af min Efterladenhed, hvis jeg satt dem paa Stads udi Klæder og Equipage, vilde det regnes mig til Forfængelighed og Barnagtighed, hvis jeg anvendte dem paa min Mave, vilde en Fiber eller anden Sygdom strax lade sig indfinde, og hvis jeg øsede dem ud til Fattige, vilde man kalde mig Pietist. Thi Erfarenhed viser, at mange derved alleene have tilveyebragt sig saadan Titel. Jeg bekiender ellers gierne, at Penge ere mig til Byrde udi den Situation og udi den Alder, hvorudi jeg nu befinder mig, og at derfor den Attention, som jeg haver dertil, er noget vanskeligt at begribe. Men der ere mange Ting, som ere vanskelige at begribe, og som dog ere gandske naturlige og menneskelige. Man begriber end mindre, at en gifter sig med Xantippe eller Medusa for at erhverve Penge, som man ofte ikke behøver,

men vil have til Overflod, og dog skeer saadant dagligen, endskiønt man paadrager sig derved en dobbelt Byrde, saa vel i Henseende til Qvinden, der skal holdes i Tøylen, som til Midlerne, der skal forvaltes, og hvorover man ofte bliver ligesom Hustruens Ridefoged. Hvor meget du end censurerer min Opførsel, og, hvor vanskeligt det er for dig at begribe den, saa er jeg dog vis paa, at du gierne underkastede dig samme Byrder, hvis jeg vilde giøre dig til min Arving. Jeg forbliver rc.

Epistola CCCL.

Til * *

Min Herre skriver, at han med Fornøyelse haver læset den ham tilskikkede Grønlands Beskrivelse. Han siger: At Skriftet burde have meere Afgang, saasom det indeholder rare og hidindtil ubekiendte Ting, og man deraf kand vise, hvorledes Religion og Moralitet med Tiden reent kand forgaae iblandt Folk, saa at ikke ringeste Levninger kand blive tilbage. Man veed, at Landet for nogle 100 Aar siden haver været besøget af Norske Folk og Christne, men man finder ikke mindste Tegn enten af Religion, Sprog eller Norske Sædvaner. Der meenes vel, at de nu værende Grønlænder ere alle de ældste Landets Beboere, og at de Norske Colonier ere enten med Rod udryddede eller alle reent uddøde. Men det synes vanskeligt at troe. Det synes riimeligere, at de sidste ankomne have mænget sig med de ældste Indbyggere, saa at de ere blevne til eet Folk, og at ved saadan Sammenblandelse, Sprog, Religion og alt andet af de Norske ankomne ved Tidens Længde er forglemt, hvorpaa haves adskillige Exempler i Historien. Vist nok er det, at de nu værende Grønlænder ere heel upolerede, grove og vankundige, men man haver fundet hos adskillige Nationer, i sær udi Africa og Ameri-

rica en større Immoralitet og Vankundighed. Min Herre anseer det som yderste Grad af Dumhed hos Grønlænderne, at de troe, at, naar Maanen gaaer ned af Himmelen, den er paa Jorden og jager efter Sæl-Hunde til sin Føde: Men mon deres Meening kand agtes meere daarlig end Romernes og Grækernes, der tilskrive Maanens Formørkelse Hexerie, eller de polerede Chinesers, der holde endnu for, at den opsluges af en Drage. Ludovicus Vives anfører en Historie om Maanen, som er end selsommere: Nogle vankundige Folk saae engang Maanen, som skinnede, og lod sig see udi en Brønd. Da et Esel drak af Brønden, blev Maanen i det samme skiulet af en Skye paa Himmelen, hvorudover de meenede, at Eselet havde opsluget den; Æselet blev derpaa som en Misdæder grebet og opskaaret; da denne Execution var giort, lod Maanen sig see igien, hvorudover de bleve bestyrkede udi den Meening, at den havde ligget udi Æselets Bug. U-anseet den Grovhed og Vankundighed, som findes hos Grønlænderne, merker man dog adskillige Dyder, som Socialitet og kiærlig Omgængelse, Forældres Kiærlighed til Børn og Børns igien til Forældre, Gavmildhed 2c. og endskiønt vore Missionarii have meenet i Begyndelsen, at disse Folk ingen Ideé havde om Religion og et Liv efter dette Liv, haver man dog siden merket, sig derudi at have vildfaret. Grønlænderne ere ey heller destituerede fra naturlig Forstand; De vide at forarbeyde adskilligt med deres Hænder, og haver man ofte af deres Spørsmaal og af deres Giensvar mer-

merket, at mange af dem have sindriige Indfald. Derpaa vil jeg anføre nogle faa Exempler: En af de første Grønlændere, som udi Friderici IV. Tiid bleve bragte til Kiøbenhavn, da ham blev viset adskillige Ting, som han tilforn ikke havde seet, gav han een og anden artig Betænkning derover. Da han blev indført paa Ride-Banen, og der saae Berideren at tumle en Hæst saa længe indtil den stod udi fuld Skum, sagde han: **Den Nar vil have Beestet til at flyve, endskiønt han seer, at det ingen Vinger haver.** En anden saae en syngende at age et Læs Møg; han spurte, hvad det vilde sige, at age Skarn, som ingen skiøtter om, da ham blev sagt, at man kastede det paa Marken, for at giøre Jorden frugtbar, svarede han: **Nu begriber jeg, hvi han synger, han glæder sig over, at ved saadant Arbeyde Jorden vil bære Frugter.** Da een af dem saae en ung Herre at bæres udi Portechaise, rystede han med Hovedet og sagde: **Den unge Mand maa være heel doven eller syg, efterdi han lader sig slæbe paa en Baare.** Man merker ellers, at Grønlænderne have særdeeles Medlidenhed med vore omløbende Staadere, heldst, saasom de see dem at være af samme Skabning som andre, der leve udi Pragt, Herlighed og Overflødighed. Saadant og andet føres til Beviis paa de vilde Grønlænders naturlige Forstand og gode Hiertelav. De Spørsmaal, som de ved en og anden Leylighed have giort, til vore

Mis-

Missionarier, og de Tvivlsmaal, som de have fremført, vise ogsaa, at de ville vide Rede til hvad de skal troe. Da den arvelige Synd blev forklaret for nogle, sagde de: **Hvi lod GUD ikke Adam og Eva strax omkomme og skabte andre Mennesker i deres Sted, som kunde have forplantet reene Børn og Efterkommere?** Videre, da dem blev sagt, at Dievelen forfører Mennesker til at overtræde GUds Bud, hvi GUd da ikke dræber eller indspærrer ham og derved befrier Menneskene fra Fristelser, som styrte dem udi evig U-lykke? Videre, naar dem siges, at de, som ikke kiende GUd og troe paa ham, blive fordømte, svare de, hvi haver du GUd tøvet saa længe med at forkynde os Troen? Da een blev straffet, efterdi han havde Medhustruer, svarede han, at han fulte sin Tilbøyelighed, som var at være løsagtig, og spurte, hvi GUd ikke havde skabt ham med samme Temperament som en Deel andre, hvilke kunde lade sig nøye med een Hustrue. Den samme undskyldte paa lige Maade sin Vrede, sigende, at Erfarenhed viser, at et Menneske er skabt meere vreedagtigt end et andet, og at, hvad som er en medfødt, kand ikke tilregnes ham, men Skaberen. Grønlænderne meene, at Moralitet best læres hos dem, hvorudover, naar de see et fromt Menneske af andre Nationer, sige de, at han er saa from og skikkelig som en Karolek, det er, en Grønlænder. Mange Christnes u-ordentlige Levnet haver maaskee bragt dem til at have saa-

dan-

danne Tanker om sig selv, hvoraf man seer, at det er fornødent, at de Colonier, som sendes til saadanne Steder, bestaae af skikkelige og vel moraliserede Folk, der ved u-ordentlig Levnet ikke forarge Hedninger. Derfore sagde og een iblant dem: **Jeg vil ikke antage eders Lærdom; thi jeg kand derover blive lige saa ond som I andre ere.** En anden hørte, at Eva, u-anseet hun havde saa mange adskillige Frugt-Træer, som hun kunde æde af, dog greeb til det Træe, hvis Frugter vare forbudne, sagde han: **Det er eders Nation ligt nok, eders Begierlighed haver ingen Ende, og kand ikke nøyes uden med mange Rætter.** Da man forklarede ham Christi Lidelse og Sønnens Lydighed udi at efterkomme Faderens Villie, sagde nogle, at Sønnen maatte være meget from, efterdi han vilde lide for andre, Faderen derimod haard, efterdi han ikke vilde tilgive Forseelser uden ved sin uskyldige og eeneste Søns Offer. De sige ofte til Missionarierne: Efterdi GUD haver sendt eder hid for at undervise og omvende os, hvorfore giøre I da ikke Miracler, som de Sendebud, der have været skikkede til andre Vantroende? Hvi giøre I da ikke de Blinde seende, de Døve hørende, og de Syge friske? Hvi forsyne I ikke Landet med Sæl-Hunde og Hval-Fiske, og skaffe os godt Veyr, at vi saa ofte ikke skulle lide Nød? Item, hvi kommer GUds Søn ogsaa ikke til Grønland, og helbreder Syge, saa ville vi og troe paa ham? I sige,

sag-

sagde een, at GUd er from, hvoraf kand dog det meget Onde komme i Verden? En anden: Hvi hindrede GUd ikke Eva, da han saae, at hun vilde æde det forbudne Æble? Een, som af Missionario blev opmuntret til at troe, sagde: Jeg troer dine Ord; thi du kommer mig for at være en skikkelig og sandru Mand: Men jeg kand ikke saa læt troe, hvad den haver skrevet, som staaer i denne Bog; thi jeg kiender Skribenten ikke. Een spurte, om han ikke kunde blive salig uden at antage de Christnes Lærdom, naar han beflittede sig paa at føre et uskyldigt og dydigt Levnet? Saasom der nu omstunder udi vore Grønlandske Colonier ere to slags Missionarii, nogle, som bestaae af Danske og Norske, og andre, som ere Herrenhutter, og Grønlænderne høre, at de ere ikke eenige med hinanden udi Lærdommen, holde nogle af dem heele Troen mistænkt og sige: Hvi kand det være Sandhed, som I selv tviste om? Udi disse og deslige Spørsmaal maa Missionarii søge at give dem Oplysning; Og sees deraf, at der behøves kyndige Mænd til de Grønlandske Missioner, efterdi dem gives samme Knuder at løse, som til de Malebariske Missionarier. Dog lade Grønlænderne see større Lærvillighed end Malebarerne, og lade sig nøye, naar de høre sunde og velgrundede Forklaringer. Paa deres moralske Betragtninger og Tanker haver jeg forhen anført nogle faa Exempler. Dertil kand legges efterfølgende: Da een udi Kiøbenhavn saae Skildvagte for store Herrers Porte, sagde han: Disse Folk maa ingen god Samvittighed have, efter-

terdi de ere saa bange og frygtsomme. Da een saae en fornemme Jomfrue at bryste sig, sagde han: Denne maa bilde sig ind, at hun ikke er skabt af Jord. Da en anden horte fortælle om de store Nederlag, som de Christne havde giort i America, sagde han: Det er Lykke, at vi beboe et fattigt Land; thi ellers havde det ikke gaaet os bedre. Dette maa være nok til Beviis paa, hvad jeg haver sagt om Grønlændernes naturlige Egenskaber. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCLI.

Til * *

Min Herre legger mig dette til Roes, at jeg ved alle Leyligheder og imod alle Indvendinger holder stift ved den Meening, at man bør forkaste all Lærdom, som enten sigter til at betage os de høye Tanker, som vi maa have om GUds hellige Egenskaber, eller, som kand give Anledning dertil: Men siger derhos, at jeg derudi undertiden gaaer for vidt, og ligesom opofrer en Guddommelig Qvalitet for at bestyrke de andre. Dette veed jeg dog ikke mig at have giort; og, hvis jeg end udi den Intention og af saadan Motiv var gaaen lidet ud af den alfare Vey, kunde det nogenlunde undskyldes; thi Vildfarelsen grunder sig i saa Maade paa Frygt af en meere betydelig Vildfarelse. Jeg siger, en meere betydelig Vildfarelse, saasom ingen Lærdom er farligere end den, som enten gior eller synes at giøre Skaar udi GUds hellige Egenskaber. En Jordisk Potentat kand taale, at man tvivler om en eller anden af hans virkelige Qvaliteter, ja undskylder saadan Tvivlsmaal, naar han merker, at den Tvivlende gior det af Frygt for at forfalde til en Lærdom, som angriber hans Godhed og Retfærdighed; han kand taale, at en criticerer hans Love og Forordninger, holdende for, at Stiilen derudi kunde være

re tydeligere, men kand ingenlunde tilgive, om man siger, at saadant er skeet udaf Forsætt, for at bringe en Undersaat til en strafværdig Overtrædelse. Naar man siger, at en straffer og belønner, fordømmer og frikiender alleene efter Velbehag, og ikke i Henseende til Personernes Brøde og Meriter, er det den hesligste Character, som en Jordisk Dommer kand tillegges. Hvis Characteren er heslig i Henseende til Mennesker, saa er den langt meere i Henseende til GUd; thi, naar man deraf slutter, at et saadant Menneske er et ondt Væsen, saa maa man dømme, at GUd af alle Væsener er det allerverste. Aarsagen, hvorpaa man naturligen maa grunde saadan Dom, er denne: Naar et Menneske er u-retfærdig, umild, hader og fordømmer uden Aarsag, tilskriver man det et Galdefuldt Temperament, et hidsigt Blod, Egennytte, Hævngierrighed og andre Passioner, som Mennesket af Naturen er underkastet. Saasom GUd derimod er et fuldkomment Væsen, hos hvilken ingen Passioner, som til saadant kand være Tonder, findes, saa maa man holde for, at hvis han øver Umildhed, U-retfærdighed, straffer og belønner uden Henseende til gode og onde Gierninger, da øver han saadant af ingen Interesse, men af puur Velbehag, saa at han er haard og umild alleene for at være haard og umild, og i Følge deraf af alle Væsener maa være det allerværste. Naar en Fattig og en Riig stiæler, undskylder man vel ingen af dem, men man fælder dog haardere Dom over den sidste end over den første, saasom den første stiæler

af Trang, men den sidste stiæler alleene for at stiæle. Naar tvende bedrive et Mord, fælder man mildere Dom over den, som haver et hidsigt Blod, end over den, som er af en temperered Complexion, hos hvilken ingen Tønder til saadan Misgierning kand være. Min Herre seer heraf, hvor farlig og fordømmelig den Lærdom er, som giør GUd til en arbitraire Dommer, efterdi man derved erklærer ham ikke alleene et ondt, men endog det allerværste Væsen. Han seer heraf, hvor fornødent det er, naar et og andet Sted forekommer udi Skriften, som synes at afmale GUd, som en arbitraire Dommer, at man maa gaae fra Bogstaven, og ved at conferere et Skriftens Sprog med et andet, at giøre de sundeste Forklaringer: og at ingen bør eller kand lastes, der følger saadan Regel. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCCLII.

Til * *

Jeg haver viset udi et af mine skrevne Breve, at Persecutions Geist og det Principium, Compelle intrare ikke ret findes, eller er fundet, uden udi de Lande, hvor den Romerske Religion hersker. Vel er sandt, at Joder have søgt at giore Proselyter, eller at lokke andre Folk til deres Troe, og meenes, det at være een af de gamle Ægyptiske Vedtægter, som de iblandt adskillige andre have fuldt, og at det igien af Joderne er forplantet paa Christne og Mahomedaner. Dette vil jeg lade staae ved sit Værd, og tilligemed tilstaae, at adskillige Nationer have ladet see Begierlighed til at forplante deres egne Secter, men det, som man kalder Persecutions Geist og Religions Forplantelse med Sværd og Svøbe, haver egentligen alleene Sted udi de Romerske Lande: Aarsagen, hvi Roman-Catholske frem for andre ere slagne med saadan Geist, gietter jeg mig til at være denne: Der er ingen Sect, hvorudi Geistligheden haver større Interesse og Fordeel i at forfremme deres Lærdom, end de Roman-Catholske; thi det er fornemmeligen udi de Romerske Lande, hvor Geistlige Personer giødes, og hvor de regne deres Velstand og Indkomster efter de Troendes Mængde. Derom bærer fast ingen Tvivl, som haver nøye be-

betragtet den Romerske Religion, hvorudi fast hver Troes Artikel grunder sig paa Ting, som sigte til Geistlighedens Fordeel. Jo stærkere læge Folkes Orthodoxie er udi de Lande, jo riigere blive Klostere, Kirker og Betientere, hvis Indkomster der kand siges at være Troens Frugter. Vel findes iblant andre Secter noget, som haver Overeensstemmelse hermed; men, saasom Kirke-Betientere udi andre Lande alleene fodes, da de Roman-Catholske Præste og Munke derimod giodes, og Prælater sættes i Stand til at fore sig op som Konger og Forster, saa sees deraf, at Nidkierhed til at giore Proselyter maa være storre iblandt de eene end iblandt de andre. De Roman-Catholske foregive vel andre priisværdige Aarsager hertil. De sige, at den Iver, de lade see i at anvende alle optænkelige Midler paa at forfremme deres Religion, reyser sig af en Christelig Pligt og af Medlidenhed over Vildfarende, og meene de, at saadan Iver er iblandt andet et ufeilbart Kiendetegn paa deres Troes Rigtighed. Men, hvis Aarsagen er saadan, saa flyder deraf et Paradox, som ingen kand begribe, nemlig at Christen Kiærlighed og Medlidenhed imod andre Mennesker ikke kand have Sted uden udi de Lande, hvor den Romerske Pave holdes for Kirkens Hoved, og at, saa snart en indskrives udi den Romerske Kirkes Matricul, forandres hans Natur, saa at Omhed bliver forvandlet til Haardhed, og Lunkenhed til en ret Christelig Iver Den anden Aarsag, som de anfore, er, at ved Religionens Unitet og Eenighed, Fred og

Roe-

Roelighed haandhæves udi et Land. Men, saasom alle andre Secter kand sige det samme, saa seer man, at dette sidste Argument er af lige saa liden Betydelse som det første. Det er derforuden klart, at Fred og Roelighed i et Land ikke forstyrres ved differente Religioner, men alleene ved Forfølgelser. Dette have mange ikke alleene med Exempler giort beviisligt, men endogsaa paastaaet, at et Lands Flor og Velstand ved Religioners Mængde kand forfremmes. De sige, at, naar alle Religioner sigte til et Societets Styrke og Vedligeholdelse, flyde adskillige gode Ting deraf. Thi den Æmulation, som regierer iblandt adskillige Secter, er Dyds og Dueligheds Slibesteen, eftersom den eene Sect søger at distingvere sig frem for en anden udi Fliid og Troskab imod Regieringen. Ikke at tale om at de Secter, som ey ere af den herskende Religion, og conseqventer udelukkes fra Landets feede Beneficier, opmuntres til Arbeyde og Duelighed, hvorved de ofte blive de meest velhavende Borgere udi en Stad, hvilket sees af Jødernes Exempel. De meene derfore; at Persecutions Geist bør ansees som en Formørkelse af menneskelig Forstand. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCLIII.

Til * *

Intet kand give meere Anledning til Latter end at høre Folk laste, igiennemhegle og belee Fejl hos andre, helst naar de tilligemed udi deres Straffe-Taler eller Skrifter robe sig selv, saa at man strax merker, at det er deres egne Lyder. Jeg haver udi mine Skrifter fortaalt om en Prædikant, der foreholdt sine Tilhørere, hvilken hæslig Fejl og grov Synd det var at bande, og endelig sluttede sin Tale saaledes, at han ved en dyr Kiød-Eed truede, at, hvis han hørte nogen af dem bande, skulde de exemplariter straffes. En saadan Formaning, der blev beseglet uden Fornødenhed med en grov Eed, kunde ikke andet end opvække Latter hos Tilhørerne, som deraf merkede, at Prædikanten kiendte sig aldeeles ikke selv. Jeg erindrer mig, at her til Staden for nogle Aar siden kom en Mand fra Jylland, hvilken foregav, at en stor Skat laae begraven under Jorden ved Lyngbye, som han lovede at opgrave. Da han med nogle andre var udi saadant Arbejde, begav jeg mig derhen for at tale med ham. Han forsikkrede, at han var gandske forvisset om Skatten, og at han allereede havde faaet den i Hænderne, hvis en af Arbejds-Folkene ikke havde talet; thi en stedsevarende Taushed var, efter hans Sigelse, fornøden, medens

dens mangrov i Jorden; Skatten, sagde han, var ved saadant Forbuds Overtrædelse sunken nogle Alen dybere ned udi Jorden. Dette fortaalte jeg til en anden Person, som holdt Vagt ved Stedet; han loe hiertelig deraf, og sagde, at Manden, som havde paataget sig saadant Arbejde, var ikke rigtig udi Hovedet, og at han aldrig kunde præstere hvad han havde lovet; men lagde dette dertil, at han havde begyndt at grave paa det u-rette Sted; thi, sagde han, hvis han havde gravet der, hvor man havde seet et blaa Lys brænde om Natten, havde han maaskee fundet det Liggendefæ, som han ledte efter. Jeg merkede deraf, at den eene var ikke et Haar klogere end den anden. Og kand jeg sige, at den sidstes Tale, som criticerede den anden, diverterede mig allermeest. Nogen Tiid derefter hørte jeg udi Friderichsdahls Kroe tale om en Mand, som fortaalte underlige Ting om Spogelser udi Skoven, og som foregav, at han engang havde skudt Fanden ihiel, som mødte ham om Natten. Jeg spurte Verten, om han kiendte samme Mand. Han svarede, at det var en Mand, som havde en Skrue løs udi Hovedet, og at han fortaalte om Dagen, hvad han drømte om Natten; men, sagde han derhos: Det kand jeg dog helligen vidne, at jeg selv engang havde seet, at alle Træerne, udi Skoven paa een Tiid vendede sig om, saa at Rodderne stode op udi Veyret og Toppene rørede ved Jorden. Det er gandske vist, sagde han, men den anden Mands Beretninger kand man ikke forlade sig paa, thi det er en Stok-Nar og en

Drømmer. Galenskab er adskillig slags: Der er et slags Galenskab, som strax røber sig selv, efterdi det udi Alting er sig liig. Der er et andet slags Galskab, som man ikke strax kand merke, thi der findes Mennesker, som fornuftigen raisonere udi adskillige Ting, og criticere andre, men røbe deres Galskab, naar de komme udi visse Materier, eller, som man med Fornøyelse hører, naar de tale om andre, men hvis Galskab man først merker, naar de tale om sig selv. Jeg haver hørt siae om en Mand, der med Skiønsomhed kunde raisonere om alle, saavel Regierings= som Huus-Sager; men saa snart man begyndte at tale om Aviser, merkede man, at han var gandske gall. Til Beviis paa dette kand tiene den bekiendte Historie om den Mand, som med andre Daarer var indsluttet udi et Dull=Huus. En Reysende, som hørte ham længe at ta=le med stor Fornuft, forundrede sig over, hvi en saa skiønsom Mand var kommen paa saadant Sted. Manden svarede, at han selv ikke kunde begribe det, og derpaa begyndte at beskrive de andres Galskab. Denne, for Exempel, sagde han, troer, at han er Christus, hvilket er en forstyrret og falsk Indbildning; thi, hvis saa var, maatte jeg vide det, som er En=gelen Gabriel. Plinius fortæller udi en af sine Epistler om en Romersk Raads-Herre, hos hvilken man merkede adskillige Tegn paa en forvirret Hierne, men som dog voterede fornuftig udi Raadet. Og Burnet hist. sui temp. beskriver ligeledes Mylord Bolton, som levede udi hans Tiid, sigende, at han i mange Ting førte sig op som en, der havde Skruer

løse

løse i Hovedet, men at hans Stemme dog var af Vægt udi Parlamentet. Man seer heraf, at der ere visse galne Mennesker, men hvis Galskab yttrer sig alleene udi visse Ting. Saadanne Galskaber ere dog rare, og derfore ikke maa confunderes med intermittente Galskaber, som ere ligesaa gemeene som alle Chroniske Sygdomme og intermittente Febrer. Saadan var den Franske Konges Caroli 6ti Galskab, hvilken ikke lod sig indfinde uden vexelviis og ved Paroxysmer. Saa dan er ogsaa adskillige andres, saa at, naar de ere kloge, ere de udi alle Ting kloge, og naar de ere galne, ere de i Alting galne, hvorudover, lige som disse kand bruges paa visse Tider, saa kand hine bruges udi visse Forretninger. Tykhovede Mennesker, hvorpaa ethvert Land haver stor Forraad, kand siges at være hverken kloge eller galne; de synes til ingen Nytte udi vigtige Ting, dog kand de ikke undværes, thi de ere ofte de beqvemmeste Machiner og Instrumenter til at i verksette, hvad som kloge Folk have udstuderet, helst naar de erkiende deres egen indskrænkede Forstand, og finde det billigt at lade sig regiere af andre. Naar saadan Kundskab findes hos dem, er det noget, som nærmer sig til Forstand og Skionsomhed, saa at de i den Henseende ere nyttigere Lemmer udi et Societet, ja klogere end mange saa kaldne Høykloge, hvilke holde sig beqvemme til Alting og have for store Tanker om deres Meriter; det heder hos dem: Ignorare morbum est pars morbi, ikke at kiende sin Sygdom er en Part af Sygdom. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CCCLIV.

Til * *

De Qvaliteter, som min Herre tillegger den Person, hvilken han recommenderer mig, ere gandske gode, men saadanne, som lidet eller intet nytte til det Brug, hvorudi jeg hans Tieneste behover. Naar jeg er syg, og leder efter en Doctor, sporger jeg ikke om den, der forstaaer Græsk og Latin, men om den, der best kand curere en Sygdom. Naar jeg vil have en Skriver-Karl, sporger jeg ikke, om han kand male og risse, men om han kand skrive og regne. Jeg havde for nogle Aar siden paa min Gaard faaet en Skytte. Den samme havde adskillige gode Egenskaber, han var heel civiliseret, han skrev en god Haand, forstoed at accommodere Peruqver, og kunde giore adskilligt med Haand-Arbeyde, men han kunde ikke skyde. Hvorudover jeg, u-anseet hans mange Videnskaber, maatte skille mig ved ham, som en til det Brug unyttigt Redskab. Jeg fik strax derpaa en anden, som igien var alt for konstig Skytte; thi han foregav sig at have skudt Fanden ihiel, og beseiglede saadant med en dyr Eed. Jeg kunde ikke andet end lee deraf, og sagde, at jeg ikke forlangede en Skiotte af saa stor Capacitet, men lod mig noje med een, der kunde skyde Harer og Raadyr. Tilmed meenede jeg, at det ikke var tienligt, at

endeel

endeel selvraadige Bonder finge at vide, at han kunde fælde Dievle; thi naar de merkede, at Fanden var ikke meere til, vilde man have Moje med at holde dem i Ave, saasom det er en Busemand, hvormed de trues, ligesom Born med Riis. Ikke desmindre antog jeg ham dog paa Forsog; men jeg merkede, at han var bedre aandelig end legemlig Skytte; thi efter et halvt Aars Forlob saae jeg, at med alt det Vildt han havde faaet, Hagel og Kruud ikke kunde betales. Saaledes blev jeg 2de Gange bedragen; af den første, der intet forstoed af Professionen, og af den sidste, der vidste for meget. Min Herre tænker maaskee, at jeg skiemter; men adskillige udi Egnen kand vidne, at begge Historierne ere rigtige. Jeg vil derfore vide, om een tiener til det Brug, hvortil han behoves; jeg vil vide, om en Skytte kand skyde, om en Ride-Foged er ærlig, og en Forpagter er vederhæftig. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCLV.

Til * *

Min Herre melder udi sin sidste Skrivelse om den Samtale, han nylig haver havt med N. N. og dømmer deraf, at han maa være en meget grov Mand. Jeg vil ikke tage Mandens Parti, saasom jeg selv finder, at hans Omgængelse er anstødelig; Jeg vil alleene sige dette, at min Herre tager fejl udi Characteren, eftersom han med de fleeste confunderer Grovhed med Bidskhed, hvilke dog ere tvende differente Lyder; thi der findes mange bidske Mennesker, som tilligemed ere heel polerede, ligesom der findes mange grove, der aldrig bide eller overfuse nogen. Bidskhed flyder af et hidsigt Temperament, men Grovhed af slet Optugtelse. Begge Egenskaber ere Lyder: Den eene, nemlig Bidskhed, kand tilskrives Naturen, den anden Vanen. En bidsk Mand erkiender sin Hidsighed for en Lyde: En grov derimod holder sin Grovhed for en Zirat; hin søger ofte at corrigere sig, men kand ikke; denne kand corrigere sig, men vil ikke. Naar dette overvejes, finder man, at Bidskhed er meere taalelig end Grovhed. Man merker derfore ogsaa, at den første Lyde gemeenligen meere undskyldes end den sidste; thi det er mindre anstødeligt at høre bittre end grove Ord, saasom de første tilkiendegive en Ufuldkommenhed,

der

der flyder af hidsigt Blod og skarpe Vædsker, da de sidste derimod synes at tilkiendegive Foragt imod andre. Hvorudover, naar man ofte ynker en bidsk Mand, af hvilken man med Haardhed begegnes, saa haver man Væmmelse for en grov Mand, af hvilken man synes at tracteres med Foragt. Naar A snyser og slaaer med knyttede Næver imod Bord og Bænke, seer jeg, at han er vreed: Naar B giver mig Audience paa sin Nat-Stoel, mærker jeg, at han er en Hæst. Men, u-anseet at Grovhed er anstødelig, saa findes dog en Slags Impolitesse, som endogsaa kand behage, naar den er blondet med Naivetet. Det heder, naar To giøre Eet, er det dog ikke eet; thi der findes visse Mennesker, som alting lader vel, og hos hvilke det samme, som hos andre er anstødeligt, er hos dem ikke alleene taaleligt men endogsaa behageligt. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CCCLVI.

Til * *

Min Herre skriver, at han haver at udsette dette, som jeg udi et af mine Skrifter haver anført, nemlig at intet, som er grundet paa Sandhed, kand kaldes Medisance. Jeg tilstaaer gierne, at saadant behover Forklaring; thi det er med Sandhed som med andre Dyder, hvilke, naar Grændser ikke sættes, kand tabe deres Navn af Dyd. Man kand derfore sige, at, endskiønt Sandhed egentligen ikke kand kaldes Medisance, saa kand den dog synes i visse Tilfælde at nærme sig dertil. Man kand sige Sandhed, enten man er adspurdt eller u-adspurdt derom; naar man derom adsporges, er det enten af een, som er berettiget til at vide det, eller som ikke er berettiget dertil. Til den forste maa Sandhed reent udsiges, endskiønt det er til andres Nachdeel; for den anden kand en Ting dolges, helst naar andre lide derved. Naar man derimod ikke bliver adspurdt, er det anstændigt at tie med de Ting, som ere eens Næste til Præjudice; thi at sværte og robe nogen u-adspurdt, er en slags Angivelse, som nærmer sig til Medisance, endskiønt Angivelsen grunder sig paa Sandhed. Vel er sandt, at det hos de gamle Romere var holdet lovligt og priisværdigt at agere frivilligen Anklagere: Men man kand ikke bifælde den

den Skik, helst, saasom man seer, at de fleeste ved saadanne Angivelser søgte heller at fælde deres egne end Statens Fiender. Saadant holdes nu omstunder allevegne lastværdigt, og det med Billighed, saasom derved vises Tegn paa haarde Gemytter. Naar jeg uden Nød kalder en Drukkenbolt en Drukkenbolt, en Gnier en Gnier, siger jeg vel Sandhed, men en utilladelig Sandhed, som nærmer sig til Medisance. Hvis saadant tillades, kand man jo undskylde Uhlspeils Gierning. Uhlspeil beklagede sig engang for en gammel Matrone, der var skeeløyet, at ingen vilde have ham i Tieneste, efterdi han altiid sagde Sandhed. Qvinden, som meenede, at det altiid var en Dyd, tog ham an udi sit Huus. Da hun kort derpaa kaldte paa ham, svarede han: Ja Skeelvip. Han blev strax derpaa dreven ud af Huset, og sagde han da: Jeg vidste nok, at Sandhed ingensteds lides. Men Qvinden tog det paa den rette Fod, anseende ham ikke som en Martyr eller Sandheds Bekiender, men som en Spotte-Fugl. Jeg forbliver &c.

Epiſtola CCCLVII.

Til * *

De ſtore Sørge-Spil, ſom udi forrige Seculo bleve foreſtillede udi Engelland, nemlig Caroli I. Mord, de Bevægelſer, ſom nær havde ſtyrtet hans Søn Carl II. udi ſamme Uhæld, og den paafulte uformodentlige Forandring, ſom ſatt ham i Stand, uden Hinder at erhverve et u-omſkrænket Herredom, og at ſkille det heele Engelſke Folk ved deres Religion og Frihed, tilſkrives gemeenligen Kongernes Foretagende imod Landets Privilegier og Grund-Love og Underſaatternes Stivhed i at beſkytte dem. Man kand ikke negte, at Grundvold jo derved blev lagt til de ſtore Bevægelſer: Men det var juſt ikke ſaadant Foretagende, ſom ſtyrtede Stor-Britannien udi yderſte Forvirrelſe og Fordervelſe; thi Bitterheden var ikke ſaa meget imellem Kongerne og Underſaatterne, ſom imellem Underſaatterne indbyrdes. Man maa med Fliid udſtudere den Engelſke Kirke-Hiſtorie, for at finde de fornemmeſte Motiver hertil. Udi Jacobi I. Caroli I. og Caroli II. Tiid vare tvende Hoved-Secter, nemlig Biſkopelige og Presbyterianer. Af de ſamme beſtoed Landets Styrke. Diſſe tvende Secter havde Tviſtigheder med hinanden om Kirke-Regimentets Indrettelſe, ſaaſom de førſte vilde, at Kirken ſkulde regieres ved Biſkoper, de ſidſte, ved Presbyteros, eller de ældſte Præſte.

Men

Men de vare eenige med hinanden udi den Civile Regiering, saa at de eene saavel som de andre arbeydede paa at conservere Regieringens Form, som den havde været udi Dronning Elisabeths Tiid. Hvorudover alle de Bevægelser, som af dem bleve opreysede, sigtede alleene til saadant Maal: Dog søgte ingen af dem i Følge deraf at forandre det Civile Regimente, eller at lade Tingen komme til Extremitet. Foruden disse tvende Hoved-Secter vare 2 mindre, nemlig Roman-Catholske og Independenter. Disse arbeydede paa Regimentets totale Forandring. De første, saasom de merkede, at Kongerne af det Stuartske Huus favoriserede den Romerske Religion, arbeydede paa at forskaffe Regenterne en absolut Eenevolds Magt. De sidste, saasom de vare Hadere af all Subordination, søgte reent at kuldkaste den Kongelige Myndighed, med hvilken de meenede deres Religion ikke kunde bestaae. Saasom begge vare ikkun ringe udi Tall og Anseelse, heldst de sidste, som ogsaa af Kongerne vare forhadte, saa syntes de tvende Hoved-Secter at have sig for dem lidet at befrygte. Men, u-anseet deres Afmægtighed, spillede de dog omsider Mestere. Independenterne, en ringe og foragtet Hob, der bestod meestendeels af Drømmere, Sværmere og saadanne, som kaldes Folk af det 5te Monarchie, satte i Verk det første Sørge-Spill, og bemægtigede sig Regieringen ved saadant Middel: De merkede, at de, ved at gaae aabenbar til Verks, intet kunde udrette, og derfor søgte at skiule sig under een af de store

Secters Vinger, og, saasom Presbyterianerne udi det langvarige Parlament, som twistede med Carl I. vare de Folkerigeste, sloge de sig til samme Sect, endeel i Henseende til dens Styrke, endeel og efterdi de udi Religions-Principiis nærmede sig meere til Presbyterianerne end til de Biskoppelige, skiønt de hadede de eene ligesaa meget som de andre. De faa Independenter, som da vare Lemmer af bemeldte Parlament, stillede sig an som ivrige Presbyterianer, og alleene ved at tale hæftigen imod den Misbrug, som Kongerne havde giort af deres Myndighed, spillede deres Rulle med saadan Konst, at Presbyterianerne ansaae dem som de redeligste og tilligemed kiekkeste Patrioter, ja som de beqvemmeste Redskabe, de kunde betiene sig af til Beskyttelse af Rigets Grund-Love og Undersaatternes Privilegier. Saasom de nu ved saadan Opførsel bleve anseede som de fornemmeste Stytter udi samme Parlament, erhvervede de sig under den listige Cromwels Discipline meer og meere Anseelse, saa at deres Raad af Mængden, som bestod af Presbyterianer, gemeenligen blev fult. Cromwel, Independenternes Hoved, da han dette merkede, tog han derved Anledning til at oprette den Machine, hvorved Regieringen skulde kuldkastes. Saasom han ved sin ugemeene Forstand, ved udvortes Devotion og simuleret brændende Iver for Presbyterianernes Interesse havde erhvervet sig de fleeste Parlaments-Herrers Tilliid, og han tilligemed var General-Lieutenant udi den Kriigs-Magt, som var udi Parlamentets Tieneste imod Kongen, søgte han

at besætte alle vacante Pladser udi Armeen med Independentiske Officiers, og de igien hvervede Soldater af samme Sect, saa at inden kort Tiid fast den heele Kriigs-Magt bestod af lutter Sværmere og saadanne Folk, der holdte sig for Instrumenter, som af GUd vare udvaldte til at kuldkaste det Kongelige Regimente. Dette altsammen blev drevet med saadan Konst og Simulation, at General Fairfax, som var en ivrig Presbyterianer, meenede, at intet var sikkere end at følge Cromwels Raad; og Parlamentet merkede ikke, at man havde arbejdet paa dets Undergang, forend det var forsilde at forekomme den. Thi, da Øjnene omsider aabnedes paa dets Lemmer, og de søgte at hemme Independenternes tilvoxende Magt, kom Cromwel med sin devote Kriigs-Hær dem paa Halsen, hvilken rensede Parlamentet fra alle sine Modstandere, som han kaldte Ukrud og ildesindede Personer, saa at dette heele Corpus, som blev reduceret til et Under-Huus alleene, blev tillige med Armeen independentisk, og han derved kom i Stand at skille Kongen ved Livet, og at kuldkaste Regieringen, som og skeede. Man seer heraf, at det er ubilligt at tilskrive den Engelske Nations naturlige Tilbøyeligheder det, som ved særdeles Hændelser og selsomme Conjuncturer er skeed. Det er dog ikke troligt, at dette Sorge Spill havde kunnet være bragt til Fuldkommenhed, hvis Independenterne ikke havde haft til Læremester og Anfører en saadan Mand som Oliver Cromwel, en af de største Genier, som er at finde udi gamle og nye Historier, hvilken saaledes vidste at føre sig

Conjuncturerne til Nytte, at han giorde mueligt og satte i Verk det, som syntes gandske umueligt, thi man kand sige, at han med en Haand fuld af Folk undertvang Engeland, Skottland og Irrland, og med samme Haand fuld af Folk holdt bestandigen alle tre Riger udi Ave. Intet tiener meere til Beviis paa denne Mands store Qvaliteter, intet beviser ogsaa meere tydeligen, hvad jeg ofte haver anmerket, om de Virkninger, som flyde af Enthusiasmo; thi den fanatiske Affect, hvormed Kriigs-Folkene vare slagne, og hvorudi Cromwel med Konst og udvortes Devotion holdt dem stedse varme, giorde dem med deres Anfører u-overvindelige. De Roman-Catholske efterfuldte udi Caroli 2. Tiid Independenternes Exempel, og derved tilveyebragte en fast lige saa uventelig Forandring udi Regieringen, som sees af efterfølgende. Da Regieringen ved Cromwels Død blev forandret igien, og Carl 2. kom udi Besiddelse af sin Fæderne-Throne, spillede de Biskopelige, som af Protestanter, meest havde været det Kongelige Huus bevaagne, igien Mestere. De Roman-Catholske saae sig derfor ved Kongens Restitution at have lidet vundet, saasom de Biskopelige, Protestanter saavelsom Presbyterianer, hvorvel de indbyrdes vare u-eenige, vare dog eenige i at hindre den Romerske Religions Fremgang udi Stor-Britannien. De arbeydede derfor paa at fomentere den Jalousie, som regierede imellem de tvende Hoved-Secter, og søgte at overtale Kongen, som hemmeligen var Roman-Catholsk, at unde Religions fri Øvelse, til alle dem,

som

som vare uden for den herskende Kirke. De havde derved et tredobbelt Sigte, nemlig først at sætte des større Spliid imellem de tvende Hoved-Secter, hvorved dem Leylighed kunde gives at fiske udi rort Vand; dernest at forbinde sig Presbyterianerne, som tillige med dem vare undertrykkede, og endelig derved at erhverve dem selv den Romerske Religions fri Øvelse. Presbyterianerne og alle andre Protestanter, som vare uden for den herskende Engelske Kirke, glædede sig strax over dette Forslag: Men, da de omsider merkede, hvortil dette sigtede, nemlig at befordre den Romerske Religion ved at befatte alle Secter under det Navn af Dissenters, blev deres Glæde forvandlet til Bedrøvelse; Hvorudover de søgte at foreene sig med de Biskopelige imod tilfælles Fiender; De Biskopelige, som derudi funde en Fornødenhed, vare villige hertil, og derfore af all Magt paastode, at under det Ord Dissenters eller af dem, som differerede fra den herskende Religion maatte alleene forstaaes Presbyterianer, og ingenlunde andre, sær de Roman-Catholske: saa at derfore disse sidste ved denne Intrigue intet andet udvirkede end at befodre Venskab og Eenighed imellem de tvende Hoved-Religioner, hvilket var directè imod deres Interesse. Men paafølgende Conjuncturer gave Anledning til nye Intriguer, som lykkedes bedre for dem, og det saaledes: Saasom den Fortrolighed, hvilken ved denne Leylighed blev stiftet imellem de Biskopelige og Presbyterianer, tilvoxede meer og meer, saa at det da værende Parlament, som bestod mestendeels af Biskopelige, søgte

at beskytte Presbyterianerne af all Magt for at bestyrke sig desmeere imod deres tilfælles Fiender, begyndte Bisper og Prælater at see suurt dertil, bildende sig ind, at Parlamentet stræbede at bringe Presbyterianismum udi samme Anseelse igien, som den havde været udi Cromwels Tiid. Dette merkede de Roman-Catholske ikke saa snart, forend de bestyrkede Bisperne udi saadan deres Mistanke. De forestillede dem, at Parlamentet var bleven Presbyterianisk, at den herskende Religion stod udi Fare, og at Landet vilde styrtes udi forrige Forvirrelse, hvis saadant betimeligen ikke blev forekommet, og hvis man ikke holdt Presbyterianerne stedse under Aaget; de foregave, at intet Middel dertil var bedre end at forøge den Kongelige Myndighed, som Presbyterianerne stedse havde søgt at indskrænke. Disse Forestillinger havde den Virkning, at en stor Mængde af den herskende Religion bildte sig ind, at Kirken stod virkelig i Fare, og at det sikkerste Middel til at forekomme den Uhæld, som man truedes med, var at indrømme Kongen en absolut Myndighed. Den herskende Religion blev saaledes deelt udi tvende Secter, som siden have været bekiendte under de Navne af Torys og Wighs, hvoraf de første ansee Presbyterianerne, som den Engelske Kirkes farligste Rivaler; de andre derimod ere meere moderate, holdende for, at det er ikke Presbyterianerne men de Roman-Catholske, som man maa vogte sig for. Efter at den Engelske Kirke eller den herskende Religion saaledes var bleven deelt udi tvende Secter,

nem-

nemlig Torys og Wighs, og de første holdte det for deres Interesse, at forøge den Kongelige Myndighed, saae Carl II. sig ved denne Hændelse udi Stand at iverksætte det, som han selv og hans Formænd længe havde gaaet frugtsommelige med. Han dristede sig derfore ikke alleene til at cassere Parlamentet, men endogsaa at skille alle Communiteter ved deres Chartres eller Friheder, og understod sig ingen at tale derimod, saasom han var understøttet af den heele Geistlighed og alle Torys, hvilke, endskiønt de ikke vare de tallriigste, saa vare de dog de anseeligste og mægtigste Folk udi Riget. Alting gik derpaa udi fuld Galop efter Kongens Villie, og efter de Roman-Catholskes Anslag, saa at de Torys ikke ret mærkede deres Forblindelse, forend i Jacobi II. Tiid, da samme Konge tog Masqven reent af, og viisede tydeligen, hvortil man havde sigtet ved at saae U-eenigheds Sæd iblandt Lemmerne af den herskende Kirke; nemlig, at forvandle Regieringen af et indskrænket til et u-omskrænket Herredom, og i Følge deraf at bringe Stor-Britannien under det Pavelige Aag igien. Men udi denne slibrige Tilstand aabnedes Øynene paa dem, saa at de giorde Stilstand med Wighs og bleve eenige med dem at bestyrke sig med fremmed Hielp, og at kalde Princen af Oranien til Undsætning, hvorpaa fuldte den store Revolution, som er bekiendt, hvilken skillede Kong Jacob ved Zepter og Krone. Man seer heraf, hvad som til de store Bevægelser haver været de rette Aarsager, hvilke

enhver, som ikkun løsligen læser den Engelske Historie, ikke giver Agt paa. Thi man tilskriver dem enten Kongernes Foretagende imod Landets Grund-Love og Folkets Privilegier, eller de Tvistigheder, som regierede imellem de tvende store Religions Secter, da dog ingen af de Aarsager kunde have bragt Tingen til den Yderlighed, saasom de Undersaatters Sigte, som var Landets Styrke, gik allene til at indskrænke, men ikke at kuldkaste Regieringen. Bitterheden imod det langvarige Parlament og Carl I. var saa stor, at deraf avledes en indbyrdes Kriig, hvilken udi nogle Aar blev ført med stor Blods Udgydelse, men da Kongen omsider blev fangen og faldt udi Parlamentets Hænder, indlod man sig udi Tractat med ham, stipulerede sig alleene Sikkerhed for Religion og Privilegier, og forlangede Caution derfor. Regieringen havde derfor aldrig bleven kuldkastet, langt mindre Kongen skildt ved Livet, ey heller havde hans tvende Successores kunnet forvandle Regimentet til et u-omskrænket Herredom, hvis Tvistigheder havde udi Almindelighed alleene været imellem Kongen og Undersaatterne, eller imellem de tvende Religions Hoved-Secter; thi ingen af dem fandt sin Regning ved at bringe Tingen til saadan Yderlighed. Men den forunderlige Machine blev dreven af nogle smaa og fast usynlige Hiul. En Haand fuld af Folk, som bestod af Drømmere og Sværmere, som med Behændighed vidste at spille deres Rulle, tilveyebragte det første Sørge-Spill, og de Roman-Catholske

tholske, som neppe udgiorde den tusinde Deel af Nationen, foraarsagede den sidste Catastrophe. Man seer heraf, at de vildfare, som af disse Hendelser giøre Characteer paa det Engelske Folkes Naturell og Egenskab. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCLVIII.

Til * *

Min Herre skriver, at han med Behag haver læset mit sidste Brev, hvorudi jeg haver viset Hoved-Aarsagerne til de store Sorge-Spill udi Engeland, og forlanger at vide mine Tanker om Cromwel, enten man bør holde ham for en virkelig Fanaticus eller en Tartuf. Det er vanskeligt at fælde nogen grundig Dom herudi; thi Cromwels saavel Person som Bedrifter ere fast ubegribelige. Det kommer mig ellers for, at han haver været begge Deele. Vel synes derudi at være en Contradiction, saasom Enthusiasmus gemeenligen ingen Overeensstemmelse haver med List og Underfundighed; thi ingen er mindre beqvem til at forstille sig end en Sværmer, hvilken som en Machine drives af sin naturlige Affect til Alting. Men jeg haver viset forhen udi mine Skrifter, at Fanaticismus er adskillig Slags, nemlig en Blind og en anden, som med Forstanden er geleidet, og som af den dirigeres, item at den sidste Enthusiasmus er funden hos store Helte, der ved Forstanden saaledes have vidst at moderere den Ild, og at styre den Activitet, som Fanatiske Affecter føre med sig, at derved ere tilvejebragte Heroiske og fast utroelige Actioner. Man mærkede i Begyndelsen hos denne forunderlige Mand en særdeeles

Iver,

Iver, saadan en som findes hos Enthusiaster, der holde for, at verdslig og geistlig Regiering strider imod Christendom, og at det er deres Pligt at prædike derimod. Dette synes alleene at have været Hiulet, hvoraf han dreves til at distingvere sig udi Under-Parlamentet ved dristige Vota, da der handledes om den Kongelige Magts Indskrænkelse og Biskopernes Afskaffelse; og, saasom han lod see saadan Iver og vovede sig saa yderligen endogsaa paa den Tiid, da ingen kunde drømme om, at Tvistighederne imellem Kongen og Parlamentet vilde have faaet saadant Udfald, som de siden finge, er det gandske troeligt, at han haver meenet sig som Christen og Patriot at være forbunden til at tale med Frimodighed, anseende sig selv som en Martyr af Religionen og Folkets Frihed. Saadan er ikke en Tartufs Characteer, hvilken sidste gaaer masqveret, indtil han naaer det Maal, hvortil han haver sigtet. Jeg vil ikke tale om, at adskillige have mærket hos Cromwel visse Symptomata og Distractioner, som ikke findes uden hos Enthusiaster. Naar dette betragtes, og man haver alleene for Øjne de første Scener af hans Liv og Levnet, kand man da falde paa de Tanker, at han af naturlig Drift og Inclination slog sig til den Sect, som bestoed af Enthusiaster, hvilke intet have til Rettesnoer uden deres hidsige Affecter, som de kalde Samvittighed eller guddommelige Indskydelser. Gaaer man derimod videre frem, finder man List, Simulation og andre Qvaliteter, som ingen Overeensstemmelse have med Enthusiasmo, saa at man bli-

bliver forvildet udi Characteren og kand disputere pro og contra derom. Men Knuden kand løses, naar man regner Cromwel iblandt de Slags Enthusiaster, der lade Fornuften sidde ved Roeret, og som vide at styre deres heftige Affecter saaledes, at noget stort deraf avles. Uformodentlige Conjuncturer, som siden indfulde, dreve ham til ligesom at forandre sin Natur, og at paatage sig en anden Skikkelse, for at komme til sit foresatte Maal som dog i Begyndelsen var ikkun at reformere Staten og Kirken efter Independenternes Principium, og, da han siden mærkede, at ved Simulation, List og Intriguer han selv tilligemed kunde erhverve et stort Navn og Højhed, hvortil hans ugemeene naturlige Gaver kunde bane ham Vej, var han stedse masqueret, og under Masquen udvirkede de forunderlige Ting, hvis Lige neppe udi Historien kand findes. Hans Fanatiske Iver, som han ikke kunde skille sig ved, kom ham da ogsaa til Pas; thi den var Tønder til den Kiekhed og Tapperhed, som behovedes til at legge sidste Haand paa det Verk, hvortil List og Simulation havde lagt Grundvold, item til at holde ved lige den forunderlige Bygning, som ikke uden ved en fast overnaturlig Stivhed længe kunde blive staaende. Man seer heraf, hvad den sidste Slags Enthusiasmus kand udvirke, helst naar den findes hos Mennesker, der tilligemed besidde Cromwels Qvaliteter; thi det er derved store Herredømmer baade opbygges og kuldkastes, ligesom Qvaliteterne blive anvendte til Landes Velstand eller Ødeleggelse. Det er derved, at Crom-

wel kuldkastede en Regiering, som udi mange hundrede Aar havde blomstret i Europa. Det var derved, at han af en simpel fattig Edelmand blev Protector over 3 Kongeriger, hvilke han sin heele Livs-Tiid regierede med en absolut Myndighed. De største Naturens Gaver, hvoraf enhver især kand giøre et Menneske anseeligt frem for andre, vare concentrerede udi denne Mand udi lige Grad. Han synes at have participeret noget af alle Nationer; thi man mærkede hos ham en Italiensk Skarpsindighed og List, en Fransk Hurtighed, en Engelsk Kiekhed og en Spansk Fermetet. Det var ved List han lagde Grundvold til sin Bygning, ved Hurtighed at han satt sin Machine udi Virkning, ved Tapperhed at han victoriserede allevegne, og oversvæmmede med en Haand fuld af Folk trende Riger, saa at det hedede, hvor han kom: veni, vidi, vici, og ved Fermetet, at han ikke alleene holdt de 3 undertvungne Riger stedse i Ave, men ogsaa var en Skræk for alle andre Potentater, af hvilke alle han var hadet, men tilligemed frygtet. Det samme kand siges om Engelænder, Skotter og Irlænder, hvor han ikke havde uden nogle faa Sværmere til Tilhængere. Jeg siger nogle faa Sværmere; thi de fleeste af Independenterne selv fattede omsider ogsaa Groll til ham. Af alle andre Secter var han forhadt, saa at man kand sige, at det var ikke uden hans forunderlige Bedrifter og store Navn, som holdt udvortes og indvortes Fiender udi Frygt og Ave; thi, ligesom han var af alle hadet, saa var han og af

alle

alle admireret. Det forrige Seculum var frugtbart paa store Mænd, men ingen kand lignes ved Cromwel; thi der maatte sammenstøbes en Richelieu, en Mazarin og en Condé, for at danne saadan Mand, saasom han var udi Fuldkommenhed General, Soldat og Stats-Mand. Jeg haver villet forsøge at giøre en Sammenligning imellem ham og Mazarin, hvilke vare Rivaler og levede paa een Tiid; men jeg haver mærket, at Partiet vilde blive alt for u-lige og derfore staaet fra saadant Forsøg; thi, om Mazarin kand ikke andet siges, end at han var en fiin og forslagen Hof-Mand: Cromwel var dog end finere Stats-Mand, og sees af begges Anslag, at den Sidste spillede sin Rulle bedre end den Første, thi, saasom Mazarin var altiid masqueret, mislingede ofte hans Anslag, efterdi han derved gav Anledning til alle at tage sig vare, og det da overalt i Henseende til ham hedte: Cum vulpibus vulpinandum; Cromwel derimod var ordholdig, sandrue og aabenhiertig udi mange Ting, paa det han des sikkrere kunde intrigere udi visse Ting; thi han var længe anseet som en oprigtig og ivrig Patriot, saa at ingen merkede, hvortil han sigtede, førend han var kommen til Maalet. Saadan er den rette Character, hvorved tilkiende gives en ægte Politicus: Hvis man endelig vil tilstaae, at de vare begge lige store Politici, saa besad Cromwel dog mange andre store Qvaliteter, som ikke findes hos Mazarin; thi Cromwel kand regnes iblandt de faa Mænd, som Naturen haver ligesom udtømmet sig

paa

paa at danne, saa at, hvis han ikke havde misbrugt sine store Gaver, eller rettere, hvis han var indfalden udi andre Tider og Conjuncturer, havde han i steden for en forskrækkelig og farlig Mand kunde være bleven et stort Lys, og have faaet Sted iblant de store Helte udi Historien. Men, saasom han misbrugte sine Qvaliteter, ved hvilke han kunde have skinnet som en Soel, blev han anseet som en Comete, som et Riis for Store-Britannien og en Skræk for andre Lande. Saadant kand ikke siges om Mazarin, hvilken befæstede det Kongelige Regimente udi Frankrig, som den anden kuldkastede udi Engelland. Dog flyder deraf ikke, at den første var bedre Mand end den sidste; thi, hvis Mazarin havde indfaldet udi Cromwels Conjuncturer, havde han maaskee giort ligesaa meget Ondt, ja end meere; thi den Franske Minister havde ikkun meget liden eller ingen Religion, da den Engelske Protector derimod havde en temmelig Dosin deraf, og jeg tør sige, ogsaa af Dyd; men som en overvættes Ambition og given Lejlighed forførte ham til at qvæle hos sig. Saa at man derfore kand holde for, at Mazarin var værre Mand, men Cromwel bedrev værre Gierninger, eller rettere, at den Første havde fleere men den Sidste større Lyder. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCLIX.

Til * *

Min Herre mælder udi sin sidste Skrivelse, at han ingen Smag fandt udi de Franske Comœdier, som han saae, da han var udi Kiøbenhavn. Jeg mærker deraf, at min Herre vel kand have en god men dog ikke en fornemme Smag; thi man seer, at vore fornemme Herrer og Damer meest søge den Franske Comœdie. Jeg for min Part disputerer ingen deres Smag, og derfor ikke drister mig til at decidere, om den borgerlige eller fornemme Smag er meest naturlig. Dette seer man dog, at de fleeste andre Nationer finde meest Smag udi de Skue-Spill, hvorudi forestilles de Ting, som have Overeensstemmelse med Fæderne-Landets Skik og Sæder. Og er det af den Aarsag, at vore Middelstands Folk med større Behag ansee vore Originaler end de Franske Oversættelser. Jeg for min Part søger den Danske Comœdie, endeel, saasom jeg haver en borgerlig Smag, endeel ogsaa af patriotisk Nidkiærhed, som jeg ikke kand skille mig ved, hvor meget jeg end arbejder derpaa. Jeg haver ikkun een Gang seet den Franske Comœdie: Om den blev vel eller ilde forestillet, drister jeg mig ikke til at sige. Det alleene kand jeg vidne, at jeg een eeneste Aften deri hørte fleere Eeder end jeg haver hørt en heel Vinter paa den Danske

Skue-

Skue-Plads. Jeg maatte da forundre mig over, at Tilskuerne dog ikke forargede sig derover, da de ellers ikke give Qvarteer til den mindste Frihed paa den Danske Skue-Plads. De tænke maaskee, at GUD ikke regner det saa noje, om man bander paa Fransk. Min Herre skriver videre, at han hierteligen loe af de Franske Actricers Klædedragt; han siger, at de saae ud som tobeenede Oldenborer eller som Capuciner-Munke. Jeg leer dog ikke deraf, saasom jeg af Erfarenhed kand giette mig til, at hvor underlig Dragten er, saa vil den dog inden kort Tiid blive Grande Mode saavel her som i Tydskland, og min Herre vil maaskee inden et Aar see sin egen Frue, Døttre og Kammer-Piger at forvandles til lige saadanne Oldenborer; vi maa takke GUD, at Dragten er endda ikke underligere; thi det er en udgiort Sag, at den maa antages, efterdi den er Fransk. De trange og udstivede Klæder, som foraarsage, at enhver Cavalier seer ud som Kløver-Knegt, kand tiene til Beviis paa, at alt, hvad som paafindes udi Frankrig, maa antages udi Norden; thi vi maa renoncere paa vor egen naturlige Smag og paa vore egne Sandser udi Klæder, Mad, Drikke 2c. Saa at der er fast intet uden vor Religion, som de Franske lade os beholde. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCLX.

Til * *

Jeg haver forhen i mine Skrifter, hvorudi jeg taler om Skue-Spill, giort saadan Anmærkning over Danske Tilskueres Smag udi Comœdier, at den er bedre og naturligere, end de Franskes, helst de Parisiers, hvilken er reent fordærvet. Men, saasom vor Nation udi mange Ting er bleven ukiendelig, saa er den og paa en Tiid af tive Aar bleven herudi. Paa vor forrige Skue-Plads kunde af fremmede oversatte Comœdier fast ingen med Succes forestilles uden Molieres: Og kunde jeg ikke andet end fatte Tanker om de af mig forfærdigede Originaler; efterdi jeg merkede, at de holdte Stand med den store Franske Comœdie-Skrivers Stykker. De, som besøgte Comœdien, vare da heller Tilhørere end Tilskuere, og derfore meere fornøyede dem udi moralske Comœdier, og Stykker af Characteer, end udi Spectacler, som alleene ere for Ojene. Man vragede da ikke en Acteur, fordi hans Handsker ikke vare gandske nye, eller hans Haar ikke var vel pudret eller satt udi konstige Pukler: Man saae ikkun efter, om han forestillede sin Person naturligen. En Merlin Dragon, en Forhexet Skaal, et Oracle, Vulcani Kiep ꝛc. hvoraf enhver nu indbringer større Renter, end 10 sindrige og moralske Stykker, kunde da ikke spilles meere end een gang. Thi Sang og

Dantz

Dantz kunde da ikke giøre en maver Comœdie god. Saadan var Tilskuernes Smag paa samme Tiid; og kand man ikke sige andet, end at den jo var naturligere og bedre, end den nu herskende Smag. Thi ovenmeldte Stykker, og andre af samme Surden, ere saadanne, som kand giøres af hver Machine-Mester, og deres Nøgenhed er falden alle udi Øjene, da de ved Trykken bleve publicerede. Jeg bekiender vel, at et moralsk Stykke eller et Skue-Spill af Characteer, er intet Skue-Spill, med mindre det er blandet med Lystighed: Men det bør være sindriig Lystighed, saadan, som diverterer og underviser tillige, og ikke puur Gøglerie, som alleene fordærver Folks Smag, og som giver Anledning til at sværte Comœdier, ja som i sig selv er og bliver til intet, naar Machiner, Actioner og Grimacer borttages. De gamle Comœdier, saavel oversatte Franske, som Originaler, fattes ikke paa Skiemt; men det er sindrig Skiemt, som af skiønsomme Folk ikke alleene kand høres, men endog læses. Min Herre maa ikke tænke, at jeg herved plaiderer for vore Original-Skue-Spill: Mit Sigte er alleene herudi som udi andet, at bringe Folk udi god Smag. Og siger jeg da, at Klæder, Decorationer, og et vel indrettet Theatrum kand være fornødne Ting: men det meest fornødne er ordentlige og ziirlige Skue-Spill, item beqvemme Acteurs til at udføre dem; saa at en Comœdie kand være behagelig, endskiønt den forestilles under aaben Himmel. Jeg siger, at disse Anmærkninger af mig giøres, alleene for at bringe Folk udi god

 Smag;

Smag; og det af Fornødenhed, efterdi jeg haver merket, at mange gode, vel indrettede og sindriige Skue-Spill ere blevne vragede, alleene efterdi een og anden Acteur eller Actrice ikke haver været vel nok oppudset, endskiønt derpaa ikke kand eller bør meget reflecteres. Skiønsomme Folk kand heller støde sig over at see en Tieneste-Pige opskiørtet som en Princesse, en Haandverks- eller Kramboed-Dreng coëfferet som en Hof-Junker, og en Død-ning at rejse sig af Graven med snee-hvide Handsker og pudret Haar. Adskillige have, for Exempel, stødet sig over at see Henric udi Kandestøber-Comœdien at fremtrine paa Skue-Pladsen med ukiemmet Haar og blotte Hænder: Men, hvis han havde ladet sig see udi en ziirlig Dragt, havde han været forvandlet af en Kandestøber-Dreng til en Jean de France; og skiønsomme Tilskuere have stødet sig ligesaa meget over hans ziirlige Dragt, som Uskiønsomme støde sig over hans slette og Hver-dags-Klæder. Man maa ikke bilde sig ind, at alle Parisiske Vedtægter ere grundede paa den sunde Fornuft: Tvertimod, jo meere de examine-res, jo mindre findes de efterretlige; saa at, lige-som man paa Spot siger om smaa falske og glimren-de Manufacturer: At det er Nürrenberger-Arbejd, saa kand man og sige om Franske Vedtægter, at det er Parisisk Børne-Verk. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCLXI.

Til * *

Hos Diodorum Siculum, som jeg nu paa nye igiennemlæser, forekom mig i Gaar en af hans Anmærkninger over Videnskabers Fremgang og Sinkelse, som jeg haver fundet værd at examinere. Udi den Sammenligning, han gior imellem Grækernes og Chaldæernes Studia, laster han dette hos de første, at de udi philosophiske Videnskaber vige fra deres Forfædres Fodspor, (τοῖς πρὸ αὐτῶν ἐκ ἀκολȣθȣ̃ντες.) Da Babylonier eller Chaldæer derimod, siger han, hænge stift ved deres Formænds Principiis, og derudover erhverve stor Fuldkommenhed udi Videnskaber. Hvor ilde grundet denne hans Betænkning er, sees af Philosophiens Historie, hvoraf man lærer, at Chaldæer, Ægyptier ꝛc. stedse have hænget udi gamle Vildfarelser, saasom de have holdet det for en Daarlighed at vige fra deres Forfædres Lærdom, som først have lagt Grundvold til philosophiske Videnskaber. Fornuften viser ogsaa, at intet tiener meere til Videnskabers Sinkelse, end saadant Principium. Grækenland derimod, som han laster for Ustadighed og Begierlighed efter Nyt, fortiener just derfor at berømmes: Thi derved er given Anledning til mange store Inventa; og kand man sige, at jo fleere stridige philosophiske Systemata, som udi

udi Grækenland have været forfattede, jo meere Vey er derved banet til Videnskabers Tilvext. Det som alleene var hos dem at dadle, var dette, at de fleeste Disciple, i Steden for at examinere deres Læremesteres Meeninger, søgte alleene, at forsvare dem; saa at derfor en Academicus eller Peripateticus ikke kunde eller skiøttede om at bringe Videnskaberne højere, end Plato og Aristoteles. Saa at de i den Henseende ikke saa meget studerede Philosophien, som de studerede paa ret at fatte deres Læremesteres Meening. Jeg siger de fleeste: Thi adskillige Disciple deserterede fra deres Mestere, og anrettede nye Skoler. Og have deraf Oprindelse de mangfoldige Secter udi gamle Grækenland. De Tvistigheder, som stedse regierede imellem disse philosophiske Secter, foraarsagede vel nogen Forvirrelse, men førte tillige stor Nytte med sig; thi adskillige Ting komme derved for Lyset, som ellers vare blevne skiulte: Saa at det er klart, at Vankundighed efter Diodori Meening derved ikke er bleven befordret. Udi Konster og Videnskaber, siger Verulamius, maa Alting være i Bevægelse; ligesom udi Metal-Gruber, hvor stedse er en stor Sværm, og hvor ideligen leedes efter Nyt. Tvende Ting foraarsagede dog, at Grækernes Videnskab ikke kunde komme til ret Fuldkommenhed. Den første Hinder bestod derudi, at de fleeste Disciple med Haardnakkenhed søgte alleene at forsvare og bestyrke deres Læremesteres Systemata. Den anden, at all Underviisning saaltes for Penge; hvoraf flød dette, at Lærerne stedse bleve hængende i det samme; saa-

som

som de maatte repetere for nye Disciple, hvad de havde lært de Gamle, og mange, der havde de beste Sindets Gaver, ingen Adgang kunde have til Skolerne, saasom de ingen Evne havde til at betale Skolemesterne. U-anseet disse Forhindringer, havde dog Videnskaber stor Fremgang; og kom Philosophien ret udi Drift, da Potamon, Autor til den Eclectiske Philosophie, stiftede en Skole, hvorudi man ikke forbandt sig til nogen vis Sect, men søgte at udvælge det beste af alle. Denne Skole blev stiftet udi de første Christne Seculis; og er ingen Tvivl paa, at man deraf jo havde villet høste store Frugter, hvis Grækenland og Italien ved Barbariske Folkes Oversvømmelse ikke havde bleven styrtet i den sørgelige Tilstand, som af Historien sees. Denne Tilstand varede i nogle 100de Aar, da imidlertiid Alting laae skiulet under Vankundigheds Taage, indtil det 8de Seculum, da Carolus Magnus tog sig for at stifte et Universitet udi Frankrige, og andre Regentere siden efterfulte hans Exempel. Da lod det som, at Lærdom og Videnskaber vilde komme paa Thronen igien. Men de Universiteter, som da bleve stiftede, vare ikke af den Natur, at noget stort deraf kunde avles. Man seer derfore, at i nogle 100de Aar intet Nyt haver været opfundet, men at man alleene haver ladet sig nøje med at giøre Commentarier over andres Inventa: Ikke at tale om, at adskilligt u-nyttigt Pedanterie, Ord-Krige og Mundhuggerie, derudi vare anordnede, hvorved Videnskaber heller qvæledes end forfremmedes. Dette merkede omsider

O 5 for-

fornuftige Mænd: Hvorudover nogle af dem udi adskillige Lande, sær udi Italien, anrettede visse Societeter, hvorudi lærde Mænd frivilligen samlede sig, for at lade deres Skrifter examinere, og for at overlegge med hinanden, hvad som kunde tiene til boglige Konsters Fremgang. Man kand ikke nægte, at jo samme Societeter have ført stor Nytte med sig. Alle Italienske Stæder bleve i kort Tiid dermed opfyldte, og finge de alle Navn af Academier, hvoraf et hvert var distingveret med en egen særdeeles Titul, ikke efter Stæderne, hvor de vare anlagde, men efter Academisternes Capricer. Nogle kaldede sig Humorister, Cortesi, Desidiosi, Intronati: Andre Intrepidi, Elevati, Obtusi &c. En stor Deel af dem vare dog ikkun som Vejrlys, hvilke forsvantes strax efter Stiftelsen. De fleeste vare i sær anrettede for at cultivere Sproget, og de øvrige, som dreve paa Videnskaber, bragte dog intet synderligt nyttigt tilveje, saasom man overalt endda hang udi gamle Præjudicier; saa at man kand sige, at ved det bekiendte Engelske Societet, som 1660. udi Caroli 2. Tiid blev stiftet, allerførst Grundvold blev lagt til solide Studia. Samme Societet blev indrettet efter den Plan, som Verulamius forhen havde viiset at være fornøden til Philosophiens rette Forfremmelse udi den herlige Fabel, som fører Titel af Novus Atlas, item udi hans Novo Organo og andre Skrifter. Begyndelsen til dette Societet blev giort af nogle lærde Mænd udi Oxford, hvoriblant de fornemste vare Sethus Wardus, Boyle, Wilkins, Christoph og Matth. Wren, Wallis,

Wil-

Willis og andre. Disse toge sig for efter det Raad, som den store Verulamius udi ovenmelte Skrifter havde givet, at oplyse Philosophien, som tilforn meestendeels havde været grundet paa Gisninger, ved Experimenter, og intet at antage uden efter foregaaende Prøve, og ikke at binde sig til Forfædrenes Meeninger. De begave sig siden til Hoved-Staden London, hvor deres Tall blev forøget af adskillige andre lærde og naturkyndige Mænd saavel Høje som Lave. Og blev da omsider ved Kongelig Myndighed udi det Aar 1660. stiftet det navnkundige Societet, som haver floreret indtil denne Dag, og som ved dets herlige Inventa haver givet Philosophien meer Lys end alle Europæiske Universiteter, som udi nogle 100de Aar med stor Bekostning have været underholdne. Hvorledes dette Societet ellers er indrettet, viser Thomas Spraat udi det Kongelige Societets Historie, som paa Engelsk og Fransk er kommen for Lyset. De Franske efterfuldte strax dette priselige Exempel, ved at indrette et Societet efter samme Plan: Og, ligesom det forrige, som for Sproget var stiftet, førte Titul af Academie Françoise, saa blev dette kaldet Academie des Sciences. Det er bekiendt, hvor mange skiønne Decouverter dette Academie haver giort udi Physiske og Mathematiske Sager. Dets Historie er forfattet af J. Bapt. du Hamel; hvilken beskriver dets Begyndelse og Fremgang fra det Aar 1666 til 1697, og er siden fortsatt af den berømmelige Fontenelle. De fleeste Europæiske Nationer, seende den Nytte, som deraf flyder, have

stiftet

stiftet lige saadanne Societeter, enhver udi sit Land. Det er i saa Maade lett at begribe, hvi Mennesker udi de sidste 100de Aar have giort større Fremgang udi Physica, Mathesi, Geometrie, Astronomie og Medicine, end udi nogle 1000de foregaaende Aar. Thi udi de sidste Tider haver man, i Steden for at forklare eller forsvare andres Inventa, foretaget sig at demonstrere Alting ved egne Experimenter; og haver man bemøjet sig med at examinere de mindste Insecter, af hvis Betragtelse vigtige Ting ere aabenbarede udi naturlige Sager, som man tilforn haver ignoreret. Hvis derfore Diodorus Siculus havde levet udi vore Tider, vilde han have giort en Stræg over den anførte Anmærkning. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCCLXII.

Til * *

Jeg haver givet min Herre tilkiende, hvi jeg saa ofte læser Homerum. Af Græske Historie-Skrivere befalder mig meest Diodorus Siculus og Plutarchus, og det i Henseende til begge Historiers Varietet: Thi Diodorus haver givet os en almindelig Historie, og Plutarchi sammenlignede Helte befatte det fornemmeste, som i Grækenland og Rom er hendet. Dog læser jeg af disse tvende helst Diodorum, efterdi hans Græske Stiil er liige saa tydelig og forstaaelig, som Plutarchi er mørk og vanskelig. Thi jeg kand af den sidstes Læsning paadrage mig en Hoved-Pine, som jeg kand fordrive ved den førstes. Enhver vil vel herudi ikke bifalde mig, saasom mange holde Diodorum for en fabelagtig Skribent. Men man haver ikkun med Fliid at igiennemlæse hans første Bøger, som indeholde de fabelagtigste Historier, for at overbevises om, at, hvis han anfører alle Fabler, saa er han dog ingen Fabel-Hans: Thi han forklarer med Skionsomhed de fleeste Fabler, og viser, hvorledes Grækerne have forvendet Ægyptiske og Orientalske Historier til u-rimelig Digt. Derpaa vil jeg til Beviis anføre nogle Steder af Diodori første Bog. Diodorus viser, at Vulcanus var en Ægyptisk Konge, hvilken de Ægyptiske Præster vidne først at have opfundet Ildens Brug: De sige,

sige, at da et Træe af Lyn-Ild blev anstukket, og det samme tillige med en Deel af Skoven var afbrændt, mærkede han Ildens Kraft, og hvad som tienede til dens Føde; hvorudover, da Luen sagtede sig, kastede han nye Materie derudi, hvorudi den videre holdtes ved lige, og blev fremdeeles til daglig Nytte. Grækerne, som have giort de fleeste Ægyptiske Konger til Græske Guder, og tillagt enhver vis Magt, have giort Vulcanum til Ildens Gud, og assigneret ham et Smede-Verk-Sted, hvor han forarbejder Gevær og andre Instrumenter. Mercurius en anden Ægyptisk Mand opfandt adskillige Konster, item Skrift og Bogstaver; og, saasom han havde et stort Begreb om alting, antog den Ægyptiske Konge Osiris ham til Secreterer. Af ham have Grækerne giort Jupiters Sendebud, og giort ham til en Himmelsk Patron for alle Konstnere og listige Mennesker. Den store Kong Osiris siges først at have plantet Viingaarde: Han var fød udi den Ægyptiske Stad Nysa. Den samme er ogsaa af Grækerne bleven giort til Vinens Gud, og afmales af Poëterne som een, der gaaer stedse med et Ruus. De foregive, at han af Fødsel var en Græker, fød udi Theben, og dyrke ham under det Navn af Dionysius: Latinerne kalde ham Bacchus. Prometheus, en Ægyptisk Herre, var satt over en vis Province udi Landet: Udi hans Tiid oversvømmede Nil-Strømmen samme Provincie, saa at fast alle Beboerne druknede. Denne Uheld foraarsagede Prometheo saadan Hierte-Sorg, at han nær havde taget sin Død derover. Udi denne Tilstand

stand foretog Hercules sig at giøre Dæmninger for Floden, at den ikke oftere skulde tilføje saadan Skade. Af denne Historie have Grækerne smeedet den bekiendte Fabel om Prometheo, nemlig, at hans Hierte eller Lever blev fortæret af en Ørn; (thi Floden formedelst dens hastige Fart fik Navn af en Ørn,) og at Hercules skiød Ørnen ihiel. Videre: Ægypterne lode deres Døde begrave ved en Søe, over hvilken Liigene bleve førte af den dertil beskikkede Færgemand, som paa deres Sprog kaldtes Charon. Deraf have Grækerne taget Anledning til den Lærdom om de Dødes Forflyttelser til de evige Boeliger, og giort Charon til de Dødes Færgemand. Jeg vil ikke tale om andre Forklaringer, som Diodorus gior over Poëtiske Fabler, og den gamle Hedenske Theologie. Man seer deraf, at han er ingen uskiønsom Skribent. Det er Skade, at den største Deel af hans almindelige Historie er forkommen: Man kunde deraf have faaet Oplysning udi mange Ting, som nu ere os ubekiendte, helst udi den Jødiske Historie. Jeg holder den Forlius større end Livii, endskiønt vore Philologi meest begræde den Sidste. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CCCLXIII.

Til * *

Jeg haver nyeligen anden Gang igiennemlæset Collins Skrift om Frihed at tænke (Liberty of Thincking). Da jeg forhen ved 20 Aar siden første Gang læsede samme Skrift, kom det mig for at være et af de allerforgiftigste og farligste. Efter den anden Læsning dømmer jeg lidt mildere derom; ikke fordi jeg holder Skriftet forsvarligt, men efterdi det er mindre dristigt og ugudeligt end de paafølgende Engelske Skrifter, som ere forfattede siden, saa vel af ham selv som af andre: Thi de Sidste angribe Religionen med saadan Ublvehed, at Hobbesius, Spinoza, Herbert, Vaninus og andre synes taalelige og modeste, naar de lignes med de samme. Jeg fordømmer i Almindelighed Collins ovenmældte Bog, som handler om Frihed at tænke, men dog ikke i alt; thi jeg haver selv viset, at det er enhver Christens Pligt at efterforske alting indtil Grund-Lærdomme, og holdet for, at Vildfarelse efter nøje Examen er meer at undskylde, end Orthodoxie uden foregaaende Efterforskning. Men jeg haver derhos sagt, at der findes visse Mennesker, som Naturen haver negtet sine Gaver, eller som ere i den Tilstand, at de selv ikke kand examinere Troen, og at de samme i den Henseende, ikke alleene giøre vel i at efterfølge deres

Lære-

Læreres og Siæle-Sørgeres Lærdom, men at de ogsaa ere pligtige dertil. Dette vil dog Autor ikke tilstaae, men forkaster all saadan Limitation, og søger at igiendrive alle de Indvendinger, som giøres mod hans Meening. Indvendingerne ere disse: 1) Den ovenanførte, nemlig, at der findes mange tykhovede Mennesker, som ikke have Evne til at begribe ringe, end sige høje Ting. Denne Indvending besvarer Collins saaledes, at deslige Mennesker kand undskyldes, om de blindt troe, hvad deres Lærere sige; men at de ere ikke pligtige dertil, eller at de giøre vel derudi, men uden Forbindelse. Men dertil kand svares, at, hvis dem er tilladt at følge deres Siæle-Sørgeres Lærdom, og, hvis de giøre vel i at følge den, saa ere de og i visse Maader forpligtede dertil, helst om de see, at Lærerne føre et skikkeligt Levnet, og at de lære uden Interesse: Thi i saa Maade er det sikkrere at troe, hvad slige Lærere sige, end at være gandske uden Troe. Vel kand siges, at de, som blindt troe paa andres Ord, egentligen ikke kand siges at have Troe; men det kand dog blive regnet een til Troe, naar han siger: Jeg er, GUD bedre! ikke i den Tilstand, eller udi de Omstændigheder, at jeg selv kand udforske høje Ting, maa derfore holde mig til dem, som have examineret Religionen, og som ere beskikkede til offentlige Lærere. Ellers maa jeg her igientage, hvad jeg forhen haver anmærket, at der behøves ikke nær saa mange Troes Artikle, som gemeenligen foregives at være gandske nødvendige. Den moralske Catechismus, som jeg haver forfattet paa

et Blad, er saa kort og saa let, at den af enhver kand fattes paa een Dag, undtagen een er gandske skildt ved Forstanden: Thi, hvis saa er, kommer saadant ikke denne Materie ved. Den anden Indvending, som Collins søger at besvare, er denne. Man seer, at Mennesker i Almindelighed ere forbundne til at forlade sig paa Jurister og Medici, naar de enten ere syge, eller føre Processer, og de selv ikke kand curere sig eller udføre deres Sager for en Ret; hvi da et Menneske, som i Henseende til Religionen er udi ovenmældte Omstændigheder, ikke ligeledes er forbundet til at forlade sig paa sin Lærer. Dertil svarer Autor blandt andet fornemmeligen dette, at der er stor Forskiel imellem at forlade sig paa de Første og paa de Sidste. Alt hvad jeg vover ved at forlade mig paa en Læge eller Advocat, er min Sundhed og mine Midler, det er en Deel af min timelige Velfærd; da derimod, naar jeg uden Examen troer blindt hvad en anden byder mig at troe, sætter jeg min æville Velfærd i Vove. Men jeg kand ikke see, hvorledes een kand siges at risqvere sin ævige Velfærd ved at underskrive sine Læreres Troe, naar han er udi de Omstændigheder, at han selv ikke kand undersøge Troens Fundamenter, og naar han seer mange andre fornuftige Mennesker, som ere beqvemme til saadan Randsagning, have antaget den herskende Religion. Jeg meener, at han heller vover sin ævige Velfærd, om han siger: Jeg vil heller leve uden Troe, end troe noget, som jeg ikke haver naturlig Evne til at fatte. Den tredie Indvending er denne. Naar en seer,

at

at et Societet foru-roeliges derved, at man ikke conformerer sig efter den offentlige Lærdom, om han da ikke bør rette sig derefter. Dertil svarer Autor saaledes, at et Societet ikke foru-roeliges, naar man i agt tager Moralitet, og opfører sig som troe Undersaatter. Men Spørsmaalet er ikke, om hvad som bør eller ikke bør foru-roelige et Societet, men alleene, hvad en Borger skal giore, naar han seer Societetet virkeligen ved sin Gienstridighed at foru-roeliges. Jeg meener, at han i saa Maade enten bør tie stille eller forlade Societetet, især naar den Lærdom, som ham paabydes, er af Vigtighed, og synes farlig at antage, og han efter nøje Examen finder den saadan at være: Thi i saadan Fald bør hverken hans Gienstridighed eller Desertion regnes ham til onde; det heeder da: Man maa adlyde GUd meere end Mennesker; det heeder da, at ingen Autoritet er saa stor, at den kand forbinde mig. Og haver da Sted hvad en berømmelig Theologus haver sagt, nemlig: Om alle store Mathematici, saadanne som Euclides, Archimedes, Apolonius, Diophanes &c. kunde samles udi et almindeligt Concilio, og derudi eenstemmigen besluttede, at 2 gange 2 ikke var 4 men 5: Ja, om de lode saadant Conclusum skriftligen forfatte, og med Haand og Zignet bestyrke, burde dog ingen rette sig derefter. Man seer ellers heraf, at adskilligt, som findes i dette Skrift, er ikke saa vanskeligt at igiendrive, som de Engelske Deister meene. I det øvrige kand jeg ikke andet end bifalde Autor derudi, at enhver bør have Frihed at examinere, hvad han skal troe, og,

at troe uden Examen, er ingen Troe, med mindre een er i saadanne Omstændigheder, at han ingen naturlig Evne haver til at efterforske: Thi de, som have Evne dertil, kand ingenlunde undskyldes, om de blindt, uden selv at randsage, følge andres Lærdom; thi om dem kand man sige, at de hverken have Troe, eller noget, som kand regnes dem til Troe. Jeg forbliver &c.

Epiſtola CCCLXIV.

Til * *

Blandt Monſr. Bayles Paradoxer, ſom man ikke kand biſalde, er dette, at han agter Atheismus mindre farlig end Superſtition, og ſiger, at et Societet, ſom beſtaaer af pure Atheiſter, kand bedre holdes ved lige, end det, ſom er ſammenſatt af overtroeſke Borgere. Jeg fortænker ikke dem, der have ſøgt at beſtride ſaadan Lærdom: Jeg haver ogſaa ſelv ſtræbet at viſe dens Ugrund; alt hvad jeg ellers hermed haver at anmærke, er dette, at adſkillige, ſaavel gamle ſom nye anſeelige Philoſophi have ført ſamme Lærdom, og dog derfore ere blevne u-anfegtede, da derimod Himmel og Jord have bevæget ſig derfor mod den Rotterdamſke Philoſophum, ſaa at det derfore heeder: Naar to giøre eller ſige eet, er det dog ikke eet. Det forunderligſte er, at ogſaa viſſe anſeelige Chriſtne Theologi have exprimeret ſig ligeledes, og dog ere blevne ſkudfrie. Den Engelſke Doct. Hickes taler herom ſaaledes: **Hvis en Atheiſt,** ſiger han, **giør Ondt, efterdi han ingen Religion haver, ſaa giør en Fanaticus tuſinde Gange meere, efterdi han troer, at hans Samvittighed autoriſerer ham dertil. Den Førſte, hvor ond han end er, binder ſig ikke til noget Middel, efterdi han ſigter**

til intet Maal: Men den Sidste indbilder sig, at hans oplysede Forstand helliggiør de afskyeligste Midler, som han bruger, for at komme dertil. Med et Ord: Begge betiene sig af Religionen, som den eene angriber, den anden forsvarer, for at mætte deres onde Tilbøjeligheder. Fast ingen Misgierning øves, uden Gierningsmændene jo ere enten Atheister eller Sværmere. Det er vanskeligt at sige, hvilke af dem have foraarsaget meest Uheld, efterdi de differere alleene fra hinanden derudi, at Fanatici have vidst bedre at forstille sig, og under Skinhelligheds Masqve at bedrage ꝛc. Den store Cantzler Baco Verulamius taler end meere tydeligen her om. Atheismus, siger han, betager Mennesker hverken den sunde Fornuft, Kiærlighed til Philosophie, Kundskab om Loven, og Begiærlighed til at conservere sit Navn og Rygte. Disse ere hans Vejledere, hvorefter han udi Mangel af Religion kand drives til at øve moralske Dyder. Men Overtroe kuldkaster alt dette, og øver et u-omskrænket Herredom over Siælen. Atheismus haver saaledes aldrig forn-roeliget Staten: Tvertimod, Augusti Alder, som meest haver inclineret

ret til Vantroe, haver været een af de meest polerede. Men hvor stor Uheld haver ikke Overtroe foraarsaget? den haver været primum mobile til Staters og Regieringers Ødeleggelse. Saa vidt Verulamius: Og havde han maaskee afmalet dette med en stærkere Farve, hvis han havde levet længere, og seet de Sørge-Spill, som Overtroe foraarsagede udi Caroli Stuarts Tiid. Jeg haver forhen anført Plutarchi Betænkning herom. Adskillige andre anseelige Mænd have ogsaa talet udi samme Tone; men ingen haver derfore været satt til rette, uden Bayle: Aarsagen dertil kand have været, en Deel at han haver tracteret den Materie ex Professo; en Deel ogsaa, efterdi man af hans andre Lærdomme, som han havde paataget sig at bestride, have mærket hans farlige Øjemeed og Sigte: Ikke at tale om, at de Argumenter, som han anfører i Faveur af Atheister, have saadant Skin, at eenfoldige Mennesker deraf let kand forføres. En Atheist, siger han, saasom han formedelst sin Vantroe bliver forhadt og forfuldt, maa han desmeere beflitte sig paa Dyd og at leve varligen; da den derimod, som blindt troer alt hvad som ham bydes at troe, bliver et Lands Kiæledegge, og meener, at han kand øve frit alle Misgierninger under Orthodoxiens Skiul og Kaabe. Man maa bekiende, at dette haver stort Skin: Man kand og ikke negte de store Sørge-Spill, som Superstition og en blind Troe have tilveye bragt. Men, saa

 som-

som hos en Atheist er intet, som kand holde ham tilbage uden Frygt for timelig Straf og sin Reputations Forliis, saa er let at slutte, hvad Sikkerhed man kunde vente sig udi et Societet, naar der ikke vare andre Baand end disse: Thi den Konst, at besnære sin Næste uformærkt, vilde da blive et Hoved-Studium i et hvert saadant Land. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epiſtola CCCLXV.

Til

Collegium Politicum.

Jeg takker de Høyviiſe Herrer for den Godhed, ſom De have at communicere mig hvad ſom i deres Politiſke Collegio foretages til Publici Nytte. Det ſamme opmuntrer mig at fatte nogle gode Tanker om mig ſelv, efterdi ſaadanne Høyviiſe Mænd værdige mig med Deres Correſpondence udi de allervigtigſte Sager. De gode Herrer lade mig vide, at De nu arbejde paa at beſtride en Misbrug, ſom udi nogle Aar udi Chriſtendommen haver taget Overhaand, indtil den er kommen paa den højeſte Spidſe. De meene hermed de u-naturlige breede Skiørte, ſom Fruentimmeret bære, mod hvilke de have forfattet et grundigt Skrift, ſom de agte at indgive til Øvrigheder, og derudi viſe, at det er den ſyndigſte, daarligſte og u-anſtændigſte Dragt, ſom nogen Tiid er kommen i Brug blant det menneſkelige Kiøn. Jeg

kand ikke nægte, at de gode Herrer jo derudi have Ret, jeg priser deres Nidkiærhed, og tilstaaer, at jeg længe selv haver ønsket denne Modes Afskaffelse, eftersom, uden at tale om dens Forfængelighed, den vanskaber Fruentimmeret i mine Øjen saaledes, at, om jeg nu skulde faae i Sinde at gifte mig, maatte det blive enten med en Stue-Pige eller en Bonde-Pige, som have en naturlig Dragt, med mindre udi Ægteskabs-Contracten blev indført en Artikel om de harniskede Skiorters Nedleggelse. Men, dette u-anseet, raader jeg dog ikke til at røre for meget ved den Stræng; thi Virkningen deraf kunde blive denne, at Skiørterne vilde blive end breedere, og at Jomfrue N. Ns. Skiort, som nu passerer for det største, og haver naaet den yderste Gradum Latitutidinis, som et Menneskes Skiort kand naae, vilde passere de af Naturen satte Tropicos, og blive end breedere. Alt Forbud haver saadan Virkning, og haver jeg viset, at da den hellige Lære-Fader Cataldus tog sig fore at prædike mod Fruentimmerets høje Hoved-Toppe, udvirkede han intet andet derved, end at de voxede end en Etage højere. Man maatte og befrygte, at disse Skiørters Afskaffelse vilde sætte begge Kiøn udi Bevægelse. Fruentimmeret, som ikke vil skille sig ved en Mode, hvor besværlig den end er, naar de indbilde sig, at den zirer dem, vilde højligen besværge sig over saadant Forbud: Og mange Mænd ere nu komne udi de Tanker, at deres Hustruers og Døttres Ære beskiøttes ved disse forskandsede Skiørte,

te,

te, der ere med Contrescarper og Jern-Udenværker fortificerede; saa at den derfore ikke er saa let at bestorme som i gamle Dage. De tilskrive ogsaa hertil Aarsagen, at Kydskhed nu er større end tilforn, og anføre til Beviis Consistorii-Protocoller, som vise, at Tamper-Rets Sager meer og meer formindskes. Dette vil jeg dog lade staae ved sit Værd: Jeg vil alleene sige, at mange Mænd, endogsaa de, som i Begyndelsen meest declamerede mod de harniskede Skiørte, nu holde dem for Fruentimmerets Zirath. Og sandeligen, naar man ret vil tale, saa maa man sige, at alt hvad, som er bleven en fornemme Mode, er smukt og ziirligt; hvorudover jeg gierne vil tilstaae, at det er en Skrøbelighed hos mig, at jeg herudi ikke følger Strømmen. Det er derfore best at lade disse Skiørte blive ved u-rørte, indtil en anden nyere Mode ødelegger dem, hvilket, maaskee, inden kort Tiid vil hænde sig. Det var ikkun at ønske, at man ved Forandring ikke vilde henfalde til anden Extremitet, som gemeenligen skeer saavel udi Klædedragt som udi Levemaader og Meeninger; saa at vore Fruentimmer, naar de først engang finge Afsmag udi de harniskede Skiørte, ikke ville reformere dem saa stærkt, at de blive forvandlede til tynde Kniplings Klokker. Erfarenhed viser, at all Reformation fører slige Extremiteter med sig saavel udi Klædedragt, som Levemaade, samt Lærdom og Meeninger. Jeg siger ogsaa udi Lærdom og Meeninger. Den Engelske Skribent Blackmore haver viset, at den Engelske

Na-

Nation udi hvert Seculo haver havt en nye Smag udi Skrifter; saa at, hvad den i een Alder haver admireret, haver den i en anden Alder holdet latterligt og u-rimeligt, og vice versa; saa at det, man haver kaldet bon sens, haver alleene grundet sig paa nærværende Moder. Jeg haver udi vor egen Nation anført merkelige Exempler paa Smagens Forandring saavel udi Levemaader som udi Skrifter; saa at dermed haver været beskaffed ligesom med Klæde-Moder, hvoraf de nyeste holdes for de rimeligste og ziirligste. Saaledes finder man nu meer Smag udi den nye Musik, som componeres af Fuskere, end udi Corellis Sonater og Concerter; og de Touches mavre og u-ordentlige Skue-Spill foretrækkes Molieres Mester-Stykker: Thi Moderne foraarsage, at Folk blive seende blinde. Moderne kand og foraarsage, at end et Sviin kand komme til at stikke i Øjene meer end det tilforn agtet kiønneste Dyr; og veed jeg ikke rettere, end at den Spanske Nation er forfalden til saadan Smag, og at Fruentimmer udi Spanien have forelsket sig udi Grise, som de have kiælet for, ligesom tilforn for smaa Hunde. Franske Fruentimmer begyndte i min Tiid at give Afskeed til Stue-Hunde, og i deres Sted at antage Katte: Nu omstunder holdes Mopser kiønnere end andre Hunde, da de dog, forend de komme udi Moden, bleve anseete som de hæsligste blandt den heele Hunde-Nation. Hvad Smagen udi Skrifter og Lærdom angaaer, da grunder den sig og paa antagne Moder: Nu holdes eet Philosophiske

phiske Systema best grundet, nu et andet; nu admireres en Carthesius, nu en Newton, og nu opkaages igien den førstes Systema: Nu er en Plato paa Thronen, nu en Aristoteles, og viser Joh. Launoi, hvilken foranderlig Skiebne den sidstes Lærdom haver havt, i det den nu haver været anseet som daarlig og ugudelig, nu igien som ypperlig og fast guddommelig. Efterdi det nu er saaledes beskaffet med Menneskers Smag, saa giore de Hoyviise Herrer bedre ikke at ivre sig saa hæftigen mod ovenmeldte Qvinde-Dragt, helst saasom vi, der ere af det andet Kiøn, derved intet lide. Mit Raad skulde heller være at arbejde paa de Perukkers Afskaffelse, som Fruentimmer nyeligen have antaget; thi derved præjudiceres Mands-Personer, som alleene hidindtil have været i Possession af saadanne Hoved-Smykker, og som kand vise nogle 100de Aars Hævd derpaa. Det er Magtpaaliggende, at saadant betimeligen forekommes, saasom det er at befrygte, at hvis Fruentimmer herudi faaer fri Hænder, de vil søge at berøve os andre af vore største Zirather, og som i sær vise vort Kiøns Herlighed. Det kand i saa Maade skee, at de ogsaa ville forandre deres Skiørte til Buxer, ja gaae med Spansk-Rør i Haanden, og med Kaarde eller Hirtzfænger ved Siden, saa at vi intet ville have os forbeholdet uden vore Skiægge og Knæbelbarter. Jeg holder derfor nødigt, at man med Iver arbejder paa disse Qvinde-Perukkers Afskaffelse; og hvis Forbud intet kand udvirke, vi da

bru-

bruge Repressalier saaledes, at vi i steden for Hatte og Perukker bære Fontanger, hvormed Lemmerne udi Eders Collegio best kunde giore Begyndelse. Thi der er ingen Tvivl paa, at jo saadanne Hoyviise Mænd strax vilde finde mange Efterfolgere. Fruentimmer vilde deraf lære, at det er dem tienligst at holde sig inden deres egne Grændser. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCLXVI.

Til * *

Jeg haver udi et af mine forrige Breve viset, af hvad Aarsag Videnskaber fordum ikke kunde komme til nogen ret Vext, nemlig: efterdi man ikke bekymrede sig selv saa meget om at randsage, og at lede efter Sandhed, som at fortolke og forsvare sine Læremesteres Lærdom. Jeg haver viset, at saadant Slaverie haver ophørt ved Stiftelser af nye Videnskabers Academier efter Verulamii Plan; og at den Devise: Nullius in verba, det er, ingen Lærdom at bygge paa andres Ord, men alleene paa egen Erfarenhed og Experimenter, som af de fleeste nye Academier er antagen, haver foraarsaget, at Philosophien udi de sidste Tider haver erhvervet et stort Lys, og mange af de gamle Vildfarelser ere rettede. Ikke desmindre maa man dog derhos tilstaae, at adskillige store Systemata i Philosophie, Mathesi og Metaphysica, som de sidste Alders Philosophi have sammensmeddet, og udgivet for nye, ere dog ikke gandske nye; thi, naar man blader udi Græske og Romerske Skrifter, finder man, at Carthesius, Copernicus, Cudworth, Leibnitz, Spinosa og andre, som holdes for Stiftere af nye Lærdomme og Meeninger, have grundet deres Systemata paa ældgamle Lærdomme, som de alleene meere tydeligen og vidtløftigen have udført.

Car-

Carthesius holdes gemeenligen for Autor til den Atomistiske Philosophie, det er den, som lærer, at Verden er dannet af smaa Partikler eller Atomis, som paa Dansk kaldes Sole-Grand, hvilke ere bragte udi Bevægelse, have mødt hinanden, sammenmænget sig paa adskillige Maader, hvoraf alle de skabte Ting, som vi nu see, ere fremkomne: Denne Lærdom haver Democritus tilfornført, hvorvel nogle tilskrive den en ældre Stifter, nemlig Leicippo. Den er siden meere vidtløftigen udført af Epicuro, saa at Carthesius, som holdes for Stifter deraf, haver havt tre Forgængere. Cartesii Lærdom om Dyrenes Mechanismo, nemlig at de intet Liv have, men ere pure Machiner, tilskrives af nogle den gamle Græske Philosopho Diogeni, hvorom findes hos Plutarchum saadant Vidnesbyrd: Μετέχειν μὲν αὐτὰ τοῦ νοητοῦ καὶ ἀέρος διὰ δὲ τὸ τὰ μὲν πυκνότητι, τὰ δὲ πλεονασμῷ τῆς ὑγρασιάς, μήτε διανοεῖσαι, μήτε αἰσθάνεσθαι. &c. Det er: Dyrene ere vel deelagtige udi Luften, men de kand i Henseende til deres Tykhed og Blodets Overflod hverken forstaae eller føle: Denne Meening er opkaaget af den bekiendte Spanske Medico Gomesio Pereira, som levede udi det 16de Seculo, og endeligen meere tydeligen og vidtløftigen udført af Cartesio, saa at han holdes for Stifter deraf. Copernicus holdes for Stifter af den nu allevegne antagne Meening om Jordens Løb og Solens Hvile, men Pythagoras, een af de ældste Græske Philosophi og andre have ført samme Lærdom, som

Co-

Copernicus haver bragt udi Systema Cudworths Lærdom om natura plastica, det er om den virkende Kraft, som ved GUds Direction danner Alting uden selv at vide hvad der dannes, er og ældre. Jeg haver udi en af mine Epistler viset, at Cicero haver været af samme Meening. Bemeldte store Romer taler herom saaledes: Vis qvædam sine ratione, ciens motus in corpore necessarios, cujus solertiam nulla ars, nemo artifex conseqvi potest imitando, det er: En Kraft uden Kundskab, som virker de fornødne Bevægelser udi Legemerne, og det med saadan Behændighed, at ingen Konst og ingen Konstner saadant kand eftergiøre. Paa disse Ord haver Cudworth bygget sin Lærdom om natura plastica, hvoraf sees, at den er ikke saa nye, som den gemeenligen foregives at være. Leibnitz Theodicée, som holdes for et Original-Skrift, befatter dog intet uden hvad Hedenske Philosophi have skrevet om den beste Verden og om Oprindelsen til de onde Ting, som derudi findes. Hør hvad Jamblicus iblandt andet siger derom: Saa lidet som man kand tilskrive Solen, naar en Patient ikke kand fordrage dens levendegiørende Varme, saa lidet kand man og tilskrive Guderne det Onde, som findes i Verden. Mange Ting ere udi Naturen gode og nyttige, hvilke dog, naar man betragter dem i Særdeleshed og for sig selv, kand være skadelige. Alle Circulationer af de runde Himmel-Kugler

underholde samtlige den heele Verden; dog kand den eene ødelegge den anden. Her haver man udi kort Begreb Indholden af det Leibnitzske Systema, hvoraf sees, at det samme er ikke nyt. Spinosæ Lærdom, hvorved Verden og alle skabte Ting confunderes med GUD og blive til en Substance, bliver og holden for nye: Men adskillige gamle Philosophi, sær Xenophanes, have ført samme Lærdom; Xenophanes efter Sexti Emperici Vidnesbyrd lærede, at den heele Verden var ikkun een Substantz, hvorunder GUD tilligemed befattedes, hvoraf flod dette, at alle Ting maatte være ligeævige, og at Mennesker, Dyr, Træer ꝛc. have været fra Evighed. Intet kand derfore fødes eller i Tiden fremkomme, efterdi Alting er ævigt og u-endeligt, kand ey heller forgaae. Naar man nu hermed sammenligner Spinosæ Systema, seer man, at det er en opkaaget Verdens Theorie. Man kand alleene sige, at hvad de gamle losligen herom have skrevet, er af Spinosa vidtløftigen og efter Mathematisk Methode udført, saa at det er alleene i Henseende til Methoden han kand holdes for Stifter af saadan sælsom Lærdom. Man kand til Beviis herpaa anføre fleere Exempler: Men Brevets Korthed tillader det denne Gang ikke. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CCCLXVII.

Til * *

Jeg haver forhen givet min Herre mine Tanker tilkiende om den Pyrrhoniske Sects Lærdom, og viset, hvorudi den differerer fra den saa kaldede Academiske, hvoraf Arcesilaus haver været Stiftere. Jeg haver viset, at Pyrrho er gaaen videre frem udi Tvivlsmaal end Arcesilaus, thi naar den sidste siger, at Alting er uvist, saa holder den første for, at man end ikke bør sige, om noget er vist eller uvist, saasom udi saadan Sigelse er en Assertion, som strider imod hans Lærdom. Man seer heraf, at Pyrrhos Tvivlsmaal ingen Grændser have, og at hans Lærdom derudover holdes meest u-rimelig. Ikke desmindre ere der dog fundne adskillige Mænd, der have søgt at forsvare denne Scepticismum, men jeg haver sagt, at de samme fortiener ikke at igiendrives. Nogle nye Skribentere, endskiønt de fordømme Pyrrhonismum, have alleene foretaget sig at vise den at være mindre u-rimelig og farlig end Arcesilai Lærdom. Deres Argumenter fortiene nogenledes at høres. De raisonnere saaledes: De sige, at faa Mennesker have det rette Begreb om Pyrrhonismo. Det er troligt, at denne Sect haver ført saadan Lærdom alleene for at exercere sig, eller for at skiemte med de Dogmatiske Philosophis, som bildte sig ind at

kunne finde Reede udi alle Vanskeligheder. Pyrrhonianer bekræfte intet, de nægte ey heller noget, men øve sig udi en bestandig Eftersøgning, fremførende Beviisligheder pro & contra, intet deciderende, førend de komme til Oplysning, hvortil de dog aldrig komme, og saaledes forblive udi en bestandig Søgning, hverken bejaende eller nægtende noget, hvilket de kaldede ἀταραξίαν, det er Sindets Rolighed, hvilket er det som de ved deres stedsevarende Tvivlsmaal søge. Man maa derfor, sige de, ikke giøre de gode Folk U-ret; thi de nægte ikke Sandserne; de tilstaae, at Ting have udvortes Skin og Anseelse: Men, om den virkeligen er, som den synes, det er et andet Sporsmaal hos dem. De sige for Exempel, at Honning kommer søød for udi Smagen, men om den er ogsaa virkeligen søød, det lade de være usagt. Saa vidt de, som søge at formilde Pyrrhonisternes Lærdom. Men jeg kand ikke see, hvorledes Ataraxia eller Sindets Rolighed kand have Sted hos Mennesker, der ideligen forgiæves søge. Mig synes, at denne Lærdom ogsaa er daarligere end Academisternes; thi disse søge, og søge det de ikke kand finde, hine søge og ville ikke finde, hvilket er ikke andet end et puur Arleqvinerie, saa at, ligesom det er fortredeligt at disputere med de sidste, efterdi de ingen Raison ville høre, saa er det daarligt at disputere med de første, efterdi de hverken nægte eller bekræfte, og aldrig kand drives til at sige enten Ja eller Ney. Hvorudover, saasom der kand være Haab at omvende en Academist, saa er aldeeles intet at vinde med en

en Pyrrhonist, der affpiser sine Modstandere med en bestandig peut etre eller maa skee. Jeg tør og sige, at Academici heller kand siges med deres bestandige Nægtning at kumme erhverve sig en Ataraxie eller Sindets Rolighed end Pyrrhonister ved deres peut etre eller maa skee; thi hine leede, og have ligesom et slags Haab at finde: Disse derimod have intet Haab, men blive dog ved stedse at leede; intet nærmer sig mindre til Ataraxie, og ingen Pine er større; thi det er saadan Situation Hedningene have satt visse Fordømte udi Helvede, som Tantalus, der griber efter Mad og Drikke, som han intet Haab haver at naae, og Belides, der øser Vand udi et igiennemboret Fad. Academici disputere ideligen, og sige, at man ikke haver kunnet overbevise dem. Pyrrhonisterne disputere og ideligen, og dog nægte ikke, at deres Modstandere jo kand have Ret, saa at derfore hine søge at overbevises, disse derimod ville ikke. Begge prostituere sig ved Vantroe: hine see Knuder, som de meene ingen kand løse: Disse baade see, og ikke see dem, baade meene, at de kand og ikke kand løses; thi all Tvistigheden endes med et maa skee; saa at hvis det er fortrædeligt at disputere med de første, saa er det en Daarlighed at disputere med de sidste. Hvis Pyrrhonisterne renuntierede paa all Eftersøgning, og med Kullsvierne sagde: Vi indlade os udi ingen Tvistighed om noget; thi det overgaaer vor Forstand, saa kunde man tillegge dem Ataraxie og Sinds Hvile, eller rettere, en

Stupiditet eller Dovenhed. Men de søge ideligen uden at finde, og tillige med uden at ville finde, og disputere, uden at kunne eller at ville komme til nogen Conclusion. De som herved forsægte deres Opførsel, meene, at de giøre saadant enten for at exercere sig eller for at drive Spot med Dogmatiske Philosophis, som bilde sig ind at kunne forklare Alting. Men intet Menneske, som haver mindste Gnist af Fornuft, søger at exercere sig udi Tvistigheder uden at have noget Sigte dermed, og uden at ville binde sig til andet Svar end til et maa skee. Hvis de stødviis og per intervalla disputerede pro og contra imod Dogmaticos alleene, kunde man sige, at de giorde det for at harcelere de samme, og for at drive Spot med dem: Men, saasom de alle Tider og med alle blive ved, intet hverken at antage eller at forkaste, saa drive de med ingen Spot uden med sig selv. Deres Forsægtere sige, at det er vanskeligere, at igiendrive dem end de Dogmatiske Philosophos. Derudi have de ikke U-ret; Thi man kand og sige, at det er vanskeligt ved Tale at igiendrive stok-døve Mennesker, saasom ingen Hørelse at have eller intet at ville høre, er det samme, og det derfor er ligesaa daarligt at prædike for de første som for de sidste. Vel kand i visse Maade det samme forekastes de Academiske Philosophis, men ikke i den Grad; de sige vel, at Alting er uvist, men grunde deres Sigelse paa de Knuder, som de enten see eller meene at see udi Alting, saa at de dog sige noget:

Men Pyrrhonisterne sige slet intet, saa at man kand ligne dem ved den Politiske Kandestøber, hvilken, da han havde læset begge stridende Parters Indlæage, sagde: **De kand maa skee begge have Ret.** Jeg forbliver &c.

Epistola CCCLXVIII.

Til * *

Min Herre skriver, at han med Behag haver læset min Fortale til Herodiani Historie, hvorudi jeg haver viset de Regler, som bør i agt tages ved Bøgers Oversættelser, og som fornemmeligen bestaae udi en Middelvey at tage imellem dem, som binde sig formeget til Originalerne, og dem, som udi Oversættelserne tage sig alt for megen Frihed. Det er i den Henseende at Vaugelas saavelsom Ablancour blive lige meget lastede udi Taciti Oversættelse; thi den Første følger Originalen alt for nær, hvorved den Franske Stiil bliver tvungen, og den Sidste bekymrer sig alleene om Autoris Meening; det Sidste synes mig mindst at kunne lastes; naar man ikke dermed gaaer for vidt, saa at der bliver en Periphrasis i steden for en Version; thi, ligesom adskillige og foranderlige Klæder ikke kand formindske et Legemes Skiønhed, saa kand og een slaags Tanker udtrykkes udi adskillig Stiil. Udi Philosophiske Skrifter er best at betiene sig af Philosophiske og Techniske Terminis, som engang allevegne ere antagne; thi, hvis det ikke skeer, bliver et Sprog for Lærde selv uforstaaeligt, som kand sees af adskillige oversatte Skrifter, sær udi det Hollandske Sprog. Udi Historiske Skrifters Oversættelser derimod bindes man meere til Ordene, som findes

udi Originaler: Mange giøre sig uforstaaelige ved at forandre fremmede Navne, som udi alle Sprog ellers ere forstaaelige, som for Exempel, man forandrer Titus, Livius, til Tite, Live, Plutarchus til Plutarqve, Horatius til Horatz, Claudius til Claus. &c. Item de, som forandre Embeders Navne og Titler, helst, saasom de ved saadan Forandring tabe deres rette Betydelse, saaledes, naar man kalder en Consul Borgemester, en Prætor Byefoged, en Ædilis en Overbygnings-Mester, exprimerer man ikke Embederne, saasom de vare hos de gamle Romere. Thi der er saa stor Forskiel imellem en Romersk Prætor og en Dansk eller Tydsk Byefoged eller Hollandsk Scout, som imellem Kong Salomon og Jørgen Hattemager, eller, som Ordsproget lyder, imellem en Dansk og Engelsk Lord. Hvad Bibelske Bøger angaaaer, da haver jeg vel sagt, at man ikke bør binde sig til de Orientalske Talemaader, som skurre for meget udi Ørene, dog maa derudi holdes Maade; thi jeg kand ikke gandske bifalde dem, som ville have den heele Bibel satt udi nu brugelig Stiil, som for Exempel: i steden for Hovedsmand ville sætte Capitaine, og i steden for den brugelige Bibelske Hilsen, **Hil være dig**, eller **Fred være med dig**, betiene sig af **god Morgen** eller **god Aften**. Jeg laster ikke saadan Reformation, jeg siger alleene, at den ikke befalder mig, helst, saasom jeg seer, at de fleeste Nationer lade den gamle Bibelske Stiil blive u-rørt, hvilken de distingvere fra den verdslige,

og hvilken meenige Mand anseer som venerabel og Majestetisk i Henseende til dens Antiqvitet. Jeg siger, at jeg laster det Foretagende ikke; thi Folk, som nu støde sig over saadan Forandring, kand med Tiden vænnes dertil; Men det vil en Tiid lang skurre i andres Øren, som det nu skurrer i mine. Og bekiender jeg reent, at, hvis Prædike-Embedet var mig betroed, jeg udi de første 10 Aar holdt ved de gamle Hieroglosfiske eller Bibelske Talemaader, og, at jeg ikke dristede mig til, i steden for hil være dig, o Hovidsmand, at sige: God Morgen Herr Capitaine. Men enhver maa dømme herom efter sin egen Smag. For at komme til mine Anmerkninger igien, som jeg haver giort over Bøgers Oversættelser, da er denne een af de fornemmeste, at ingen maa paatage sig at vertere Skrifter, med mindre han forstaaer begge Sprog i Fuldkommenhed; thi, hvis Oversætterne ere ikke kyndige nok udi Sprogene, kand deraf fødes Monstra, helst, hvis han tilligemed ikke haver Skiønsomhed at dømme, naar ham udi det Sprog, som han oversætter, møde dobbelt lydende Ord. Jeg haver i min Dannemarks Historie antegnet nogle merkelige Vildelser, som af Oversættere ere begangne udi vore Historier: Ved det Ord Clyto eller Clytunculus betegnedes hos Middelalderens latinske Skribentere en Konge-Søn, eller en fornemme ung Junker; dette have vore Oversættere taget for at være et Nomen proprium eller en Mands Navn, og i steden for at sætte,

da den unge Prinds dette hørte, (cum Clyto hoc audiverit,) oversatt det saaledes: da Clyto dette hørte. En anden end mærkeligere Vildfarelse findes udi Oversættelsen af disse Ord, Autor hujus cladis erat Plosso. Dette er udi een af vore Hoved-Historier saaledes oversat, kladis Ptosso var Stifter heraf. Jeg vil forbigaae at anføre fleere Exempler. Jeg vil ikkun vise nogle faa, som jeg haver fundet i Oversættelser af mine egne latinske Skrifter. Udi een af mine Epistler, hvor der staaer Pyrrhonismus Ecclesiæ Romanæ, det er, den Romerske Kirkes Ustadighed, haver Oversætteren satt den Romerske Kirkes Skiers-Ild. Paa et andet Sted, hvor der findes Avus meus erat Vir Patricius, er Oversættelsen bleven denne: Min Morfader var en faderlig Mand. Saadanne Vildfarelser havde Oversætteren ey kunnet begaae, hvis han enten havde forstaaet Sproget, eller hvis han havde havt Skionsomhed at see, at saadan Oversættelse ingen Betydning kunde have. Udi et Manuscript, som var en Dansk Oversættelse af Klims Rejse, haver jeg fundet Fejl af samme Natur. Paa det Sted, hvor der staaer, Maria & flumina margaritarum sunt feracia, er Oversættelsen bleven denne: Havet og Floderne give en Mængde af Edelsteene, og paa et andet Sted, hvor der tales om levende Træer, som havde Hænder og Fingre, og findes disse Ord: Qvot gemmæ

tot

tot digiti, det er, saa mange Knopper saa mange Fingre, er Versionen bleven saadan: saa mange Juveler saa mange Fingre. Udi Klims Tydske Oversættelse er af samme Aarsag en Feil begaaet, som giør, at Ordene blive u-rimelige. Udi Originalen staaer: dextrè incedendi studio omnes insaniunt. Det er, de Nordiske Folk ere fast rasende af Begiærlighed efter Rang og at gaae paa andres høyre Haand. Oversættelsen er bleven denne: Sie werden für Begierde, einen tugendhaften Lebenswandel zu führen fast unsinnig. Udi alle Versioner af samme Skrift er formedelst utilstrækkelig Kundskab i det latinske Sprog begaaet en Feil, som ingen haver taget sig vare for, uden den Franske Oversætter. Udi Klims Reise tales om en Kroemand, som siges Insulæ hujus Dominus, Det er: Ejer af dette Huus. Dette have alle saaledes verteret: Herre af denne Øe, bedragne af det dobbelt lydende Ord, Insula, som betyder baade en Øe og et Huus; der tales ellers forhen ikke om nogen Øe, ej heller er det rimeligt, at en Kroemand skulde være Herre over det heele Philosophiske Land. Man seer heraf, hvor fornødent det er, at en Oversætter maa have Skiønsomhed, og tilfulde maa forstaae begge Sprog, jeg siger tilfulde; thi jeg vil ikke tale om dem, der ere reent uvidende udi Sprogene, og dog driste sig til saadant Arbejde. Til den Classe kand henfores

føres Forfatteren af den gamle Danske Postill, kalden gemeenligen Jærtegns Postill. Den samme haver verteret de latinske Ord, cum Centurio hoc viderit, saaledes: **Da en fornemme Herremand ved Navn Centurio dette saae.** Men intet af alt, hvad som kand citeres til Beviis herpaa, er meere latterligt, end det, som jeg haver læset udi et Dansk Skrift, oversatt af det Tydske, hvorudi disse Ord, **Fleisch und Blut ist schwach**, ere saaledes oversatte: **Flesk og Blod er skrøbeligt;** item hvad jeg haver fundet udi den Samling af smaa Historier, kalden **Skiemt og Alvor.** Udi een af disse Historier, som ere oversatte af Latinen, tales om en Dukker (Urinator) hvis Øre faldt ned udi Vandet, som han tvende Gange forgieves dukkede efter. De Ord, urinabatur & iterum frustra urinabatur, ere saaledes oversatte: **Han pissede første Gang, men fik ikke Øren, han pissede og anden Gang forgiæves.** Hvis min Herre holder dette sidste at være utroeligt, vil jeg henvise ham til Bogen selv, som er udi mange Folkes Hænder. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCLXIX.

Til * *

Af de Bevægelser, som nyligen have reiset sig udi * *, kand min Herre merke, det at være sandt, som jeg ofte udi mine Skrifter, sær udi min Kirke-Historie haver anmærket; nemlig, at de mindste Ting og indifferente Ceremonier foraarsage meest Allarm udi et Land, og stifte største Fiendskab iblant Mennesker. Herpaa kunde til Beviis anføres utallige Exempler: Men jeg vil ikkun af Exorcismo eller Besværelsen udi Daaben giøre dette beviisligt. Exorcismus er en Act, som kand bruges, og ikke bruges, uden at Religionen enten taber eller vinder derved. Den kand bruges, efterdi den er uskyldig, og ingen kand forarge sig over de Ord: Far ud du u-reene Aand, naar Exorcisten vidner, at derved alleene forstaaes Synden. Den kand ikke bruges, efterdi den er unødvendig; og, efterdi Tingen er af den Beskaffenhed, er det ligesaa daarligt at fiate derfor som en Troes Hoved Artikel, som at separere sig fra Meenigheden derfor. Begge Tinge ere dog skeede, og ingen Tvistighed haver været fortsatt med større Hidsighed. Udi Sachsen begyndte nogle Evangeliske Theologi at prædike hæftig imod denne Skik. De samme overgave et Skrift til Superinten-

intendenterne, som Aar 1591. vare forsamlede udi Leipzig, og forlangede dens Afskaffelse. Disse derimod meenede, at man burde beholde de gamle Kirke-Ceremonier; de holdte det alleene fornødent, at Præsterne burde vise deres Tilhørere, at det ingen Religions-Artikel var, naar ingen Misbrug derved skeede. De andre derimod, som holdte denne Skik at være forargelig, vilde ikke lade sig nøje med saadan Afviisning, men fremturede udi deres Paastand. Præsterne udi Dresden toge sig strax for at afskaffe den, men bleve af Almuen hæftigen derfor forfulte og beængstigede. Ja Hidsigheden tog saa til, at en Slagter med Øxen i Haanden førte sit Barn til Daaben, og svor, at hvis Præsten udelod Exorcismum af Daaben, skulde han kløve hans Hoved. Udi Eulenburg rottede nogle Haandverks-Karle sig sammen, passede paa Præsten, da han kom af Kirken, og forfulte ham med Steene og Jord-Klumper igiennem Gaden, indtil han faldt halv-død ned, saa at man for at redde hans Liv, maatte skiule ham i et Huus. Dette u-anseet fore de andre dog fort, saa at Hidsigheden var lige stor paa begge Sider; thi paa visse Steder bleve de Præste afsatte, som fremturede udi at beholde Exorcismum, og som ikke vilde underskrive dens Afskaffelse. De fleeste beqvemmede sig dog dertil for at beholde deres Embeder. Hvorudover det blev til et Ordsprog: **Beqvem dig til at underskrive, at du kand blive ved Kaldet.** Det synes, at den da regierende Chur-Første udi Sachsen maa

have

have understøttet dem, som vare for Exorcismi Afskaffelse, saasom strax efter hans Død Bladet vendede sig om; thi da begyndte det at hede, at Besværingen i Daaben var en god og uskyldig Ceremonie, saa at Forfølgelserne reissede sig imod dem, som tilforn havde prædiket derimod, hvilke man afmalede som Calvinister og Hadere af gamle hellige Kirke-Skikke. Paa deslige U-roligheder kand anføres mange andre Exempler, hvoraf man seer, at de hæftigste Religions-Tvistigheder have været om indifferente Ting. Alt hvad som kand siges i Forsvar for dem, som figtede for Exorcismi Afskaffelse, er dette, at de ældgamle Exorcister havde betient sig af allehaande Overtroiske Ceremonier, saa at det havde Anseelse ligesom der handledes om legemlige Besættelser: Men, eftersom de saae, at all slags Overtroe derved var afskaffet, og at man ved Besværelsens Ord alleene betegnede Synden, kand Hidsigheden ikke undskyldes. Hvad jeg med Upartiskhed dømmer derom er dette, at man vel kunde blive ved denne Ceremonie, men alleene giøre nogen Forandring udi Formularens Stiil, for at betage de andre all Leylighed at forarge sig over de Ord: **Far ud du u-reene Aand;** thi derved blev Tingen den samme, og Tvistigheden vilde reent ophøre. Ligesom de hæftigste Tvistigheder reyse sig over indifferente Ting, saa finder man ogsaa den største Religions-Iver hos dem, der aldeles ingen Reede kand giøre for deres Religion. Monsr. Lortie, en Reformered Theologus vidner, at udi en Religions Forfølgelse adskillige Bønder flygtede fra

Por-

Poitou til Engeland, forladende deres Fæderneland og Eyendom af Kierlighed til deres Religion. Lord Maire udi London befoel M. Lortie at examinere disse nivkiere Bønder: Han adspurte en af dem: hvor mange Sacramenter der ere, og fik til Svar: At der ere tre, nemlig Fader, Søn og Hellig Aand. En anden, som fik samme Spørsmaal, gav og samme Svar, saa at man maatte forundre sig ikke meere over deres Vankundighed end Mokierhed. Hvis man vilde examinere Roman-Catholske Bønder, hvilke ikke alleene med Iver forfægte deres Troe, men endogsaa holde det for en Pligt at myrde Mennesker, som have anden Religion, vilde man finde utallige fleere Exempler herpaa. Jeg forbliver &c.

Epistola CCCLXX.

Til * *

Du klaager dig over, at siden nogle visse Personers Afgang, som dagligen diverterede os ved at fortælle Paradoxe og selsomme Historier, nu ikke findes meere saadanne Løgnere. Der kand maaskee endnu findes saadanne Mennesker, endskiøndt hverken du eller jeg kiender dem; thi det er ikke troeligt, at den Qvalitet er saa reent uddøet, at der udi et heelt Land ikke skulde findes en retskaffen Løgner meer. Jeg tilstaaer dog, at jeg nu omstunder ingen kiender, der er begaven med saa stort Pund til at lyve som A og B. De vare begge lige store Løgnere, men de løye begge ikke paa lige Maade. Den eene fortaalte ikke uden behagelig Løgn: Den anden derimod fingerede ikke uden Ødeleggelser og Ulykker. Den eene løy ved Perioder; saa at der var et Colon eller Punctum imellem hver Fiction, hvilket kunde give Tilhørerne Anledning til at igiendrive ham. Den sidste var en Continuations-Løgner, som føjede en Løgn til en anden, saaledes, at, naar nogen giorde Indvending derimod, da, i steden for at svare, blev han ved at lyve paa nye. En saadan Løgner er vanskelig at corrigere. Det er med ham, som en vis Disputator, som jeg i min Ungdom haver kiendt, hvilken, uden at agte hvad Opponentes frembragte, blev ved at disputere, saa at det derfor kom ham paa

eet ud, enten han havde en stærk eller en svag Opponens. Den beste Maade, man kand bruge til at confundere en Løgner, er at lyve end stærkere og haandgribeligere; thi, giver man alleene sin Vantroe tilkiende, bekræfter den anden det med Eed, saa at intet derved vindes: Men, hvis man fortæller en anden langt vægtigere Løgn derpaa, skiæmmer Løgneren sig, og bevæges til at examinere sin egen Løgn. Der fortælles, at en foregav, at han paa en heel Miils Distance kunde see Spindelvæve paa Stadens Porte. Den, som det hørte, i steden for at holde saadant for u-rimeligt, hvormed han intet havde udvirket, sagde, at det var meget troeligt; thi han selv kunde, det, som meere var, høre Edderkopperne ved samme langt fra liggende Stads-Port at spinde. Ved denne anden Løgn skiemmede den første sig ved sin egen, blev vreed, men derhos tiede stille. En vis Mand diverterede Folk længe her i Staden med selsomme Historier, hvilke han fortaalte med saadan Alvorlighed, saa at ingen kunde tvivle om, at han jo troede dem selv. Iblandt disse Historier vare tvende, som han i alle Selskaber fortaalte, og undertiden med Eed bekræftede. Den eene var, at han eengang havde sejlet lige til Verdens Ende, og at Skibet var kommet saa vidt, at Forstavnen allereede var ud af Verden, hvilket, da han mærkede, raabte han til Styrmanden at holde Roret i Lee, saa at Skibet dreyede sig ind udi Verden igien. Den anden var, at han havde skudt Fanden ihiel. Jeg kom for nogle Aar siden udi et stort Selskab, hvor

samme Mand var; man fortaalte mig noget derom, men jeg kunde ingen Troe fæste dertil, forend jeg havde hørt det af hans egen Mund. De andre Giester, for at skaffe mig Troen i Hænderne, adresserede sig da til ham, sigende: Her er en Mand, som ikke vil troe, at Hr. * * haver engang skudt Fanden ihiel. Derpaa begyndte han at fortælle Historien med disse Omstændigheder: En Morgen, da jeg laae paa min Seng, kom een udi et Menneskes Skikkelse ned igiennem Taget. Jeg merkede, sagde han strax, at det var Fanden, hvorfor jeg tog min Flint, som var laden med 2de Kugler, og skiød derpaa; strax fulde Klæderne ned paa Gulvet, men Legemet forsvandtes: derpaa tog han Glasset udi Haanden og sagde: Jeg vil ønske hermed at drikke Døden i mig, hvis det er ikke sandt. Jeg stillede mig da an som jeg bar ingen Tvivl meer derom, og sagde, at jeg tilforn vel ikke havde villet troe den Historie; men, saasom jeg nu hørte den fortælle med de Omstændigheder, at Flinten var laden med tvende Kugler, holdt jeg det meer ikke at være utroligt. Det heele Selskab brast derpaa i Latter, og Manden var taus den heele Aften. De tilstædeværende Personer vare henved 10 udi Tallet, hvoraf nogle, maaskee, endnu kand vidne om Historiens Rigtighed. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epiſtola CCCLXXI.

Til

Jeg haver ved adſkillige Leyligheder viſet, at vi bør forkaſte all Lærdom, ſom ſtrider imod GUds hellige Egenſkaber, og ſom giver Troens Fiender ligeſom Sverdet udi Haanden til at anfegte Religionen. Jeg haver derimod ogſaa paa den anden Side viſet, at det er en Formaſtelſe at ville kige ind udi alle Hemmeligheder, og giøre os til GUds Aſſeſſores og Colleger; thi der ere viſſe Ting, ſom overgaae all menneſkelig Forſtand, og, naar ſaadanne møde, ſom ere over Fornuſtens Sphæra, udfodres af os en blind Troes Lydighed, ſaa at det er os tilladt at ſige: Dette begribe vi ikke, eller, for dette kand vi efter Fornuften intet Reede giøre: Men alting kunde blive jevnt og begribeligt, hvis GUds Motiver og forbeholdne Aarſager vare os bekiendte. Men ſaadan Tilflugt maa dog ikke tages, uden efterat alle vore Tanker og Meditationer ere udtømmede, og forend vi af yderſte Magt have ſtræbet at udfinde Aarſagen, og ſøgt at foreene de forekommende Vanſkeligheder med Fornuften. Thi, hvis det ikke ſkeer, desarmere vi os ſelv imod Troens Fiender, og betage os all Evne til at omvende andre og overbeviſe dem Vildfarelſer; thi de kand i ſaa Maade bevæbne ſig imod os med vore egne Vaaben, og dræbe os med vore egne Sværd; ſaa at, naar man forekaſter dem de

meest vanskabte og meest u-rimelige Meeninger, de kand sige, hvis vi vidste GUds hemmelige og skiulte Aarsager, vilde det, som synes meest vanskabt og u-rimeligt, blive meest klart og tydeligt for Fornuften. Disse Regler tages dog almindeligen ikke i agt; thi nogle, for at besmykke deres Dovenhed, beraabe sig i alting paa GUds u-randsagelige Domme. Andre bilde sig ind at kunne løse alle Knuder, anførende Raisons, som tiene ikkun til at giøre dem latterlige: saaledes som der fortælles om en gammel Kiærling, hvilken, da hun hørte nogle at holde ubegribeligt, og med en naadig GUD u-overeensstemmende den store Straf, som vore første Forældre bleve underkastede ved at æde den forbudne Frugt, sagde hun: **Det er ikke saa ubegribeligt, det kand maa skee have været et Æble, som GUD vilde have for sin egen Mund.** At anføre saadanne Aarsager er værre end ingen at anføre, og heller at tage Tilflugt til GUds u-randsagelige Domme. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCLXXII.

Til * *

Iblant adskillige Spørsmaal, som min Herre haver giort mig, er dette: Om det er vanskeligere at kiende andre end at kiende sig selv. Begge slags Kundskaber ere heel vanskelige at erhverve. Den første, efterdi de fleeste Mennesker ere masqverede og vide at forstille sig saa, at man seer ikke uden Barken og det udvortes deraf, hvilket foraarsager, at man tager Skyggen for Legemet; og viser daglig Erfarenhed, hvor ofte man er bleven bedragen udi de Tanker, som man haver fattet om een og anden: De Physiognomiske Mærker, som nogle dømme efter, ere bedragelige; det heder: Nimium ne crede colori. Alle Jomfruer, som ville giftes, synes fromme, og alle Solicitanter ydmyge: Men, naar Maalet er naaet, og Masqven aftagen, fældes andre Domme derover. Ligesaa vanskeligt derfor som det er af Guldets røde Farve at dømme, om det er ægte eller u-ægte, og af Viin-Fadet at dømme, om Vinen, som det indeholder er god, saa vanskeligt er det af Syn, Tale og udvortes Omgiængelse at dømme om alle Mennesker. Jeg siger om alle Mennesker, efterdi der findes nogle, som ikke ville eller kand forstille sig udi den Grad som andre. Det er lettere at kiende en Bonde eller Borger end en Hof-Mand, lettere en Landsbye-Præst end en Jesuit, thi, endskiondt de første ogsaa

vel kand forstille sig, saa giøre de sidste dog alleene Profession deraf. Vanskeligheden er i saa Maade stor, men overalt ikke lige stor, saasom nogle Mennesker have visse Gaase-Egenskaber: andre derimod Reve-Qvaliteter. Ingen haver dog større Vanskelighed i at erhverve Kundskab om Mennesker end Regentere; thi, saasom den største Deel af Mennesker masqvere sig for andre, saa masqvere alle sig for dem; familiere Omgiængelse, som Privat-Personer er tilladet, og hvoraf de nogenledes kand lære at kiende hinanden, ere Regentere forbuden; Sandhed, som undertiden sniger sig ind i Borger-Huse, kommer ikke inden for Dørtærskelen af store Herrers Gaarde. Det er derfor at Regentere en eller anden Gang have forklædet sig, for under en fremmed Skikkelse at faae Sandhed at vide; ja ikke alleene for at lære at kiende andre, men endog for at erhverve Egen-Kundskab. Thi, hvorledes kand en Regent lære at kiende sine Feyl paa det Sted, hvor han aldrig hører tale uden om sine Dyder? og hvorledes kand han lære at kiende andre, som stedse ere masqverede, og hvis Hoved-Studium er at sige andet end de meene, at skiule de Feil, som Regentere have, at tillegge dem Dyder, som de ikke have, ja det som meere er, at giøre deres Feil selv til Dyder? Saasom den Sicilianske Konge havde Meen paa Øjene, stillede alle Hof-Mænd sig an, som de vare stærblinde. Og, saasom Alexander Magnus heldede med Hovedet til den eene Side, affecterede hans Tienere det samme som en Ziirlighed. Naar en Regent dette betragter, bør han

anſee

anſee og anhøre alle Hof Lov-Sange ſom Satirer, og derimod anſee en u-poleered, men derhos aaben-hiertet Tiener med ſamme Øjen, ſom en Patient anſeer en god Læge, ja holde ham for et uſkatteerligt Klenodie. Man ſeer ſaaledes her af, at det er meget vanſkeligt at kiende Menneſker, og faſt umue-ligt for Regentere. Nu reſter at tale lidt om Egen-Kundſkab. Den ſamme ſynes let at erhverve, ja ſaa let, at, hvis en ikke kiender ſig ſelv, maa man holde for, at ſaadan Uvidenhed rejſer ſig heller af Mangel paa Villie, end paa Evne, ſaa at han ikke haver villet, ſkiønt han haver kundet. Ingen ſynes dog at kunde finde Behag i at bedrage ſig ſelv, og enhver haver Evne til at beſkue ſaavel ſit Legems ſom Sinds Egenſkaber, efterdi alle Dørre, Huller og Sprækker ſtaae ham aabne. Men dette u-anſeet lærer dog Erfarenhed, at den ſidſte Kundſkab er ligeſaa vanſkelig ja end vanſkeligere at erhverve end den førſte. Thi, ſaaſom et hvert Menneſke er indtagen af Egen-Kiærlighed, ſtræber det ſtedſe, ikke alleene at undſkylde ſine Fejl, men endog at giøre dem til Dyder: Hovmod anſees ſom honete Ambition, Stivhed ſom Beſtandighed, Giærrig-hed ſom œconomiſk Viisdom, Overdaadighed ſom Generoſitet &c. ja det vænner ſig ſaaledes til alle onde Paſſioner, at det er gandſke fornøjed med ſig ſelv, og finder intet at forbedre. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCCLXXIII.

Til * *

Min Herre forundrer sig over, at jeg ikke kommer paa det Italienske Opera, eller paa de Franske Comœdier; og jeg forundrer mig over, at han kommer der saa ofte, helst saasom jeg veed, at han hverken forstaaer Italiensk eller Fransk. Men jeg kand tænke, at han vil helst bivaane de fremmede Spectacler, hvor Folk af de første Classer lade sig indfinde, for ogsaa at synes fornem. Saadant kalder jeg en ret honete Ambition, hvorpaa ingen større Prøve kand gives end saadan Opførsel, hvorved man lader see, at man agter sin Honneur høiere end sin naturlige Lyst og Fornøjelse. Thi at ansee, eller anhøre udi fire stive Timer noget som man ikke forstaaer, er et Martyrium. Hvad som holder mig fra disse fremmede Spectacler, er en patriotisk Iver, som jeg ikke kand skille mig ved. Foruden den patriotiske Iver, som hindrer mig at bivaane og at understøtte disse fremmede Spectacler, er min egen Smag. Jeg drister mig ikke at sige, enten den er god eller slet; jeg kand alleene sige, at den ikke er fornemme, og er det endnu hos mig en u-afgiort Sag, om den borgerlige eller velbaarne Smag er meest naturlig. Jeg haver eengang bivaanet det Italienske Opera, da man forestillede det Stykke kaldet Pharnaces.

Jeg

Jeg saae der nogle at græde, andre at lee, nogle at skieldes, andre at snorke og nyse efter musicalske Noder og Tact. Intet syntes mig at være meer modbydeligt og unaturligt. Det, som jeg meest forargede mig over, var at see den Store Pompeius, som i sin Tiid var en Skræk for den heele bekiendte Verden, at forestilles af en sminket Demoiselle eller Italiensk Donna. Jeg tænkte da ved mig selv: Om Pompeius stod op fra de Døde, kom her ind i det samme, og saae sin Majestætiske Person forestilled af en pibende Operatrice, han vilde med en Krabask have fejet dygtig om sig, og giort den heele syngende Republik maalløs. Jeg disputerer derfore dog ikke andre deres Smag: Jeg tilkiendegiver kun min egen, og viser, hvorpaa grunder sig den liden Behag, jeg haver for disse Spectacler, nemlig, efterdi de have kuldkastet vort Musicalske Societet, hvilket var yndet og admireret, saavel af fremmede, som af egne Landsmænd, og det ikke uden Aarsag. Jeg kand vidne, at den Musik, som der til Afskeed blev forestilled sidste Uge, var saa prægtig og saa bevægelig, at jeg ingensteds paa mine Rejser haver hørt den bedre; og dog saae man fast ikke andre Tilhørere, end Skriver-Karle, Sye-Piger og Stue-Piger: Thi de saa kaldne honete Folk bivaanede alle det Italienske Opera. Jeg haver og eengang været paa den Franske Comœdie, da Tartuf blev ageret, for at see, om den der bedre blev exeqveret, end paa den Danske Skue-Plads, hvor den nyeligen tilforn var forestilled. Man skulde tænke, at hvor man betaler dobbelt,

der

der faaer man de beste Vahre. Men dette prægtige Stykke blev saaledes opført, at jeg ikke kunde bie at see Enden. Min Herre bør reflectere lidt paa disse mine Anmærkninger, saasom han veed, at jeg kand skiønne baade paa Musik og Skue-Spill. Han vil maaskee sige, at en alt for stor patriotisk Nidkierhed driver mig til at fælde partiiske Domme. Men min patriotiske Iver er dog ikke saa stor, at den kommer mig til at renoncere paa mine Sandser. Ita amo patriam, ut simul judicem. Jeg forbliver &c.

Epistola CCCLXXIV.

Til * *

Jeg haver udi en af mine forrige Skrivelser talet om Smagens Forandring udi Skue-Spil. Den fordærvede Smag har først reyset sig udi Paris, hvorfra den ligesom en smitsom Syge haver spredet sig ud over adskillige andre Europæiske Lande; saa at man nu begynder at vrage Molieres Skue-Spil, og finder Behag udi ilde sammenhængende og mavre Stykker, og saadanne, som af intet kand recommenderes uden af Actionerne, Klædedragt, Processioner og Acteurernes Grimacer. Og, saasom man ogsaa her i Staden søger at vænne Tilskuerne til lutter Boufonnerie, hvor til Ørene ikke behoves, men alleene Øyene, spaaer jeg, at mine egne Original-Stykker, som tilforn have været med Succes forestillede saavel uden, som inden Lands, ville have samme Skiebne. Thi den Politiske Kandestøber, den Stundesløse, den Vægelsindede, og andre Skue-Spil af rare Caracterer, kand nu ikke holde meere Stand mod Oraclet og Merlin Dragon, Vulcani Kiep, den Forhexede Skaal, og andre deslige Stykker, hvorudi intet er uden pur Arleqvinerie. Naar man spørger deslige Stykkers Forfæctere, hvad Smag de for Exempel finde udi Oraclet, som de aldrig kiedes ved at see, svare de, eller rettere ikke kand svare andet: end at det er saa behageligt at see de Støtter, som

som præsenteres. Sporger man om, hvad videre, saa vide de intet videre at sige derom. En fortaalte mig nyeligen, at han havde seet Merlin Dragon, som han holdt for et prægtigt Skue-Spil, men kunde intet andet anføre til Beviis derpaa end den Procession af Dragoner, som med Trommer og Piber blev forestilled; item dette, at Tilskuerne havde klappet saa stærkt og saa ofte. Men at der ofte roses og klappes hen i Taaget og uden Grund, viiser Stykkernes Elændighed, naar de ved Trykken komme for Lyset; da seer man, at deres Nøgenhed haver været skiult ved Actioner, Optog og Præsentationer, som falde i Øyene: saa at disse Skue-Spil kand sættes i Classe med de Stykker, som af omløbende Comœdianter forestilles paa Torve og Markeder. Der ere fundne og endnu findes adskillige Geistlige, der tale hæftigen mod Skue-Spill. Dem kunde man bringe til Taushed, hvis man i Steden for blotte Narrerier, alleene forestillede moralske Comœdier, hvorpaa haves god Forraad, saavel af Fremmede, som Originaler, som forestille og censurere de Feyl og Skrobeligheder, som findes ofte meest hos dem, der stærkest formedelst Mangel af Egen-Kundskab prædikede mod Skue-Spil. Dette bør man recommandere dem, som have Direction over Spectacler, at de udvælge saadanne Stykker, som divertere og undervise tillige, hvorved vore Tilskuere kand komme udi god Smag igien, saa at man omsaa paa Skue-Pladsen med Succes kand forestille Molieres Misantrope, hvorudi intet er uden alleene for Ørene. Intet kunde have

været

været mig lettere, end at skrive saadanne Skue-Spil, som nu er paa Moden; men jeg haver brugt min Pen udi dette slags Arbeyde, som en Philosophus, og derfore regner mine Comœdier iblandt mine Moralske Skrifter. Vel er sandt, at visse af mine Stykker, som for Exempel Julestuen, kand siges alleene at være skreven for at komme Spectatores til at lee. Jeg tilstaaer gierne, at samme Stykke ikke er meget moralsk, skiønt derved vises dog et andet Sigte, nemlig at forestille de forrige Tiders Overtroe og Simpliciter udi Festers Helligholdelse. Dertil sigtede den store Lovgiver Petrus Alexiowitz, da han engang lod celebrere en Bryllups-Hoytid efter den gamle latterlige Russiske Mode, for at beskiæmme dem, som ikke vare tilfreds med hans Reformation. De gamle Tiders Forestilling, som skeer udi Julestuen, er ellers saa naturlig, at intet Stykke, enten Original eller oversatt, er ageret med meere vivacitet, eller haver satt Tilskuerne meer i Bevægelse. Ellers maa jeg igientage, hvad som jeg tilforn haver anmerket udi den Sammenligning, som jeg haver giort imellem de Franske oversatte Stykker og vore Originaler, nemlig at de første have en stor Fordeel udi Actionerne: Thi saasom de saa ofte have været spillede af gamle habile Acteurs udi alle Lande, saa er ethvert Skrit og en hver Bevægelse afpasset. Dette kand ikke siges om vore Originaler, hvilke alleene have recommenderet sig ved deres egen indvortes Valeur; thi Actionerne ere ikke uden saadanne, som nye og u-exercerede Acteurs selv i en Hast kand ophitte.

Jeg

Jeg vil ikkun til Exempel melde om tvende store Denouemens, som findes udi vore Original-Comœdier; den eene er udi Menschen-Schreck, hvor en Officier, omfavnende en masiketet Person, som han meener at være en Slavinde, omfavner sin egen Frue, som han haver fortalt: den anden er udi de Usynlige; hvorudi Arleqvin finder et Skabilken-Hoved i Steden for den Deylighed, som han venter at see. Disse tvende Catastropher burde sætte Tilskuerne udi samme Bevægelse, som Slutningen af den 4de Act udi Tartuf. Men hvad som her haver en stor Virkning, haver der ingen, efterdi Actionerne blive ikke ligevel udforte. Hvis den Fliid og de Bekostninger, som giores paa de oversatte Franske Stykker, bleve anvendte paa vore Originaler, vilde de have langt større Anseelse. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCLXXV.

Til * *

Man holder gemeenlig for, at Engellænder og Skotter ere af alle Europæiske Nationer de største Hadere af u-omskrænked Regimente. Man grunder sine Domme paa et og andet yderligt Foretagende, som Caroli I. Mord og Jacobi 2. Landflygtighed. Men man kand af en og anden Paroxysmo ikke giøre denne Meening beviislig: Man maa igiennemlæse den heele Engelske Historie, for at faae en ret Idée om Nationens Egenskab. Naar man sammenligner samme Historie med den Polske, finder man, at Polakkerne, som ellers leve under et ligesaa ind-skrænket Regiment, som Engellænder eller Skotter ere, have været større Elskere af Frihed, og meere have staaet paa Skildvagt for at beskytte deres Grund-Love. Citerer man til Beviis paa Engellænders og Skotters Republicanske Geist Caroli I. Historie, da seer man deraf, at samme Konge udi tolv Aar regierede med en absolut Myndighed, og at Alting i begge Riger imidlertiid var stille og roeligt, saa at, hvis han ikke havde foretaget sig en Reformation udi de Skottske Kirke-Sager, han vilde i all Rolighed have fuldendet sit Regimente som en souverain og u-omskrænket Konge. Den Engelske Nation er som en Febricitant, der plages nu af

formegen Heede, nu igien af formegen Kulde: Naar Heeden regierer, er den ligesom Samson, førend hans Hoved blev raget, nemlig stiv og u-overvindelig; naar den anden Affect derimod tager Overhaand, er den som samme Israelitiske Heldt, efterat han havde mistet sit Hoved-Haar, nemlig uden Hierte og uden Styrke. Intet tiener meer til Beviis herpaa, end den Stuartske Regierings sidste Historie. Udi nogle Aar under Caroli 2. Regiering syntes de Engelske at ville vove Alting for deres Religion og Frihed, og derfore med stor Hæftighed dreve paa den Lov kalden Test, hvorved alle Roman-Catholske uden Forskiel bleve erkiendte udygtige til Embeder. Loven sigtede fornemmeligen paa Kongens Broder Jacob Hertugen af York, hvilken offentligen havde antaget den Romerske Religion. Men, da Heeden var paa det stærkeste, saae man Nationen at forfalde til en anden Extremitet, saa at Kongen var ikke alleene i Stand til at forkaste og til intet giore samme Lov, men endogsaa at giore alt andet, hvad han fik i Sinde, indtil at skille alle Stæder ved deres Chartres og Privilegier. Denne Nationens Kaaldsindighed forøgedes end meere efter Caroli 2. Dod; thi hans Broder Jacobus kom ikke alleene uden Modstaelse paa Thronen; men endogsaa, da den bekiendte Opstand strax derpaa skeede af Hertugen af Monmouth, hvilken ved et Manifest opmuntrede Engellænder og Skotter at gribe til Gevær, for at beskytte deres Religion og Frihed, blev Kongen ikke alleene understottet af det heele Folk; men endogsaa,

da Oprøret var dæmpet, og Religionens og Frihedens Beskyttere ved Skarpretterens Haand henrettede, blev han overvældet af Lyk-Ønskninger. Da han derpaa saae sig fast i Sadelen, tog han Masken reent af, og ved ufejlbare Tegn gav tilkiende, at han vilde forandre saavel Regieringens Form som Religionen. Hoffet vrimlede af Jesviter, og de vigtigste saavel civile som militaire Poster bleve betroede til Roman-Catholske; og var alting endda stille, saa at Engellænder og Skottlænder fremturede udi deres Kaaldsindighed, og Præsterne prædikede om blind Lydighed mod Regieringen. Tilstanden var saaledes indtil det sidste Regierings-Aar, saa at man kand slutte, at hvis Kongen ikke havde været alt for hidsig; og, hvis han efter hans Broders Exempel havde gaaet Skrit for Skrit frem, havde han uden Modsigelse kunnet gandske omstøbe Landet: Thi udi Irrland var det heele Land ham til Villighed; udi Skotland var ikke mindste Gnist af Frihed tilbage; og udi Engelland indkomme fra de fleeste Protestantiske Communiteter hykkelske Adresser, hvormed de ligesom takkede Kongen, fordi han vilde skille dem ved Religion og Privilegier, og det just paa den Tiid, da han hæftigst angreb de samme. Kort at sige: Heele Store-Brittannien havde været bragt under det Pavelige Aag igien, hvis Kongen havde villet give lidt Tiid, eller rettere, hvis Prindsen af Oranien med de syv foreenede Nederlandske Provinciers Magt ikke havde kommet Rigerne til Hielp. Man seer heraf, at den Character, som gemeenligen

 gives

gives den heele Nation er ikke rigtig, og at Engelænder og Skotlænder ere ikke stedse saa kiække Republicaner som Polakkerne; thi nogle have stedse været villige at opofre deres Frihed, og andre have vel været kiække, men ikke uden ved Paroxysmos. Jeg forbliver &c.

Epistola CCCLXXVI.

Til * *

Min Herre forlanger at vide, om der ikke haver været Academiske Grader for Christendommens Indførsel; item, naar de Scholastiske Ceremonier og Grader, som nu bruges, først ere opkomne. Man finder Academiske Grader hos de gamle Athenienser: Den første kaldtes Δοκιμὴ, Tentativa, hvilken var som et slags Bacalaureat, og bestoed in Examine, Disputatione og Lectione. Den anden kaldtes Τιμή (Gradus licentiæ) og den tredie Τελεἶὴ Magisterium. Den Chinesiske Historie vidner ogsaa, at der i China fra ældgammel Tiid haver været Academiske Grader; men de nu udi Europa brugelige ere ikke ældere end fra det 12te Seculo. Vel er sandt, at udi Kejser Justiniani Tiid ogsaa nogle Distinctioner blandt studerende Personer vare i Brug: Thi man finder, at ingen blev tilladt at lære andre, forend han havde studeret udi fem Aar. Distinctionerne vare da disse. Udi de første Aar kaldtes de studerende Justinianéi, efterdi de lærte Justiniani Institutiones: De andre Edictales, efterdi de øvede sig udi Prætorum Edictis. De tredie Papinianister, efterdi de læsede Papinianum. De fierde Lytæ, efterdi de bleve betroede at løse vanskelige Knuder in Jure. De femte kaldes Prolytæ eller Antecessores, der selv kunde holde Collegia,

for at undervise andre. Men de rette og nu brugelige Grader ere ikke ældere end fra det 12te Seculo, da Pave Eugenius efter Gratiani Tilskyndelse indstiftede Baccalaureatus, Licentiatus og Doctoratus, hvilke Grader allerførst paa det Bolonesiske Universitet bleve uddeelte. Disse Grader vare dog alleene in jure. Petrus Lombardus efterfulte dette Exempel udi Frankrige, og til Paris tillige med dem stiftede og Theologiske Grader. Der tvistes om, hvoraf det Ord Baccalaureus haver sin Oprindelse. De fleeste meene at Baccalaurei saaledes kaldes af Baculis: Thi ligesom unge Riddere og Soldater bleve exercerede med Bacillis eller smaa Stokke, og kaldtes Baculati, saa bleve de ligeledes kaldne, som øvedes under Minervæ eller Apollinis Fane. Andre derivere dog Navnet af Laurea Bacca. Den Titel af Licentiat haver længe været i Brug: Titulen gaves til dem, som bekomme Licentiam eller Befrielse fra at disputere udi Magisternes Skoler; og blev saadan Frihed dem given af Biskoppen eller Cantzleren: De differerede fra Magistris fast alleene udi Klæde-Dragten. Mellem en Magister og Doctor var den Forskiel, at en Magister førte den Titel, naar han efter aflagt Prøve var kronet med Magistrali Laurea, og syntes at have Fuldkommenhed udi Philosophiske Videnskaber, som de bleve berettigede til at undervise andre udi. En Doctor derimod var den, som kunde undervise udi Alting; og var det i den Henseende, at Professores Theologiæ fordum ikke have villet antage Magister-Titul, men alleene ladet sig kalde Doctores.

Pave

Pave Gregorius 9. var den første, som Aar 1231. bragte de Academiske Grader udi sin rette Form og Skikkelse, saa at der bleve Baccalaurei, Licentiater, Magistri og Doctores saavel udi Medicine som Philosophie, Jure og Theologie. Jeg haver sagt, at Magistri ere ældere end Doctores, og at Doctor-Graden udi det 12te Seculo kom i Brug, da Magister-Graden begyndte, at blive alt for gemeen og almindelig. Bulgarus holdes for den forste, som til Bologne blev promoveret til Doctor in Jure, og Petrus Lombardus var den første, som tog Doctor-Graden i Theologie til Paris. Doctores begyndte da at beæres med adskillige prægtige Titler. Alexander Hales blev kalden Doctor irrefragabilis; Thomas Aqvinas Doctor Angelicus: Bonaventura Doctor Seraphicus; Johannes Scotus Doctor subtilis; Raymond Lully Doctor illuminatus; Roger Bacon Doctor admirabilis; Wilhelm Occam Doctor singularis &c. Det er uvist, om de have fortient saa prægtige Titler. Man kand ikke tvivle om, at de jo have været lærde: Men deres Skrifter vise, at de fleeste og have været lærde Pedanter. Nu omstunder vrimle alle Lande af Doctores, saa at der findes Steder, hvorudi ere fast lige saa mange Doctores som Mennesker. Du Halde siger, at der udi China findes over 100000 creerede Doctores. Man kand nu omstunder erholde den Titel med maadelig Lærdom; hvorudover man begynder at giøre Forskiel imellem Doctum og Doctorem, og holder jeg for, at det er ofte tvende gandske differente Creature. Bruyere giør saadan

Forskiel imellem dem: En Mand, siger han, som bærer en lang Kiole af Silke eller Hollandsk Klæde, med en Calott, og som haver lært en Hob Metaphysiske Distinctioner, den er saadan en, som kaldes Doctor. En ydmyg Person, som ideligen udi sit Cabinet sidder og studerer er, Doctus. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCLXXVII.

Til * *

Jeg var nyeligen i Selskab med N. N., som talede prægtigen om sine Børns Information og Optugtelse, sigende, at den ældste Søn udi sit ottende Aar allerede talede godt Tydsk og Fransk. Jeg spurte da, hvorledes han talede sit Moders Maal? Han svarede, at dermed hastes ikke: Thi det læres af sig selv udi Landet. Jeg maatte da med hans Permission sige, at denne alamodiske Information stoed mig ikke an, eftersom man aldrig lærer et Sprog til Gavns, det er saaledes, at man kand passere for en Indfød, med mindre Begyndelse derved bliver giort udi de spæde Aar, da den Skikkelse, som et Barn paasættes, stedse bliver ved. Jeg veed nok, sagde jeg videre, at min Herre følger adskillige fornemme Mænds Exempler herudi; men det er ikke gode Exempler: Thi Virkningen deraf er denne, at Børnene aldrig faae den rette Accent og Udtale udi deres Moders Maal. Jeg meenede at det var sikkerst at følge den Plan, som man seer vort Allerhøjeste Herskab at lægge til de Kongelige Børns Information; ved at lade dem først lære Landets Sprog. Det er ikke at beskrive med hvilken inderlig Fornøjelse meenige Mand hører Hendes Majestæt, skiøndt en Engelsk Princesse, at tale Dansk med de Kongelige Børn. Lader os, sagde jeg til Slutning, udi dette og

andet efterfølge vor Konges og Dronnings Fodspor, som ved Deres behagelige og priselige Exempler vise os, hvorledes vi skulle opdrage vore egne Børn, item hvorledes vi skulle indrette vor Leve-Maade, og føre vor Huusholdning. Denne min Tale syntes N. N. at legge paa Hiertet, saasom han maatte tilstaae, at det var baade anstændigst og fornuftigst at følge saadanne Høje Exempler. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CCCLXXVIII.

Til * *

Jeg haver ved Leylighed viset, at det ældgamle Assyriske Monarchie er en pur Digt, og at alle de store Monarcher fra Nino indtil Sardanapalum intet Sted have uden udi Ctesiæ Hierne. Om der haver været saadan Konge til, som den sidste Monarch Sardanapalus, skal jeg ej kunde sige: Det alleene seer man, at han ikke haver været saadan Mand, som han beskrives at have været. Det er derfore troeligt, at Arbaces, som giorde Opstand mod ham, haver paadigtet ham meget for at retfærdiggiøre sin Rebellion. Han afmales udi Historien, som den allerudueligste Regent. De Skribentere, som blindt have efterfulgt Ctesiam, beskrive ham saaledes. Sardanapalus den 30. Regent fra Nino, førte et qvindagtigt Levnet, spandt og syede blandt Hoffets Qvinder, iførede sig Fruentimmer-Dragt, sminkede sig som en Skiøge, og befoel at giøre sig en Grav-Skrift, som var overeensstemmende med hans Levnet. Men det øvrige, som meldes om ham, da Meder og Chaldæer giorde Opstand, viser at han var en hurtig og tapper Herre; thi han overvandt sine mægtige Fiender udi 3 store Slag, og, da han omsider selv tabte een Trefning, og blev beleyret, forsvarede han længe Staden med stor Tapperhed. Endeligen, da han merkede sig ikke længere at kunde udholde Beleyringen,

ringen, lod han udi en Dynge samle de kostbareste Sager paa Slottet, satte derpaa Ild, og opbrændte sig tillige med sine Domestiker. Man skulde tænke, at hvis Sardanapalus havde været saadan Mand, som han af sine Fiender var afmalet, havde han ikke taget i Betænkning at capitulere med dem, og at betinge sig en Underholdning, hvormed han kunde fremture i sit qvindagtige og vellystige Levnet. Men, saasom han i denne Opstand lod see, at ham fattedes hverken Hierte eller Duelighed, saa er rimeligt, at Rebelleren Arbaces haver paadigtet ham deslige Ting. I det øvrige er unødigt at disputere meget her om, saasom først maa afgiøres, om de mange store Assyriske Monarcher have været til in rerum natura. Jeg forbliver ɔc.

Epistola CCCLXXIX.

Til * *

Paa det Syn, som du siger dig at have havt foraangen Nat, kand af mig ingen Reflexion giøres; thi alt hvad man alleene seer og hører, kand være Virkninger af Indbildingen, hvorpaa man haver mange merkelige Exempler. Heraf følger dog ikke, at jeg nægter aldeeles Spøgelser, og det, som man kalder Giengangere. Jeg troer, at de fleeste Historier, som fortælles, ere enten opdigtede, eller at der under er Bedragerie. Meget kand ogsaa tilskrives Sygdom, Blodet og Indbildning; thi man merker, at tungsindige Mennesker have de fleeste Syn, og at Febricitanter see og høre Spøgelser, som forsvinde, saa snart Paroxysmus ophører. Ikke desmindre drister jeg mig ikke at forkaste alle saadanne Historier, helst naar mange troeværdige Mennesker vidne at have tillige paa eengang hørt og seet Ting, som de ved intet Middel kand henføre til naturlige Aarsager. Jeg selv af egen Erfarenhed, som jeg tillige med en anden Person for henved 30 Aar siden haver havt, er gandske persvaderet om Spøgelsers Existence; saa at jeg derfore er gandske eenig med dem, som troe, derudi at være nogen Realitet. Jeg kand alleene ikke bifalde dem, som tilskrive saadant Fanden, og haver anført Aarsag dertil, saavel udi

mine Moralske Tanker, som udi mine andre Skrifter. Thi der spørges, hvad kand bevæge Fanden til at spøge, for at giøre Mennesker andægtige, hvilket er imod hans Interesse? Hvad kand bevæge ham til at spøge just udi Kirker og paa Kirke-Gaarder, eller udi Huuse, hvor Mennesker have været myrdede, og ere begravne? Hvad kand endeligen bevæge ham til at spøge paa øde Steder, hvor intet Menneske er? Forestil dig, kiære Broder, at du var en Dievel, og at din største Attraae var at plage eller at forføre Mennesker, mon du heller søgte øde end Folke-riige Stæder? Mon du heller vilde fæste dit Sæde udi Wardehuus, hvor der er ikkun et Corporalskab, end udi London eller Paris, hvor du paa een Dag kunde giøre fleere Proselyter, end udi en Tiid af 100 Aar paa det første Sted? Hvis du saadant giorde, maatte jo alle sige, at du var en dum Dievel. Hvis du nu vil spørge: Hvad er da Spøgelse? Efterdi det ikke er Fanden, som spøger; Da svarer jeg dertil, at det vil jeg give dig selv at betænke. Jeg siger alleene, grundende mig paa ovenanførte Argumenter, at det ikke kand være Fanden; og igientager, hvad jeg forhen i mine andre Skrifter haver sagt, at de Lærdes Meening herom er u-riimeligere, end den gemeene Almues, som holde Spøgelser for at være afdøde Menneskers Skygger eller Giengangere, efterdi alle de Spøgelser, som fortælles at være hørte eller seete, have været paa Kirke-Gaarde, eller paa andre Steder, hvor Døde have været begravne. Hvad ellers disse Giengangere ere, derom kand intet til visse siges.

Blandt

Blandt alle de Meeninger, som derom findes, er deres den Riimeligste, som henføre saadant til de saa kaldne Astral-eller Stierne-Geister, det er, Væsener, som ere imellem Legem og Siæl, og som efter Paracelsi Gisning bestaae af Luft og Ild. Ved saadanne Geister forstaae de det, som kaldes Anima sensitiva, hvilken, ligesom Legemet, vel er dødelig, men naar den er skilt fra Legemet, svæver en Tiid lang derom, beholder de samme Passioner, som den havde da den var foreenet med Legemet, og foraarsager saadanne Phænomina, som man ved Gravsteder bliver vaer. Jeg underskriver vel ikke den Meening: Jeg siger alleene, at den er den riimeligste; thi mange store Philosophi have holdet for, at der udi et hvert Menneske er et Væsen eller Geist, som er mellem Siæl og Legeme. Hvis du kand give en bedre Forklaring herover, skal det være mig kiært. Du seer ellers her af, at jeg forkaster de fleeste Historier, som fortælles om Spøgelser; men dog ikke alle. Hvad Hexe-Historier derimod angaaer, da er jeg derudi meere vantroende: thi ligesom man kand have en Alchymists Videnskab mistænkt, efterdi de fleeste Guldmagere ere fattige; og, ligesom man kand have slette Tanker om en Medico, efterdi han ikke kand curere sig selv; saa kand man og have Aarsag at tvivle om Hexeriers Realitet, efterdi de fleeste, som siges at have giort Pagt med Fanden, have været arme Betlere. Herudi maa derfore være enten Bedragerie eller egen Indbildning. Paa det første kand anføres adskillige Exempler til Beviis; og det sidste sees deraf, at

de

de fleeste Hexer ere befundne at have været tungsindige Mennesker: Mange ere ogsaa falskeligen bleven beskyldte for Hexerie, enten af deres Fiender, som have søgt at hævne sig, eller af dem, som have villet bemægtige sig deres Gods. Saaledes var Lothringen fordum af alle Lande meest opfyldt med Hexer, efterdi Øvrigheden confisqverede deres Gods, som vare dømte for Hexerie. Hvilket Land, som haver saadan Lov, kand aldrig lide Mangel paa Hexer. Ludolf vidner, at man udi Æthiopien aldrig havde hørt tale om Hexerie: og siger han, at, naar Europæerne fortaalte Æthioperne saadant, kunde de ingen Troe fæste dertil; men spurte, hvi i deres Land ogsaa ikke kunde være saadanne Folk? Spørsmaalet var vanskeligt at besvare, med mindre man vilde sige, at Fanden, som øver Mennesker udi saadant Koglerie, saasom han selv lider Heede, ikke kand fordrage de varme Lande, som ligge under Linien, og derfore heller opholder sig udi Island og Findmarken, hvor Luften er kiølig. Den Lærdom om Hexerie og Troldom rejser sig og ofte af de synderlige naturlige Gaver, som ere fundne hos visse Personer, hvilke den grove Almue derudover afmale som Troldmænd. Socrates, Pythagoras, Gallenus og andre store Mænd ere i den Henseende anseede som Hexemestere. Joh. Faustus, som opfandt den herlige Bogtrykker-Konst, sagdes at have giort Pagt med Fanden. Det samme blev og tillagt den store Franske General Luxembourg, hvilken sagdes at ryste Kuglerne af sine Stovler, naar han kom tilbage af et Feltslag.

No-

Nogle paadigtes saadant af deres Fiender. Saaledes blev Pave Gregorius VII. af Keyser Henriks Partie beskyldt for Troldom; og den Orleanske Jomfrue (la Pucelle d'Orleans) blev brændt som en Hex af de Engelske. Jeg maa til Slutning melde dette, at der findes nogle, som henføre det, som gemeenligen kaldes Hexerie til naturlige og hemmelige Videnskaber. Iblandt dem er Morhof, som udi hans Polyhistor i det Capitel de Collegiis Secretis meener, at de Troldoms Konster, som omtales udi de Nordlige Lande, kand være Levninger af de gamle Chaldæers dybsindige philosophiske Videnskaber. Hvis saa var, havde man ikke nødigt at forskrive Professores Philosophiæ Naturalis fra fremmede Stæder, men man kunde tage dem fra Lapland og Finmarken, for at forsyne dermed saavel Svenske som Danske Universiteter. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCLXXX.

Til * *

Nu er Krigen lykkeligen endet, og en almindelig Fred er sluttet, hvorved de stridende Partier, efter at Landene ere udtommede for Folk og Penge, beholde hvad de havde tilforn, forend Krigen begyndte. Ved Krige og Processer vindes gemeenligen ikke andet. Det er ikkun Savoyen alleene, som voxer derved: Den er ligesom en Advocat eller Procurator udi store Tvistigheder. Thi, endskiondt de stridende Partier intet vinde, og Processens Omkostninger ophæves paa begge Sider, saa faaer dog Advocaten altiid noget. Man haver ikkun at igiennemlobe en Tiid af 100 Aar, for at giore saadant beviisligt. Man seer deraf, at Savoyen ved alle Freds-Tractater haver vundet et stykke Land og anden Fordeel, saa at man deraf kand giore saadan Beregning, at, hvis Verden endnu staaer udi 1000 Aar, og Sagerne have samme Gang, vil Savoyen blive det mægtigste Land udi Christendommen, og Turin eller Chambery ville ansees som Hoved-Stæder udi Europa. Men, ligesom det vil blive det mægtigste, vil det og blive det fattigste: Thi, kand man ved en almindelig Freds-Slutning gratulere Regenten, efterdi han forøger sit Land, saa kand man derimod condolere Landet, hvorudi sees ikke uden øde Stæder og forarmede Indbyggere; saa man kand ligne Savoyen

ved

ved et Menneske, der tager til udi udvortes Fædme, men faaer skrøbelige og usunde Indvolde; eller med en Blære, der hæves og spreeder sig vidt ud, men som er tom inden til. Jeg haver selv strax efter den forrige Kriig om den Spanske Succession igiennemrejset Piemont og Savoyen, men haver ikke kunnet ansee Landet uden Medlidenhed, saasom jeg over alt saae bedrøvelige Fodspor af den udi Krigen erholdte Fordeel, det er, sloifede Fæstninger og ødelagde Stæder. Saa at Undersaatterne kand sige med den Epirotiske Konge: Hvis vi ofte saaledes vinde, er det ude med os. Det er derfore troeligt, at, hvis Indbyggerne giøre Lov-Sange og Inscriptioner, og opreise Æres-Støtter for deres seierrige Regent, kand de ikke meene noget dermed. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCCLXXXI.

Til * *

Jeg var nyeligen i Sælskab med en Medicinæ Doctor. Den samme meenede, at en Medicus var forbunden reent ud at tilkiende give Patienten, udi hvilken Fare han svævede, og hvor lidet Haab han kunde have til at leve, paa det han desbedre kunde bereede sig til Døden, og giøre fornødne Anstalter for Bortrejsen. Jeg meenede derimod, at man herudi maatte gaae varligen til Verks, saaledes, at man gav Patienten altiid et lidet Haab til Livet, skiønt man derhos kunde tilkiendegive, at han giorde vel i at bereede sig, efterdi Sygdommens Udfald var uvis. Jeg grundede min Meening paa Erfarenhed, som haver viset, at adskillige Patienter af Skræk over slige afsagde Domme ere hendøde: Thi Imaginationen hos Syge er stor, og undertiden haver stærke Virkninger. Adskillige Exempler kand anføres saavel af dem, som ved Mistrøst ere døde for Tiden, som af dem, der ved Opmuntringer og undertiden ved Fictioner ere blevne curerede. En vis Patient, som laborerede af Sindets Svaghed, bildte sig ind at kunde blive helbredet, hvis han maatte bade sig, og visede paa Gulvet, hvor, i hans Indbildning, var et Bad. Lægen gav ham derpaa lov at vælte sig paa Gulvet, hvilket havde den Virkning, at han blev frisk igien. En anden bildte sig ind at gaae frugtsommelig med

Østers,

Østers, hvormed hans Mave var opfyldt: Lægen saade, at saadant kunde være: men lod kaste en Hob Østers-Skaller udi Natt-Stoelen, og, efterat han havde give Patienten en Purgation, visede ham Skallerne, som ved Excrementa vare udkomne; hvorudover den Syge meenede sig lykkeligen at være forløset, og blev frisk igien. Een troede, at, hvis han kastede sit Vand, vilde den heele Stad oversvømmes, og derfore af ingen kunde overtales at skille sig derved: man lod ham da skikke Bud fra Stadens Commandant, med Begiæring, at, saasom man frygtede for Beleyring, og der var intet Vand udi Stads-Graverne om Volden, han da vilde fylde dem. Patienten glædede sig ved at kunde redde baade Staden og sit eget Liv, og lod sig føre ned udi Gravene, hvor han kastede Vandet fra sig, og blev restitueret igien. En anden bildte sig ind, at hans Næse var saa stor, at han ikke kunde komme igiennem nogen Dør: Den samme blev cureret paa saadan Maade. En Medicus skiulte udi sine Ærmer nogle blodige Faare-Lunger, hvilke han stillede sig an at afskiære fra Patientens Næse, hvilken, seende Stykkerne, troede, at Næsen ved saadan Afklippen var reduceret til sin naturlige Størrelse igien. Jeg vil vel ikke garantere for alle de Historier, som anføres til Beviis paa Indbildningens Virkninger; Mange ere dog med u-imodsigelige Vidnesbyrd bekræftede. Der er ingen Tvivl paa, at jo en Medicus i saadan Fald ikke alleene kand, men end ogsaa bør skiule Sandhed. Spørsmaalet er fornemmeligen, om

 saadant

saadant kand skee med Agonisanter, hvis Interesse det er at vide deres rette Tilstand, for at kunde bereede sig til en salig Død. De fleeste Geistlige negte saadant, holdende for, at man bør have meest Omsorg for Siælens Velfærd, og at det er utilladeligt ved falskt Haab om Livet at styrte Mennesker i Fare for ævig Fordømmelse. Og var det i den Henseende, at Agrippa holdt for godt at foreskrive Agonisanter saadan Recept.

R: Tabellionem nō. j
Testes nō. vij
Adde Sacerdotem cum aqva
et oleo benedicto,
Es dispone domui tuæ, qvia morieris.

Jeg for min Part kand dog ikke bifalde saadan Opførsel formedelst oven anførte Aarsager. Thi mangen een er bleven frisk igien mod all menneskelig Formodning. Ikke at tale om, at den Andagt og Pœnitentz, som en Agonisant giør, naar alt Haab om Livet er forsvunden, er ikke af megen Betydelse. Jeg haver tilforn lignet saadanne Mennesker med dem, der forsage ikke Verden, førend Verden vender dem Rygg; eller med dem, der ikke forlove at dandse, førend de blive plagede med Podagra eller Liig-Torne. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCLXXXII.

Til * *

Min Herre opmuntrer mig til at fuldende min Danmarks Historie, og at fortsætte den indtil nærværende Tider. Adskillige andre have og i mange Aar søgt at overtale mig dertil; men deres Ansøgninger have været, og stedse ville blive forgiæves. At skrive sine egne Tiders Historie kand fast ingen giøre, som vil efterleve en Historie-Skrivers Pligt. Hvis man underkaster sig Fortred og Fare ved at skrive om forbigangne, saa er det et halsbrekkende Arbejde at skrive om nærværende Tider, med mindre man enten vil efter de fleeste Historie-Skriveres Exempel sammensmede mavre Kroniker eller Dag-Registere, som giøres til Kræmmerhuse, eller exponere sig Fortred, Had og Forfølgelse, som man seer een og anden Skribent er bleven underkastet, der have søgt at ville føre i Pennen pragmatiske og upartiske nye Historier. Den bekiendte Valentinus Andreæ, som moraliserer gemeenligen ved Lignelser, haver udført dette i en Fabel, som findes udi hans Mythologia Christiana saaledes. Da Historien engang formedelst dens alt for fri Skrivemaade blev sat fra sit Embede, søgte den at komme i Tieneste paa andre Steder. Den adresserede sig først til høje Stands-Personer, tilbydende dem sin Tieneste: De samme spurte, hvorledes Historien vilde opføre sig,

 og,

og, da de mærkede, at dens Forsæt var at tale om deres Forfædres Dyd og Duelighed, svarede de: saadant maa ikke giøres kundbart for alle; thi det vil forbinde os at følge deres Fodspor, med mindre vi ville underkaste os Foragt og Bebreidelse. Dernæst vendede den sig til et stort Raad, af hvilket den fik samme Afviisning, efterdi den tilbod sig at vise, med hvilken Forstand og Viisdom Forfædrene havde forfattet Love og Anordninger, og hvilke fornuftige og upartiske Domme de havde fældet, hvilket alt maatte sammenlignes med nærværende Tiders Opførsel. Ingen af Raadsherrerne skiøttede om at høre saadant, og derfore betakkede Historien for sin Tienestes Tilbud, som de ikke behovede. Den søgte derefter at komme i Tieneste hos et Universitet, foregivende sig at ville beskrive de Gamles Lærdom og grundige Videnskaber, og derpaa give en Afrisning paa de nyere Tiders lærde Tilstand. Universitetet rystede derpaa med Hovedet, og sagde: Vi forlange saadant ikke at høre; thi det synes at vilde falde ud til en Satire over nu værende Tilstand. Historien begav sig derpaa til de store Stæder, hvilke ej heller vilde have den i sin Tieneste, saasom den foregav at ville give Afrisning saavel paa de gamle som nye Stæder; hvilken Afrisning disse meenede at ville blive dem til liden Ære, eftersom man havde ladet forfalde, hvad Forfædrene havde bygget, og man i steden for de Gamles velforsynede Skat-Kammere og Proviant-Huse vilde finde alting tomt. Endeligen adresserede den sig til Bønder, tilbydende sin

Tieneste i at beskrive det gamle saavel som det nye Landvæsens Historie, og at vise, hvorledes de Gamle havde oprøddet u-dyrket Jord, bebygget tørre Heeder, og giort alting frugtbart. De forlangede saadant ikke at vide, saasom de holdte for, at det sigtede til intet andet end til at paaminde dem, at de burde arbejde ligesom deres Forfædre; hvilket aldeeles ikke var deres Agt. Saa vidt bemældte Autor: som derved giver tilkiende, hvor vanskeligt det er at skrive Historier, og hvad en Historie-Skriver, der vil skrive med Upartiiskhed, kand vente sig. Man seer derfore, at de beste Skribentere ikke gierne fortsætte deres Historier til nærværende Tider. Chineserne lade vel strax Alting antegne; men de lade lang Tiid gaae forbi, førend Skrifterne komme for Lyset, saa at de ikke blive publicerede, førend Regentere af en nye Stamme komme paa Thronen: derved erholdes, at de faae tilforladelige og upartiske Historier, hvilke ikke kand ventes af dem, der publicere nærværende Tiders Bedrifter; thi Erfarenhed viser, at det falder ud til tørre Dag-Registere eller Lov-Sange, og om nogen haver den Kækhed at afmale alting med rette Farve, bekommer det ham ilde. Det var at ønske, at den Chinesiske Skik ogsaa var indført udi Europa: Thi, førend det skeer, kand man ikke vente at see andet end Volusi annales i steden for grundige Historier. Jeg forbliver ꝛc.

Epiſtola CCCLXXXIII.

Til * *

Min Herre forlanger at vide, hvad Titel han ſkal give N. N. og hvorledes Udſkriften paa Brevet til ham ſkal være; Min Herre er bange, at han ſkal forſee ſig med at give enten en alt for høj, eller en alt for liden Titel. Han kand ikke forſee ſig ved at give høje Titler: Thi jeg haver ikke hørt, at nogen fortørnes over, at man kalder ham Excellence, endſkiønt han i ingen Ting excellerer; at nogen vrager den Titel af Højviis, ſkiønt han ingen menneſkelig Forſtand haver, eller at nogen bliver vreed, at man kalder ham Velbaaren, ſkiønt han haver været fød og opdraget udi de nye Boder. Af alle verdslige Forfængeligheder er ingen, ſom udi kort Tiid er ſaa ſtærkt tilvoxen, ſom Titler. En Borger ſkæmmer ſig nu ved at hede Ærlig og Agtbare; en Borgermeſter ved at kaldes Højviis; en Skolemand ved at kaldes Høilærd, og den ringeſte Rangs-Perſon ved at kaldes Ærlig og Velbyrdig, ſom tilforn var den Store Cantzlers Titel. De, ſom ere højere i Rangen, have derfore maatt tiltage ſig andre meer glimrende Titler; ſaa at det er alleene den Titel af Majeſtet, ſom Keiſere og Konger have ſig forbeholden: Og ſtaaer det paa, hvorlænge de ſamme ville beholde den for ſig ſelv alleene. Den Epirotiſke Førſte Scanderbeg, en af de ſtørſte Heldte, ſom Verden haver tilvejebragt,

bragt, vilde ingen anden Titel føre, end Christi Soldat. Hvis man nu omstunder caracteriserede en Lieutenant eller Fænrik saaledes, vilde han slaae Kryller paa Næsen. Chur-Fyrst Johan Friderich af Sachsen, da han blev tilspurt, om han efter andres Exempel ikke vilde tage sig høiere Titel, end den han plejede at bruge, svarede, at han vilde lade sig nøje med saadan Titel: JEsu Christi Martyr, de Fattiges og Betrængtes Hertug, Fyrste over Troens Bekiendere, Sandheds Greve, det hellige Korses Fænrik, Taalmodigheds og Bestandigheds Exempel, og Arving til det ævige Liv. Saadanne Titler vilde han stræbe at erhverve hos Efterkommerne, hvilke han meenede at være langt ziirligere for en Christelig Regent, end Durchleúchtig og Høibaaren. Jeg forbliver &c.

Epiſtola CCCLXXXIV.

Til * *

Jeg haver forhen givet min Herre tilkiende mine Tanker om de Fordømtes æviguarende Straf. Jeg haver anført, hvad ſom i den Materie ſiges pro & contra, og endeligen dømt ſaaledes, at det er ſikkerſt, intet at foreſkrive GUD, og derfore alleene eenfoldeligen at ſige, at GUD lemper Straffen efter Misgierningernes Storhed, og at han derudi intet giør, uden hvad ſom er overeensſtemmende med hans Hellighed og Retfærdighed. Min Herre haver fundet ſaadan Bekiendelſe at være den ſikkerſte. Man foreſætter derimod en anden Knude at løſe, nemlig: Hvi Straf kand have Sted udi det andet Liv, hvor ingen Motif kand viſes til at ſtraffe; thi all Straf maa have et af de tvende Sigter, ſom er Synderens Forbedrelſe og Exempel for andre. Ingen af diſſe Sigter erholdes ved Straf efter Døden; Thi Synderen bliver ikke forbedret; og intet Exempel viſes derved for andre levende Menneſker, og at derfore ævig Straf efter Døden er af ingen Nytte, og ikke kand flyde uden af Vrede og Hævngierighed, hvilken Paſſion ikke maa tillegges en hellig GUD. Min Herre ſiger: hvad kunde man dømme om en Regent eller Lovgiver, der lod en Synder ſtedſe pine paa den grueligſte Maade, men derhos ſaa hemmeligen, at ingen fik det at vide, ſaa at Straffen ſigtede

hverken

hverken til hans egen Forbedrelse, eller til at skrække andre Undersaattere fra at synde? Man maatte jo dømme, at saadant kunde ikke flyde af andet, end af Had og en hæftig Passion, som man søgte ved Synderens Lidelse at mætte? Jeg bekiender, at denne Indvending haver Skin. Den kand besvares saaledes: GUD haver ikke alleene dicteret Straf for Misgierninger efter Døden, men endogsaa bevidnet, at saadant skulde fuldbyrdes. Saasom udi Straffens Forkyndelse, efterdi Mennesker derved afskrækkes fra det Onde, er en Fornødenhed, saa er ogsaa en Fornødenhed udi Fuldbyrdelsen, helst hos en sandrue GUD, saa at det eene flyder af det andet. Ingen Lærdom er dristigere og farligere, end den, der foregiver, at GUD alvorligen dicterer Love, som han ikke agter at exeqvere. Efterdi GUD er Sandrueheden selv, saa flyder deraf, at han exeqverer sine Trudsler saavelsom sine Løfter. Om han ellers modererer Straffen, som i Almindelighed er tilkiendegiven for alle, og derudi i agttager en Proportion efter Misgierningers større og mindre Vægt, ligesom skeer ved Belønninger udi det andet Liv, det er noget andet: Thi saadant kand skee uden at bryde sine Ord. Man kand derforuden ikke sige, at Straf alleene haver de tvende anførte Sigter, nemlig Synderens Forbedrelse og Exempel for andre. Plato haver alleene talet om disse tvende Sigter: Men andre Philosophi, blandt hvilke Taurus, haver laat det tredie dertil, nemlig Τιμωρίαν eller mali retributionem, det er Misgiernin-

gers

gers velforskyldte Løn. Og er det i den sidste Henseende, at Aristoteles kalder Straf Retfærdigheds Øvelse eller Contracts Fuldbyrdelse: (Δικαιοσύνην συναλλακτικὴν eller Justitiam commutatricem.) Hvis min Herre meener, at Knuden ikke derved løses, saa skal det være mig kiært, om han kand udfinde en bedre Forklaring. Jeg veed ingen sikkrere at give end oven anførte, nemlig, at, saasom ingen kand nægte, at det er jo fornødent at dictere Straf for Misgierninger, saa kand ingen og nægte Executionens Fornødenhed. Hvis man ellers vil tage Apocatastesin og Origenismum til Hielp, saa ophører all Vanskelighed: Thi derved erholdes det første Sigte af Straffen, nemlig Synderens Forbedring og Pœnitentz udi Pinen; fra hvilken de hastigere kand forløses, ligesom Anger og Ruelse udi den Stand bliver større og mindre. Jeg drister mig dog ikke til at underskrive den Lærdom, skiønt jeg seer, mange i vor Tiid i hobetall der til at falde: Holder mig derfor alleene til min første Forklaring, hvorom jeg ønsker at høre min Herres Tanker. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CCCLXXXV.

Til * *

En saa kalden god Ven fortaalte mig nyeligen udi Fortroelighed, at nogle udi et vist Selskab talede ilde om min Person, og at han havde taget mig udi Forsvar. Jeg takkede ham for hans Forsvar; men sagde derhos, at jeg vilde have været ham end meer Tak skyldig, hvis han ikke havde fortaalt mig det selv: Thi jeg kunde ikke ansee slige Rapporter som Venskabs-Tegn, saasom de tiene til intet, uden at sætte en udi Bevægelse, og at saae U-eenigheds Sæd blant Mennesker. Jeg holder just ikke den for min Fiende, som i et lystigt Sælskab skiemter med min Person, men heller den som rapporterer mig saadant Skiemt: Den første meener over et Glas Viin ofte intet dermed, men skiemter, enten for at vise sin frugtbare Geist, eller for at giore Selskabet lystigt. Den anden derimod, som forebringer mig Snak, som er mig umagtpaaliggende at vide, og som han kand være forsikkret om at ville foruroelige mit Sind, kand intet Godt derved meene. Jeg anseer ofte den første, som en kaadmundet Ven: Den anden som en masqveret og hemmelig Fiende. Daglig Erfarenhed viser, at man i lystige Sælskab ofte lader falde et skiemtsomt Ord over sine beste Venner; hvorudover man ikke maa ansee saadant som Tegn til Fiendskab, eller legge det paa Hiertet, men skyde

skyde Skylden heller paa Viinen og Munden end paa Hiertet. Den Epirotiske Konge Pyrrhus blev engang erkyndiget om nogle løse Ord, som udi et lystigt Sælskab vare fældede mod hans Person af nogle Tarentinske Borgere. Han kaldede de samme til sig, og spurte om de vilde tilstaae at have ført saadan Tale. De bekiendte sig strax at være skyldige, og sagde derhos: **Hvis Vinen havde været stærkere, havde vi maaskee talet end meere.** Hvilket da Kongen hørte, faldt han udi Latter, og gik bort, uden at lade see mindste Fortrydelse. Naar saadant hender, kand man ikke giøre bedre, end at efterfølge N. Ns. Exempel. Da een, som i Fortroelighed engang fortaalte ham, at man udi en Samqvem havde kaldet ham en Nar, sigende derhos: **Men ikke mine Ord igien;** svarede han: Jeg kand ogsaa i Fortroelighed sige: at jeg var udi et andet Sælskab, hvor man sagde, at Monsieur var en Slyngel; **dog ikke mine Ord igien.** Rapporteuren merkede da strax Meeningen, og gik bort. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CCCLXXXVI.

Til ***

Min Herres Svaghed gaaer mig meget til Hierte. Han meener, at ingen slags er at ligne mod hans Steen-Smerte, og holder for, at Podagra er intet derimod. Jeg kand af Erfarenhed ikke dømme om, hvilken af disse Lidelser er størst, saasom det er tvende Plager, fra hvilke jeg hidindtil, GUD være Lov! haver været befriet. Af alle de Plager, hvorom jeg af Erfarenhed kand dømme, er Hypochondrie den u-lideligste. Svagheden er vel lærd og fornemme: Men det er og alt hvad man kand sige til dens Berommelse; og kand dette være saa liden Trost for Patienten, at jeg troer, ingen tog i Betænkning at renoncere baade paa Stand og Lærdom, for at blive den qvit, og at han jo vilde heller være en fattig Bonde, end en bemidlet men miltesyg Doctor eller Magister. Hvad som foraarsager, at Miltesyge er meest utaalelig, er dette, at Svagheden fører Utaalmodighed med sig. En Febricitant, en Podagricus, en der er plaget med Steen-Smerte, finder Lettelse af Trøst, og glæder sig ved Besøg af Venner. Men den Miltesyge finder ingen Behag uden i Eensomhed, og det som kand forøge hans Svaghed: Skiemt, Musik, Sælskab have lige saa slette Virkninger hos ham, som de kand have gode Virkninger hos dem, der ere behæftede med andre Svag-

heder. Det allerhaardeste er, at hans Utaalmodighed legges ham til Last, eftersom de fleeste Mennesker ikke eftertænke, at Svagheden fører just Utaalmodighed med sig. En taalmodig Milte-Syg er ingen ægte Milte-Syg: thi, saasnart en Hypochondriacus finder Smag udi Trøst, og saadant som fornøjer andre, er det Tegn til, at Paroxysmus haver udraset. At man ellers vil trøste en Milte-Syg dermed, at Svagheden er lærd og fornemme, er af ingen Betydelse. Jeg haver nyeligen læset en Engelsk Tractat, som er skreven til Berømmelse af Podagra. Han siger blant andet, at Patienten derved kommer udi Anseelse og Credit, efterdi Podagra holdes for de Riges Syge. Men jeg tvivler paa, at nogen laaner paa en Vexel, just alleene fordi den er endosseret af en Podagrico. Saadanne Skrifter kand derfore ikke ansees uden for Giekkerie; thi man finder overalt fattige Podagricos, ligesom man finder miltesyge Bønder og Fruentimmer. Jeg forbliver ꝛc.

Epiſtola CCCLXXXVII.

Til * *

Min Herre beſværger ſig over de haarde Expreſſioner, ſom Advocat N. N. nyeligen lod falde mod ham. Han maa ikke regne ſaadant ſaa nøje med en Advocat, ſom med en anden. Det er en Fejl, ſom flyder af Profeſſionen. Man maa derfore ſee lidt igiennem Fingre med en Advocats Kaadmundighed; ligeſom det er en Regel at iagttage med en Skolemeſters Bidſkhed og Myndighed, efterdi hans daglige Forretning er at gaae med Riis og Svøbe udi Haanden. Derforuden maa min Herre betænke, at Materien, hvorom udi Samtalen handledes, er den aller-dilicateſte for en Advocat, ſaaſom at diſputere mod Formaliteters Nødvendighed udi Rettergang er ret at røre ham paa Bylden. Thi Advocater fødes og giødes af Formaliteter, ſaa at det er dem ligeſaa magtpaaliggende, at en Proces kand vare længe, ſom det er en Medici Intereſſe, at en Sygdom ikke hører for haſtig op. Min Herre forſaae ſig ellers derudi, at han gandſke nægtede Formaliteters Fornødenhed. Jeg gaaer derudi ikke ſaa vidt: Jeg ſiger alleene, at man behøver ikke ſaa mange. Erfarenhed haver een og anden gang viſet, at en fornuftig Dommer kand udi een Time giøre Ende paa en Sag, ſom Procuratores holde for ikke

at kunde afgiøres udi et heelt Aar. Jeg vil ikke tale om Salomons Dom, som blev fældet mellem de tvende Qvinder; thi der var paa de Tider vel ikke beskikkede Advocater. Kejser Claudius fandt for godt udi en Sag af samme Beskaffenhed ikke at raadføre sig med Procuratorer, men afsagde strax en Dom, som ingen kunde paaanke. Jeg erindrer mig ved Leylighed af denne Materie en militaire Sententz som for nogle Aar siden blev afsagt af Stadens Gouverneur Cormailon. En Skræder udi Kiøbenhavn havde lokket til sig en Lieutenants Hund. Lieutenanten traf efter nogle Ugers Forløb Skræderen paa Gaden, som af samme Hund var gelejdet: Han paastod, at Hunden hørte ham til; og, da Skræderen saadant nægtede, og gav knubbede Ord, blev han prygled med en Stok, og Hunden bortført. Den Slagne foredrog Gouverneuren saadant, hvilken derpaa lod begge stridende Partier møde for sig. Han adspurte først Skræderen, om Hunden forstod at giøre Konster; og, da han saadant nægtede, giorde han samme Spørsmaal til Lieutenanten, hvilken sagde ja, og derpaa strax exercerede Hunden. Gouverneuren mærkede da, hvem Hunden tilhørede, lod dem begge paa nye indkalde, og afsagde saadan Dom: **Herr Lieutenant, behalten sie den Hund. Und Ihr Herr Schneider, behalten sie die Schläge.** Hvis Gouverneuren havde herudi raadført sig med Advocater, vilde mange Ting forhen have været holdne, mange Vidner have

været stævnede, og maaskee, en eller anden falsk Eed have været aflagt. Man haver nyeligen seet, at en Tvistighed om en Koe haver varet udi nogle Aar; hvorved ingen uden Advocater funde deres Regning. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCLXXXVIII.

Til * *

Min Herre skriver, at han tabte sin Sag, efterdi hans Modstander havde sex Stæmmer mod fem. Han holder det for en stor Uheld udi Rettergang, at Dom skal fældes efter de fleeste Stæmmer: Han siger, at de fem Dommere, som han havde paa sin Side, kunde veje op mod 12 af de andre, og at det er noget, som ingen tvivler om. Jeg bekiender, at hans Betænkning herover er ikke ilde grundet: Adskillige fornuftige Mænd have været af samme Tanker. Plinius sagde derudover fordum udi samme Tilfælde: Suffragia numerantur, non ponderantur, det er: Stemmerne vejes ikke, men tælles. Men man kand regne saadant blant de fornødne Uheld, som ikke er at ændre. Thi, hvis efter Stemmernes Pluralitet Domme ikke fældedes, kunde ingen Sag komme til Ende; ja intet Collegium, intet Societet eller Republik kand bestaae uden ved saadant Middel. Det er i den Henseende at Politici ansee visse Republiker og Societeter som mangelhaftige og ilde indrettede; efterdi udi de almindelige Forsamlinger intet kand sluttes eller forhandles efter de fleeste Stemmer. Af saadan Svaghed laborere de syv foreenede Nederlandske Provincier; efterdi hver Provincie, ja hver Stad, holder sig ikke forbunden til at rette sig efter, hvad som ved Pluralitet sluttes udi General-Staternes Forsamling. Samme

me Fejl tillegges og det Svitzerske Eidgenossenschaft. Herudover kand de nyttigste Anstalter ofte ingen Fremgang have, og Forvirrelser ikke hæves. Dette meene dog nogle at kunde undskyldes hos ovenmeldte tvende Stater; efterdi hver Provincie, ja hver Stad, er en egen Republik, og efterdi Foreeningen er sluttet med saadanne Vilkaar. Men udi Polen, som er et eeneste sammenføjet Rige, kand saadant ikke undskyldes: Tvertimod, man kand ingen Regierings-Form ansee meer vanskabt og daarligere indrettet; thi der kand en Nuntius terrestris eller et eeneste Land-Bud ved Modsigelse til intet giore, hvad 300 fornuftige og velsindede Patrioter have besluttet. Polakkerne ansee vel saadant Liberum Veto, og Frihed til at imodsige, som en Zirat og Herlighed: Men alle sunde Politici ansee det som en hæslig Plett og Fordærvelse. Erfarenhed viser ogsaa, at Forvirrelsen udi Polen ofte er saa stor, at der er meere Anseelse til Anarchie eller ingen Regiering, end til indskrænket Monarchie. Den Herlighed, som Polakkerne bryste sig af, er just Kilden til samme store Riges Afmægtighed. Thi hvilken Stat kand være skrøbeligere end den, hvorudi enten ingen Resolution kand tages, eller hvor det, som af nogle 100de fornuftige Mænd er besluttet, kand kuldkastes af een, som enten er ukyndig, ilde sindet, eller som af Rigets Fiender haver ladet sig bestikke. At der ingen Tiid skulde findes saadan Mand udi et stort Land, kand ansees som et Mirakel. Erfarenhed lærer, at saadanne Mænd ere ikke saa rare, og Polens Fiender have ofte vidst at be-

tiene sig deraf. Ingen Regiering kand fortiene at bære Navn af Regiering, med mindre dens Majestæt er concentreret enten udi en Person eller udi et Raad, som forestiller det heele Folk; og intet Raad, intet Collegium, og ingen Ret kand være af nogen Nytte, med mindre Stemmernes Pluralitet maa gielde. Jeg tilstaaer gierne, at udi Rettergang mange lide derved; thi det hender sig ofte, at, naar Stemmerne ere saa deelte, at derudi fast er en Ballance, en ukyndig eller ilde findet Bisidder falder til det ubillige Partie; hvoraf flyder, at en saadan een, ved at legge sin Stemme paa Vægt-Skaalen, affiger Dommen. Men saadan Uheld kand ikke forekommes udi store og talrige Rette. Man kunde derfore falde paa de Tanker, at et Lands Jurisdiction derved intet leed, om man lod Sager paakiende af en eeneste Dommer, nemlig saadan en, som alle erkiendte for en fornuftig Jurist og en ærlig Mand. Derved kunde forebygges ovenmeldte Uheld, store Penge kunde spares, som maa anvendes paa talrige Collegiers Underholdning, og Umagen blev den samme: Thi det koster ligemegen Umage, enten jeg hører en Sag alleene, eller tillige med andre. Forskiellen er ikkun denne, at Voteringen blev kortere og Skriverens Protocol tyndere. Dette er noget, som kand lade sig høre, hvorvel jeg twivler ikke paa, at jo adskillige Indvendinger derimod kand giøres. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CCCLXXXIX.

Til * *

Over Klims Underjordiske Rejse, ere, som gemeenligen skeer med deslige Skrifter, faldne forunderlige Domme. Nogle have derudi intet fundet uden puur Skiemt og Giekkerie: Andre have anseet det som et heelt farligt Skrift: Andre igien have suspenderet deres Domme, indtil de kunde finde Noglene dertil; saa at en Deel have seet for lidet, andre for meget. Fornuftige Folk alleene, og Kiendere af slige Skrifter, have holdet for, at man kunde læse alting uden Briller, og at man ingen Nøgle behøvede, hvor alle Dørre stode aabne. Skriftet sigter i Almindelighed til at vise, hvorledes de fleeste Mennesker tage Skyggen for Legemet, laste det, som er Roes værd, og rose det, som er meest ilde grundet; saa at det, som kaldes sømmeligt og usømmeligt, grunder sig meer paa indgroede Skikke og Sædvaner end paa Tingenes Natur og Egenskab. Saadant er Sigtet i Almindelighed i dette Verk; hvilket fornemmeligen sees af Klims Rejse omkring Planeten Nazar, som er Kiernen af Skriftet: Hoved-Lærdommen derudi sigter ellers til at bestride den Vildfarelse, som gemeenligen begaaes udi de Domme, der fældes over visse Personers Capacitet og Duelighed til Embeder, saasom man af daglig Erfarenhed seer, at man sætter

meer Priis paa hastigt Begreb og Flygtighed end paa langsom Skiønsomhed, ej i agt tagende, at det er ej alt Guld, hvad som glimrer, og at alt er ikke at foragte, som haver slet Anseelse udvortes, saasom den sundeste Kierne kand ligge skiulet under den sletteste Skall. Der gives visse Hoveder af et hastigt Begreb, og af en stærk Indbildnings Kraft: De samme ansees som Zirater ikke alleene af den ukyndige Almue, men end ogsaa af deres egne Lærere; hvilke, naar tillige findes Ihukommelse, afmale saadanne Disciple som Naturens Mesterstykker, og dimittere dem med prægtige Testimoniis af Skolerne. Vildfarelsen mærkes ikke ret, forend de samme komme paa de store Skueepladse, det er, til Embeder, hvor Forstand udfordres; da finder man, at de tiene til intet uden at forvirre, hvad andre, som de have selv forhen foragted, maa sætte i lave igien. Man seer da, at alt hvad som tilforn haver skinnet, er uægte, naar Provesteenen derpaa bliver appliceret. Der er fast intet udi Verden, hvorpaa man kand anføre fleere Exempler, og dog intet, hvorudi man lader sig meere bedrage: Thi de Slags Mennesker bæres ligesom paa Folkes Axele til Værdigheder og Embeder, eftersom man admirerer alle dem, som kand afgiøre Ting hastigen, og mange Ting paa een Gang. Nogle, som see lidt dybere ind udi en Sag, mærke vel de Fejl, som begaaes af de saa kaldne store Hoveder, men blive dog ved at sætte Priis paa dem, meenende, at hvad Fejl som begaaes, rejser sig ikkun af for megen Tilliid, eller af Mangel paa Fliid og Bestan-

standighed, og at, naar saadant legges til den naturlige Færdighed, Mirakler kand tilveye bringes. Men U-lykken er, at deslige Hoveder ikke ere begavede med Bestandighed, og Erfarenhed lærer, at jo meere de ponse paa en Ting, jo værre bliver den. Lima magis atteruntur, qvàm splendescunt. De langsomme Hoveder derimod blive gemeenligen foragtede. De samme fatte en Ting ikke uden med Moje; men, naar den een Gang er fattet, dømme de grundigere derom. Man kand ligne dem ved de Frugter, der ville have lang Tiid til at voxe, men derudover blive desmeere fuldkomne. Og, ligesom de forste med Fliid og Meditation heller forderve end forbedre en Ting; saa erhverve de andre ved at ponse derpaa, meer og meer Kundskab og Lys. Dette tage de fleeste Mennesker ikke i agt; thi de confundere Langsomhed med Udueligbed; og den Frygt og Mistilliid, som findes hos visse Personer, hvilken bor tiene til Beviis paa Egenkundskab, ansees som naturlig Mangel paa Capacitet. Erfarenhed viser dog, at deslige foragtede Hoveder blive udi Forretninger de meest brugelige. Demosthenes og Virgilius blandt de Gamle kand herpaa anfores til Beviis. Thomas Aqvinas, som i sin Tiid skinnede som et Lys, blev udi Ungdommen formedelst hans langsomme Begreb distingveret med det baanlige Navn af en Oxe. Og den store Franske General Turenne, som udi Krigs-Videnskab og Skionsomhed overgik de allerstorste Anforere i sin Tiid, blev udi Ungdommen anseet som en u-nyttig Jordens Byrde, og som et Træe, hvoraf ingen

ingen Mercurius kunde dannes. Ja dette kand bevises med saa mange Exempler, at man haver Aarsag, udi Børn heller at ønske Seendrægtighed end flygtigt og hastigt Begreeb. Foruden anførte Hoveder gives endnu tvende andre Slags, hvoraf det første er en Sammenblanding af de 2de Foromtalte: Det andet er noget, som ikke findes uden hos faa Mennesker, hvilke Naturen saaledes haver distingveret, at de ansees som Vidunder. Det første Slags Hoveder, som er en Blanding af de tvende Ovenmældte, ere vel brugelige, og til Forretninger beqvemme, men reise sig dog ikke over det som er middelmaadigt; thi, saasom udi een og den samme Person ere samlede et hastigt Begreb, som er Naturens Gave, og tilligemed Betænksomhed, som Fliid og Arbeyde tilvejebringer, saa modererer den eene Qvalitet den anden saaledes, at vel noget Godt og Nyttigt, men dog intet Stort deraf kand fødes: Thi, hvor Natur og Konst ballancere med hinanden, tilveyebringes alleene det, som er almindeligt. De sidste Slags Hoveder ere som Qvint-Essentz af det menneskelige Kiøn og Naturens Mesterstykker: De samme ere saa rare, at der behøves et heelt Seculum at danne een eller to saadanne Personer. Det er saadanne, der have oplyset Verden ved store og nyttige Tings Inventioner og Stiftelser, og hvis Forstand saaledes skinner, at de af nogle ansees som guddommeligen inspirerede, og af den gemeene Almue som Troldmænd, efterdi de Egenskaber, som hos dem findes, synes overnaturlige. Blandt saadanne Mænd kand

reg-

regnes Aristoteles, Lutherus, Cartesius og nogle store Lovgivere, der have oplyset og reformeret Verden. Plato ligner menneskelige Ingenia ved Metaller, saa at nogle ere af Guld, nogle af Blye, andre af Glas, og andre igien blandede af adskillige Metaller. Dertil kand legges dette, at udi nogle faa Mennesker findes en Materie, som er end herligere end Guld; og det er saadanne Personer, som henhøre til den sidste Classe, og som af Philosophis kaldes Ingenia primæ magnitudinis. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CCCXC.

Til * *

Min Herre forlanger af mig, at jeg vil foreslaae ham en Person til hans Børns Information. Det er en Commission, som jeg nødigen paatager mig: thi en Informators Embede er af større Betydelse, end som man gemeenligen troer. De fleeste see kun efter Lærdom, meenende det at være nok, naar Personen ellers derforuden ingen Feyl og Laster tillægges. Lærdom er vel fornøden; men jeg regner den ikke blandt de Hoved-Qvaliteter, som udfordres af en Skolemand. Jeg seer fornemmeligen efter saadan Person, som er begaven med Skiønsomhed og Moderation. En som besidder disse tvende Egenskaber, kand med en maadelig Lærdom udvirke langt meere, end den Sprænglærdeste Person, som er at finde paa et heelt Universitet. Lærdom og Viisdom ere tvende differente Qvaliteter; thi Erfarenhed viser, at een kand være lige saa ufornuftig, som han er lærd: hvoraf flyder, åt en Sprænglærd Informator, der ikke haver Skiønsomhed nok til at udforske en Discipels Naturel, spilder Tiden ved at oplære ham i de Ting, som han siden skal forglemme. Hoved-Posten er her, som udi Bygnings-Konsten, at examinere Grunden, forend man opretter Bygningen. Naar dette med Skiønsomhed i Agt tages, og et

hvert

hvert Barns Egenskab, Tilbøyelighed og naturlige Pund udforskes, forend det settes paa den Rende-Bane, som fører til Maalet, kand ikke andet ventes end lykkelig og hastig Fremgang. Men de fleeste Informatores tage saadant ikke i Agt: Fast enhver setter den Information, som han selv i sin Skolegang haver havt, til Model for en anden, ey eftertænkende, at Arbeydet maa rette sig efter Materien, og at der maa bruges andre Instrumenter til at danne et Billede af Træ end af Staal. Handverks-Mænd, Konstnere, Ager-Mænd &c. have alle saadant nøye for Øyne: En Bygnings-Mester examinerer Grunden, forend Bygningen anlegges, og seer til, at hver Steen bliver sat paa det Sted, hvor den best passer sig til; En Konstner betragter Materien, forend han legger Haand derpaa; og en Agermand retter sig ikke blindt efter, hvad hans Formand haver giort: Han efterforsker Jorden, til hvilken Sæd den er beqvem. Naar jeg finder Jorden ikke at være beqvem for Hvede eller Rug, saaer jeg derudi Byg eller Havre. Med et Ord: Alle tage saadant nøye i Agt. Alleene de, som Ungdommens Information er betroed, og hvis Embede er at danne Mennesker, confundere det eene med det andet; hvilket foraarsager, at unge Mennesker udi deres Skole-Gang paasættes en Skikkelse, som ikke passer sig til deres Natur, og at de derfore maa reduceres til en raa Materie igien, og omstøbes udi en anden Form. Saadant have visse Regentere og Lovgivere søgt at forebygge, og derfore have forordnet Øvrigheds-Personer i hver Stad

at

at have Opsigt med Ungdommens Optugtelse, og at see til, at et hvert Barn blev sat paa en beqvem Post, og oplært i det Studio, hvortil Naturen havde dannet det. Denne herlige Vedtægt berømmes hos de gamle Ægyptier, Persianer og Lacedæmonier; og tage Chineserne endnu saadant nøye udi Agt; hvorved udvirkes, at Ungdommens Tiid bliver ikke unyttigen spildet, og at en hastig og lykkelig Fremgang i Studeringer udvirkes, efterdi et hvert Barn behøver heller Tøyel end Sporer udi det Studio, hvortil det haver baade Lyst og naturlig Evne. Den anden Hoved-Qvalitet, som udfordres af en Læremester, er Moderation: thi det er ved Sagtmodighed og venlig Omgiængelse Disciplernes Hierte vindes. Lyst til Studeringer er en Følge af Kiærlighed, som fattes til Lærerne: ligesom Strænghed og Tyrannie indprænter dem Afskye for at studere. Det Testimonium, som Borgerne udi den underjordiske Stad gav en Student, der søgte om et Skole-Embede, er derfore ikke saa ilde grundet, skiønt det i Henseende til Stilen og Formen foraarsager Latter hos Læseren. Thi Meeningen er: at, hvis en Lærer ikke er behagelig udi Omgiængelse, og begavet med Taalmodighed og Moderation, tiener han med all sin Lærdom ikke til Skole-Embede. Ved kiærlige Opmuntringer udvirkes langt meer, end ved Færle og Riis. Allermeest ere de Skolemestere at laste, der prygle Børn uden Skiønsomhed og i Utide; det er: revse nogle, efterdi de ikke saa hastigen kand fatte og lære en Ting, som andre, ey i Agt tagende, at Naturen ikke ud-

dee-

deeler de samme Gaver i lige Grad til alle. Saadan Opforsel, som, desværre, findes hos de fleeste Lærere, er lige saa daarlig som en Bildhuggers, der bander, skielder og ivrer sig, efterdi Metal og Steen ere vanskeligere at bringe udi Skikkelse end Træe eller Vox. Jeg forbliver 2c.

Epistola CCCXCI.

Til * *

Min Herre sporger, om jeg ikke veed, hvo der er Autor til Continuationen af Rapins Engelske Historie. Derom kand jeg ingen Underretning give. Det er troeligt, at Skribenten med Omhyggelighed haver skiulet sit Navn, saasom udi Historien findes overalt anstødelige Ting, og som give tilkiende, at han haver været en nidkiær Jacobit: thi, hvorvel han udi en og anden Passage giver tilkiende, at han ikke vil passere derfor, men at hans Forsæt alleene haver været at skrive en upartiisk Historie, saa rober han sig dog ofte alt formeget; saa at man skulde tænke, at han af Regieringens Fiender var underkiøbt til at skrive. De samme kunde ingen beqvemmere dertil have faaet end saadan Skribent, der, under Maske af en oprigtig Patriot, paa den subtileste Maade haver søgt at sværte Regieringen. Thi en saadan Autor er ti gange farligere end en Sanderus, en Pere d'Orleans, og andre, som have gaaet reent til Verks, og ligesom givet tilkiende udi hvilket Forsæt de have skrevet deres Historier. De fornemste Poster, hvorved Rapins Continuator rober sig selv, ere efterfølgende: 1) Udi Beskrivelsen af den Tvistighed om den Spanske Succession søger han ved alle Leyligheder at vise samme Kriigs Unødvendighed, sigende, at den foretoges af Kong Wilhelm

helm udaf hemmelig egen Interesse, og at den blev fortsat udi Dronning Annæ Tiid ved det Marlboroughske Parties Ambition. 2) Foreeningen imellem Engelland og Skotland, som var Dronningens Mesterstykke, afmaler han med hæsligste Farve, bebreydende Skotterne deres Forstokkenhed, i det de lode sig forlede til at opofre deres Ære og Frieheed, og føyede dertil bedrøvelige Spaadomme over tilkommende Tider for dem. Intet udi den heele Historie er meere anstødeligt, og intet er delicatere at røre ved for en Engelsk Skribent. 3) Søger han ved alle Leyligheder, om ikke reent at udslette, saa dog at forringe Hertugens af Marlborough Ære og Helte-Gierninger; saa at man klarligen seer, at han haver været ilde intentioneret mod samme store Mand. Og er det i den Henseende man kand bygge paa de Berømmelser, hvilke Sandheden mod Skribentens Villie haver udpresset; thi den Roes er tilforladelig, som kommer af en Avindsmands Mund. Jeg kand ikke efterlade at anføre det Portrait, som han paa et Sted gior over denne General, saasom intet tiener meere til at bestyrke det, som jeg tilforn haver antegnet udi min Sammenlignelse mellem ham og Printz Eugenius. Intet tiener ogsaa meer til at giøre Skribenten mistænkt for Partiskhed, naar han paa andre Steder censurerer denne store Heltes Conduite og Hiertelav. Portraitet, som han giør er følgende: Dronningen udvalte Marlborough til høyeste Krigs-Anfører udi Flandern. Aldrig haver nogen Generals Vall været bedre; thi derved for-

 mor-

mørkedes alt hvad udi forrige Regiering var giort til den Engelske Nations Ære og Nytte. Denne store Mand havde giort sine første Campagner under den berømmelige Felt-Herre Turenne, og siden Gradviis gik frem til de høyeste Poster. Han var Capitaine udi Kong Jacobs Garde, da samme Konge flygtede af Riget. Han begav sig derpaa i hans Successors Tieneste, hvis Tillid og Estime han erhvervede sig. Han syntes at være skabt til at tilveyebringe sig udødelig Ære udi Spidsen af en Kriigs-Hær: og var det en Lykke for Frankrig og en Uhæld for Engeland, at Kong Wilhelm, som fast stedse var u-lykkelig, ikke satt ham i Spidsen af sine Tropper. Denne Helt havde en ædel og martialsk Anseelse, et færdigt Begreb, og tilligemed en dybsindig Forstand. Hans uforsagte Mod foraarsagede, at han ikke kunde forvirres i sine Concepter, eller vildfare udi de Mesures, som han havde taget; dog fordybede han sig ikke saaledes derudi, at han jo efter Omstændighederne forandrede dem. Et hastigt Begreb ved første Oyekast, som er en Generals Hoved-Qvalitet, fandtes hos denne Mand udi stor Grad. Saa snart han havde kastet

Dye

Øye til en Krigs-Hær, til dens Leyr og Forskandsninger, begreb han strax, hvorudi dens Styrke og Svaghed bestoed. Han var hurtig, aarvaagen og dristig udi sine Anslag; men derhos forsigtig udi deres Execution: Og det som meere er, han var animeret af en vis Tilltid og Forsikkring om Sejr, hvilken han vidste at inspirere sine Soldater. Disse store Qvaliteter vare stedse gelejdede med Mildhed og Politesse. Langt fra at forhaane sine overvundne Fiender, han heller lod see en alvorlig Medlidenhed mod dem: Ja han husvalede dem saaledes, at det var en Trøst for de Franske Officiers heller at falde udi hans end udi andres Hænder. Saavidt Autor. Intet Vidnesbyrd kand være prægtigere, og intet derfore kand være meere uformodentligt, end at see samme Skribent ved alle Lejligheder udi paafolgende Historie at censurere denne store Heldts Opførsel. Det synes, at Historie-Skriveren iblant roser, paa det man desmeere Troe skal fæste til ham, naar han laster. Det er ellers en habile Skribent, som udi intet eftergiver Rapin uden i Oprigtighed og upartiiske Domme: Hvorudover hans Historie maa læses med desstørre Agtsomhed. Man kand frit sige, at han enten selv haver været en ivrig Jacobit, eller at han til dette Skrift haver ladet sig leje af en hæftig

Tory eller Jacobit. Man skulde kunde falde paa de Tanker, at han virkeligen haver været Roman-Catholsk, men paataget sig en Protestantisk Maske udi ovenmeldte Henseende: Dog er det noget, som jeg drister mig ikke til at sige. Man seer ellers heraf, at man ikke altiid kand vente upartiiske Historier udi de Lande, hvor man haver Frihed til at skrive, hvad man vil. Saalænge de Stats- og Kirke-Factioner vare udi Store-Brittannien, kand man neppe vente tilforladelige Historier: Thi en Tory skriver anderledes end en Wigh, og en Biskoppelig anderledes end en Presbyterianer. Med alt dette haver dog en Engelsk Skribent ikke andet at bestride end sine egne Affecter, som drive ham til at forvende Sandhed, da de fleeste andre Historie-Skrivere drives tilligemed af Frygt dertil: Saa at, naar en Engelsk Autor ikke vil, saa maa det heede, at en anden hverken vil eller tør skrive en upartiisk Historie. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCXCII.

Til * *

Vore ivrige Prædikantere blive stedse ved at tordne mod Comœdier, og vore Comœdianter blive stedse ved at agere, saa at det lader som de eene ikke agte meget, hvad de andre sige. Begge meene, at de underviise Mennesker; skiønt de ere ikke eenige udi Methoden: De første følge Heracliti Plan, de sidste Democriti; og meenige Mand er endnu ikke eenig om, hvilken Methode haver meest Virkning, skiønt de fleeste holde for, at man kraftigere informerer med Latter, end med vaade Øjne og knyttede Næver, eftersom der hos Mennesker findes fast meer Materie til Latter end til Graad, og Erfarenhed derforuden viser, at Gemytterne ved latterlige og u-rimelige Personers Forestillelse ligesaa ofte forbedres, som de ved alt for hæftige Declamationer opirres; helst naar tilligemed mærkes, at Prædikanternes Levnet ikke svarer til deres Lærdom, hvorpaa desverre haves daglige Exempler: Saa man kand sige, at mange, som tale hæftigst mod Comœdier, forestille selv de største Skue-Spill. Saasom det i nogle 100de Aar haver været et Problema, saavel blant Geistlige som Verdslige, om Skue-Spill bør tillades udi Christelige Societeter, eller ej, saa dri-

ster jeg mig ikke til at decidere derudi; og vilde jeg onske, at andre giorde det samme: Thi intet er sælsommere, end udi en længe omtvistet Sag, hvorom man blandt lærde Mænd, ja Helgene selv, finder dristige Meeninger, at ville med Myndighed afsige Dom. Thi det er ligesom en vil sige: Om denne Post have de største og lærdeste Mænd forandeerlige Meeninger, saa at den hidindtil haver været et Problema; men jeg meener, at min Kiendelse herudi kand giøre Ende paa Tvistigheden, saa at det bliver ikke meer et Problema. Man maa bekiende, at, naar en Mand lader sig mærke med saa høje Tanker om sig selv, ingen Opførsel kand give rigere Materie til Comœdie. Jeg siger for min Part, at jeg drister mig ikke til at afsige Dom herudi; og derfore lader mig eene nøje med at tilkiendegive, at Tvistigheden endnu ej er afgiort, hvorpaa jeg til Beviis kunde anføre mange Vidnesbyrd. Men, saasom ingen Materie er meere udpidsket, holder jeg ufornødent at opkaage igien, hvad andre pro og contra herom have anført. Jeg vil ikkun spørge vore Censores; hvad de dømme om den Kongelige Fundation, som Høylovlig Ihukommelse Kong Friderich 2. ved de grundigste og lærdeste Mænd her lod forfatte for de 100de Studentere, der nyde Kongens Kaast paa Communitetet. Den 4de Artikel er af saadan Indhold: For det fierde skulle och Eleemosinarii, som af os underholdes, strax nogen Terentii Fabulæ er udlæst, Publice dennem agere,

efter

efter Theologorum och Rectoris Wille och Befalning. Deraf sees, hvad Tanker man da havde om de slags Spectacler, og at Theologi selv vare beskikkede til at have Opsyn dermed, skiønt Terentii Comœdier ere ikke nær saa kydske og reene, som vore Tiders Skue-Spill. Her seer man, at Skue-Spill ikke alleene tillades, men endogsaa paabydes af den høieste Øvrighed med et heelt Universitets Godtfindende. Det er derfore en Knude, som vore Censores have Vanskelighed ved at løse, med mindre de ville sige, at eet er at agere Comœdier for at øve sig udi Tale og Fripostighed, et andet er at spille for Penge. Men, saasom af denne Distinction flyder, at Tingen i sig selv er uskyldig og nyttig, maa Synden bestaae alleene derudi, at Acteurerne lade sig betale pro labore, og for at stoppe de Bekostninger, som giøres paa Forestillinger og Machiner, saa er bedre at tie dermed. Jeg kunde herpaa anføre Exempler af andre Christelige Lande; men lader mig nøie med at vise, hvad som udi dette Rige ved publik Autoritet haver været tilladt, end ogsaa paa et Universitet. For at give denne min Betænkning des meere Vægt, vil jeg alleene anføre hvad en nye ærbar Autor udi et Skrift, som handler om Ungdommens Optugtelse og Studeringers Forfremmelse, her om taler. Efterat han haver viset, hvilke Midler man maa bruge til at forfremme Konster og Videnskaber, siger han, at Theatralske Exercitier ere Skoler for Menneskers Levnet og Gierninger;

ger; thi, farer han videre fort, det er ikke uden Knarvorne og med den sorte Galde plagede Mennesker, som fordømme saadanne Øvelser, og som søge at udrødde Skue-Spill, hvilke blandt alle moraliserede Folk have været i Brug. Ligesom en Comœdie er en Skole for det heele Folk, saa kand og Skue-Spill tiene til Skole for den studerende Ungdom. Thi de Præsentationer og Forestillinger, som skee ved levende Personer, kand have stor Virkning udi Tilskuernes Gemytter, efterdi man udi saadanne Actioner speiler sig bedre, end af Exempler, som læses udi Historier. Ungdommens Optugtelse og Information kand saaledes indrettes, at den Theorie, som erhverves af philosophiske og moralske Skrifter, kand ved exemplariske Actioner paa Skue-Pladsen foresættes til Praxin. Det er i den Henseende, at fornuftige Skole-Patroner, ikke alleene have tilladt, men endogsaa anordnet saadanne Spectacler. Verulamius den største Lærer udi de nyere Tider, og som haver lagt Grundvold til dette Seculi solide Lærdom, recommenderer udi sin Arte pædagogica theatralske Actioner. Saa vidt Morhof, hvoraf vises, at intet kand være sælsommere end at høre en ung halvlærd Magister med Pavelig Myndighed at tordne her imod, og at fordømme, hvad saadanne store Mænd ikke alleene have holdet for uskyldigt, men endogsaa recommenderet til Studeringers Forfremmelse og Levnets Forbedring. Dog maa her hos siges, at ved saadanne Spectacler alleene

forstaaes

forstaaes reene og moralske Skue-Spill, det er saadanne, som underviſe, og tilligemed uden Forargelse forlyste: Og veed jeg ikke andet, end at saadant jo nøje her haver været i agt taget; saa at derfore de, som saa heftigen tordne derimod, have derpaa intet andet at sige, end at det er Skue-Spill. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CCCXCIII.

Til * *

Min Herre skriver, at han ingen Behag haver fundet udi mit Portrait, som er sat for den Franske Oversættelse af de Moralske Tanker. Portraitet befalder mig ikke selv: Thi jeg haver ligesaa liden Behag udi Diogenes som udi hans Hund; jeg giver mig og ikke ud for en Philosophus; og, hvis jeg skulde lade mig overtale til at antage nogen philosophisk Sect, blev den Cyniske den Sidste, som jeg beqvemmede mig til. Jeg antog heller den Cyrenaiske, og lod mig indrullere blandt Aristippi Disciple, hvis Philosophie er at leve uden Affectation, det er, udi Levemaade og Klædedragt at conformere sig med andre Mennesker. Saadant haver jeg ved een og anden Lejlighed tilkiendegivet, hvoraf jeg slutter, at Opleggeren, som er falden paa saadan Concept, ikke maa have læset mine Skrifter med Agtsomhed. Jeg vrager ikke, hvad som andre holde for Velstand, og jeg skikker mig udi Væstand. Jeg forkaster ikke Penge, og jeg legger mig ej heller syg for dem. Hvis min Herre vil forære mig tusind Daler, bliver jeg ikke vreed over saadan Gave; og, hvis jeg mister dem igien, gaaer saadant Tab mig ikke til Hiertet. Jeg klæder mig efter Moden, og derudi følger Strømmen. At jeg ikke æder og drikker som de fleeste, foraarsager mit Legems Constitution,

eller

eller min Mave, som tvinger mig imod min Villie at singularisere: Thi jeg holder det philosophisk ikke at leve anderledes, men bedre end meenige Almue. Min Herre seer deraf, at enhver, der haver saadant Principium, kand ikke passere for Diogenis Discipel, der stedse gik imod Strømmen, og holdt det for en philosophisk Pligt at singularisere, og udi Levemaade ligesom gav tilkiende, at han havde renonceret paa sin egen Skabning. Det er jo ingen Philosophie at skabe sig til et Dyr, for at være meer end et Menneske. Min Herre seer saaledes, at Diogenes er ikke den Philosophus, som jeg skiøtter om at parres med, en Deel saasom jeg aldeeles ikke bifalder hans Lærdom, en Deel ogsaa, saasom jeg ikke kunde practicere den, endskiønt jeg vilde. Thi een, der haver saadant delicat Legem, som mit er, kand med all sin Theorie ej føre nogen Philosophie til Praxin. Man kand vel nogenledes tvinge sine Affecter; man kand ogsaa vide hvilke Regler, som recommenderes at i agt tage dertil: Men, hvor Blodet er hidsigt, og Vædskerne udi Legemet skarpe, hielper saadanne Reglers Jagttagelse ikkun lidet. Naar Ilden kommer i Krudet, maa det springe, og naar Vædskerne ved een og anden Hændelse begynde at fermentere, ville de blive ved, indtil de have udkaaget. Jeg veed vel, at adskillige herudi ikke ville bifalde mig. Der findes og visse Mennesker, som vidne med deres egne Exempler, at de ved saadanne Reglers Jagttagelse ligesom have overvundet sig selv, og bekommet en anden Natur. Det kand være, at der

findes

findes saadanne Kiemper; det kand ogsaa være, at mange bryste sig af Sejer uden Striid. Det er ellers meget troeligt, at hvis een eller anden saalænge haver stridet med sine Affecter, at han haver gandske undertvunget dem, saa maa Passionerne ikke have været udi nogen høj Grad. Thi det var vanskeligere for Alexander M. at overvinde een af sine herskende Passioner, end at undertvinge heele Orienten. Jeg for min Part haver hos mig selv fundet saadant at være et forgiæves Arbejde, og derfore anhører som Stortalenhed, hvad derom siges. De fleeste, som bryste sig af saadanne Sejervindinger, og som igiennemhegle andre, efterdi de ikke ville følge deres Exempel, ere dog saa forsigtige, at de gemeenligen ikke tale om de Fejl, som ere deres egne Hoved-Passioner, men declamere alleene mod saadanne, hvortil de enten selv ingen Tilbøjelighed have, eller som hos dem ere let at bestride. Saaledes bebrejder den Giærrige sin Næste alle Slags Passioner, uden Begierlighed efter Penge: En Advocat rører i sine Straffe-Prædikener ikke om Trættekiærhed; og en Fanaticus, som stedse tordner mod Spill, Dantz og anden Tidsfordriv, som ikke ere hans egne Hoved-Passioner, prædiker sielden mod Overflod udi Mad, mod stærk Drik, og andet deslige, hvortil han selv i høj Grad inclinerer. Jeg forbliver etc.

Epi-

Epistola CCCXCIV.

Til * *

Da jeg udi det Aar 1714 var udi Holland, erindrer jeg mig at have fundet saa stor Forbittrelse hos Almuen mod den Engelske Nation, at fast ingen Engellænder kunde gaae paa Gaden uden at bespottes. Aarsagen dertil foregaves den Utrectske Fred, hvortil Holland var tvungen af Dronning Anna, som ellers havde truet med at forlade den store Alliance, og at slutte en separat Fred med Frankrig. Jeg giorde da tvende Antegnelser mod denne Hollandske Opforsel. Den første bestod derudi, at de Foreenede Provincier udi forrige Krig mod Frankrig ogsaa havde forladt deres Allierede, saa at Engelland denne gang kunde siges at have fuldt deres Fodspor. Den anden var, at man ikke kunde tilskrive den Engelske Nation saadan Opforsel; men allene det nye Ministerio og det da værende Under-Parlament, som mestendeels bestod af Torys: thi det andet Partie, som bestaaer af Wighs, og som er Landets Styrke, var da gandske undertrykket; saa at det er klart, at, hvis forrige Ministerium havde blevet staaende, og det forrige Parlament ikke havde været cassereret, Krigen imod Frankrige havde været fortsat til det yderste. Denne Anmerkning er fornøden i Henseende til dem, som formere Beskyldninger imod en heel Nation;

og

og er den allermeest fornøden i Henseende til Engeland, hvor der ere tvende stridende Partier, af hvilke nu det eene, nu det andet haver Overhaand. Vil man tilskrive heele Nationen ovenmeldte Opførsel af de adskillige Adresser, som paa samme Tiid indkomne, saavel fra London som fra andre Communiteter, hvorved det nye Ministerii Foretagende approberes og berømmes, saa lader man see, at man ingen Kundskab haver om den Engelske Staat. Thi endskiønt saadanne Adresser indgives udi heele Stæders Navn, saa lærer man deraf aldeeles ikke at kiende Stædernes Tanker; men allene hvorledes de ere sindede, som ere satte til at være Communiteternes Forstandere. For dette vidste Kong Jacob ikke at tage sig vare; thi han sluttede af de mange i hans Tiid indkomne hykkelske Adresser, at det heele Engelske Folk, eller i det ringeste Styrken deraf approberede hans Regiment. Den paafølgende store Revolution, hvorudi han blev skildt ved Zepter og Throne, kand tiene til Beviis paa, at han derudi tog feyl. Der disputeres ellers endnu, om den Utrectske Fred var nyttig og reputeerlig for Landet. Continuator til Rapins Engelske Historie haver giort sig all Umage for at vise samme Freds Fornødenhed, grundende sig i sær paa Conjuncturernes Forandring ved Caroli VI. Ophøyelse til den Keyserlige Værdighed. Dette kand vel ikke nægtes, at jo Conjuncturerne ved denne Promotion bleve saa forandrede, at Engeland havde ikke den Interesse at understøtte det Østerrigske Huus som tilforn, efterdi det nu kunde holdes

des

des mindre farlig for Europæ Friehed at lade en Fransk Printz beholde Spanien og Indien, end at lade det heele Spanske Monarchie foreenes med Keyserdommet og de Østerrigske Arve-Lande: helst, naar de Præcautioner toges, at Kong Philip for sig og sine Arvinger renoncerede paa Successionen udi Frankrig. Men, endskiønt Dronning Annæ Foretagende herudi ikke alleene kand undskyldes, men og berømmes, saa synes dog hertil at have været en anden hemmelig Motif; thi man merkede Koldsindighed udi Krigens Fortsættelse for Keyser Josephi Afgang. Marlboroughs Fald og consequenter Fred med Frankrig synes at have været besluttet længe tilforn; thi det nye Ministerium, saavel som det nye Under-Huus, som bestod mesten-deels af Torys, der søgte at til intet giøre alt hvad det forrige Ministerium og Marlboroughs Parthie havde arbeydet paa, bragte Dronningen paa Principia, hvorover Engellands Allierede bleve allarmerede. Om dette ellers gik saa vidt, som Mistanken var i Henseende til Prætendenten og Successionens Forandring, kand for vist ikke siges. Man maa derfore med ovenmeldte Skrift conferere Burnets Historie, for at see, om saadan Mistanke haver været vel eller ilde grundet. Jeg forbliver &c.

Y Epi-

Epistola CCCXCV.

Til * *

En Svensk Herre, som reysede her igiennem Staden, og beærede mig med en Visite, fortaalte, at man udi Sverrig havde raadslaget, om det var tienligt at lade Autores frit skrive, som udi Engelland og Holland; eller om man skulde blive ved, som sædvanligt, at underkaste Skrifter publiqve Censure. Han sagde, sig tillige med mange andre at have forfægtet den første Meening: Men at Pluraliteten var derimod. Der kand udi denne saavel som de fleeste Materier anføres Argumenter pro og contra. Man kand paa den eene Side sige, at mange slette og forargelige Skrifter derved hindres at komme for Lyset: man kand paa den anden Side og sige, at mange prægtige Bøger, hvilke ansees som Zirather for et Land, havde blevet stedse skiulte, hvis Censurer allevegne havde været anordnede. Jeg haver ofte recommenderet Frihed i at skrive, og anseet de publiqve Censurer som Baand og Lænker for den Lærde Verden. Jeg haver alleene holdet for, at Skrive-Frihed ikke burde tillades uden dem, der have naaet en moed Alder; og er jeg der udi bleven bestyrket, efterdi jeg paa nogen Tiid haver seet unge Personer, førend de have faaet Skiæg paa Hagen, at føre Pennen i de delicateste Materier saavel politiske som moralske. Det er om saadanne, som man bør sige med David: Lader

Lader dem blive i Jericho, indtil deres Skiægge vore. Man kand vel herimod indvende, at visse unge Mennesker blive tiligen moedne, saa de endogsaa udi den grønne Alder have erhvervet tilstrækkelig Skiønsomhed: Men saadant er dog rart; og, endskiønt saadan Beqvemhed udi Ungdommen kand findes, saa støder man sig dog derover, naar unge Personer agere Lærere udi vigtige Ting, og, naar de ville reformere Verden, forend de have lært at kiende den. Jeg approberer derfor den underjordiske Anordning, hvorved en vis Alder blev bestemt til saadant Foretagende. I det øvrige er jeg ikke meget for de sædvanlige Censurer, hvorved jeg mærker at triviale Skrifter komme for Lyset, og adskillige ypperlige maa ligge skiulte. Thi det er gandske vist, at hvis publiqve Censurer havde været anordnede paa de Steder, hvor Erasmus, Grotius, Montagne, Clericus, Bayle, og visse andre store Mænd levede, havde deres Manuscripter, som tillige med deres Heterodoxie befatte saa mange nyttige Ting, været blevne skiulte og af Møl fortærede, saa at Hveden havde forkommet med Klinten. Jeg forbliver 2c.

Epiſtola CCCXCVI.

Til * *

Du ſkriver, at din Fætter er nyeligen hiemkommen fra Frankrig, og forundrer dig over den Fremgang han udi en Tiid af tre Aar haver giort udi det Franſke Sprog: Thi han ſkriver og taler det ſamme ikke alleene med ſtor Accurateſſe og Færdighed, men haver og ſaaledes vænnet ſin Mund til den Pariſiſke Accent og Tone, at man kand tage ham for en indfød Pariſier. Det er mig kiært at høre, at han haver lært Sproget udi ſaadan Fuldkommenhed; thi det kand komme til Nytte. Men jeg kand ikke ſee, hvad det nytter, at han haver vænnet ſin Mund med ſaadan Fliid til den Pariſiſke Accent og Tone, med mindre han agter at agere Sprogmeſter. Jeg anſeer ſaadant ſom en Affectation, hvilken heller vanhelder end zirer vore unge Meſſieurs. Thi de giøre ſig derved latterlige ſaavel blant egne Landsmænd ſom blant Franſke Folk: Blant egne Landsmænd, efterdi de ved ſaadan Affectation give tilkiende ligeſom de vrage deres Fæderne Lyd og Tone; og blant de Franſke, ſaaſom de efter all anvendt Fliid og Møje mærke dog, at Accenten og Tonen er u-ægte. Saaledes er det gaaet mig ſelv; thi efter megen anvendt Fliid paa den Pariſiſke Accent, hørte jeg et Franſk Fruentimmer at give ſaadan Betænkning over min Udtale: Il parle françois comme un cheval

Alle-

Allemand; hvorudover jeg siden den Tiid arbejdede ikke meere paa at sætte min Tunge udi Parisiske Folder, saasom jeg mærkede, at det var et forgiæves Arbejde, og til ingen Nytte. Den Udtale man haver faaet i Barndommen forgaaer ikke; hvorudover, hvormeget man siden konstler paa en fremmed Accent, saa heder det: Du est en Galilæer, dit Maal røber dig. Den berømmelige Doct. Winslöv, som jeg omgikkes med udi Paris, havde efter 30 Aars Conversation med Franske, ikke kunnet skille sig ved sin Danske Accent: Det er troeligt, at han ej heller vilde, saasom han er en Mand uden Affectation. Den store Philosophus Theophrastus, skiønt han passerede for den veltalenste Mand, da han engang kiøbslog med en Atheniensisk Qvinde, mærkede hun strax af Udtalen, at han var ingen indfød Athenienser; hvorudover hun sagde: **Hør, fremmede Mand! jeg kand ikke sælge for bedre Kiøb.** Thi Theophrastus, endskiønt han holdt Skole udi Athenen, var fød paa den Øe Lestos. Der siges, at dette gik ham nær til Hierte, saasom han meenede at have naaet Fuldkommenhed udi den Atheniensiske Udtale. Jeg forbliver etc.

Epistola CCCXCVII.

Til * *

Min Herre skriver, at han bifalder mig udi det Portrait, som jeg haver giort over den Portugisiske Konge Johannes, og holder for, at hans Regiment kand sættes til Mynster for Regentere. Udi de sidste Tider synes mig, at ingen Potentat udi Regierings-Konst meere haver distingveret sig end Georgius I., den første Konge over Store-Brittannien af det Hannoverske Huus. Ingen Konge haver udi sin Tiid havt fleere Vanskeligheder at bestride, og ingen haver med større Skionsomhed og Agtsomhed kunnet overvinde de samme. Det var ved en ugemeen Hurtighed og Regierings-Konst, at han ikke alleene dæmpede alle Oprør udi Store-Brittannien, og conserverede stedse sin Kongelige Myndighed, men at han ogsaa tilvejebragte fast en almindelig Fred over heele Europa; saa at det syntes ligesom han af GUD var beskikket som et Instrument til at pacificere Christendommen, og at tilvejebringe en Stilstand imellem alle Christne Potentater. De Vanskeligheder, som modte ham ved Regieringens Tiltrædelse, vare saa store, at en anden Printz kunde have taget i Betænkning at modtage Kronen, og udi saadan slibrig Tilstand at sætte sig ved Roret. De stridige Partier udi Landet vare da udi allerstørste Bevægelse. Prætendenten, som havde et

stort

stort Anhang, ikke alleene af alle Roman-Catholske, men endogsaa af de fleeste Torys, truede med Indfald udi Landet. Udi Skottland var Alting udi Fyr og Flamme: Og saasom Irrland er opfyldt med Roman-Catholske, saa maatte man stedse have Oje paa samme Land. Pasqviller og haarde Skrifter mod den nye Regiering nedregnede dagligen udi alle tre Riger, besynderligen udi Engelland. Adskillige af Almuen i London selv, og udi Kongens Nærværelse celebrerede offentligen Prætendentens Fødsels-Dag. Ja Insolencerne ginge saa vidt, at Historien deraf synes fast utroelig. Jeg vil ikkun alleene herpaa anføre eet Exempel. En Roman-Catholsk Irlænder, ved Navn Carnaby, begav sig til Kongens Slott ved St. James, og spurte Vagten, om Hertugen af Hannover var hiemme: Han sagde sig at ville fordre ham ud, efterdi han havde bemægtiget sig det Slot og den Krone, som tilhørede Kong Jacob 3. (hvilken var Prætendenten.) Man lod ham vel strax gribe og indsperre; men han kom inden kort Tiid paa fri Fod igien. I alt dette vidste denne fornuftige Konge at skikke sig med Kaaldsindighed, saa at han derudi lod see, at han var meere Mester af sig selv, og at han nøjere havde udstuderet det Engelske Folks Egenskab, end Kong Wilhelm, hvilken over mindre Hendelser een og anden gang var saa nedslagen, at han var færdig til at forlade Riget igien. Man maatte desmeere forundre sig over Kong Georgs Sagtmodighed, efterdi udi de Lande, hvor han tilforn havde regieret, Undersaatterne havde ladet

see en blind Lydighed mod ham, saa at hans Ord for dem havde været som Oracler. Han førte sig op udi sine nye Riger, som en forfaren Medicus, der holdt for, at det var tienligst, at lade Sygdommen udrase. Styrken af Nationen var ham dog stedse tilgedan, en Deel i Henseende til Prætendenten, under hvis Regiering de frygtede saavel for Frihed som for Religionen, en Deel ogsaa i Henseende til Kongens Forstand og store Qvaliteter, hvilke hans Fiender selv maatte admirere: Parlamenterne havde han ogsaa bestandigen paa sin Side, saa at alt, hvad han forlangede og foreslog, blev ved Pluralitet samtykket; og var det formedelst den Fortroelighed han lod see mod samme Huuse, at han u-anseet de mange Fiender, hvoraf han var omspendt, kand siges at have regieret med større Myndighed end nogen af hans Formænd. Det meeste, som var at admirere hos denne Konge, og som viser, at han bør sættes i den første Classe blant Regentere, var den store Ombyggelighed han udi sin heele Regierings-Tiid lod see i at forebygge U-roeligheder, og at stifte Fred og Eenighed imellem alle Europæiske Stater, saa at det syntes ligesom han af GUD var beskikket til at være en almindelig Mediateur og Underhandler. Og er det derfore, at han blev beæret med den Titel af Europæ Pacificator; hvilket er den prægtigste Characteer, som en Regent kand gives. Saadant udvirkede Kongen en Deel ved bestandige Underhandlinger ved de fleeste Europæiske Hoffe, en Deel ved Myndighed; thi, endskiønt Landet udi hans

Tiid ikke var indviklet udi udvortes Krige, saa holdt han dog Floder udi alle Soer. Nogle af Undersaatterne besværgede sig vel over de Omkostninger, som derpaa anvendedes; men de fleeste prisede ham derfore, saasom det sigtede til Landets Ære: Og kand man sige, at Engelland haver aldrig været udi større Anseelse, end under denne Konges Regiering. Hvad som ikke lidet befordrede saadant Forsæt, var det stedsevarende Venskab han holdt med Frankrigs Regent Hertugen af Orleans: Thi disse tvende habile Herrer trokke stedse paa en Linie, og havde tilfælles Interesse udi saadan merkelig Foreening. Jeg siger merkelig Foreening; thi der haver fast aldrig hverken før eller siden været fortroelig Venskab imellem Frankrig og Engelland. Jeg vil til Slutning anføre det Portrait, som denne Konge gives af en Historie-Skriver, hvis Vidnesbyrd ikke kand være mistænkt, efterdi Skribenten var en hidsig Tory. Hans Ord ere disse: Kong Georg var end udi større Anseelse blant Fremmede, end udi sit eget Land. Hans Ord og Domme vare af stor Vægt. Han profiterede af Europæ Tilstand ved sin Regierings Tiltrædelse, for at giøre sig ligesom Dommer og Arbiter derover. Hans Venskab med Hertugen af Orleans giorde ham formidabel, saa at han deciderede udi adskillige Potentaters Tvistigheder, og ligesom dicterede Love for de

fleeste. Han holdt sig altiid færdig til Kriig, skiønt han derved til intet andet sigtede, end at tilvejebringe en alminde-lig Fred, og uden at trække sit Sværd, bragte Engelland udi større Anseelse, end det havde været ved forrige Regierings store Sejervindinger. Item paa et andet Sted. Han havde adskillige Favoriter; men, saa-som Alting gik igiennem hans eget Hoved, brugte han dem eene som Instrumenter. Saavidt samme Autor. Intet Vidnesbyrd kand være prægtigere, helst af en ildesindet Skribent. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CCCXCVIII.

Til * *

Jeg haver viset udi min Dannemarks Historie, at Norge haver tilvejebragt fleere store Søe-Heldte, end noget andet Land efter Proportion. Blant dem kand man regne for de navnkundigste Adelaer og Tordenskiold, hvoraf hiin var den største, og denne den mærkeligste. Jeg siger, at hiin, nemlig Adelaer, var den største; efterdi han ved lang Tieneste udi fremmede Lande havde erhvervet sig stor Kundskab udi Søemandskab, og ved sin Capacitet og herlige Bedrifter var kommen paa det høieste Æres Trin, og var bleven General-Admiral. Denne derimod var den mærkeligste, efterdi han uden Videnskab og uden Education udi nogle faa Aar avancerede fra Lærling til Vice-Amiral. Paa saadan hastig Forfremmelse findes ikkun faa Exempler udi Historien. Vel er sandt, at den første ogsaa gik frem udi Galop, men han galoperede dog ikke saa stærkt som den sidste, hvilken fast hver Aar blev beklædet med en højere Charge. Begges Forfremmelse var ej heller lige uformodentlig; thi Adelaer havde ligesom fra Barndommen opofret sig til Søemandskab, og gaaet

gaaet igiennem Navigations-Skoler; da den anden derimod udi Ungdommen havde siddet paa et Skræder-Verksted, og siden staaet bag paa en Vogn; saa at det var Anseelse til at han enten skulde have været bleven Skræder eller Lakej. Det var en Lykke, at han i Tide rebellerede mod sine Forældre, og vendede sig til det, hvortil Naturen havde dannet ham, hvorved han i Steden for en slet Skrædder blev en stor Søe-Heldt. Man bestyrkes af dette Exempel i det, som jeg forhen haver antegnet om Naturens Virkning, at den er kraftigere, end all Information, Lærdom og Optugtelse: Og haver jeg anført mange Exempler til Beviis derpaa, sær af Græske og Romerske Historier. Begge disse tvende Søe-Mænd vare lige hurtige, kiække, dristige og lykkelige. Hiin havde Theorie, og var lykkelig udi Praxi: Denne practiserede lykkelig uden Theorie; thi han var bleven en stor Søe-Mand alleene af egen Erfarenhed, og uden at have gaaet i Navigations-Skole. Det var derfore, at adskillige af hans Actioner bleve criticerede; som foretagne mod Regler. Om saadanne Critiqver vare vel eller ilde grundede, skal jeg ej kunde sige: Erfarenhed viser dog, at det undertiden regnes til Fornuft og Skiønsomhed at tilside sætte Regler og Formaliteter, og at bruge Lykken, naar man seer at have den ligesom i sin Lomme. Saadant seer man habile Spillere at iagttage, saa at de betiene sig af Lykken paa de Tider, naar de mærke sig af den samme at favoriseres;

riseres; thi det heder da: Vi maa smeede, medens Jernet er varmt. Store og fast utroelige Ting ere derved blevne udvirkede: Thi den Assurance, som findes hos Anforeren, indprænter den Underhavende en Tilliid, saa at de ofte vinde, efterdi de troe sig ikke at kunde tabe. Hvis man saadant nægter, taler man mod Erfarenhed, som dagligen viser, at der ere visse lykkelige og forvorpne Dage, og at Lykken ligesom haver opofret sig til visse Personer, og hos nogle paa visse Tider og Timer. Vore tvende Norske Heldte vare store Søe-Mænd. Hos den første coopererede Konsten med Naturen, og hos den sidste virkede Naturen alleene: Og kand man deraf slutte, at man bør give Fortrin til den første, med mindre man vil holde for, at Lærdom og Information er af ingen Nytte. Derforuden var begges Bedrifter ikke lige store, kunde ej heller være, efterdi den første udi mange Aar havde giort Tieneste til Søes, da den sidste derimod var som et Vejer-Lys, der lod sig see og ligesom forsvandt paa eengang. Endelig foraarsagede Mangel paa Information, at Tordenskiold havde intet hvorved han kunde recommendere sig, naar en Kriig var bragt til Ende, da Adelaer derimod formedelst sine Videnskaber kunde conservere den Anseelse, som han udi Kriig havde erhvervet; hvilket ogsaa skeede: Thi han administrerede siden det Danske Søe Væsen, indrettede Søe-Etaten efter den Hollandske Maade, og lod bygge de Galleier, som udi den Skaanske

Kriig

Kriig bleve brugte. Saadanne Tienester kunde Tordenskiold ikke giøre; Tvertimod Mangel paa Information bragte ham til af en falsk point d'honneur at duellere med en Fegtmester, som skilde ham ved Livet udi hans blomstrende Alder. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CCCXCIX.

Til * *

Jeg haver i lang Tiid intet hørt meere tale om Tiære-Vand og Gratia probatum; hvilket giver tilkiende, at disse tvende Recepter ingen Virkning meer maa have: Og er i saa Maade min Spaadom opfyldt, nemlig, at deres Kraft bestoed alleene udi Patienters Indbilding, og at den vilde forsvinde med Troens Aftagelse. Det er med Medicamenter ligesom med Klæde-Moden: Thi, ligesom en Dragt, der zirer og pryder et Aar, bliver til Vanheld et andet Aar; saa taber en medicinsk Recept all sin Kraft og Styrke, saa snart en anden kommer i Reputation igien. Man maa derfore bruge en Medicine, imedens den er paa Moden: Thi, saa snart den kommer ud af Moden, er den ingen Medicine meer. Thi nu nytter Tiære-Vandet ikke meer, og Tiæren anvendes alleene til sit forrige sædvanlige Brug, som er til at besmøre Vogn-Hiul og Kabel-Tov. Og Gratia probatum, som i Fior curerede alle Svagheder, er i Aar meer til Skade end til Nytte, og taber sit Navn af Gratia probatum. Udi den Peruvianske Bark, som gemeenligen kaldes China, maa være nogen Realitet, efterdi dens Reputation udi mange Aar ikke alleene er bleven staaende, men ogsaa meer og meer tilvoxer. Thi, da man ikkun tilforn brugte den for at fordrive Feber, bruges den

nu

nu med Succes mod adskillige andre Svagheder: Og de, som have prædiket saa stærkt mod denne Bark, tie nu gandske stille. De Argumenter, hvoraf de forhen betienede sig derimod, bestoede gemeenligen derudi, at paa en og anden Feber fuldte nogle Accidencer, hvilke de tilskrive China, endskiønt Erfarenhed kunde overbevise dem, at saadaane Accidencer, fulte paa Febrer, forend China kom i Brug. Det er troeligt, at den rette Aarsag haver været denne, at visse interesserede Medici ikke funde deres Regning ved, at en Feber kunde saa hastigen cureres, eller rettere, at Naturen kunde curere sig selv. Det var at ønske, at vi havde fleere saadanne specifica, og at lærde Mænd vilde tilside sætte adskillige u-nyttige Studia, og arbeide paa at udforske, om noget andet deslige udi Medicinen kunde opfindes. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CD.

Til * *

Min Herre skriver, at han nyeligen haver igiennemlæset mine Heltinde-Historier, og undrer sig over, at efterdi jeg haver anført adskillige Engelske Dronninger, jeg haver forglemt Dronning Anna, hvis Regiering han meener i alle Maader at have været ligesaa berømmelig som Elisabeths, og opregnes derpaa til Beviis: 1.) Hendes herlige Sejervindinger, hvorved den store Franske Kong Ludvig den 14de, som tilforn havde været en Skræk for heele Europa, blev, for at redde sit Rige, tvungen til ligesom at give Carte blanche, og at imodtage de Vilkor, som samme Dronning vilde forunde ham. 2.) De mange og fast u-overvindelige Fæstninger erobrede udi Nederlandene, som omsider aabnede hende Vej til Paris. 3.) Hendes Myndighed i at pacificere det heele stridende Europa, og at tvinge enhver til at slutte Fred efter den Plan, som hun havde lagt. 4.) Engellands og Skotlands Foreening; et Verk, som alle hendes Formænd forgiæves havde arbejdet paa. Ingen kand negte, at jo store Ting under hendes Regiering ere forrettede, og at hun jo fortiener at have Sted blant de navnkundigste Damer udi Historien. Men jeg haver i dette mit Verk ikke foretaget mig at beskrive alle, men alleene nogle visse Heltinder, mellem hvilke findes saadan Overeensstemmelse, saavel udi Bedrifter, som udi personlige

Qualiteter, at de nogenledes kand sammenparres. Jeg holder Dronning Anna for een af de berømmeligste Dronninger udi Engelland: Men kand ingenlunde bifalde min Herre derudi, at hun kand disputere Fortrin til Dronning Elisabeth. Thi man haver ikkun at sammenligne enhvers Bedrifter og personlige Qualiteter, for at see, at Vegten bliver ikke lige. Hvad de anførte Bedrifter angaaer, da ere de store: Men lader os korteligen sammenligne dem med Elisabeths. Begge havde at bestille med de mægtigste Potentater i deres Tiid. Kong Philip den 2den var da lige saadan Skræk for Europa, som siden Kong Ludvig 14., saa at det var ligesaa vanskeligt at standse den Førstes som den Sidstes Magt. Begge Dronninger humilierede dog disse tvende store Sejer-Herrer. Forskiellen var ikkun denne, at Elisabeth saadant ved egen Magt alleene udvirkede, da Anna derimod var understøttet af Kejseren, Holland, Portugal, en stor Deel Tydske Fyrster og Savoyen. Europæ Tilstand var da saaledes, at Anna var bestyrket med Eliiae saa mange Venner og Medhielpere, som Elisabeth var omspendt af Fiender, saa at hun, nemlig Elisabeth triumpherede ikke uden ved egen Magt og en særdeles Regierings-Konst. Den store Sejer, som erholdtes over Philippi 2. u-overvindelige Skibs-Flode, kand ballancere mod de Feltslag ved Hochsted og Rammelie. Jeg sætter, at Begges Krigs-Bedrifter have været lige store: Men hvor mange store Ting ere ikke forrettede af Elisabeth, som have giort hendes Regiment saa berømmeligt.

meligt. Det var ved hendes Hierte og Hurtighed, at Grundvold blev lagt til de Foreenede Nederlandske Provinciers Republique, som endnu florerer. Det var ved hendes Fliid at nye Colonier bleve stiftede udi America, at Handelen kom i Flor, og at Grundvold blev lagt til Engellands Styrke og Riigdom. Det var ved hendes Omhyggelighed, at den reformerede Religion blev stiftet og rodfæstet udi Engelland, at Konster og Manufacturer bleve anlagde. Kort at sige, det var ved Elisabeths berommelige Regiering, at Engelland haver erhvervet den Riigdom, hvorved hendes Efterkommere have været i Stand til at holde Europa udi lige Vægt. Betragter man nu videre begge Dronningers personlige Qualiteter, saa finder man, at Elisabeths over alt have meer skinnet og været af større Vægt; saa at, om den Sidste haver været en berømmelig Dronning, saa haver den Første været saadan Regent, hvis Lige neppe er at finde udi Historier. Jeg forbliver ꝛc.

Epiſtola CDI.

Til * *

Nogle have laſtet det udi Klims underjordiſke Rejſe, at jeg haver beleet de fleeſte Europæiſke Skikke og Vedtægter, og ſige, at ſaadanne Domme tiene alleene til Beviis paa en Skribents Knarvorrenhed. Men mine Cenſores tage derudi Fejl; thi Sigtet er derved heller at forſvare og undſkylde andre Nationers Moder og Sædvaner, ſom vi ſelv belee og foragte, alleene efterdi de ere ikke overeensſtemmende med vore egne, item at tilkiendegive, at de af os ſaa kaldne barbariſke Nationer kand anſee de udi vor Indbildning zirligſte Skikke og Vedtægter ligeſaa u-rimelige, og derudi finde ligeſaa frugtbar Materie til Latter endogſaa udi vore meeſt polerede Stæder. Skriftet ſigter i ſaa Maade heller til at undſkylde end til at vrage Sædvaner, og til at erindre dem, ſom belee fremmede Vedtægter, at examinere med Upartiſkhed og efter den ſunde Fornuft deres egne. De ville da finde, at de Moder, ſom de have forelſket ſig udi, og ſom de holde for meeſt rimelige og zirlige, grunde ſig alleene derpaa, at de ere offentligen komne udi Brug og almindeligen antagne. Naar vi læſe gamle Hiſtorier, ſtøde vi os over Forfædrenes Skikke og Maneerer: Og, naar vore Efterkommere igien læſe diſſe Tiders Hiſtorier, ville de maaſkee finde ligeſaa ſtor Materie til Latter. Naar vi komme udi fremmede Lande, gaaer det de fleeſte af os ligeſom Niels

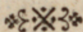
Klim,

Klim, hvilken paa sine Rejser holdt alting hvad han saae at være vanskabt. Jeg erindrer mig at have rejset med nogle Franske Fruentimmer fra Paris til Holland. Udi det første Herberg vi komme udi Braband, braste de i Latter, efterdi Pigen stroede Sand paa Gulvet, hvilket er gandske almindeligt udi de Nordiske Lande. Naar vi see en Bonde snyde sig med Fingrene, og at kaste U-reenligheden paa Gulvet, kalde vi ham en Tølpel; og, naar en Bonde igien seer en Kiøbstæd-Mand at legge saadan U-reenlighed udi et Linklæde, og at forvare det i sin Lomme, giver han maaskee ikke bedre Titel. De prægtigste og zirligste Moder blandt et Folk kand holdes for de meest vanskabte og u-rimelige blandt et andet Folk, som ikke haver været vant saadant at see eller høre. Der fortælles om en Hyrde-Dreng, som tilforn aldrig havde været udi Kiøbstæd, at, da han kom til Hoved-Staden, og paa Slots-Pladsen saae Paukerne og Trompeterne, da de blæsede til Taffel, brast han i Latter, og ved sin Tilbagekomst fortaalte, at han iblandt andre underlige Ting havde seet nogle stribede Dyr, der saae ud som Kaal-Orme, hvilke paa den eene Side af Pladsen stode og bede nogle Slanger udi Rumpen, indtil de skreege, og paa den anden Side to Gryder, hvorudi Ærter kogede; af hvilke Gryder Fanden (thi Paukenslageren var en sort Morian) øsede Ærterne nu af den eene, nu af den anden. Der fortælles om en anden Bonde-Dreng, at han kom ind udi en Kirke, juſt da en fuld Musiqve holdtes, og, saasom Musiqven var efter den Italienske Maade fuld af Disso-

nancer, skurrede den i hans Øren. Han kunde længe ikke begribe, hvad det skulde betyde: Men, da han saae Cantoren med et stort Papiir i Haanden at slaae Tacten, faldt han paa de Tanker, at det maatte være Klammerie. Disse tvende Historier kand maaskee være fingerede: Men man haver andre oprigtige Historier om vore vilde Grønlændere, hvilke have ikke dømt anderledes om adskillige af vore zirligste Moder og Vedtægter. Deraf vil jeg ikkun anføre een eeneste. En ung Grønlænder ved Navn Pock, da han engang udi Ride-Huset saae, hvorledes Berideren tumlede en Hæst, og kom den til at giøre høje Spring og Caprioler, sagde han; **den Narr vil have Hæsten til at flyve, skiønt han seer, at den ingen Vinger haver.** Adskillige andre saadanne Domme om de udi vore Tanker artigste Maneerer kand anføres; hvoraf sees, at deres Rimelighed grunder sig alleene paa Indbilding og paa antagne Moder. Vi have Afskye for visse Folk og kalde dem barbariske, efterdi de æde raadt Kiød: Men vi selv tage ikke i Betænkning at opsluge raae Østers; saadant maa ikke heede barbarisk, efterdi det er vort Lands Mode. En Kiøbstæd-Mand vrager en Bondes Kaast, og Bønderne igien Kiøbstæd-Mandens. En Norsk Bonde saae engang Rigets Amiral Ove Gedde at drikke Thé og en anden Gang at æde Salade; hvorudover han meenede det var af Armod, og sagde: **Nu er det ude med Ove Gedde, thi han æder Græs og drikker Vand.** Vi belee visse Indianske Folk, efterdi de bære Ringe udi

Næsen,

Næsen, og agte ikke, at det er ligesaa latterligt at igiennembore Ørene. Intet kand være latterligere Syn for os, end at see en ung Portugiis med Briller paa Næsen, for at synes ældere end han er: Intet Syn kand ogsaa være latterligere for en Portugiis, end at see en gammel Mand hos os med Hatten under Armen om Vinteren, for at synes yngere end han er. Hvad kand være u-rimeligere end at see de fleeste Personer udi en Stad gaae bevæbnede paa Gaden i Freds Tider? hvad vilde en Indianer, der stod ved een af vore Kirke-Dørre, naar han saae Folk at gaae ind og ud med Sværd ved Siden, dømme der om? han ville heller indbilde sig, at det var en Exercitz-Plads for Soldater, eller en Figt-Skole, end en Kirke. Europæer kalde visse Nationer barbariske, efterdi de gaae nøgne, og æde raadt Kiød: De igien kand kalde de meest polerede Europæer naragtige, naar de see dem hvert Aar at forandre Klædernes Skikkelse, og naar de høre, at de dagligen betiene sig af Liqueurs, som forvirre Hiernen og komme dem til at brække sig. Vi maa derfore vel examinere vore egne Vedtægter, førend vi belee andre. Det er til saadan Erindring, at Klims underjordiske Reise egentligen sigter, især den Reise-Beskrivelse igiennem Europa, som siges at være forfatted af en underjordisk Mand, hvilken fandt de overjordiske Skikke og Maneerer ligesaa sælsomme og u-rimelige, som Klim havde fundet de underjordiske Vedtægter. Jeg forbliver &c.

Epiſtola CDII.

Til * *

Min Herre mælder udi ſin ſeeneſte Skrivelſe, om det ſtore Skrift, ſom nyeligen er udkommet, og ſiger, at han havde ventet, at det ſkulde blive bedre, efterdi det haver været udarbejdet af et heelt Societet. Jeg derimod haver ikke de Tanker om Arbejde, ſom ſkee collegialiter. Man ſiger vel, at mange Øjen ſee meere end et Øje: Men man kand ogſaa ſige, at derved kand foraarſages Forvirrelſe, ſaaſom ved mange Øjen ofte ſees for meget. Erfarenhed viſer, at de beſte Skrifter, ſom vi have, ere forfattede af een Skribent alleene. Udi ſtore Societeter hores mange Betænkninger, hvoraf man ofte forvildes; og den Meening, ſom Pluraliteten falder paa, er ikke altiid den ſundeſte. Man kand og holde for, at, hvis udi Rettergang, i ſteden for mange Aſſeſſores, en bekiendt fornuftig og retſindig Dommer alleene afſagde Domme, Jurisdictionen derved intet vilde tabe. Udi ſtore og vidtloftige Verker ere fornødne mange Medhielpere og Copiiſter: Men een bør alleene ſtaae for det heele, og betiene ſig af de andre ſom Inſtrumenter; thi derved bliver Tingen bedre, og kommer haſtigere til Fuldkommenhed. Hvorlænge haver ikke det Franſke Academie arbejdet paa et Dictionaire, hvilket dog ikke blev ſaa godt, ſom een Mands nemlig Furetieres? de ſtore Verke, ſom Platonis, Ariſtotelis, Erasmi, Lutheri, Carteſii,

Cartesii, Clerici &c. ere een Mands Arbejde. Hvis et Critisk Dictionaire havde været forfatted collegialiter, vilde det nær ikke have stukket saa meget udi Øjene som Bayles; ja det havde maaskee i tre Mænds Alder ikke kommet til Ende. Thi, imedens mange votere om, hvilket og hvorledes en Ting skal føres i Pennen, saa farer en habile Skribent fort i at skrive. Det hænder her ofte, som Ordsproget lydrr, at man snakker saa længe til Maden bliver kold. Jeg veed vel, at mange ikke ville bifalde denne min Meening, saasom man almindeligen holder for, at jo tallrigere et Domhuus er, jo grundigere Dom kand ventes, og jo fleere der arbejde paa et Skrift, jo større Fuldkommenhed kand det naae. Hvad det første angaaer, da hører man ofte de grundigste Stemmer udi en Ret ved Pluralitet at gaae under, efterdi Stemmerne vejes ikke men tælles (suffragia numerantur, non ponderantur) saa at det kand hænde sig, at nogle, som imedens en Sag ageres, sove udi Retten, affige Dommen. Anlangende det Sidste, da beraaber jeg mig paa Erfarenhed. Jeg vil foruden ovenmældte Skrifter til Beviis anføre tvende af vore store Kirke-Historier; hvoraf den eene er forfatted af et heelt Societet, nemlig de Magdeburgske Centuriatores; den anden af een eeneste Skribent, som er Baronius. Den første er dog ikke udi den Estime, og holdes for at være af den Vægt, som den sidste. Naar een alleene staaer for et Arbejde, da, saasom Æren eller Skammen bliver hans alleene, da opmuntrer Ambitionen ham til at spende alle

Hiernens Seener, og at anvende alle Kræfter derpaa. Anderledes er det, naar Arbejdet skeer udi et Societet; thi da kand den eene skyde Skylden paa den anden. Jeg for min Part haver udi alt mit Arbejde spurt mig noje for, og hørt manges Betænkninger; men jeg haver ingen Med-Direction villet eller kunnet underkaste mig, førende Pennen alleene. Hvis nogen saadant vil tilskrive mit Arbejdes Ufuldkommenhed, saa kand andre holde for, at det ved fleere Hierner og Hænder kunde have blevet end meere ufuldkomment. Man kand ligne et Skrift, som fabriqveres af een Skribent alleene, med en kydsk Matrone, der er lykkelig udi Børnefødsel, og et Skrift, som forfattes af mange Skribentere, med en Skiøge, som enten er ufrugtbar, eller aborterer, efterdi hun haver at bestille med mange. Dog, saasom ingen Regel er uden Exception, saa flyder heraf ikke, at jo et Skrift ved Societet og sammenskudt Arbejde jo kand komme til Fuldkommenhed: Alleene Historie og Erfarenhed viser fleere Exempler i Faveur af de Første end af de Sidste. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CDIII.

Til * *

Min Herre mælder udi sit sidste Brev, at han haver fundet Behag udi den Forklaring, som jeg haver giort over Straffen udi det andet Liv; skiønt han meener, at Knuden dog derved ikke er løset. Han siger: Hvad om een fremkommer med saadant Spørsmaal eller Indvending, nemlig: Hvi GUD indeholder med Straffen i dette Liv, hvorudi Straffen erholder sine Sigter, som er at corrigere Syndere, og at afskrække andre fra at synde; saa at Revselse blev ligesaa begribelig og nyttig i dette Liv, som den er ubegribelig og u-nyttig efter Døden? Jeg bekiender, at Indvendingen er glimrende: Men Knuden kand dog løses saaledes. Hvis GUD stedse straffede Syndere paa friske Gierninger, vilde det, som man kalder Dyd og Udyd, Troe og Vantroe intet Sted meere have i Verden; men Mennesker vilde i visse Maader ansees som Machiner, eller som indsluttede Personer udi et Rasphuus, eller udi en Fabriqve, hvor Fogden staaer stedse med Svøbe i Haanden for strax at revse dem, som ikke ville arbejde. Og kunde man i saa Maade ingen Forskiel giøre imellem gode og onde, imellem villige og uvillige Arbejdere. Troe og Tilliid til GUds Løfters Fuldbyrdelse udi usynlige Ting, og som ikke strax skee, er det, som GUD behager, og som egentligen

gen skiller gode fra onde Mennesker. Ved synlig og strax paafølgende Straf forsvinder alt hvad man kalder Troe og Tilliid; alle Gierninger blive tvungne, og Mennesker ansees som med bundne Hænder, hos hvilke det ingen Dyd er at holde sig fra Misgierninger og at efterleve GUds Befalninger. Min Herre seer heraf, hvad Aarsag kand gives, efterdi Straf saavel som Belønninger ikke øves udi dette Liv og som paa friske Gierninger, og at GUds Sigte derved kand være at lade Mennesker nyde den fri Villies Brug; hvilken blev hemmed, hvis han strax skreed til Execution, saa at øjensynlig Belønning og Straf uden Forhaling bleve Hiule, der fremdreve Mennesker ligesom Machiner. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epiſtola CDIV.

Til * *

Jeg takker for den mig tilſkikkede Theophraſti Franſke Overſættelſe tilligemed Bruieres Caracteres. De ſtore Tanker jeg haver haft om Theophraſti Characteres i Henſeende til den Berømmelſe, ſom derpaa legges, forſikkrede mig om derudi at finde et Meſterſtykke; hvilket jeg dog ikke kand ſige at have fundet: Og beſtyrker det mig udi de Tanker, at man ikke altiid kand forlade ſig paa de Berømmelſer, ſom tillegges gamle Skrifter. Meſterſtykket maa beſtaae udi Stiilen og den Athenienſiſke Dialects Fynd og Reenhed. Men hvad Materien angaaer, da erindrer jeg mig ikke at have læſet noget, ſom er meere trivial og ſimpelt. Hvad Bruieres egne hosføjede Caracteres derimod angaaer; da kand ikke nægtes, at de ere jo heel nette og zirlige. Men jeg maa derhos ſige, at, hvis de havde været mindre pyntede eller paa Skruer ſatte, havde de behaget mig end meere. Thi jeg haver ikke den Smag, ſom de fleeſte af vor Tids Menneſker, hvilke foragte alt hvad ſom de ved førſte Ojekaſt kand forſtaae, forelſkende ſig meer udi Stiilen end udi Materien. Det er og efter deres Smag de fleeſte Moraliſter rette ſig, og

derfore sætte deres moralske Betænkninger saaledes paa Skruer, at Læseren ikke uden efter foregaaende Meditation og Hoved-Bryden fatter Meeningen og Fynden deraf; Alting ligner meer Poësie end løs Stiil, og hver Periodus eller Sententz er saaledes udkonstlet, at den kand passere for et Epigramma. Det er ved saadan Skrivemaade, at mange Skribentere uforskyldt ere komne udi Reputation: Jeg siger uforskyldt, efterdi mange af deres moralske Betænkninger recommendere sig fornemmeligen ved en veyet og afpasset Stiil, og vilde findes af liden Betydelse, hvis de vare saaledes forfattede, at de ved første Øjekast kunde forstaaes. Jeg for min Part er ikke af den Smag: Jeg vil, at Vers, som skrives alleene for Zirath, skal skilles fra andre Skrifter, som skrives alleene for Lærdom; hvilke jo tydeligere de ere, jo meere Priis bør derpaa sættes. Jeg nægter vel ikke, at jo Stilen legger stor Vægt til Materien, og at det er i den Henseende, at naar tvende sige det samme, er det dog ikke det samme: Jeg siger alleene, at visse Personer see meere efter Formen end efter Materien, og at det er for at rette sig efter saadanne Personers Smag adskillige nye Skribentere, sær Moralister, konstle saa meget paa Stilen, og udpynte deres Portraits og Definitioner saaledes, at de synes at befatte noget, som er nyt, da dog intet er uden trivial, hvilket kand merkes, naar deres Tanker blive satte udi en meer simpel og mindre veyet Stiil. Men disse Prydelser, som hidindtil have stukket saa meget udi

Øjene, begynde adskillige Læsere allerede at finde Afsmaa udi. Thi saasom bemeldte Skribentere alle affectere den alamodiske Skrive-Maade, saa kiedes man ved at finde de samme Tours og de samme Favorite Phraser udi alle deres Skrifter. Thi det synes, at naar man haver læset een Bog af saadan Materie, haver man læset dem alle. Jeg forbliver ꝛc.

Epiſtola CDV.

Til **

Min Herre ſkriver, at Cardinal Alberoni ſkal nyeligen ved Døden være afgangen. Det var at ønſke, at man havde ſamme Mands udforlige og upartiſke Levnets Beſkrivelſe; thi han er een af de mærkeligſte Mænd, ſom dette Seculum haver tilveyebragt, ja ſaadan een, hvoraf et Land kand bryſte ſig. At han ikke udi Spanien var en nyttig Miniſter, maa tilſkrives Regieringen, ſom ikke ſatt ham paa den rette Poſt. Thi, ſaaſom hans Capacitet og ſtore Naturens Gaver ikke vare krydede med den Skionſomhed og Forſigtighed, ſom udfordres af en Premier- og u-omſkrænket Staats-Miniſter, ſaa burde man lade ham ſtaae under en andens Direction, der kunde have holdt ham i Tøjelen, og ſaaledes modereret hans Enthuſiasmum, at nyttige Ting deraf kunde have været avlede. Thi han var af et ſtærkt Begreeb, en ugemeen Activitet, havde Frugtbarhed paa Inventioner og Forſlag, item Hierte og Beſtandighed til at i Verk ſætte de ſamme. Men han fattedes Moderation og Forſigtighed, ſaa at der behovedes en anden ſkionſom Directeur, en Fleury, en Oxenſtierna, eller en anden højere Miniſter, der kunde have betient ſig af ſaadan Mand ſom af det nyttigſte Inſtrument

til

til at i Verk sætte store Ting. Man kand ikke sige, at alle Alberonis Anslag vare hen udi Taaget og uden foregaaende Meditation: Tvertimod, hans Machiner vare net sammenhengende og havde stort Skin. Man kand ligne ham ved en Bygnings-Mester, der opretter en net og vel sammenhængende Bygning, hvorudi er intet at dadle, hverken paa Materialier eller Konst, men som derhos ikke giver agt paa Grunden, hvor Huuset oprettes: Eller med en Regnskabs-Revisor, der accurat udregner og samler alle Regnskabets Summer, som han bringer til et rigtigt Facit, me nderhos ikke examinerer enhver Summ i Særdeeleshed. Thi ligesom den første opbygger, hvad som formedelst Grundens Ubeqvemhed maa nedfalde; saa calculerer den anden forgiæves, efterdi saadan Regning er ingen Regning. Alberoni foretog sig at bringe Spanien udi Anseelse, og at lære Riget at kiende sin egen Styrke, som det i lang Tiid havde ignoreret. De Anstalter, som han dertil giorde, vare glimrende, og kunde have havt Fremgang, hvis han tilligemed havde havt Tiid og Conjucturer for Øjene. Men han vilde ikke give Riget Tiid til at voxe, og vilde ikke, som dog fornødent var, gaae Skridt for Skridt frem; hvilket hans Fyrighed og store Activiter ikke tillod ham: Hvorudover denne hans glimrende Machine var som et Vejr-Lys, der lader sig see og forsvinder paa eengang. Conjuncturerne udi Europa vare da saadanne. Kejseren, Frankrig, Store-Brittannien og andre stode i Forbund sammen, havende tilfælles Interesse i at

sætte sig mod Spaniens Foretagende. Saadant skrækker dog Cardinalen ikke fra hans Forsæt, men han ryster sig til Kriig ligsom mod heele Europa, og angriber ikke alleene de Kejserlige Provincier; men arbejder paa at støde Frankriges Regent fra Rigets Forvaltning, og at skille Kongen af Store-Brittannien ved Zepter og Throne. Til saadanne store Ting at i Verk sætte giordes vel Anstalter, som havde noget Skin: Men, naar man med rette Øjen Alting betragtede, var det ikke andet, end at bygge Casteller udi Luften. Hvorfor og Udfaldet blev saadant, at Spanien maatte ydmyge sig for sine Fiender, og Kongen maatte skille sig ved Alberoni, som havde været Tønder til denne Ild. Man seer heraf, hvor farligt det er at overdrage all Magt til de saa kaldne store Genier, hvis glimrende Qvaliteter ere ikke gelejdede med Moderation og Betænksomhed. Man kand ellers ikke nægte, at denne Mand jo besad store Sindets Gaver og at han haver lagt Grundvold til mange ypperlige Ting udi Spanien, saa at Regieringen udi ham kunde have havt en kostbar Minister, hvis hans Myndighed havde været meere indskrænked, og hvis man havde satt ham ved Siden nogle Collegér eller Revisores, som vare fuldmægtigede til at examinere og at giore Annotata til hans store Forslag. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CDVI.

Til * *

Man forundrer sig over den store Revolution udi Persien, og det ikke uden Aarsag; thi, endskiønt saadanne Hændelser ere ikke rare udi Orienten, saa seer man dog her skilt ved Liv og Krone en Regent, der ikke alleene havde reddet Persien af yderste Elændighed, men endogsaa bragt Nationens Ære paa den høieste Spidse. Udi hans Bane-Mands Erklæringer tales vel om hans ovede Tyrannie. Det kand være, at han omsider dertil haver været henfalden. Men man kand ikke forlade sig paa de Erklæringer, som giores af saadanne Successores, der finde fornødent at sværte deres Formænd, for at sætte Farve paa deres Opstand, og at bestyrke deres egen Throne. Man hørte ikke tilforn tale saameget om Kuli Kans Haardhed og Blodgierrighed: Tvertimod, man berømmede ham af Regierings-Konst, af adskillige store Qvaliteter, og af familiere Omgiengelse med Undersaatterne, hvorudi han distingverede sig frem for andre Orientalske Konger. Man talede gemeenligen meest om den Anseelse og Ære han havde erhvervet Persien ved at undertvinge det store Moguls Rige, og ved at giøre sig til en Skræk for det store Tyrkiske Monarchie. Hvorudover en saadan Mands saa ha-

hastige Fald kand ikke andet end være uformodentlig endogsaa udi Orienten selv, hvor saadan Hændelse ofte hores. Man er derfore begierlig efter at vide rette Aarsag til saadant Sorge-Spill. Man kand imidlertiid, indtil nærmere Oplysning, holde for, at den Kaaldsindighed han lod see mod de Persiske Præste, og det geistlige Godses Reduction, ikke lidet hertil haver contribueret. Thi det heder med Regentere saavelsom med all Ovrighed, som det gamle Munke-Ordsprog lyder: Fac officium taliter qvaliter, & sta bene cum Domino Priore. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CDVII.

Til * *

At min Herre er bleven saa meget fortørnet mod sin Fætter, efterdi han haver forandret Religion, forundrer jeg mig ikke meget over, efterdi min Herre er persvaderet om, at den Troe, som hans Fetter haver antaget, er vildfarende. Jeg dømmer dog mildere derom, hvis saadant er skeed uden verdslig Fordeel og Interesse. Thi det er besynderlig i den Henseende at Apostasier ere lastværdige. I det øvrige, eftersom et hvert Menneske er forbunden til at examinere hvad han skal troe, saa bør og kand man ikke fælde haarde Domme over dem, der af Samvittigheds Drift og efter nøje Examen forlade deres Fædres Troe, og antage en anden, som de meene at være bedre grundet. Men Erfarenhed desværre! viser, at Magneten, som trækker de fleeste til Frafald, er verdslig Fordeel. Saadant er Tonder til de fleeste Apostasier, som skee til den Romerske Religion, efterdi derved erhverves verdslig Fordeel og Ære; og ere i denne Henseende slige Frafald meere suspecte, end de som skee til andre Secter, hvorved deslige Fordeele ikke erhverves, saa at man kand holde for, at de gemeenligen skee af Samvittigheds Drift, og derfore ikke bør underkastes saa haarde Domme. Jeg siger, gemeenligen; efterdi der findes ogsaa

blant de sidste, de som af egen Nytte, Vrede eller Elskov lade sig forlede. Naar en Christen eller Mahomedaner antager den Jodiske Troe, kand man nogenledes være forsikkret om, at det er hans Alvor, efterdi han derved underkaster sig Had og Forfølgelse: Og er det af den Aarsag, at man af de Omvendelser til den Christelige Troe, som skeede i Kirkens Barndom, kand slutte, at Kiærlighed til Religionen dem eene haver udvirket. Anderledes er det, naar en Jode nu omstunder bekiender sig til Christendommen: Thi udi saadan Omvendelse er Egennytte Hiulet, som driver. Det er i den Henseende, at jeg haver ikke den Medlidenhed med de omløbende saa kaldede omvendte Joder, som mange andre: Thi det er ikke saadanne Proselyter, hvoraf Religionen kand bryste sig, helst saasom man seer, at de ofte igien ved given Lejlighed enten falde til deres forrige Meenigheder igien, eller fra en Christen Sect til en anden, hvorved større Fordeel vises. Jeg ligner derfore en saa kalden omvendt eller nys-døbt Jode med en nye-toet Skiorte, hvilken strax bliver skiden igien, saa at man hver ottende Dag maa afkaste den for at iføre sig en anden. Saaledes dømte derom en vis høy Officier, hvilken lod døbe og drukne en Jode paa eengang. Gierningen var sindriig, men derhos heel lastværdig, og derfore ikke bør tiene nogen til Model at efterfølge. Da samme Officier paa sin Rejse mødte en riig Jode om Vinteren paa en Iis, spurte han ham med Kaarden udi Haanden, om han vilde være Christen og lade sig døbe. Da Joden af

Frygt for Døden beqvemmede sig dertil, lod han gior et Hull paa Jisen, hvor han lod Joden henfore, og spurte, om han troede, og vilde dobes paa den Troe? Og da Joden svarede Ja dertil, lod han ham reent nedsænke under Jisen, sigende: So fahret denn hin mit Friede; meenende, at det var best, at han døde paa saadan Bekiendelse. Officieren gav derpaa strax sit Herskab dette tilkiende, offererende de Penge, som Joden havde bragt med sig. Forsten, udi hvis Tieneste han stod, saasom han var en munter Herre, studsede vel noget derved; dog, saasom Officierens Person var ham kiær, lod han Gierningen blive ustraffet, og sagde: Hast du ihn getaufft, so must du selbst das Tauff-Geld behalten. Gierningen burde dog have været exemplariter straffet. Man seer alleene heraf, hvad Tanker mange have om Joders Omvendelse. Dog, saasom ingen Regel er uden Exception, kand man ikke skiære alle over een Kam: Thi Adskilliges Omvendelse kand være alvorlig, skiønt Erfarenhed viser, at de fleestes er ikke meget at bygge paa. Jeg forbliver 2c.

Epistola CDVIII.

Til * *

Intet er meere ilde grundet, end at regne Mennesker til Merite det, hvortil de selv intet have contribueeret. Intet er dog meere almindeligt; thi man hører dagligen, at een berømmes af sin skiønne Skabning, en anden af sin Styrke, og en anden igien af sine naturlige Sindets Gaver; ret ligesom det kunde være Herligheder, som de ved Fliid og Arbejde selv havde erhvervet: da de dog ikke bør ansees uden som passiva subjecta, som Skilderier eller Konst-Stykker, udi hvilke Konstneren eller Skilderen alleene tilkommer den heele Ære. At en Jomfrue roses formedelst hendes Skiønhed, er en Roes, som er ilde grundet; Men hvis hun staaer mod Fristelse, som Hendes Skabning underkaster hende, saa fortiener hun allerførst at berømmes. Hvis en Kiæmpe bryster sig af sin Styrke, bryster han sig af noget, som han selv ikke haver givet sig: Hvis han derimod ikke misbruger den for at undertrykke andre, men anseer den alleene som en puur Naturens Gave, kand saadan Erkiendelse og Ydmyghed regnes ham til Merite; ligesom den, der er begaven med adskillige Sindets Qvaliteter, maa roses og agtes alleene deraf, at han vel anvender dem. Dette eftertænke dog Mennesker ikke; thi Creatu-

rene tilegne sig den Ære, som alleene tilhører Skaberen. Hvis nogen Realitet var udi den saa kalden Calipædie, og at den Konst at giøre sunde og velskabte Børn, kunde, som nogle have foregivet, læres, kunde man sige, at Forældrene i det ringeste havde nogen Deel derudi, og at de havde coopereret med Skaberen. Men Erfarenhed viser, at Konsten bestaaer udi puur Indbildning. Thi skiønne, stærke, og med Sindets Qvaliteter begavede Børn fødes saavel udi Lands-Byer, som paa Kongelige Slotte. Ingen maa derfore bryste sig af den Skikkelse, som Skaberen alleene haver paasatt, og ingen kand udslette; ligesom ingen bør bebrejdes sin Vanskabning, som den selv ikke haver foraarsaget. Thi det heder her, som Ordsproget lyder: Laster du min Skabning, saa laster du Gud; og laster du mine Klæder, saa laster du Skræderen. Jeg forbliver 2c.

Epistola CDIX.

Til * *

Du laster N. N. formedelst hans Gnieragtighed: Mig synes, at man derudi gior ham U-ret, saasom han i mange Ting lader see Generositet og Gavmildhed. Der gaaer aldrig nogen Dag bort uden Gavers Uddeeling. Han giver sine Born idelige Formaninger, og ofter meer end fornodent er; han giver sine Tieneste-Folk, saavel Drenge som Piger, Hugg; han giver sine Creditorer en god Dag; han giver sine Skrifter til Kræmmer-Huse, eller til Moll at fortæres; han giver Staden Materie til Snak, og vore Spectacler Materie til Comœdier. Han giver det, som bor være en Mand kiærest, nemlig sin egen Hustrue til public Brug og Nytte. Han giver Lofter til alle dem, som beede ham om noget: At han ikke holder, hvad han lover, det haver han tilfælles med mange brave Mænd, sær hoje Stands-Personer. Kort at sige: Han giver Alting uden Penge. Det er alleene Skillingen, hvorpaa han gnier; Og, naar saa er, og naar han udi saa mange Ting lader see sin Gavmildhed, er det U-ret at afmale ham som en Gnier, efterdi han er paaholden udi en ringe Ting. At han holder saa meget paa Penge, skeer alleene for at give sine naturlige Tilbojeligheter Tojelen, og at give sine Born godt Exempel, og at op-

muntre

muntre dem til Tarvelighed; saa at man kand sige, at det sidste ogsaa tiener til Beviis paa Gavmildhed. Man maa derfore noje overveje en Mands Idretter, forend man giver ham Caracteer. Dette skeer dog gemeenligen ikke; hvorudover ofte saa mange ubillige og ilde grundede Domme fældes over een og anden, som saadanne ikke have fortient. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CDX.

Til * *

Den store Philosophus G. H. er nu udi HErren hensoven. Du undrer dig vel over, at jeg giver saadan Titel til en militaire Person, der hverken forstod Latin eller Græsk, og ej heller havde distingveret sig ved noget Philosophisk Skrift. Men hvad andre ved Skrifter lære, uden selv at leve efter deres Lærdom, derudi undervisede denne ved sit Levnet; saa at han var Philosophus in Praxi, ladende Hojlærde Mænd alleene bekymre sig om den blotte Theorie. Man kand derfore ikke disputere ham den Titel. Standen gior ej heller til Sagen: Thi Dyd og Philosophie kand findes saavel hos en Kriigs-Mand som hos en Doctor eller Magister; og kand jeg efter den Kundskab, som jeg ved Omgiængelse haver erhvervet, vidne at have fundet fleere Militaire end Academiske Philosophos. Den Afdode var ellers ikke destitueret for Lærdom: Thi han læsede gode Boger udi moderne Sprog, og visede ved sit Levnet, at han læsede, for at profitere af sin Læsning. Saasom han var ingen Slave af almindeligen antagne Meeninger; men holdt fornedent at examinere indtil de meest bekiendte Axiomata, saa veeg han ofte ud af den alfare Vej, og havde egne Tanker, saavel udi Theologie og Morale, som udi andre Videnskaber.

skaber. Udi Mad og Drikke i agttog han særdeeles Regler, eller rettere satt alle Regler tilside; og, naar nogen foreholdt ham, at hans Diæt var skadelig for Sundheden, beraabte han sig paa egen Erfarenhed, anførende sit eget friske og sunde Legeme, som han til sin høje Alder havde vedligeholdt, til Beviis. Hans Diæt bestoed derudi, ingen visse Timer at sætte for sine Maaltider, men at æde og drikke, naar Hunger og Torst paamindede, om det end var ved Midnats Tider. Han sagde: Mine Maaltider maa rette sig efter min Mave, og ikke efter Solens Gang; Appetiten bør alleene være Uhrværket, efterdi den alleene tilforladeligen paaminder, naar rette Tiid er til at æde og drikke. Saa ofte jeg hørte ham saaledes at tale, syntes mig, at han var udi Vildfarelse: Naar jeg derimod betragtede hans stærke Legem, og hans røde Kinder, holdt jeg for at han havde ikke Uret. Alt hvad man ellers kunde sige derimod, er dette, at en saadan Levemaade ikke kand bruges udi Societeter og Huusholdning, men alleene af visse enkelte Personer, der til ingen Forretninger eller til visse Timer ere bundne. Thi, hvor mange Arbejdere ere udi et Huus, maa satte Timer være berammede til Arbejde, og andre til Spiisning. Det er troeligt, at de første Mennesker have iagttaget vor afdøde Officiers Levemaade, efterdi den er naturlig, og man da ingen Solskiver eller Uhrværk havde; men at den paafølgende Stand, som de ved Societeters og Lavs Oprettelse bleve satte udi, have drevet dem til at anordne visse Timer for Middags- og Aften-

Maal-

Maaltiid, for Arbejde og for Hvile. Jeg siger, det er troeligt, at Menneskerne i Begyndelsen have betient sig af den første Levemaade, saa at de have ædet, drukket og hvilet; naar Hunger, Torst og Træthed have paamindet dem, og derudi ikke differeret fra andre Creature, som intet uden Naturen have til Vejviser, og derfore maaskee bedre trives end Mennesker. Thi med all den Respect man bør have for Solen, saa kand den udi slige Ting ikke tiene til Rettesnoer. Saaledes dømte Manden udi den gamle Comœdie derom, hvilken, da han til et vist Klokke Slet var buden til Giæst, og forend Maaltids-Timen kom, havde en særdeeles Appetit til at spiise, taalte hvert Minut, og ideligen saae paa Solskiven, sigende:

Ut illum Dî perdant, primus qvi horas repperit,
Qviqve adeò primus statuit hic salarium.

Det er:

Gid den faae en U-lykke! som først haver begyndt at deele Dagen udi Timer, og som først haver ophittet Solskiver eller Uhrværk. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CDXI.

Til * *

Collegium Politicum paa Landet.

De gode Herrer lade mig vide, at udi deres Collegio paa Landet nu forhandles om at udfinde, naar og udi hvilket Land man først haver begyndt at føre sig Ildens Brug til Nytte; Dernæst om Kaage-Konst eller Steege-Konst er ældst. Derom forlange de efter Sædvane at vide mit ringe Betænkende. Jeg gratulerer de gode Herrers Foretagende herudi: Thi Materien er curieuse og vigtig; helst den sidste. Hvad det første angaaer, da som det er bekiendt, at vor Norden først haver været beboet af Mennesker, saa maa her søges Oprindelse til de alleræld ste Inventioner, og consequenter holdes for, at de Nordiske Folk ere de første, som have opfundet Ildens Brug, helst saasom Noden udi de kolde Lande haver drevet dem dertil meer end Sydlige Nationer, som Ilden bedre kand undvære. Det er troeligt, at det heele menneskelige Kiøn udi Verdens første Begyndelse haver spiiset raadt Mad og Urter, og at saadan Tilstand haver været indtil Promethei

Tider.

Tider. Samme Mand, hvis rette Navn haver været Peder Madsen, som Grækerne have forandret til Prometheus, og fabuleret, at han stial Ild af Himmelen, hvormed han beneficerede Mennesker, er efter nogle Danske saavelsom Svenske Antiqvariers Meening fod udi et stort Nordisk Land, kaldet Cajania, eller Cains Land af dets første Beboer Cain, fra hvilken han, nemlig Prometheus udi lige Linie nedstiger. At Districtet Cajanien ikke alleene existerer, men at det ogsaa maa være af stor Betydelse, sees deraf, at den Svenske Kong Carolus 9. gav sig Titul af de Cajaners Konge. Jeg siger, at Prometheus udi lige Linie nedstiger fra Cain; Thi de fleeste Konster og Inventioner ere opfundne af hans Efterkommere: Og er det i den Henseende, at Frimurerne prise samme Patriarch, nemlig Cain frem for alle andre Helgene, udi deres Lovsange eller Litanier. Dette altsammen skal jeg bestyrke med u-imodsigelige Beviisligheder. Hvad den anden Post angaaer, nemlig om Kaage-Konsten er ældere end Steege-Konsten, da, saasom den er den meest magtpaaliggende at vide, og kand underkastes meest stridige Meeninger, saa haver jeg anvendt meest Kræfter paa at oplyse den samme. De fleeste holde for at Kaagen er ældere, grundende deres Domme derpaa, at blant de fleeste Nationer det Sted, hvor Mad tillaves, kaldes Kiokken eller Kaage-Sted, og den som tillaver den, fast i alle Sprog kaldes Kok eller Kaageren. Det Græske Ord μαγειρος bliver ogsaa exprimeret paa Latin ved Coqvus og Τέχνη μαγειρικὴ

ved

ved ars coqvinaria eller Kaage-Konst. Og, saasom Konsten i alle Sprog saaledes haver faaet Navn af Kaagen, meene de ufejlbarligen, at den først alleene haver været øvet udi Kaagerie: Thi det er en Regel, at denominatio, fiat à Priori vel potiori. Denne Meening om Kaagens Ælde, synes vel at have stor Skin; men jeg kand dog ikke bifalde den; thi μαγειρος kand betyde en Steeger saavelsom en Kaager, og det Ord Opsonium, som betyder kaagt Mad, saasom det kommer af det Ord ὀπτάω, kand ogsaa betegne steegt Mad. Derom taler Athenæus saaledes: ὀκ ἀγνοω ὅτι ὄψον κυρίως καλεῖται τᾶν δε πυρὶ κατασκευασόμενον ἕψον ἐστιν ἢ παρὰ τὸ ὠπτῆσθαι ὠνόμασται. Det er: Jeg veed ikke, enten det Ord Opsonium, kand betegne steegt Mad (ἕψον) eller kaagt (ὄψον.) Det er troeligt, at Begyndelse maa være bleven giort med at steege Maden, hvilket var lettere at komme til, nemlig ved at kaste et Stykke Kiød paa en Glød, end at stikke det ned udi Vand, hvoraf Virkningen ikke saa let kunde begribes. Men hvad som udi mine Tanker kand decidere udi denne Tvistighed, er dette, at en Kok udi det gamle Nordiske Sprog kaldes Steikaran eller Steegeren og ikke Kaageren. Thi, naar der tales om en Hof-Kok udi Snoro Sturlesens Historie, heder det: Kongur læt calla til sin Steikaran, det er: Kongen lod kalde Kokken til sig. Saasom det nu er en afgiort Sag, at de Nordiske Lande først have været bebyggede af Mennesker, og conseqventer, at Sproget af

alle er det ældste; med mindre man vil forkaste de grundige Beviisligheder, som anføres af vore berommelige Nordiske Antiqvarier, Rudbek Strelow, Lyscander &c. saa seer man, at Steege-Konsten først haver været bekiendt, efterdi Konstneren udi det ældste og første Sprog kaldes en Steeger og ikke en Kaager. See der have de gode Herrer udi et kort Begreeb mine Tanker, som jeg siden agter vidtløftigere at udføre, og at føje dem til min forhen skikkede Dissertation om den Fugl Phœnix. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CDXII.

Til * *

Min Herre skriver, at ham behager de Anmærkninger, som jeg haver giort over Cardinal Alberoni, og samtykker med mig derudi, at samme Minister og andre deslige store Genier kunde blive et Land til lige saa stor Nytte, som de tiene til Zirath, hvis de vare satte paa den rette Post, det er, hvis de stode under deres Direction, som ikke ere zirede med saa mange Sindets Gaver, men som besidde meere Agtsomhed og Skionsomhed; eller saadanne, der ikke ved første Ojekast begribe alle Ting, men som trænge indtil Marven af de Ting, som de fatte. Marcelli Activiter var Romerne fordum til stor Nytte, efterdi den blev modereret ved Fabii Skionsomhed, og hvis en Cæsar havde staaet under en Ciceronis eller en Attici Direction, vilde Alting have havt bedre Udfald saavel for Staten som for ham selv. Axel Oxenstierna, som jeg haver citeret, var saadan Mand, som man udi Stats Sager kunde give carte blanche; ligesom Turenne var en Feldt-Herre, og Reuter en Amiral, hvilke en u-omskrænket Fuldmagt kunde overdrages. Man maa vel forundre sig over, at, eftersom vi have saa mange u-nyttige Biographier, ingen haver paataget sig omstændigen at føre i Pennen Oxen-

stiernes Historie, som kunde tiene til Plan for alle Stats-Mænd, og af dem burde læses som en Symbolisk Bog. Thi udi denne store Mand fandtes de rette Qvaliteter, som udfordres af en, der betroes at sidde ved Roret, og at være et Riges Pilot. Det var ved hans Viisdom og Sindighed Sverrige blev conserveret udi dets vaklende Tilstand, at samme Riges Allierede forbleve udi den Foreening, som var sluttet under Gustavo Adolpho, og at Sverrige tilvoxede udi Magt og Anseelse. Man skal neppe kunde vise Exempel paa mange saadanne Stats-Ministres, thi, endskiønt der findes nogle, som have skinnet meere, saa have de dog ikke været af saadan Vægt. Det er ellers herved at mærke, at Lejlighed og Tidernes Tilstand contribuere ofte til at giøre en Stats-Minister stor og berømmelig, ligesaa meget som hans egne naturlige Qvaliteter. Thi, ligesom en beqvem General intet stort Navn kand erhverve udi Freds-Tider, og en Medicus ikke efter sin Fortieneste kand blive anseet udi et Land, hvor ingen Sygdom regierer; saa kand man og ikke lære ret at kiende en Stats-Mands Qvaliteter, naar særdeles Lejligheder ikke gives, hvorved han kand øve dem. Det er i Henseende til Mangel paa saadan Lejlighed at manges Pund ligger skiulet som Ild under Asken. Jeg kunde blant andre til Exempel herpaa anføre en levende Landsmand, hvilken besidder alle de Qvaliteter, som danne en Stor Stats-Minister, nemlig store Sindets Gaver, som ved lang Routine ere skierpede; en dyb Indsigt udi alle Ting; Gra-

vitet uden Hovmod; Myndighed geleidet af Moderation; der ikke nedslaaes af Modgang, ej heller bryster sig udi Medgang, men er stedse den samme udi alle Conjuncturer, udi Storm og Stilhed, udi Regn og Soiskin; som taler lidt, og tænker desmeer: som er sandrue og ordholdig, og intet lover uden hvad han agter at holde; som horer alle Forslag, men som drifter og examinerer dem noje, forend de af ham underskrives; der ved egen kloge og ordentlige Oeconomie viser, hvorledes en public Huusholdning bor fores; som Underhavende frygte og tilligemed venerere og elske. En Mand, som er begaven med saadanne Qvaliteter kunde skinne ligesaa klart, som en Oxenstierne, som en Fleury, hvis han var udi deres Omstændigheder, og satt paa deres Rendebane. Jeg nævner ikke Manden, saasom hans egen Modestie det ikke tillader. Hvis nogen af Afritzning kand tilgiette sig Personen, skal det være mig kiært: Og meener jeg, at Udfindingen kand skee uden videre Nogel. Jeg forbliver 2c.

Epistola CDXIII.

Til * *

Min Herre skriver, at han ikke kand bifalde mig udi det, som jeg i en af mine Epistler haver skrevet om Journalister, saasom han holder for, at Journaler, hvorved nye Skrifter tilkiendegives, og Udtoge deraf giøres, ere nyttige for alle studerende Personer, i sær for dem, der ikke have Lejlighed at tilvejebringe sig alle Skrifter, som aarligen komme for Lyset. Dette nægter jeg ikke; tvertimod jeg priser dem, der først have paataget sig at skrive Journaler. Jeg ønsker ikkun, at de Herrer Journalister vilde holde sig inden deres Grændser, og ikke foretage sig at criticere alle Skrifter, hvilket overgaaer deres Evne og Kræfter. At censurere et eeneste stor Skrift er et Arbejde af stor Vægt, som ikke bør eller kand foretages uden af en Skribent, der er erfaren udi Materien, der forstaaer den critiske Konst, og som haver Tiid og Lejlighed til nøje at examinere, førend han fælder Dom. Men, naar man seer Dom-Stole at oprettes udi alle Stæder og Landsbyer, og at Folk udi Fleng foretage sig, ugentligen eller maanedligen at censurere alle udkomne Skrifter, kand man ikke ansee saadant, uden som en Misbrug: Thi man maa slutte, at deslige Censores, endskiønt de kand være begavede med den fornødne

Ca-

Capacitet, dog ikke kand have Tiid til at examinere den tiende Deel Bøger, som de censurere, ikke at tale om den Partiiskhed og de Passioner som mange af dem i deslige Domme lade see, og for hvilke de største Critici, ikke have været befriede. Derpaa kunde til Beviis anføres, utallige Exempler. Jeg vil ikkun andrage det, som mig nyeligen er forekommet. Da det bekiendte Skrift, som fører Titel af Anti-Machiavell kom for Lyset, da, saasom gemeenligen foregaves, at det var forfattet af en Regent, der ikke alleene ved store Bedrifter, men endogsaa ved et rart Genie haver giort sig anseelig udi Europa, blev samme Skrift opløftet til Skyerne, og anseet af Journalisterne som et Mesterstykke. Men kort derefter, da man blev underrettet om at Mr. Voltaire var Skriftets Forfatter, blev udi samme Journaler ikke alleene Verket omtalt med Kaaldsindighed, men dets Autor igiennem hegled. Bemelte Journaler ere dog de, som nu omstunder ere udi størst Anseelse, og hvorpaa sættes samme Priis som paa Clerici Bibliotheker. De beste Journalister ere derforuden, og have været udi Boghandlernes Tieneste, saa at de derved ere ikke udi Stand til at fælde upartiiske Domme over Bøger. Og er det gandske vist, at mange Skrifter anderledes havde været censurerede, hvis de ikke havde været af visse Boghandleres Oplag. Naar nu saaledes tilgaaer med de store Nouvellister, hvad kand man da ikke dømme om mange smaa, hvoraf de fleeste Europæiske Stæder nu vrimle, og hvoraf mange ere unge og halv-lærde

 Mænd,

Mænd, og derforuden Boghandlernes Handlangere; saa at de hverken kand eller driste sig til at fælde upartiiske og tilforladelige Sententzer, endskiønt de kunde. Bruyere haver derfore ikke U-ret, naar han taler om Nouvellister saaledes: Le devoir du Nouvellist est de dire, il y a un tel livre, qui court, & qui est imprimé chez, Cramoisy en tel caractere; il est bien relié, & en beau papier; il se vand tant: Il doit savoir jusqu' à l' inseigne du Libraire, qui le debite. Sa folie est d' en vouloir faire la critique. Det er: En Nouvellists Pligt er at tilkiendegive, at en saadan Bog er kommen for Lyset, og at den er trykt hos Cramoisy, med saadanne Caracterer; at den er vel indbunden, og udi godt Papiir; at den sælges for saadan Priis. Han bør ogsaa vide Bogladens Skildt, hvor den sælges. Det er en Daarlighed, hvis han bemænger sig med andet, og foretager sig at criticere Bogen. Dette er vel stærk talet, om det skal appliceres paa vore Tiders Journalister. Jeg for min Part ønsker ikke lærde Tidenders Afskaffelse; jeg ønsker alleene Misbrugens Hævelse: Hvilket jeg meener best at kunde skee ved det Middel, som jeg forhen i en af mine Epistler haver tilkiendegivet. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CDXIV.

Til * *

Min Herre haver Ret udi det, han skriver. Jeg tilstaaer, at jeg ved alle Lejligheder haver udi mine Skrifter tilkiendegivet min Afskye for den Romerske Religion. Men, et er at hade en Lærdom, eller rettere, de voldsomme Principia, som den med sig forer, et andet er at hade den, som bona fide bekiender den Romerske Religion. Det sidste kand ingen med Billighed forekaste mig: Tvertimod, man seer af mine Skrifter, sær af min Kirke-Historie, at jeg med Moderation haver talet om mange Roman-Catholske, ja om nogle Paver selv, som Protestanter med sorteste Farve have afmalet; og skal man ingensteds finde, at jeg end haver betient mig af det Ord Papist, hvilket giver tilkiende, at ligesaa ivrig, som jeg er mod Lærdommen, saa om er jeg mod Lærdommens Bekiendere. Dog laster jeg derhos ikke dem, ver saa stærkt igiennemhegle de Romerske Paver; thi saadant kand nogenledes undskyldes ved Ret af Repressalier; efterdi Paverne uden Naade fordømme alle indtil de dydigste Protestanter, og aarligen fornye Kirkens Band mod de samme; saa at Krigen paa Protestanternes Side fores ikkun defensivè. Hvis Romerske Paver vilde holde inde med at bande og true, saa vil jeg raade Protestanter til at formilde

deres Domme. Ellers kunde jeg dog ikke fortænke en Roman-Catholsk Skribent, hvis han havde censureret min Skrive-Maade, og søgt at svække de Argumenter, som jeg haver anført mod Lærdommen. Men intet haver været mig meere uformodentligt, end at see Calvinister at hvesse deres Penne imod mine Skrifter. Saadant er dog skeed ved tvende Personer udi den her værende Reformerede Meenighed. Begges Skrifter have af mig været ubesvarede. Jeg haver alleene ladet mig nøje med, ved Venner at erindre dem at holde inde med Publication, som truedes med; og det for deres egen Skyld. Jeg siger for deres egen Skyld: Thi jeg kunde ikke tabe meget derved, at man ved offentlig Tryk afmalede mig som en ivrig Orthodox, efterdi saadant af de fleeste regnes heller en Mand til Merite; men de selv kunde høre ilde blant Lemmerne udi deres egen Meenighed, efterdi de angreebe en Skribent, der ved alle Lejligheder med saadan Moderation havde talet om deres Religion; og der tilligemed kunde vises, at Mangel paa Forstaaelse af det, som jeg haver skrevet, hos dem havde foraarsaget en blind Allarm. Anledning til bemeldte Strids-Skrifter er tagen af min 35 Epistel, hvorudi jeg fingerer en Samtale mellem mig og en Reformered. I Begyndelsen viser jeg, hvor stor Aarsag man haver at støde sig over den Lærdom om den absolute Prædestination. Derpaa giver jeg Lejlighed til den Reformerede at fremføre alle Argumenter til Forsvar. Disse Argumenter antager jeg, saa at Slutningen af Samtalen bliver

ver denne: Efterdi da vi ere eenige udi Tingen i sig selv, hvi holder man sig da ikke fra de haarde Expressioner. Derpaa følger den 37te Epistel, hvorudi jeg giver tilkiende, at man gaaer for haardt tilverks mod Calvinister, naar man beskylder dem for at afmale GUd som Aarsag til Synden, og at giøre det til en Følge af deres Lærdom om Prædestinationen. Dette sidste kalde de en Palinodie, skiønt det er gandske overeensstemmende med hvad som til Slutning findes udi forrige Epistel. Tvistigheden er alleene imellem mig og Supralapsarios, og saasom begge Personer tilligemed mig bevidne, at have Afskye for Supralapsariernes Lærdom, som siger, at GUD alleene af puur Velbehag, uden Henseende til gode og onde Gierninger, haver beskikket visse Mennesker til Salighed og andre til Fordømmelse, saa kand man ikke begribe, hvad som haver satt de gode Mænd udi Harnisk, og hvad som haver været Tonder til denne Ild. Jeg meener derfore, at de bør være mig og enhver Tak skyldige, som have raadet dem fra disse Strids-Skrifters Publication. Jeg forbliver &c.

Epistola CDXV.

Til * *

Vore Nordiske Lærde, hvorunder jeg befatter Tydske, Hollændere, Danske og Svenske, have lang Tid havt meget at bestille med at rense deres Sprog fra alle fremmede Ord. Nogle rose saadant Foretagende: Andre derimod holde for, at Arbejdet er ikke alleene u-nyttigt, men ogsaa skadeligt, eftersom det tiener til intet uden at giore et Sprog tungt og og uforstaaeligt. Jeg for min Deel tager intet Partie herudi, saasom jeg tager mig noje vare for at indvikle mig ud grammaticalske Krige, hvilke af alle pleje gemeenligen at føres med største Hidsighed. Jeg haver derfore alleene ladet mig nøje med løsligen at tilkiendegive Aarsagen, hvi jeg bliver ved min sædvanlige Skrive-Maade, og hvi jeg ikke haver villet følge Strømmen, og rettet mig efter de saa kaldne Sprog-Reensere. Jeg haver meenet, at, naar et beqvemt fremmed Ord engang haver faaet Borger Ret, og saaledes er bleven bekiendt, at det af alle forstaaes, saa er sikkrere at beholde det samme, end udi dets Sted at indføre et nyt, hvorved Sproget bliver uforstaaeligt, og Tingen ofte ikke ret betegnes. Jeg haver skiemtet med Hollænderne, som udi denne Sprog-Reensning af alle ere de hidsigste, og sagt, at man maa forundre sig over, at et Folk, der

udi

udi Religions-Sager lader see saadan Tolerance, og som beskytter alle Secter, intet Qvarteer giver til en fremmed Glose, med mindre den kand vise sine Ahner fra de gamle Bataver, hvorved foraarsages, at Sproget ikke alleene for Fremmede, men endogsaa for dem selv er bleven tungt og fast uforstaaeligt, helst udi Philosophiske Materier. Jeg haver engang forsøgt at læse noget udi en Hollandsk Oversættelse af Cartesii Philosophie; men det første Blad giorde mig saa træt, som jeg kunde en heel Dag have staaet ved et Smeede-Verksted eller tærsket paa en Lade. Jeg haver i mine Moralske Tanker anført visse Ord; blant andre Antiqvitet, Poët, Philosophie &c. i hvis Sted nu bruges **Alterthum, Tichter, Weltweisheit**, hvilke jeg haver meenet at være mindre beqvemme end de første, og derforuden dobbeltlydende. Jeg bekiender vel, at de Tydske nu omstunder ved Alterthum forstaaer Antiqvitet, og ved Tichter en Poët. Men det er Spørsmaal: Om udi ældere Skrifter Alterthum ikke have havt samme Bemærkelse som Alter, eller det, som vi kalde Alderdom, og Hollænderne Ouderdom (Senectus.) Thi man finder endnu, at Ordet udi nye Lexicis forklares ved Annositats: Og meener jeg det at være det beqvemmeste Ord. Alter derimod betyder ogsaa Ætas, som flos ætatis, blühende Alter. Ligesom Gedicht forklares udi Lexicis ved falsiloqvium eller Løgn. Og at det er derfore sikkrere med nogle at betiene sig af det Ord Poëterie eller Verse-Kunst. Vindes saaledes ikke andet derved, end i Steden for et

be-

bekiendt og af Latiner selv samt alle Nationer antaget Ord at give et dobbeltlydende i Steden derfor. De gamle Romere, som vare saa omhyggelige for at pynte paa deres Sprog, have ikke taget i Betænkning at betiene sig af Græske, sær Philosophiske og Konst-Ord; og finder man ingen at have bebreidet dem saadant, skiønt Grækerne vare undertvungne Folk. Tvertimod Cicero selv vilde have underkastet sig Latter, hvis han havde vraget det Ord Philosophie, og i Steden derfor brugt Sapientia mundi eller Weltweisheit, hvorved Ordet faaer et ubeqvemt Navn: Thi ved Weltweis kand heller betegnes en Stats-Mand end en Philosophus; med mindre det kand vises, at Philosophien haver sit rette Sæde ved Fyrstelige Hoffe. Bibliothek, som alle indtil Gaards-Karle og Kokke-Piger forstaae, maa nu heede Bücher-Sahl; da det Ord Bibliothek dog haver vidtløftigere Bemærkning, saasom det betyder ikke alleene Stedet, hvor Bøger forvares, enten udi Sale eller Skabe, men endogsaa Bøgers Samling, Cataloger og Critiker over Skrifter. Thi det var u-rimeligt, for Exempel, at ville kalde Clerici Bibliothek, eller Critiqver over Skrifter, Klerks Bog-Sale. Hvad ellers det Ord Weltweisheit angaaer, hvorved Philosophie betegnes; da meene nogle, at det er et æld-gammelt Tydsk Ord; men nogle Tydske Skribentere selv vise, at man haver confunderet Weltweisheit med Waldweisheit eller Skov-Viisdom, efterdi de gamle Barder og Druider underviisede udi Skove. Jeg kunde anføre utallige beqvem-

qvemme og forstaaelige Ord, som forkastes, og i hvis Sted indføres igien enten ubeqvemme eller forstaaelige Ord. Man forkaster, for Exempel, paa Academierne selv det Ord Professor, og i dets Sted sætter Lærer, da dog en Præst, ja en Skoleholder paa Landet, er ligesaavel en Lærer som en Professor. Historier maa nu ogsaa hede Geschichte, hvorved Ordet taber sin Bemærkelse; hvilket man bliver vaer udi Historia Animalium, som ikke kand hede Dyrenes Bedrifter. I det ringeste kunde saadant Ord ikke antages af en Cartesianer, der nægter Dyrene Liv og Følelse, og gior dem til Machiner. Det gaaer end mindre an udi Historia Plantarum, saasom det blev u-rimeligt at ville sige Planternes Bedrifter. Naar man forkaster fremmede i Brug komne Ord, maa man i deres Sted antage enten gamle af Brug komne eller opdigtede nye Ord. Begge Deele haver jeg taget i Betænkning, holdende for at kunne giøre mig latterlig ved at kalde Italien Valland og Strædet Norvasund, Serviette en Knæedug, et Taffel en Skive ꝛc. Og ved at digte nye Ord underkaster man sig Critiqve, helst naar man dertil ikke er autoriseret. Jeg haver i mine Skrifter ofte brugt det Franske Ord outrered, saasom det blant Danske overalt er bleven forstaaeligt, og derhos er heel beqvemt; og jeg haver ikke understaaed mig at bruge det Tydske übertreibend, som paa Dansk maatte hede overdreven, hvilket vilde blive dobbeltlydende: Thi man veed, hvad udi vore Provincier forstaaes ved overdreven eller et Overdrev.

Dog

Dog bifalder jeg ikke dem, som herudi gaae forvidt. Thi mange ikke alleene uden Nod betiene sig af fremmede Ord, men endogsaa af ubeqvemme, alleene for at lade see, at de forstaae meere end eet Sprog; efterfolgende derudi Jaen de France og andre Petits-Maitres, som ere et Sprogs Forvirrere. Min Herre seer saaledes, at mine Tanker er at man maa gaae en Middel-Vej imellem Sprog-Blandere og utidige Purister; saaledes, at man ikke forkaster fremmede antagne og forstaaelige beqvemme Ord, allerhelst Konst-Gloser, hvilke man seer de gamle Romere og andre Europæiske Folk at have laant af de Steder, hvor Konstner først ere opfundne. Romerne have laant saadanne Ord af Græken-Land, ligesom Italiener, Franske og Engellænder alle Soe-Terminos af Hanse-Stæderne. Ja visse Ord, som Almanac, Algebra, &c. fra Araber. Og er det af samme Aarsag, at visse fremmede Ord ere blevne saa bekiendte, og visse gamle Danske Ord igien saa fremmede, at jeg fast betænker mig at imodtage et Haand-Skrift eller en Vexel, som er dateret udi Glugmaaned eller Blidemaaned i Steden for Januario og Februario. Thi jeg kunde vente, at, naar det kom for en Ret, at en Herredsfoged eller Dommer vilde studse derved, og opsætte Sagen, indtil han af en gammel Almanac kunde see, om Verden var forfalden. Engellænderne, som have lagt stor Vind paa at bringe deres Sprog til Fuldkommenhed, have i steden for at ophitte nye Ord, laant de beqvemmeste af

af Fremmede, og alleene givet dem en Engelsk Termination: Virkningen deraf er, at intet Folk med større Fynd kand exprimere sig udi alle Materier, og at Fremmede deshastigere kand lære deres Sprog. Disse mine Tanker vil jeg dog ingen paatrykke, langt mindre vil jeg indvikle mig derfore udi nogen Tvistighed; thi jeg haver udi denne min Alder hverken Lyst eller Mod til at føre Grammaticalske Krige. Vil derfore bede min Herre, at hvis han mærker disse mine Betænkninger at sætte nogen i Bevægelse, da heller at tilkiendegive dem, at jeg haver staaet fra min Meening, og er bleven en fuldkommen Conversus. Min Herre kand ogsaa sige, for at befrie mig fra U-roelighed, at jeg ogsaa haver i Sinde med andre vore nye Skribentere at give den Bogstav C Afskeed, ja at træde udi offensive Forbund med d em, som have erklæret samme Bogstav Kriig: Hvorvel jeg bekiender, at jeg ingenlunde kand begribe saadant deres Foretagende, helst naar de skride dertil endogsaa udi Latinske og Franske Ord, som Konsistorium, Konstantinopel, Kommerse &c. Det er bekiendt, hvad Latter den her opvakte, som først begyndte at skrive Kommers-Raad i steden for Commerce-Raad: Thi saasom Kummer er det samme paa Dansk som Bekymring, tænkte man, at en Kommers-Raad var ikke andet end een der giver Raad til bedrøvede Mennesker, eller saadan en, som de Tydske kalde en Siechen-Trøster. Jeg ønsker, at enhver, som foretager sig at reformere Sprog, vilde Følge den Plan, som jeg haver foresat mig udi mine Orthographiske Anmærkninger,

 hvor-

hvorudi jeg intet deciderer, men viser ikkun, at eftersom enhver orthographerer paa sin Maade, at man bør examinere, hvilken Orthographie er rimeligst. Thi, hvis nogen herudi vil lade see Myndighed, maa han vente samme Dom, som Asinius Pollio fældede over saadan: Tiberii Foretagende, nemlig: At det stoed til Kejseren at giøre hvem han vilde til Romerske Borgere, men at han kunde ikke give Borgerskab til et Ord, som ikke var Latinsk. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CDXVI.

Til * *

Jeg haver denne gang intet Nyt at meddeele min Herre, uden dette, at Magister Rosiflengius tilligemed hans Broder, som længe, skiønt uden Doctor Titul her haver practiseret udi Medicinen, og expederet godt Folk til den anden Verden, ved Døden er afgangen. Begges Død er en ubodelig Forliis for Landet: Thi den eene giorde Patienters Pine kort, og ved sine Medicamenter forløsede dem af de Fortrædeligheder, som den onde Verden fører med sig; saa at han derudi distingverede sig meer end nogen legitimè creeret Doctor. Den anden ved sine Begravelses-Vers, skaffede de Døde hvilket Sæde udi Himmelen, som Arvingerne forlangede. Hvis man havde en Liste paa alle de Døde, som den eene haver forløset, og som den anden haver forsynet med Attester til Himmelen, vilde enhver tilstaae, at faa Personer haver ladet see større Velgierninger mod det menneskelige Kiøn. Om Magister Rosiflengius kand siges dette, at han i sin Tiid haver canoniseret fleere Mennesker, end 10 af de beste Romerske Paver; og kand det i sær legges ham til Berømmelse, at han ofte giorde det for en meget billig Priis, da Paverne derimod lade sig vel pro labore bettale. Begge coopererede stedse udi

Velgierninger mod deres Næste, skiønt ikke med lige Lykke; thi Doctoren efterlod sig Midler, da derimod Versemagerens Stervboed fandtes udi maadelig Tilstand; hvilket synes at vise, at de Dødes Arvinger maa have holdet den førstes Arbejde nyttigere end den sidstes: Thi hin var dem til legemlig, denne derimod ikkun til aandelig Trøst. Og lærer Erfarenhed, at en verdslig Fordeel, som er synlig, skiønt ringere, haver altiid større Virkning hos kiødelige Mennesker, end en aandelig, som er usynlig. Det kand ogsaa være, at mange have tvivlet om, at Versemageren virkeligen var i Besiddelse af Himmeriges Nøgle, og meenet, at derudi kunde være ligesaa liden Realitet, som hos de Romerske Paver, hvilke adskillige meene ikke at besidde de rette St. Peders Nøgle. Thi Troen svækkes over alt meer og meer, helst hos dem, som see, at Paver saavelsom Poëter canonicere Mennesker i Fleng, og ofte dem, som saadant aldeeles ikke have forskyldt. Jeg drister mig vel ikke til at sige, at Mag. Rosiflengius forsømmede, at erkyndige sig om de Afdødes Liv og Levnet, forend han udi sine Vers tildømte dem Salighed, skiønt hans Uvenner foregive, at han fornemmeligen saae efter Myntens Godhed og Vægt, og derpaa grundede sine Himmelske Rangs Forordninger. Jeg fælder ingen Dom herudi, men siger alleene, at, dersom den gode Magister herudi ingen verdslig Fordeel haver havt for Øjene, men alleene af christelig Kiærlighed haver forsynet de Afdøde med saadanne Passe, da kand man ingen Aarsag have at tvivle om hans egen

Sa-

Salighed: Hvis derimod Hiulet, hvoraf han dertil dreves, haver været egen Interesse, og at han ikke haver grundet sine Recommendationer paa de Afdødes Levnet og Opførsel, kand man holde for, at han haver indladt saa mange udi Himmelen, at der intet Rum vil blive for ham selv; og i saa Maade vil der siges om ham, som der siges om visse Medicis, at de have kundet curere alle uden sig selv. Mange have ønsket, at, eftersom Liig-Prædikener ere komne af Brug, Begravelses-Vers og saa maatte afskaffes, saasom af det eene saavelsom af det andet skeer Misbrug. Jeg raader dog ikke til saadan Afskaffelse; thi det er en stor Trøst for Børn, at see deres Forældre ved offentlig Tryk, som af en beskikked Censor autoriseres, at sættes paa Helgenes Lister: og man veed, at den gemeene Almue ikke tvivler om en Tings Rigtighed, naar den er paa Prænt. Det forsikkrer dem ogsaa, at de med en god Samvittighed kand imodtage den tilfaldne Arv. Jeg vil ikke tale om at Poësien derved skierpes; en fattig Poët derved bekommer en Haandskilling, og Næring gives til en Bogtrykker, hvis Presse ofte maatte staae stille, hvis denne Skik reent ophørede. Jeg forbliver 2c.

Epistola CDXVII.

Til * *

Min Herre forlanger at vide, hvad jeg dømmer om det Skrift, som nyeligen herudi det Franske Sprog er udkommet mod Frimurerne. Jeg er af Tanker med de fleeste, at samme Skrift indeholder visse Argumenter hvorved dette Selskab kand giøres mistænkt, og hvorved de Beskyldninger, som af een og anden derimod ere giorte, kand bestyrkes. Ikke desmindre suspenderer jeg dog mit Judicium herudi, saasom Argumenterne, hvilke anføres pro og contra, ere af den Vigtighed, at man endnu intet haver, hvorpaa man kand grunde en sikker og tilforladelig Dom. Hoved-Beviset udi bemeldte Skrift tages af Frimurernes bestandige Taushed, som ingen hidindtil, hverken ved Lokken eller Trusler haver kundet bestride. Thi det samme synes at tilkiendegive, at Societetet maa være af langt anden Beskaffenhed, end som foregives udi det for nogle Aar siden publicerede Skrift, hvorudi anføres intet andet end puur Giækkerie: Thi, hvis intet uden puur Giækkerie derudi skulde forhandles, er det ubegribeligt, hvi saadant i saa lang Tiid udi alle Lande med saadan Omhyggelighed kunde fordølges. Det er og ikke troliat, at Lemmerne deraf i saa Fald kunde paalegges Eeder; thi saadant var ikke mindre urimeligt

end

end u-anstændigt og lastværdigt: Hvoraf sluttes, at de Ting, som forhandles, maa være af den Beskaffenhed, at man ikke tor aabenbare dem, forend Societetet saaledes er bleven bestyrket, at det kand aftage Masken, og forplante under aaben Himmel, hvad det nu lærer under lukt Laag. Frimurerne kand vel intet grundigt svare hertil; men maa tilstaae, at hvis udi deres Societeter intet forhandles uden enten uskyldigt Skiemt, eller for det menneskelige Kiøn nyttige Ting, saa er intet Exempel udi Historien paa saadan langvarig Taushed. De lade sig alleene nøje med at nævne mange anseelige Mænd, som ere Lemmer af deres Laug, og mod hvilke en ond Mistanke ej kand fattes. De sige at visse af Forfatterens anførte Argumenter beviise alt for meget; thi, naar han siger: Det er ubegribeligt, hvi saa mange Mænd skulde fordølge en Ting, hvis der var ingen Fare ved at aabenbare den: Saa svare Frimurerne, at, hvis der handles om Ting, som for Staten og Kirken ere farlige, saa er saadan Taushed end meere ubegribelig, helst, saasom fornuftige Casuister vide, at utilladelige Eeder ikke forbinde, og man veed, at udi Romerske Lande troes, at Paven kand løse Folk fra all eedlig Forbindelse. Man maa da efter deres Meening slutte, at udi dette heele talriige Frimurer-Laug ikke maa findes een eeneste Samvittigheds-Mand, endogsaa blant Agonisanter, som skilies fra Verden, og derfore ingen Aarsag haver at frygte sig for Frimurernes Hævn og Vrede. De sige, at vel anføres Exempler paa saadan Taushed af Tempel-

Herrernes Societet, saa at de Misgierninger, som derudi ovedes, og den skadelige Lærdom som der fortes, stedse blev fortiet. Men de svare dertil, at saadant haver været de samme paadigtet, og anfore upartiiske Skribenteres Vidnesbyrd derom. Og, naar saa er, kand Tempel-Herrernes Taushed ikke anfores til Exempel herpaa. Kort at sige, hvilket Partie man i denne Tvistighed tager, saa finder man Knuder, som man ikke kand løse; og det bliver ligesaa vanskeligt at beskylde som at frikiende. Det er i den Henseende, at jeg stedse herudi haver suspenderet mine Tanker. Det eeneste, som Frimurerne maaske stode sig over, kand være det af mig giorte Sporsmaal, om slige hemmelige med Eed forbundne Societeter ere tilladelige udi Regieringer, helst naar idelige Correspondencer fores med Loger udi fremmede Lande; hvilket ikke kand andet end opvække Mistanke hos et hvert Lands Ovrighed. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CDXVIII.

Til * *

Jeg seer af min Herres sidste Skrivelse, at han er bleven bevæget af de Argumenter, som jeg haver anført pro og contra Frimurerne, og saaledes er bleven eenig med mig derudi, at det er sikkerst ingen Dom at fælde førend man faaer meere Oplysning herom. Dette alleene forundrer han sig over, at jeg synes at giøre de saa kaldne Tempel-Herrer uskyldige. Jeg haver ikke erklæret dem uskyldige, men alleene skrevet, at der kand anføres fleere og vigtigere Argumenter til deres Befrielse end Fordømmelse. De som erklære dem skyldige, beraabe sig paa de slette Tanker man nogen Tid, førend den store Proces begyndte, havde om dem i Henseende til deres vellystige og u-ordentlige Levnet, dernæst paa manges egen Tilstaaelse, og endelig paa et heelt Concilii Kiendelse. Tempel-Herrernes Advocater derimod, efterat de have giort Portrait paa de tvende Hoved-Personer udi deres Forfølgelser, nemlig paa Philippus Pulcher Kongen af Frankrig, og Pave Clemens 5, og viset, at de vare begge indtagne af en overmaade stor Penge-Gierrighed, som de fornemmeligen lode see ved at deele de fordømte Tempel-Herrers Midler og Riigdom imellem sig. Jeg siger, at bemeldte Advocater, efterat de have forestillet begge disse tvende Her-

Herrers Tilbøjelighed, og derforuden viset, at Kongen af Frankrig havde fattet et hæftigt Had mod Tempel-Herrerne, efterdi samme udi de Tvistigheder, som han havde havt med den forrige Pave Bonifacius 8. havde taget Pavens Partie mod ham, have siden examineret de Argumenter, som ere anforte til Tempel-Herrernes Beskyldning, og viset, at de have været af ingen Betydelse. Thi hvad manges egen Tilstaaelse angaaer, da viser Historierne, at saadanne Tilstaaelser bleve ved gruelige Piinsler udpressede, og at mange, sær den store Ordens-Mester, som under Torturen havde tilstaaet de Misgierninger og den Ugudelighed, som dem var forekastet, havde siden paa Retter-Stedet gaaet fra deres Bekiendelse, erklæret de giorte Beskyldninger at være Ordenen paadigtede, og derpaa ere døde. Beskyldningerne synes ogsaa at røbe sig selv. Thi der foregaves, at Tempel-Herrerne vare hemmelige Mahomedaner, og at de stode i Forbund med de Saraceniske Konger; da Historien dog vidner, at Saladin efter den Sejer, han ved Tiberias havde erholdet over de Christne, lod henrette alle de Tempel-Herrer, som vare faldne i hans Hænder. Videre: Da Bendoctar bestormede deres Fæstning Sepehes, lod han de fangne Tempel-Herrer Liv tilbyde, hvis de vilde antage den Mahomedanske Troe; men de lode sig heller henrette, og Templers Prieur med nogle andre bleve levende flaaede. Der foregaves ogsaa udi Processen, at de havde forraadet den Stad Ptolomais, da dog 300 af dem omkomme udi Belejringen, og ikke

uden

uden 10 Riddere reddede sig ved Flugten. Saadant giver heller Ridkiærhed udi Religionen end Vantroe tilkiende. Vel er sandt, at disse Tempel-Herrer havde giort sig forhadte formedelst deres hovmodige Opførsel og vellystige Levnet. Man kunde ogsaa efter det hellige Lands Forliis ansee Ordenen som gandske unyttig, efterdi den slog sig til Orkesloshed, og ikke i agttoge Stiftelsens Lov, som var ideligen at stride mod Hedninger og Mahomedaner; da Ridderne af Johanniter-Ordenen derimod fremturede udi deres Stiftelses i Agttagelse, og til den Ende havde bemægtiget sig den Øe Rhodum. Men at ville foregive, den heele Tempel-Orden at være forfalden til yderste Ugudelighed, Apostasie og Troldom, er ingen Rimelighed. Jeg siger, at Johanniter-Ridderne fremturede i at føre idelig Kriig med de U-christne, og at de derfore bleve berømmede; skiønt, naar man med philosophisk Øje betragter Alting, finder man, at derudi ikke kand være stor Merite. Thi det samme, som vi forekaste de Africanske Søe-Stæder Alzir, Tunis, Tripolis &c. kand de igien retorqvere paa Ridderne af Rhodo eller Malta: Thi de eene saavelsom de andre giøre Profession af at plyndre søefarende Mennesker, som ikke ere af deres Religion Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CDXIX.

Til * *

Min Herre forlanger at vide, om ingen fleere Exemplarier af Christiani 3. Historie, som er skreven af Cragio, ere at bekomme. Der ere alt for mange at bekomme, saasom ikkun faa deraf ere saalte. Thi, efterdi det er en stor Foliant, der indeholder over 7 Alphabeter, saa kand Forleggeren uden sin Skade ikke sælge den for ringe Priis: Og Kioberen, som seer, at bemeldte Cragii Historie er i sig selv ikke storre, end den kunde forfattes udi en liden Octav, ikke vil betale efter Papiirets, men Materiens Vægt; hvorudover Skriftet bliver liggende; havende samme Skiebne, som adskillige andre vore store og tykke Volumina, hvorom man kand sige, at de have ingen god Fædme. Ingen kand med Billighed legge mig denne Critiqve til Last, saasom ingen er meere fornoden udi vor Norden, saavelsom udi visse Naboe Lande, hvor man stræber efter at giore tykke Boger, publicerende alt hvad som findes udi gamle skrevne Papirer, uden at examinere hvad som interesserer Læseren eller ej. Jeg paastaaer ikke at have præsteret noget in literis: Hvis noget skal

regnes mig til Merite, er det alleene dette, at jeg haver søgt at bestride en slet og fordærvet Smag; og, hvis jeg selv ikke haver kunnet skrive nogen Historie, haver jeg i det ringeste viiset, hvorledes den bør skrives, og ved at sammenligne Franske og Engelske Historier, der intet indeholde uden magtpaaliggende Sager, med vore Nordiske Historier, hvorudi vore Skribentere indføre alt hvad de finde udi gamle Manuscripter. Cragii Historie er udført udi en god Latinsk Stiil: Men det er og alt hvad man derom kand sige; i det ringeste fortiener den ikke at komme frem udi en saa prægtig Klædning. Thi hvad Materien angaaer, da ligner den meere en Lovsang end en upartiisk Historie. Man maa vel tilstaae, at Kong Christian. 3 haver været en af de dueligste og dydigste Regentere, som haver forestaaet disse Riger: Men man maa dog udi Historiens Forfatning see til, at man heller agerer en Historie-Skriver end en Advocat. Thi man kand ikke sige, at Gustavus I. udi alle de smaa Tvistigheder, som han havde med Kong Christian. 3. altiid havde U-ret, som Cragius dog bestandigen foregiver. Historien i sig selv er ellers saa kort, at den kand ikke passere uden for et Compendium, og vilde den blive end kortere, hvis man deraf tog adskillige smaa og lidet magtpaaliggende Ting, som vidtløftigen ere udførte. De tre sidste Bøger indeholde intet uden Pfaltz-Grevens Anslag mod Riget, som dog alleene bestoed udi Trudsler og Bevægelser, item nogle smaa Tvistigheder og Klagemaal, som gemeenligen forefalde mel-

mellem Naboer, hvilke med faa Linier alleene udi gode Historier anføres. Derimod bliver adskillige vigtige Ting enten ikkun løsligen omtalede eller gandske forglemte. Religionens Reformation, som kunde indtage en stor Deel af Verket, udføres her paa tvende Paginis. Om Universitetets Stiftelse bliver intet nævnet: Da disse tvende Poster dog ere de største Zirather udi denne Konges Historie. Endskiønt Autor ofte rører om smaa Ting, som ere forefaldne udi Naboe-Lande, saa forbigaaer han dog mange, som ere af stor Vigtighed. Saaledes findes for Exempel ikke et eeneste Ord om Reformationen udi Sverrig, og Regieringens Forandring udi samme Rige; hvilken Omission udi Christiani 3. Historie ikke er at undskylde. Der meldes ej heller det ringeste om denne Konges Bedrifter, forend han bemægtigede sig Rigerne. Iligemaade tales intet om hans naturlige Egenskaber, hans Ungdoms Forhold, og andet, som udi Biographier ikke bør udelades. Hvis noget forefalder, som haver været underkastet Critiqver og Domme, bliver det enten forbigaaet eller berømmet. Den Svenske Konge Gustav I. Gierninger derimod blive ideligen sværtede, da dog samme Konge var en af de dueligste og dydigste Regentere, som ere at finde i Historien. Saa at det er klart, at vor Autor fører sig heller op som en Advocat end som en Historie-Skriver. Blant de mærkværdigste Ting, og som giør en Tids-Regning udi Dannemarks Historie, ere de Constitutioner, som ere

giorte

giorte udi Forstendommerne, Slesvig-Holsteens Deeling imellem Kongen og hans Brodre; item den navnkundige Foreening (Unio & Communio) som siden haver givet Anledning til saa store Tvistigheder, og uden hvilken den paafolgende Historie ikke kand forstaaes. Derom mældes ej heller det ringeste. Man kand derfor ingen anden Dom fælde over dette Skrift, end denne, nemlig: at nogen Priis derpaa kand sættes i Henseende til den Latinske Stiil; men at det i Heenseende til Materien er ikkun af liden Vægt, eller i det ringeste, at det ikke fortiener at iføres en saa prægtig Klædning, og at være ziiret med saa mange Broderier. Det heele store Volumen burte have saadan Titel: En Samling af adskillige Dissertationer, hvoriblant findes et Fragmentum af Christiani 3. Historie ved Nic. Kragium Thi naar man paa et Catalogo eller Register finder Christiani 3. Historie, bestaaende af 7 Alphabeter in Folio, indbilder man sig, at det er et Verk af stor Betydelse. Man finder ved Skriftets Læsning, at man haver taget, som man siger, Skyen for Gudinden (nubbem pro Junonne.) Hvis nogen holder for, at denne min Betænkning rejser sig af Begierlighed til at criticere, gior man mig U-ret. Man seer af mine andre Skrifter, at mit Sigte ved saadant er ikke andet end at bestride almindelige Vildfarelser, og at vise, at det er ikke alt Guld, som glimrer, og stikker visse Folk meest udi Ojene. Saadant haver jeg holdet for en Pligt

ved

ved alle Lejligheder at tilkiendegive: Og haaber jeg hos skionsomme Folk derfore ingen Utak at have fortient, skiont jeg veed, at deres Tall, som stode sig derover, er langt storre. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CDXX.

Til * *

Min Herre skriver, at han i disse Dage læser nogle af Aristotelis Skrifter, hvorover han giver saadan Betænkning, at han ikke kand begribe, hvi samme Philosophi Physica og Metaphysica frem for andre gamle Philosophiske Lærdomme blant Christne have været antagne. Intet er dog lettere at begribe, naar man eftertænker udi hvilken Tilstand Theologien var udi den saa kalden Middel-Alder. Thi, saasom utallige vanskabte Lærdomme havde indsneget sig udi Kirken, behovedes en saa mork og uforstaaelig Philosophie som Aristotelis til at sætte Farve derpaa. Derforuden viser Erfarenhed, at en Lærdom ofte bliver admireret, just efterdi den er mork og uforstaaelig. Saaledes ere de fleeste af Aristotelis Definitioner, hvilke kand regnes for morke Taler, som en Oedipus ikke haver kunnet forklare, som han selv ikke haver forstaaet, og som hans Udtolkere have giort end meere utydelige. Jeg vil ikkun for Exempel anfore nogle faa, hvoraf man kand domme om de ovrige. Den Definition han giver over Bevægelser, lyder saaledes: Motus est actus entis in potentia, qvatenus in potentia. Paa saadan Galimathias er Priis bleven sat og andre tydelige Definitioner foragtede, just efterdi de ere

forstaaelige. Thi der findes mange Mennesker af samme Smag, som den Atheniensiske Skolemester, hvilken ikke kunde lide at hans Disciple skreve noget som var tydeligt, og derfore gemeenligen sagde: σκότισον; **giør det mørk.** Intet kand være selsommere og barnagtigere, end den Definition, som Aristoteles giør over Qvalitas; thi han siger: Qvalitas est, qva res qvalis dicitur; hvilket er det samme, som een vilde sige, at Kulde og Heede er det samme som kaalt eller varmt. Jeg vil ikke tale om andre. Min Herre vil ved videre Læsning finde mange Definitioner af samme Surdej. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epiſtola CDXXI.

Til * *

Jeg haver ved adſkillige Lejligheder mældet om, hvorledes man bør ſkille ægte fra uægte Politicis, og viſet, at ægte Politici ere de, ſom gemeenligen ikke holdes for ſaadanne at være, og at de u ægte ere de, hvorom man haver høje Tanker, hvis Bedrifter udføres i prægtige og vidtløftige Hiſtorier, og hvis Opførſel ſættes til Plan og Model for Stats-Mænd at efterfølge, efterdi deres Opførſel er en Kiæde af Liſt og forſtilt Væſen. Jeg regner blant de første ſaadanne Mænd, ſom en Oxenſtierna, en Fleury, en Mimenes &c. og blant de ſidſte en Ferdinandus Catholicus, en Ludvig XI. en Richelieu, en Mazarin og andre deslige. Hine have enten været oprigtige og redelige Mænd, eller erhvervet ſig Navn af Ærlighed, og derfore af meenige Mand ikke have været udi det Udraab og Anſeelſe, ſom de andre, efterdi man gemeenligen holder for, at Oprigtighed ikke paſſer ſig til Staats-Viisdom, og det heeder: qvi neſcit ſimulare, neſcit regnare. Diſſe derimod, ſom aldrig ſkyde, hvorhen de ſynes at ſigte, holdes for de rette Politici, ſaaſom Liſt og Simulation meenes at være rette Kiendetegn paa en fuldkommen Politicus. Men Erfarenhed lærer, hvor øfte man bedrages udi ſaadanne Domme, og at

den fornemste Qvalitet, som udfordres af en Staats-Mand, og hvorved de største Ting kand udrettes, er Oprigtighed, som er krydet med Skionsomhed. Jeg siger, som er krydet med Skionsomhed, det er, at man efter en fornuftig Styrmands Exempel tager ind et Rift af Sejlet udi Uvejr; lader den Steen ligge, som ikke kand loftes, og ikke som Cato løber med Hovedet mod Væggen, hvorved Ærlighed og Bestandighed faaer Navn af Stivhed, og hvorved man alleene befordrer sit eget Fald, og skiller Staten ved gode og redelige Ministrer. Ingen Stats-Mands Opforsel kand for Ministrer være priisværdigere og tilligemed sikkrere at efterfølge end den Franske Cantzler Michel de l' Hopitals, som levede udi det 16 Seculo. Man finder hos samme Mand en ugemeen Ærlighed, stedse gelejdet af Skionsomhed. Saasom han af det Guisiske Partie, som da dominerede ved det Franske Hof, var bleven forfremmed til Cantzlers Værdighed, og samme Partie var gemeenligen forhadt udi Frankerig, glædede man sig ikke over saadan Forfremmelse, saasom man holdt for, at den nye Cantzler ikke dristede sig til at modsige sine Patroner. Udi denne slibrige Post førte han sig dog saaledes op, at han redeligen forrettede sit Embede uden at støde sine Patroner for Hovedet, hvilket havde til intet andet tienet, end at befordre hans eget Fald. Han hindrede det herskende Parties Anslag, og derved conserverede sit ærlige Navn og Rygte; men derhos holdt de Guisiske Herrer Stangen med saadan Agtsomhed og Subtilitet, at de ikke mærkede udi

ham

ham at have en Modstander: Saa at man kand sige, at GUD betienede sig af ham som af det bequemmeste Redskab til at forebygge Statens yderste Fordærvelse. Hans Mundheld var, naar nogen forestillede ham forestaaende Uheld, hvormed Riget truedes: **Taalmodighed; Alting skal blive godt**, iagttagende den Regel, som Cicero foreskriver Stats-Mænd, i det at han raader dem at efterfølge fornuftige Søe-Mænd, hvilke, naar de see, at de ikke kand naae den rette Havn, søge at komme ind udi en anden, som er ligesaa tryg og sikker. Naar han fik absolut Befalning til at udstede en u-retfærdig Anordning, efterkom han saadant, men tilligemed gav tilkiende den Mishag han fandt derudi. Derudi i agttog han en oprigtig og tilligemed en skiønsom Ministers Pligt, som paa den eene Side er ikke forgieves at disputere mod en Regent, hvorved intet andet vindes end at befordre sit eget Fald, uden at hindre en u-retfærdig Tings Execution, som strax vil skee ved en anden meer villig Tiener; thi ingen Konge haver Mangel paa saadanne villige Aander. Paa den anden Side ved at forestille den Mishag han finder derudi, og at han ikke efterkommer Regentens Ordre, uden efterdi han seer sig at være i den Stand, at han ikke kand dispenseres derfor. Jeg veed vel, at mange Casuister holde en Stats-Minister ikke saadant tilgode, meenende, at det er en Ministers Pligt heller at nedlegge sit Embede end at paraphere en u-retfærdig Anordning: Men Erfarenhed lærer, hvad Virkning deraf flyder; den vejgrende Person kommer

mer i Unaade, og Tingen bliver expederet ved en anden, saa at Regieringen vinder intet andet derved, end at en god Mand bliver succederet af en ond, og at en hoj Post bliver ilde beklædet. Den affatte Minister bliver vel strax af Almuen priset for hans Bestandighed, men efter en kort Tiids Forlob, naar Virkningen deraf mærkes, faae denne Bestandighed Navn af Stivhed; saa at den disgratierede Minister eller Staats-Martyr tillegges utidig Nidkiærhed uden Forstand. Derpaa kand anfores mange Exempler, saa at man derudover maa forundre sig, at denne Regel ikke nojere af een og anden haver været i agttagen. En Regent kand vel ikke andet end fatte hoje Tanker om en Minister, der oprigtigen siger sin Meening. Men, naar af tvende Ministre een giver sin Mishag tilkiende, dog derhos siger: Efterdi det er min Herres absolute Ordre, og min Forestilling intet gielder, maa jeg efterleve den; saa erhverver han sig sin Herres Estime uden Had og Fortrydelse. En anden derimod, som aldeeles vegrer sig ved at udstede en Befalning, naar han finder, at den er u-retfærdig, bliver vel ogsaa af sin Herre estimeret, men tilligemed hadet. Hvad man ellers kand domme herom: Saa kand ingen uden hojligen beromme denne store Cantzlers Opforsel udi de Tvistigheder, som vare imellem Kongen og det Parisiske Parlament. Saa ofte han talede med Kongen, agerede han Parlamentets eller Undersaatternes Sag; og naar han igien talede med Parlamentet, iastede han dets Opforsel mod Kongen. Intet kand være

be-

berømmeligere, end paa saadan Maade at agere Advocat pro og contra udi een og den samme Sag. Saaledes var den store-Cantzlers Opførsel udi hans heele Ministerio. Det er derfore ingen Ministers Historie, hvis Læsning kand være nyttigere for Embeds-Mænd, som beklæde høje og vanskelige Poster. Denne Mand var een af de faa Ministrer, som man kand regne blant de ægte Politicos, da de fleeste andre ofte intet kand udvirke, saasom deres Ord staae icke til Troende: Thi hvo, der engang er bleven bekiendt for Simulation, troes siden ikke, endskiønt han siger Sandhed. Derpaa grundede Abekatten udi Fabelen den Dom, som han fældede mellem Ulven og Reven, Ulven beskyldte Reven for Tyverie, og begge toge Abekatten til Dommer. Da Sagen af Parterne var ageret, dømte Aben saaledes: Jeg troer, at du intet haver mistet, efterdi du siger det, og jeg troer at du haver staalet, alleene efterdi du nægter det. Jeg forbliver 2c.

Epistola CDXXII.

Til * *

Du skriver, at du forundrer dig over, hvorledes N. N. haver kundet erholde en saa anseelig og feed Bestilling. Jeg derimod forundrer mig aldeeles ikke derover, saasom jeg haver mærket, at der ere mange Veje til Forfremmelse, og at Promotioner kand erhverves ved stridige Midler, saa at ofte det, som synes at skulle være Hinder udi ens Lykke, hielper meest dertil. Somme blive forfremmede i Henseende til deres Meriter; men fleere, efterdi de ingen have, og derfore ingen Jalousie kand opvække. En kommer til et Embede, just fordi han holdes beqvem dertil: En anden faaer Afslag, efterdi han holdes for at forstaae Bestillingen alt for vel; saa at det udi det sidste Fald gaaer undertiden til, som med Fyrboder-Tienester udi Collegierne, hvortil ingen antages, som haver lært at læse og skrive. Nogle blive forfremmede ved Skienk og Gaver til en Favorit: Andre ved Penge-Laan og ved at blive hans Skyldner, helst naar intet Middel sees til at igien bekomme den crediterede Summ, uden ved at hielpe Debitor til et feedt Embede; saa at Promotion erhverves nu ved at forbinde, nu igien ved at giøre sig forbunden; nu ved at blive Creditor, nu Debitor. Erfarenhed viser, at adskillige have practiseret den Konst med

Suc-

Succes. Nogle giøre store Skridt formedelst deres Activitet og Hurtighed udi en betroet Tieneste; andre igien drives frem formedelst deres Indolence. Det gaaer her til, som udi det Kort-Spill, som kaldes Imperial, hvor den, som haver de meeste Stræger paa Bordet, staaer Fare for snarest at tabe, efterdi alle Spillerne foreene sig mod den samme. Hvorudover den, som de mindst frygte for, trækker ofte Potten til sig. Videre: Nogle blive befordrede, efterdi de ved troe Tienester have erhvervet deres Herres Kiærlighed; andre derimod, og maaskee fleere, hielpes til bedre Brod ved deres slette Opforsel; thi Herren kand ikke miste de forste, og soger paa beste Maade at skille sig ved de sidste; saa at Ugunst saavel som Gunst, Had saavel som Yndest kand bane Vey til Forfremmelse. Og mangen troe Tiener haver Aarsag at sige med Poëten:

A force de m'aimer, tu me rends miserable

Det er:

Din store Kiærlighed mig u-lykſalig gior.

Nogle stige fra een Værdighed til en anden, alleene fordi de ere satte paa en vis Post udi et Collegio, og have faaet en Sidemand efter sig, som driver dem frem; saa at det heeder i saa Maade: cuneus cuneum trudit; thi mange, uden at give sig selv ringeste Bevægelse, stodes frem ved saadanne Kiiler: Ligesom en saadan Sidemand ofte maa blive staaende, efterdi en anden er ham i Vejen. Adskillige befordres til Ære og Værdighed, alleene efterdi de staae under Ovrighed og Befordrere; som have en unaturlig og fordervet Smag, det er, un-

der saadanne Patroner, at Pedanter og u-rimelige Mennesker, som andre væmmes ved, gaae med oprakte Hoveder, og ansee deres Fejl som ZiratDer; ligesom mange giøre store lykkelige Giftermaale, just fordi de besidde modbydelige Qualiteter og have hæslige Ansigter. Saaledes præfererede fordum Hipparchia den skidne Cyniske Philosophus Crates for mange galante Friere; og Lais, som ikke accorderede sin Faveur til nogen uden for store Penge-Summer, lod sig bruge gratis af Diogenes, hvis Skikkelse var saadan, at Børn dermed kunde skræmmes. Jeg vil henvise til det, som herom er anført udi mine Moralske Tanker, hvorudi er viset Virkningen af forderved Smag. Videre: Adskillige Personer ere promoverede ved smaa Forseelser, efterdi de udi Overilelse ere blevne alt for haardt revsede, saa at en beviset U-naade haver været Kilden til en paafølgende og uventelig Naade. Jeg haver kiendt en Mand, hvis Tienere holdte det for en Lykke at faae Hugg af deres Herre; thi derpaa fulte strax en Foræring. Historien er bekiendt om den Secreteerer, der fik et Ørefigen af sin Konge udi Overilelse, hvorpaa han blev benaadet med et Canonicat, som han ellers ikke havde faaet. Det er jo ligesom man siger: at blive slagen til Ridder. Endeligen lærer Erfarenhed, at utallige Fordeele og Promotioner erhverves ved pure Hændelser, og det ofte ved saadanne, som synes at være fortredelige. Thi en liden Forliis kand give Anledning til en stor Gevinst; og een, der leder efter en Skilling, som han paa Vejen haver tabt, kand ved den Lejlighed

lighed finde en Daler. Saa at her nogenledes kand appliceres hvad som hendte Saul, nemlig, at, da han leedte efter sin Herres Æsler, fandt han paa Vejen et Kongerige; hvilket jeg haver exprimeret udi et Epigramma, som endes saaledes:

Saul quærens asinos, repperit imperium.

Leons X. Promotion til den Pavelige Værdighed tilskrives en særdeeles fortrædelig Hændelse, hvorom tale, ikke alleene Protestantiske, men og Romerske Skribentere, som Varillas, Paulus Jovius &c. og det saaledes. Bemeldte Leo, paa samme Tiid, som der handledes om et nyt Pave-Vall, var plaget med en hæftig Byld, og, saasom Medici sagde, at samme Byld vilde blive hans Dod, gave de fleeste Cardinaler ham deres Stemmer, saasom de haabede ved hans Afgang at faae snart Vacance igien. Naar man alt dette betragter, kand Sollicitanter, og de, som ere paa denne Rendebane, ansee sig som Skibe udi den vilde Soe uden Roer og Compas, saa at de ingen sikkere Mesures kand tage for at komme til Maalet, hvorhen de sigte. Dog bor enhver for sin egen Samvittigheds Skyld at see efter ikke hvad som befordrer, men hvad som bor befordre til Ære og Embede. Jeg forbliver rc.

Epi-

Epiſtola CDXXIII.

Til * *

Det er mig kiært, at min Herre haver fundet Behag udi min Kirke-Hiſtorie. Han roeſer dette, at jeg haver mænget den verdslige og geiſtlige Hiſtorie ſammen, hvorudi er en Fornødenhed, for at viſe Oprindelſe til alle U-roeligheder og foreſaldne Forandringer udi Kirken, i ſær Anledning til den Pavelige Magts Tilvæxt, item Aarſag til dens Aftagelſe. Jeg haver viſet, at det førſte Skaar, ſom blev giort udi de Romerſke Pavers Herredom, rejſede ſig af de ſtore Schismata, da der udi lang Tiid paa een Gang vare tvende Paver, hvilke bandſatte hinanden, og derved betoge Folk de høje Tanker, ſom man hidindtil havde havt om det Romerſke Sædes Hellighed. Intet er viſſere, end at ſaadant giorde jo et ſtort Skaar udi deres Myndighed, helſt da udi 3 Conciliis een Pave efter en anden blev dømt fra ſin Værdighed. Men man maa derhos forundre ſig over, at efter ſaadan Execution, ſom burde have holdet de efterfølgende Paver udi ave, eller i det ringeſte hindret dem i at fremture udi aabenbare forargeligt Levnet, der dog ſtrax derefter have været Paver, ſom udi u-ordentlig og ugudelig Opførſel have overgaaet alle deres Formænd. Man haver ikkun at læſe Alexandri 6., Julii 2. og Julii 3. Hiſtorier hos Romerſke

merske Skribentere selv, for at blive overbeviset herom. Alexandri 6. Historie er saa hæslig, at moderate Protestantiske Skribentere selv kand tage i Betænkning at udføre den i Pennen. Julius 2. blev seet idelig i Spidsen af en Krigshær, og udi Løbegraver for beleirede Byer, opmuntrede sine Soldater til at løbe Storm, og lovende dem Frihed til at plyndre de bestormede Stæder: Saa at han heller lignede en Tyrkisk Vizir eller Bassa end en Biskop, og kand regnes iblandt een af de største Krigsanførere udi hans Tiid, saavel i Henseende til at anføre en Krigshær, som udi Henseende til u-ordentligt Feltlevnet, til Drik og Ukydskhed. Det var derfore, at Kejser Maximilianus I. efter sin sædvanlige Aabenhiertighed engang sagde: **HErre GUD! hvad vil der blive af Verden, dersom du ikke haver en særdeeles Omsorg derfor, efterdi den regieres af en Kejser, der er en stakkels Jæger, som jeg er, og af en slem Drukkenbolt som Pave Julius 2.** Julius 3. bliver vel ikke saa meget sværtet, som de andre, hvorvel han var ikke et Haar bedre end den anden af samme Navn. Blandt andre hæslige Gierninger antegnes denne, at han fattede Kiærlighed til en gemeen hæslig Dreng, efterdi han havde lært en Abe at giøre Konster; og voxede den Affection saa stærkt til, at han omsider giorde samme Dreng til Cardinal. Og, da Cardinalerne forestillede ham, hvilken Forargelse saadant vilde foraarsage, slog han det af med Skiemt, og sagde: Hvis I

haver

havde været saa nidkiære for Kirkens Ære, havde I selv ikke giort mig til Pave; lader mig ikkun derfore forfremme Drengen, thi han kand blive lige saa god Cardinal og Kirkens Piller, som I andre. Hans fornemste Spise var Svine Kiød og Paafugle. Da hans Medicus engang havde forbudet Kokken at tillave Svine-Kiød, efterdi det var skadeligt for hans Sundhed, blev han vreed og raabte: Lad mig faae min sædvanlige Ret i Trods for Gud, (al dispetto di Dio). Og, da man engang havde glemt at bringe paa Bordet en Paafugl, som han havde forlanget, blev han saa hæftig vreed, at han udøsede GUds Bespottelser. De nærværende Cardinaler dristede sig da til at forestille hans Hellighed denne U-anstændighed, at ivre sig saa hæftig for en ringe Ting, hvortil han svarede: GUD drev Adam ud af Paradiis alleene for et Æble, hvi skulde jeg da ikke ivre mig for en Paafugl? At der paa de Tider fandtes saadanne Paver, maa man vel forundre sig over: Dog er det ikke saa vanskeligt at begribe; thi, da Paverne mærkede, at alle de store Bevægelser, som til Reformation vare giorte, bestoede alleene udi Bevægelser, at de store Kirke-Forsamlinger ikke havde havt den Virkning, som man ventede, og, at det Baselske Concilium havde havt saa slet Udfald, faae de sig meere faste udi Sadelen, end tilforn. Virkningen alleene var denne, at de dristede sig

ikke

ikke saa ofte at excommunicere som forhen, men i det øvrige uden Skye gave deres Vellyster Tøjelen. Det er ikkun alleene efter Lutheri Reformation, at man hos Paverne haver mærket meere ordentlig Levnet. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CDXXIV.

Til * *

Endeligen er Mad. N. N. efter lang udstandeden Svaghed udi en hoj Alder udi HErren hensoven. Ingen burte glæde sig meere ved Doden, og ingen haver dog ladet see storre Frygt og Redsel for at doe; thi hun kunde ikke taale, at nogen vilde advare hende derom. Dette og andre Exempler styrke mig i de Tanker, at de fleeste Menneskers Idretter styres ikke af Fornuften, men at enhvers Temperament er Hiulet, som driver det frem. Thi man seer, en riig og graahærdet Mand med lige saadan Bekymring at samle paa Penge, som en Fattig og Ung at ose dem ud; og en Svag og Gammel at doe med storre Frygt og Redsel, end en ung og frisk. Saadant synes at være unaturligt, men er dog ikke, efterdi det er saa meget almindeligt; hvorudover, naar man vil bebrejde en gammel Mand hans Frygt for Doden, som man ikke mærkede hos ham udi hans Ungdom eller Manddom, kand han svare: Du vil blive ligesaa, naar du kommer til min Alder, og naar du mindst Aarsag haver til at onske dit Livs Forlængelse. Fornuft, Lærdom og Underviisning haver saaledes ikke den Virkning, som man indbilder sig: Thi en Lærd kand forfalde til samme Skrobeligheder som en U-lærd, en Fornuftig til de samme som en

en Ufornuftig; thi et er at besidde Forstand, et andet er at føre sig saadan Gave til Nytte. Det heder hos de fleeste: Video meliora &c. Lærdom, Underviisning og god Optugtelse er vel ikke unyttig, men giver dog Mennesket ikke et andet Hierte og en anden Complexion: Thi den rører ikkun ligesom den udvortes Hud. Erfarenhed viser jo, at det, som man kalder den sunde Fornuft og fattede Principia, virke ikke saa meget hos Mennesker, som foregives: Thi man seer, at en Svagtroende og en Stærktroende, en Kietter og en Orthodox, en Hedning og en Christen, en Roman-Catholsk, der troer, at Siælen skal passere igiennem den forfærdelige Skiers-Ild, og en Protestant, som holder for, at den farer lige til Himmelen, døe enten med lige Bekymring eller med lige Sinds Roelighed. Saa at derfore den meer og mindre, Standhaftighed, som findes hos Agonisanter, fornemmeligen kand tilskrives Sygdommens Egenskab og Legemets Constitution, hvilken er anderledes udi een end udi en anden Alder. Børn ere ligesom Machiner, efterdi Fornuften hos dem ikke er bleven moeden, og ældgamle Folk ere fast udi samme Tilstand, efterdi Fornuften hos dem er bleven alt for moeden, og ligesom ankommen. Middelaldrige Mennesker derimod ere udi nogen bedre Stand, efterdi Fornuften hos dem er kommen til den rette Væxt. Jeg siger, i nogen bedre Stand; thi Passioner, som udi den Alder gemeenligen stærkt regiere, giøre ikke lidet Skaar derudi. Jeg vil dog herved ikke sige, at Fornuften og gode fattede Principia udi saadan

Fald aldeeles intet kand virke; det var at gaae alt for vidt: Thi man haver seet stærk troende Mennesker eller Martyrer at døe, ikke alleene med største Sinds Roelighed, men endogsaa med Glæde. Saadant kand ikke nægtes, med mindre man vil nægte all Historie og Erfarenhed. Thi, endskiønt Ambition og Begierlighed efter Martyr-Kronen kand have været Tønder hos nogle, saa haver den dog ikke været hos alle. Jeg siger derfor ikkun, at Fornuft og fattede Principia gemeenligen eller hos de fleeste ikke have den Virkning, som foregives, og at den meer eller mindre Sinds Roelighed, som mærkes hos Mennesker i sidste Døds-Time, kand fornemmeligen tilskrives ovenmeldte Aarsager. Nogle ville maaskee holde for, at hvad som jeg her haver anført, er ilde grundet, og at jeg giør Mennesker til halve Machiner, ved at tillegge Temperament, Alder og Legemets Complexion saadanne Virkninger; men det giør ingen gode at tale mod Erfarenhed. En gammel Mand siger vel, hvad skulde jeg bekymre mig om Penge og om Rang, og hvi skulde jeg frygte for Døden; thi Penge og Titler ere mig udi denne min Alder til ingen Nytte, og det er ikkun unge Mennesker alleene, som synes at have Aarsag at frygte for Døden. Saadan Tale er heel fornuftig; men Levnet svarer ikke dertil; thi man seer, at Ambition og Gierrighed tilvoxe med Alderen, saa at man gemeenligen ikke faaer Lyst til en Ting, forend man ikke behøver den meer, og at man meest frygter for Døden, naar man haver mindst Aarsag at frygte. Hvad som meest styrker

ker og bevæbner en Agonisant, er det som mindst Virkning burte have, nemlig at Døden er almindelig for alle, at Menneskets Leve-Tiid er ikkun kort, og at Unge og Gamle, Rige og Fattige, ere samme Skiebne underkastede; thi det heder: Dulce commune naufragium; og er det troeligt, at Døds Tanker vilde bringe Agonisanter udi Fortvivlelse, hvis de ikke vare forvissede om, at alle de, som bivaane og assistere dem i den sidste Time, vilde inden kort Tiid følge dem efter. Jeg maa herudi selv bekiende min egen Skrøbelighed. Da jeg paa mine udenlandske Rejser eengang udi Genua laae saa hæftig syg, at jeg intet Haab havde til Livet, tilstaar jeg, at jeg havde stor Skræk for Døden; og, endskiønt jeg forestillede mig alle de Argumenter, som min Skrifte-Fader kunde anføre til Opmuntring, saa fremturede jeg dog udi min Skrøbelighed. Men da jeg just udi denne Tilstand fik at høre, at og den store Kong Ludvig 14. nyeligen ved Døden var afgangen, tænkte jeg: Hvad er dit Liv at regne mod saadan Mands! Jeg besluttede derfore strax at lade alle mine Prætensioner falde, og min forrige Poltronnerie blev forvandlet til Heroismus. Ja jeg mærkede saaledes, at de grundigste Raisons ikke have de stærkeste Virkninger hos Mennesker: Thi de kraftigste, som man kand forestille sig, er at blive forløset af en syndig Verden, hvorudi man er mange Fristelser underkasted, for at komme til et bedre Liv. Men jeg haver viiset, at smaa synlige Ting udvirke meere, end store som ere usynlige; og giør det ingen gode

at tillegge Mennesker de Dyder, som de ikke besidde. Jeg erindrer engang at have bivaanet en Syg, som vilde nodig doe. Jeg stræbede at betage ham den Frygt ved de kraftigste Theologiske Argumenter: Men det syntes, at han bevægedes ikkun lidet deraf. Endeligen sagde jeg: Vi maa forestille os vort Liv, som et Assemblée eller Aften-Forsamling, hvor een gaaer fra Selskabet Klokken ti, en anden Klokken Elve, og den tredie Klokken 12. Ved denne Lignelse fattede han Mod, rejsede sig op udi Sengen, og sagde: Hvad vil det da sige, at doe lidt for eller lidt sildere? Saa at jeg mærkede, at dette Argumentum ad hominem virkede kraftigst. Ellers contribuerer ikke lidet hertil Legemets Constitution, som ikke er den samme paa een Tiid og udi een Alder, som i en anden. Jeg forundrer mig derfore ikke over, at en gammel sygelig Dame; som Mad. * * lod see saadan Skræk for Doden, da hendes Dotter, som var udi hendes blomstrende Alder, og som derhos var forlovet, og snart haabede at komme udi Brude-Seng, dode som en Heroinde. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CDXXV.

Til * *

Af alle mine Skrifter haver intet kostet mig meere Umage, og mindre importeret mig, end mine latinske Epigrammata. De samme bestaae udi 7 Bøger, og ere henved 900 udi Tallet, smaa og store. Derover ere efter Sædvane faldne foranderlige Domme, saasom Menneskets Smag er foranderlig; efterdi nogle see meest efter en pyntet Stiil; andre efter Materien; og Grammatici ofte vrage et Pentametrum, efterdi det endes ikke med et Ord af tvende Stavelser. Jeg tilstaaer gierne, at mine Epigrammata ere ikke saa pyntelige som Barlæi og visse andre Poëters: Men jeg drister mig dog til at sige, at de ere af større Vægt, og krydede med meere Salt. Af hvilken Betydelse Materierne ere, sees af mine moralske Tanker, hvilke alleene ere Forklaringer over nogle af disse Epigrammata, hvoraf jeg haver formeret et heelt moralsk og paradox Systema; da de fleeste Epigrammata, som andre Poëter have sammensmedet, bestaae alleene udi pure Ord og en ziirlig Stiil. Jeg siger de fleeste: Thi Martialis iblant de Gamle, og Oweni Vers iblandt de Nye, ere fulde af Salt; og vor Danske Poët Harderus giver Oweno derudi intet efter; thi mange af hans Epigrammata ere ikke mindre nette end syn-

syndige. Jeg vil ikkun for Exempel anføre tvende korte: Imod Indbyggerne udi Gaza, som havde sluttet Stadens Porte for Samson, at han skulde ikke undflye, er et saa lydende:

Ut maneat Samson, portam clausam ære tenetis;
Ut maneat potius porta, tenete virum.

Det er: I holde Porten stærkt tilsluttet, at Samson skal ikke undflye; holder heller paa Manden, at han ej med Porten skal løbe bort. End et andet in militem Cottam, saa lydende:

Una asini Samson maxilla perculit hostem:
Tu fugis, & tales sunt tibi, Cotta, duæ.

Det er: Samson slog Fienden paa Flugt med en Asen-Kiæft, og du flyer, endskiønt du haver to. Der findes udi denne Sam̃ling mange andre af lige Fynd; saa at man derfor ikke kand tage i Betænkning at sætte vor Harderum næst efter, om ikke ved Siden af den Brittanniske Poët. Nogle, som have lignet mine Epigrammata med Martialis, lastede dette, at jeg ogsaa haver fult ham udi visse fri og ublue Talemaader. Men de Epigrammata, som i den Henseende kand censureres, ere ikkun gandske faa: De samme ere ogsaa aldeeles ikke af den Natur som den Romerske Poëts. Man regner ellers saadant ikke saa noje med Poëter, der skrive udi et dødt Sprog, som visse lærde Mænd alleene kand læse. Owenus er ej heller fri for des-

lige

lige Talemaader, men hører derfore ikke ilde. Hvorom alting ellers er, saa kand man sige, at de tage mærkeligen Feil, som efter saadanne fri Vers dømme om Poëternes Tilbøjeligheder. Juvenalis Satyræ ere ikke meget kydske, dog holder man for, at han haver været en heel ærbar Mand. Ingen Fruentimmer ere meere frittalende, og undseer sig mindre udi offentlige Selskabe ved at nævne en Ting med rette Navn end Hollandske og West-Frisiske, og dog ere udi Gierningen ingen kydskere: Ligesom de Mandspersoner, som udi Samqvemme meest badinere med Fruentimmer, ere ikke de rette Liebhabere; og er det ikke for dem, at Mænd have Aarsag at indslutte deres Hustruer. De rette Liebhabere ere de, som affectere største Modestie udi Fruentimmer-Laug; og er det fornemmeligen for dem, at man maa staae paa Skildvagt. Den Hund, som giøer meest, bider ikke gierne; det er ikkun for de stilltiende, og som synes ikke at ville bevæge sig, for hvilke man maa tage sig vare. Hid henhører den Æsopi Fabel; En ung u-erfaren Muus, der havde forladt sin Moders Hule for at see sig om i Skoven, studsede, da den kom paa et Sted, hvor der var dobbelt Echo, hvilket saaledes forskrækkede den, at den strax tog Flugten. Udi denne Tilstand blev den mødt af en gammel erfaren Muus, hvilken den unge fortaalte Aarsagen til sin Redsel: Den gamle sagde da; frygt dig ikke, min Søn! hvor stor Bulder og Larm høres, der er mindst Fare: Naar derimod alting er stille, og intet høres, saa maa du tage dig vare; thi da er Katten

ten nær ved. Ellers veed jeg ikke, at jeg udi de af mine latinske Vers, som nogle censurere, haver overtraad Ærbarhed, med mindre man vil sige, at det er mod Ærbarhed med rette Navn at nævne en Ting, som dog bør nævnes. Man kand sige: **At kaste sit Vand**; man kand og sige **at pisse**: Begge Ord findes udi vore Glose-Bøger, og begge have eens Bemærkelse. Naar nu nogen støder sig over det sidste, støder han sig ikke over Ordet, som nødvendigen maa nævnes, men over Ordets Lyd, hvilket en Herre eller Frue ikke vil høre af sin Tiener eller Pige, i hvis Munde Ordet er usommeligt, men bliver sommeligt, naar de selv bruge det. Saa at det er klart, at saadant maa alleene tilskrives visse Menneskers Hovmod. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CDXXVI.

Til * *

Min Herre corrigerer dette, som han haver fundet i min seeneste Skrivelse, nemlig at jeg haver betient mig tvende Gange af det Ord Consistoriani i steden for Consistoriales. Men denne min Herres Correction er ligesaa ilde grundet, som deres, der holde det for en Vildelse, at jeg skriver Caporal, Amiral, og derfore een og anden Gang have paa Bogtrykkeriet forandret det til Corporal og Admiral. At det er rettere at skrive Consistorianus end Consistorialis, giver Ordet, hvoraf det deriveres tilkiende; thi det heeder ikke Consistoriat men Consistorium. Derforuden finder man udi gamle Skrifter aldrig uden Consistorianus; saa at det derfore er klart, at det Ord Consistorialis er en Barbarismus, som haver indsneget sig udi de nyere Tider. Dog beqvemmer jeg mig gierne med andre at skrive Consistorialis, efterdi jeg seer, at Franske, Italiener og Spanier nu omstunder skrive ligeledes. At det ellers er rigtigere at skrive Consistorianus, sees af alle gamle Bøger, som ere skrevne paa de Tider og paa de Steder, hvor Ordet Consistorium er først kommet udi Brug. Jeg bilder mig ind, at det Ord Consistoriales, hvormed betegnedes ikke Consistorii Lemmer, men Ting og Sager, som henhørede

til Consistoria, er først kommet i Brug, og at man siden dermed haver betegnet ogsaa Personer. Udi de ældere Skrifter finder man Personerne, hvoraf Consistoria bestaae, stedse at være kaldne Consistoriani. Saaledes siger Ambrosius: Steti ego inter Consistorianos. Saaledes tale ogsaa de Romerske Love om Comitibus Consistorianis. Man holder for, at det Ord Consistorium haver faaet saadant Navn af de Forstuer, hvorudi Sollicitanter samlede sig, og bleve staaende, indtil de til Audience bleve indladne. Saa at derfore Consistorium er det samme som Locus consistendi. Man betegner ogsaa derved i Almindelighed de Steder, hvor Regentere raadsloge om publiqve Sager: Saadant Sted kaldtes Κονσιςόριον βασιλικόν. Siden ere Geistlige og Academiske Raadhuse det Navn givet. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epiſtola CDXXVII.

Til * *

Du forundrer dig over, at udi den lange Tiid, ſom jeg haver været ſvag, jeg ikke haver ladet dig ſaadant vide. Naar jeg er ſyg, giver jeg gemeenligen ingen det tilkiende. Thi de daglige Efterſporſeler, ſom gierne ikke beſtaae uden i pure Complimenter, incommodere mig ofte li- geſaa meget, ſom Sygdommen ſelv. Jeg efter- følger derudi Md. * *, hvilken, naar hun kom- mer udi Barſel-Seng, lader ingen det vide, og derfore haver roeligere Bärſel-Stuer end hendes Naboeſker, hvilke udi ſaadan Fald lade forfatte vidtløftige Regiſtere og Cataloger, ſom de inſinue- re til Venner og Uvenner, for at tilkiendegive dem, at de maa lade ſig indfinde perſonligen, eller i det ringeſte een Gang om Dagen ved deres Bud lade forhøre, hvorledes Madamen haver ſovet i Nat. Naar man er ſyg, er, foruden Roelighed, den be- ſte Medicine at ſlaae Sygdommen af ſine Tanker, hvilket ikke kand ſkee, naar man hver Time paa Dagen bombarderes med de ſædvanlige Efterſpor- ſeler, nemlig: **Min Herre eller Frue lader forneme, hvorledes han befinder ſig i Dag.** Mig kommer det for, ligeſom man ved daglig Bud vil lade forhøre hos en Kiøbmand, der ſtaaer paa ſlette Fødder, hvor længe han kand holde Hand-

lin-

lingen ved lige, og om han snart tænker at spille Banqueroute. Jeg laster dog ikke andre Patienter, der finde Smag udi saadanne daglige Eftersporsler, helst, saasom det er en almindelig Skik udi alle Lande. Men jeg kand ingenlunde lide de Complimenter, som ved saadanne Lejligheder giøres af visse Folk, hvilke ofte, forend de have seet Patienten ret udi Ojen, sige: **GUD bevare os! hvor seer han ilde ud i Dag.** Saadanne Complimenter ere ikke mindre ubehagelige end u-rimelige: De ere ubehagelige, efterdi en Patient altereres derover; de ere u-rimelige, efterdi det er ufornodent at sige ham det, som han hver Dag udi et Spejl kand selv see. Naar saadant hender mig, svarer jeg ofte saaledes: At det kommer mig for, at Monsieur eller Madame ogsaa maa være upasselig, efterdi de udi mine Ojen see meget ilde ud. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CDXXVIII.

Til * *

Jeg haver giort mig Umage at efterlede Oprindelsen til de tvende Ting, hvorom udi sidste Samqvem blev talet, nemlig: 1.) Hvoraf den almindelige Skik rejser sig, at ønske dem Godt, som nyse. 2.) Ved hvad Anledning Trældom overalt udi Europa er ophævet. Hvad det første angaaer, da meene nogle, at den Skik at hilse Nysende er indført udi Middel-Alderen, og det ved Anledning af den Sygdom, som yttrede sig ved stærk Nysen, og holde Polydorus Virgilius og Sigonius for, at saadant skeede udi Keiser Phocæ og Pave Gregorii Magni Tiid, da en Pest regierede, hvoraf Folk døde nysende. Men, at denne Skik er langt ældere, sees af gamle Græske og Romerske Historier. Grækerne betienede sig af deres Ζεῦ σόζων. Det er: Jupiter hielpe dig! Latinske Skribentere tale og om den Skik udi de første Hedenske Kejseres Tider. Hvis derfore dette rejser sig af saadan Pest, maa den være meget gammel, ja den maa have været almindelig over den heele Jord. Thi man seer den at være i Brug endogsaa paa de Steder, som ingen Commerce have havt med andre Folk. Rejsende vidne, at naar Kejseren af Monomopata nyser, hilse de Nærværende ham med saa stærk Lyd, at de, som ere uden

for

for Slottet, det kand høre, hvilke stemme i med, saa at det gaaer fra een Gade til en anden, og over den heele Stad høres Lyk-Ønskning. Det er derfore troeligere, at denne Sædvane rejser sig deraf, at man holder Nysen for Sundheds Forbedring hos Syge. Hvad den anden Post angaaer, nemlig ved hvad Anledning Trældom er ophævet blant de Christne, da finder jeg ingen Underretning udi Historier derom. Man seer, at ved Christi og Apostlernes Lærdom saadan Trældom ikke at have været ophævet: Man seer og, at den i mange hundrede Aar efter Christendommens Indførsel haver været ved Magt. Jeg haver udi min Kirke-Historie meenet, at saadant maa være skeed Successivé, det er Tiid efter anden. Men af de Vidnesbyrd, man haver, sees, at denne Reformation maa være skeed udi kort Tiid over heele Christendommen, saa at man maa desmeere forundre sig derover, efterdi det er ikke udi Middel-Alderen man maa lede efter Dyders Øvelse. Længe efter Caroli Magni Tiid vrimlede Europa af Slaver, og Bartholus, som levede 1300, vidner, at der var ingen i hans Tiid. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CDXXIX.

Til * *

Forgangen Sommer, da jeg var paa Landet, blev mig fortaalt, at Skov-Fogden ved min Gaard Oreboe, havde seet en fremmed Fugl af en overmaade Størrelse. Jeg begav mig til Stedet, for at erkyndige mig nøjere derom, og for at høre, hvad Beskrivelse derover giortes. Han beretede da, sig tilligemed sin Hustrue og Søn at have seet ikke langt fra sit Huus hoppende paa Marken en overmaade stor Fugl tilligemed andre af mindre Størrelse, som maatte være Unger. Konen og Sønnen, som da vare nærværende, bevidnede det samme med saadanne Omstændigheder, at Fuglen var af Størrelse, som en Aargammel Kalv, og havde skrækkelige Kloer. Medens den tilligemed Ungerne hoppede paa Marken, løb Sønnen til Huset, og hentede sin Flint, hvormed han nærmede sig meere til disse Dyr. Men da overkom ham saadan Skræk, at han ikke dristede sig til at skyde: Og fløj Fuglen derpaa bort tilligemed Ungerne. Jeg spurte da, om det kunde ikke have været en stor Ørn. Men Skov-Fogden sagde, at den lignede en Ørn hverken i Skabning eller Størrelse, saasom den var tre gange saa stor: Den kunde ej heller være af det slags store Fugle, som de Norske kalde Tiur, ; ; efter den Beskrivelse,

som

som derover giortes. Jeg kunde ikke andet end reflectere paa denne Beretning, saasom den eedligen blev bekræftet af Folk, der paa et Haar kiende alle slags Fugle, som findes udi dette Land. Jeg veed ikke udi fremmede Rejse-Beskrivelser at have fundet noget vinget Dyr, som kand lignes ved dette i Størrelse, undtagen den Fugl, som Spanier omtale, hvilken de kalde Cuntur eller Condor, som findes i Vest-Indien, og som Lobo vidner, ogsaa at see paa nogle Steder udi Africa. Samme Fugl, sige de, ligner en Ørn i Skabning, men haver en Størrelse, som to sammenstøbte Elephanter, og er af saadan Styrke, at den kand føre heele Øxen bort: Og vidne de at have seet den at udspye 200 Pund Kiød paa engang. Dette synes at være utrolig; men man kand ikke forkaste troeværdige Skribenteres Vidnesbyrd. Jeg forbliver etc.

Epi-

Epistola CDXXX.

Til

Collegium Politicum paa Landet.

Jeg haver udi lang Tiid ikke corresponderet med de høyvise Herrer, men haver dog imidlertiid ikke været orkesløs. Jeg haver arbeydet paa adskillige Forslag til Staats Reformationer, som ved Tiid og Leylighed skal meddeeles. Deraf skikker jeg dem denne Gang det fornemste, og i mine Tanker det meest magtpaaliggende, som jeg efter Sædvane underkaster de høyviise Herrers Dom og Correction. Forslaget er dette. Man veed, at jeg ved adskillige Leyligheder haver taget Fruentimmerets Parti mod visse Mandspersoner, der tilegne sig alt for stort Herredom, og regne sig deres Kiøn til en Merite. Blant andre Ting, hvorover Fruentimmeret kand besværge sig, og ansee som en Foragt mod deres Kiøn, er dette, at deres Høyhed, Rang og Titler skal grunde sig alleene paa deres Mænd; saa at en Enke-Frue ingen Ret skal have videre at avancere udi Titler efter hendes Mands Afgang, men være forbunden til at blive staaende paa samme Trappe-Trin, hvorpaa hun ved saadant Døds-Fald er bleven satt.

Saasom nu en honete Ambition af Naturen er indprændtet udi det eene Kion saavelsom i det andet, saa maa det jo smærte en brav Enke, at see sine gifte Med-Søstre at avancere udi fuld Galop fra et Æres-Trin til et andet, alleene efterdi deres Mænd leve længere. Mon det ikke er Sorg nok for en brav Kone at miste hendes Mand, uden at tilligemed Ærens Port skal blive hende tilsluttet. Det er troeligt, at saadant gaaer mangen honnete Dame ligesaa meget til Hierte, som den Skilsmisse, Døden gior imellem hende og hendes kiære Mand. Man seer ogsaa, den skadelige Virkning deraf at flyde, at en og anden Enke-Frue, hendes Børn til Præjudice, begiver sig udi nyt Ægteskab, saasom hun ingen anden Udvey veed til videre Forfremmelse. Mine uforgribelige Tanker derfor ere, at et Forslag kunde giøres i Faveur af det kiære Fruentimmer saaledes, at, naar en Enke udi nogle Aar havde, for Exempel, været Cancellie-Raads-Frue, skulde hun være berettiget efter hendes Anciennetet, at anholde om Justits-Raads Frues Titel, og saa videre. Herimod seer jeg vel Indvendinger at kunde giøres. Man kand sige, at Mands-Personer ere alleene berettigede til at ansøge om høiere Rang, efterdi de ikke alleene til Motif kand anføre deres Alder, men endog deres lange udviisede Tienester udi de Embeder, som de have forestaaet. Men denne Indvending er af ingen Betydning, med mindre saadan Paastand giøres af Embeds-Mænd, der tiene gratis, eller uden Løn. Saaledes tiene dog faa, eller ingen; thi de søge

om

om Embeder som om Gaver og ikke som Byrder. Udi hvilken Henseende Bestillinger ogsaa kaldes Beneficier. Deres Paastand er derfore ligesaa ilde grundet, som, om Haandværks-Mænd, efterat man haver undet dem Arbejde, og rigeligen betalet dem derfore, ville formere nye Prætensioner. Sees saa heraf, at Fruentimmerets Ansøgninger om videre Forfremmelse agtes u-rimelige, alleene efterdi de ikke salareres af Publico, men maa leve af deres egne Midler eller Arbejde. Erfarenhed viser ogsaa, at de fleeste Mænd, som jage efter Rang og højere Titler, anføre til Motif gemeenligen ikke andet, end deres Anciennetet, saaledes, at en Cancellie-Raad søger om at blive Justits-Raad, alleene efterdi han udi nogle Aar haver slidet paa den første Caracteer. Saasom nu samme Motif kand anføres saavel af en Enke-Frue som en Bestillings-Mand, saa sees, at begges Paastand er lige vel grundet. Fruentimmeret kand derforuden have Forraad paa adskillige gode Motiver: De kand anføre Beviis paa deres Oeconomie, deres Børns Optugtelse, deres udstandne haarde Barsel-Senge, hvorved Staten er bleven forsynet med Borgere, og endeligen deres Kydskhed og ordentlige Levnet, som de have ført efter deres Mænds Død. Hvis en Titel skal ansees som en Merite til en høiere, saa er begge Kiøns Paastand lige vigtig. En Assessor af Titel søger Caracteer af Cancellie-Raad, endskiønt han aldrig haver seet et Cantzellie, og en Foged søger en Caracteer af Krigs-Raad, skiønt han aldrig haver seet et Compagnie af bevæbnede Sol-

dater, langt mindre haver erhvervet sig Kundskab om Krigs-Sager; med mindre man til Kriigs Videnskab vil henføre de Processer han haver haft med sine Naboer, hvilket et Fruentimmer ogsaa kand anføre til Beviis paa Kriigs-Kundskab. Thi Erfarenhed viser, at de slags Kriige føres af begge Kiøn. Jeg haaber, at de Høj-oplyste Herrer ville finde Behag udi dette mit Forslag, og understøtte det samme; thi derudi er stor Billighed. Man kand ogsaa derved forbinde sig det heele Kiøn; hvilket er ikke liden Fordeel, saasom den Slægter baade talriig og mægtig. Jeg forbliver ɔc.

Epi-

Epistola CDXXXI.

Til * *

Jeg haver udi en af mine Epistle tilkiendegivet Aarsagen, hvi jeg saa ofte læser Homerum, nemlig: 1.) Efterdi intet Skrift tiener meer til at erhverve Kundskab udi det Græske Sprog. Og, naar man vil hertil sige: Hvortil kand det nytte mig, at vide saa meget Græsk? Da svarer jeg dertil, at ingen vel kand passere for en lærd Mand uden det Græske Sprogs Kundskab. Thi det er af Græske Bøger vi see Kilderne til Philosophie og de fleeste Videnskaber og utallig Ord; ja fast alle Konst-Gloser, som vi dagligen bruge, have deres Oprindelse af det Græske Sprog. Den anden Aarsag, som jeg haver tilkiendegivet, hvi jeg læser Homerum, er denne, at man deraf lærer og seer den ældgamle Verdens Skikke og Moder. Deraf haver jeg forhen opregnet adskillige, og vil hertil legge den Sædvane, som er heel mærkelig, og som i Homeri Tiid var overalt antagen, nemlig, at man udi Giæstebude deelte Mad og Drikke udi lige Parter imellem Giesterne. Poëten kalder derfore Giestebud Δαῖτας af δαίτεῖσθαι, som er at deele. Saaledes findes overalt, naar der tales om Giestebude, saadanne Vers:

Ἤδη μὲν δαιτὸς κεκορήμεθα δαιτὸς ἐίσης.

Det er: Nu ere vi til Bords, og nyde lige Maaltiid. Item:

Χαῖρ' Ἀχιλεῦ δαιτὸς μὲν ἐίσης οὐκ ἐπιδευεῖς.

Det er: Velkommen Achilles! Dig fattes ikke din tildeelte Portion. Mad blev saaledes kaldet δαίς, og Kokken, som tillavede Kiødet, kaldtes δαιτρός, efterdi han deelede det udi lige Portioner. Vinen blev iligemaade deelet; thi det heder:

Μέθυ νεῖμον πᾶσιν.

Denne Skik synes at have rejset sig af tvende Aarsager. 1.) Efterdi de gamle Maaltider have været tarvelige, saa at intet haver været fremdbaaret til Overflod, men at Retterne have været passede efter Giesternes Antal. Det er af den Aarsag, at det stedse her paa Communitetet eller Studenternes offentlige Spiise-Sal, hvor Mad ikke gives til Overflodighed, haver været vedtaget, at Kiødet bliver deelt udi lige Parter, hvorved bruges end den Præcaution, som jeg finder ikke at have været i agttagen af de gamle, nemlig, at den, som deeler Maden, ikke maa tage uden den sidste Portion, hvorved Deeleren forbindes til at i agttage all Mueligheed. En anden Aarsag, som kand anføres til denne Skik at deele Maden, maa have været visse Folks Graadighed, hvorved andre Giæster kunde komme til kort; thi man finder overalt udi gamle Hi-

Historier talet om Parasitis eller Snylte-Giæste, som Comœdie-Skrivere ligne ved Svampe, efterdi intet kunde forslaae til dem. Man finder ogsaa, at Slagsmaal over Maaltiid haver reiset sig blant Giæster, efterdi den eene aad fra den anden. Hvor længe denne Skik at deele Maden haver varet, kand ikke siges: Man seer alleene, at den nogle 100de Aar efter Homeri Tiid ikke overalt maa have været i agttagen; thi man finder, at Poëter og Cyniske Philosophie, som gemeenligen vare store Ædere, lode sig ofte til Giæstebud ubudne indfinde. Phanias hos Atheneum mælder om den Poët Philoxeno, hvilken ved Dionysii Taffel visede Prove paa sin Graadighed. Da en liden Fisk blev lagt for ham, holdt han den ved sit Ore, ligesom han vilde høre, hvad den talede. Da Dionysius spurte, hvad han derved meenede, sagde han sig at ville skrive noget om den Vand-Nymphe Galatéa, og derfore vilde udforske af den ham forelagde Fisk om Tilstanden udi Havet; men, saasom samme Fisk var alt for ung, og endnu ikke havde lært at tale, kunde han ingen Underretning af den derom bekomme. Derimod, sagde han, hvis han kunde faae fat paa den store Fisk, som laae for Kongen, vilde han faae nogen Oplysning i det, som han forlangede at vide. Dionysius mærkede da, hvor hen han sigtede; hvorudover han loe deraf, og ragte ham den store Fisk. Dette viser, at man paa den Tiid ikke meere deelede Maden. En anden Historie, som fortælles ogsaa om Philoxeno, tiener til Beviis her paa. Om ham vidner Chrysippus, at han udi Badstuer skylede

lede sin Mund stedse med varmt Vand, for at vænne sin Hals til det, som var heedt, og at han derpaa giorde Aftale med Kokkene, at de skulde frembære Maden gandske varm, og saadan, som de andre Giæster ikke strax turde spiise, saa at han derpaa uden Hinder kunde æde, medens de andre blæsede paa Maden. Athenæus taler om en Snylte-Giæst ved Navn Demylus, som practiserede det samme paa een end grovere Maade. Da en herlig Ret blev frembaaren, spyttede han derudi, for at beholde den alleene (ἐνέπτυσεν ἐις ἀυτήν.) Man lærer ogsaa af Homero dette, at, ligesom man nu omstunder sætter meriterede Folk paa de hojeste Sæder ved Bordet, saa var udi gamle Tider brugeligt at legge for saadanne Mænd de beste Stykker og dobbelte Portioner. Saaledes vidner han, at Diomedes blev regalered med de fleeste Kiod-Stykker og de fleeste Bægere, ligesom Idomenæus, Ajax og andre.

Κότα βοός τὰ ῥ' ἅ οἱ πάρθεσαν αὐτῷ,

Denne Skik, hvor selsom den nu omstunder kand synes, er dog rimeligere end at beære anseelige Mænd ved at sætte dem paa visse Stole og ved Bord-Ender. Dette maa jeg herhos losligen antegne, at man finder paa visse Steder talet om Viin, som var giort af Bygg: Thi der tales om Bægere, som vare fulde af Bygg-Viin, hvilket kand ikke have været andet end Øll (πλήρεις οἴνου κριθίνου.) Utallige saadanne Underretninger haves

af

af Homero om de ældgamle Folke-Skikke og Levemaade; og, naar man derhos eftertænker, at samme Poëts Skrifter ere de reeneste Kilder, hvoraf det Græske Sprog flyder, saa maa man holde for, at Tiden anvendes ikke saa ilde paa saadanne Bogers Læsning, som foregives af nogle, helst af dem, som meene, at det Græske Sprog ikke er meget fornødent at læres paa de hoje Skoler, og at man haver nok udi det Latinske. Jeg for min Part haver ønsket, at, da man for nogle Aar siden foretog sig at sætte vort Universitet udi Activitet, og at drive paa visse Studeringer, som vare forsomte, man havde bemojet sig lidt mindre med at forfremme det Hebraiske, og lidt meere det Græske Sprog. Det Hebraiske Sprog er vel fornødent for geistlige Personer, men det Græske baade for verdslige og geistlige, efterdi Septuaginta Interpretes, det nye Testamente og Patres ere skrevne paa Græsk; og for verdslige, efterdi af Græske Boger læres Konster og Videnskaber, hvorom lidt eller intet findes udi gamle Latinske Skrifter. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CDXXXII.

Til * *

Uhrverker kand regnes blandt de meest konstige Ting, som Mennesker have opfundet. Inventionen er Europæisk. Thi, Chineser, som ellers tilegne sig adskillige store Paafund, vidste deraf intet at sige, forend Uhrverke bleve dem tilbragte af Europæiske Missionarier. Det forste Slag-Verk, som de saae, foraarsagede dem stor Forundring. De kunde i Forstningen ikke troe, at saadant var en Virkning af Machinen selv, og derfore holdte nogle Vogtere, som skulde give agt paa, om nogen ved Rorelse fik det til at slaae. Naar de kloge Chineser dette ikke kunde begribe, saa kand man slutte hvad Africaner, Americaner og Barbariske Folk derom have domt. Nogle af dem have anseet det som Troldom: Andre have holdet for, at Uhrverke vare levende Creature; og fortælles der, at en Indianer knusede engang et saadant Verk med en Steen, og, saasom det derved holdt op at gaae, meenede han at have slaget det ihiel. Da Christianus 3. engang forærede Groß-Fyrsten af Rußland et Slagverk, skikkede han det tilbage, anseende det som Troldom, og meenede, at noget levende derudi maatte være indsluttet. De gamle Græker og Romere have ikke vidst af Uhrverk at sige. De havde i Begyndelsen intet

intet Mærke paa Dagen uden af Solens Skygge. Med Tiden hittede de paa Glas, som de opfyldte med fiint Sand, hvorefter de regnede Timerne; men, som Sandet ofte standsede udi Løbet, funde de for godt at giøre Time-Glas, som vare fyldte med Vand, hvilke bleve meere efterretlige. Disse Time-Glas bleve kaldte af de gamle Clepsydræ, det er Vand-Tyve; og komme de samme over alt i Brug. Her af rejsede sig den Talemaade, som brugtes fornemmeligen udi Dom-Huse, nemlig, at give Oratores og Advocater saa meget Vand (tantum aqvæ) det er, saa lang Tiid, som de behøvede til at agere deres Sag. Man holder for, at een ved Navn Ctesibius, som levede under de Ægyptiske Ptolomæer, først ophittede disse Vand-Glas. Vitruvius taler om adskillige saadanne Glas: Udi nogle vare reent Vand; udi andre Mercurius; og andre igien vare opfyldte med stødt Æggeskall. Lucianus taler om et Time-Glas, som ved Klang og Slag tilkiendegav Timerne. Nu omstunder giøres Time-Glasse paa adskillige konstige Maader, og holder man for, at de beste giøres i Burgundien. Loubere udi hans Beskrivelse over Siam, mælder om Siamske Vand-Uhre, som bestaae af en tynd Kobber-Skaal, som legges tom paa Vandet. Udi samme er et lidet Hull, hvor igiennem Vandet trænger sig op, og, naar Skaalen bliver saa fuld af Vand, at den synker til Bunds, saa regnes en Time. Jeg haver sagt, at førend disse Time-Glas saavel af Sand som af Vand, bleve opfundne, havde man ingen Mærker paa Tiden

uden af Solens Skygge, som i første Begyndelse toges af Menneskets Legemer og Støtter. Siden ophittede man Soelskiver; og siges Marcus Valerius at have været den første, som Aar 489 fra Roms Fundation bragte en Soelskive fra Sicilien. Denne Soelskive blev dog u-efterretlig, efterdi den var stillet efter Siciliens Clima: Ikke at tale om, at den saavel som alle andre Soelskiver ikke kunde nyttes, uden naar Solen skinnede; hvor udover man maatte være betænkt paa andre Middeler. Thi, endskiønt Marcius Philippus lod sætte en meere accurat Soelskive lige ved den forrige, saa hævedes derved ikke Vanskeligheden, hvilken varede indtil man ophittede Time-Glas: Og siges Scipio Nasica Aar 595 fra Roms Stiftelse at have ladet giøre det første Vand-Time-Glas udi Rom. Men det, som vi kalde Uhrverk, og som drives ved Hiul, er langt yngere. En Archi-Diaconus af Verona, ved Navn Pacificus, som levede kort efter Kejser Ludovicus Pius, siges at være første Inventor der af. Dette slags Uhrverk blev kaldet Natte-Verk (Horologium Nocturnum), for at distingvere dem fra Soelskiver, som viisede Timerne alleene om Dagen. Derom vidner Ughellus in Italia sacra saaleedes: Horologium nocturnum nullus ante viderat, en invenit argumentum & primus fundaverat. At Klokkere have havt Omsorg for saadanne Uhrverk, og at trekke dem op, sees af Statut. Ord. Præmonstrat. Sacrista debet temperare horologium. Og vidner Chronicum Anonymi Ripensis det samme om Elia Klokkeren i Ribe.

Ribe. Paa disse Verk haver man meer og meer konstlet. Blandt de konstigste, som jeg haver seet, er det til Lyon, hvor ved hvert Fuldslag en Hane galer, og 4 Apostle, een efter anden intræder, slaaende 4 Qvarteer: Derpaa fremtræder Christus paa een Side, og Døden paa en anden, hvilken falder, naar Christus slaaer Fuldslag; og GUD Fader, som staaer oven for, nikker med Hovedet. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CDXXXIII.

Til * *

Jeg var forgangen udi et Selskab, hvor en rejsende Person fortaalte, at der findes visse Lande, udi hvilke man seer Østers at voxe paa Træer. De Nærværende smilede derved, og een af dem svarede, at der gaves ogsaa visse Søer, hvor man med Angler fisker Kaal-Hoveder, Æbler og Pærer. Det sidste, hvor latterligt det end var, syntes dog Selskabet at være meere rimeligt end det første. Det gaaer saa til, og kand derpaa anføres adskillige Exempler. En søefarende Mand blev engang af nogle Bønder adspurt, hvi Maanen blev undertiden formørked. Dette forklarede han for dem saaledes; at det rejser sig deraf, at Jorden, naar den kommer imellem Soel og Maane, betager den Maanen ved sin Skygge Solens Skin. De braste derpaa alle i Latter, og vilde ikke meere tale derom. Endeligen spurte en anden, hvoraf det kommer, at Maanen stedse voxer og aftager. Søe-Manden som mærkede, at man lettere kunde binde dem en u-rimelig Løgn paa Ærmene, end overtale dem at fæste Troe til Sandhed, sagde da, at saadan Forandring rejser sig deraf, at, som Maanen voxer ideligen til, saa klipper man efterhaanden Stykker deraf, for at giøre Stjerner. Dette troede de, og takkede ham for god Underretning.

ning. Hvad Østers ellers angaaer, da er der rejsende Personers Beretning derom gandske rigtig. Thi man finder udi de Lande, som kaldes Antillæ, Træer, hvilke ere saa fulde af Østers, at Greenene deraf brydes. Samme Østers differere ikke fra andre gemeene udi Smagen. Childery en Engellænder vidner, at saadant skeer ogsaa ved Plymouth. Søen opkaster undertiden Østers-Frøe paa Landet, som voxer og fødes paa Træerne. Udi China findes et slags smaa Østers, som Chineserne saae paa visse Marke, der staae under Vand, hvor de voxe. Jeg vil forbigaae at anføre andre Vidnesbyrd, hvoraf saadant bekræftes. Jeg vil her alleene sige dette, at den maa have være meget forvovend, som først dristede sig til at opsluge raae Østers: Thi det synes end meere selsomt, end at æde raadt Kiød; hvilket man ellers bebreider visse Nationer. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CDXXXIV.

Til * *

Jeg haver udi min Heldte-Historie sagt, at det er vanskeligt at dømme om den falske Prophet Mahomed, enten han haver været en Bedrager eller en Fanaticus, enten han af Underfundighed gav sig ud for at være en GUds Prophet, eller han troede selv sig saadan at være. Hvilken Meening man herudi antager, saa kand den bestyrkes med vigtige Argumenter. Af dem, som holde for, at han selv troede, hvad han lærede, ansee nogle ham som een, af hvilken Fanden betiente sig som et Redskab til at forføre Mennesker til vrang Lærdom. Andre derimod med større Grund ansee ham som en Enthusiast. Jeg siger med større Grund: Thi der findes adskillige Capitler udi Mahomeds Lærdom eller Alcoranen, som befatte et sundt Morale, som opmuntre Mennesker til at giøre det Gode, og at skye det Onde; som formane dem at have Tilliid til GUD, at giøre Almisse, at bede med Andagt visse Tider om Dagen, at lade see en blind Lydighed mod Regentere og Øvrighed, og adskilligt af samme Natur, som man ikke vel kand holde for at være Fandens Dictata. Det er derfore rimeligere, hvis man følger deres Meening, som holde for, at han selv haver troet, hvad han lærede, og at tilskrive saadant en fanatisk Affect,

paa

paa hvis Virkning kand anføres utallige Exempler af Historien. At en fanatisk Heede alleene haver drevet denne forunderlige Mand, søger man at bevise en Deel af de vanskabte Historier, som han digter, sær af hans selsomme Himmel-Rejse, hvorover fornuftige Araber forargede sig; en Deel ogsaa af de mange usammenhengende Ting og Forvirrelser, item Contradictioner, som findes udi Alcoranen: Thi saadant, meene de, kand ikke flyde uden af en forvirret Hierne. Andre derimod meene, at saadant kand gandske overeensstemme med en listig Bedrager. Thi Erfarenhed viser, at, naar een først haver bragt sig udi Reputation, helst blant dumme og vankundige Folk, kand han siden ikke alleene binde dem paa Ærmerne hvad han vil, men end og forfremme sin Lærdom ved de selsommeste og urimeligste Fictioner; efterdi Menneskerne ofte holde det for en Merite at troe hvad som strider mod Fornuften, anseende simpel og klar Lærdom som menneskelige, men uforstaaelig som gudommelig. Udfaldet haver og viset, at Mahomed intet tabte derved, efterdi Araberne vare ligesaa villige til at antage hans u-rimelige Digt, som han var frugtbar paa at digte og paatrykke dem de selsomste Lærdomme. Man mærker ellers adskillige Prøver paa Underfundighed, som bestoed i, 1.) Ikke at udgive sin Religion for en nye Lærdom, men alleene at kalde den en Fornyelse af den gamle, som efter hans Sigelse var bleven forfalsket. 2.) At erkiende saavel Moses, som JEsus for GUds Propheter, og at laane adskilligt saavel af Jødernes som af de

 Christ-

Christnes Religioner, og at gaae som en Middel-Vej imellem begge; hvilket forfremmede ikke lidet hans egen Lærdom. 3.) At raade udi Begyndelsen til Tolerance og Lemfældighed mod de Christne, saasom de vare de mægtigste, og for hvilke han havde meest Aarsag at frygte sig. Jeg siger, udi Begyndelsen: Thi, da han saae sig fast udi Sadelen, raadede han til Haardhed. Dette og andet giver Underfundighed tilkiende. Saa at det synes, at, hvis Mahomed haver været Fanaticus, saa haver han ingen blind Enthusiast været, det er saadan een, der uden at raisonnere, følger sine naturlige Affecter, hvoraf den som et Hiul drives. Hans Lærdom om Straf og Belønning efter Doden kand og tiene til Beviis herpaa. Thi den Beskrivelse, som han derover gior, havde store Virkninger hos Araberne. Monsr. Bayle meener vel, at den Afridsning, som Mahomed gior paa Himmerige, vel kunde have nogen Virkning hos Hedninger, som ikkun havde en los og forvirret Idée om de lyksalige Boeliger, men tienede ikke til at lokke Joder og Christne, allermindst de sidste, hvilke have langt prægtigere Afridsning paa Himmerige, holdende for at dens Glæde overgaaer all menneskelig Imagination, og er saadan, at den af Mennesker ikke kand beskrives. Men jeg kand herudi ikke være eenig med den store Rotterdamsk Philosopho: Thi Erfarenhed lærer, at kiodelige Mennesker lade sig meest indtage af kiodelige Lærdomme. Saadant have adskillige Lovgivere og falske Propheter mærket, og derfore have lovet deres Tilhængere saadanne Belon-

lønninger, som de meest have ønsket sig udi dette Liv, og som de lettest have kundet begribe. Derpaa haver jeg udi mine Skrifter anført adskillige Exempler. Mahomed fandt for godt at afmale Paradiis med den Farve, som kunde stikke meest Araberne udi Øjene, og som kom overeens med de Begierligheder, som samme Folk funde meest Snag udi, og som bestode udi smukke Urte-Gaarde, kiølige Vande, dejlige Jomfruer, og andre deslige Ting, som meest indløbe udi Sandserne. Det er troeligt, at hvis han havde lovet dem pure aandelige Fornøjelser, saadanne, som omtales udi de Christnes Himmerig, og som bestaaer udi GUds Ansigts Beskuelse, udi at staae for GUds Throne med Palmer i Hænder, og i Almindelighed udi en inderlig Glæde og Fornøjelse, der er saa stor, at den overgaaer Menneskers Begreb, saadan Lærdom vilde have havt mindre Virkning hos dumme og vankundige Araber; ja jeg tør sige, endogsaa hos andre Hedninger, hos hvilke de Ting stærkest virke, som meest indløbe udi Sandserne, og som ere lettest at begribe. Det er i den Henseende, at de, som forsvare Origenis Lærdom mod Helvedes Ævighed, paastaae, at den hielper meere til at afskrække Mennesker fra Synd, eftersom en Straf, som engang faaer Ende, kand begribes, men en ævigvarende rebellerer mod Fornuften, og derfore efter deres Meening ikke kand have den Virkning. Hvor vidt saadan Meening kand være grundet, overlader jeg ellers andres Domme. Jeg siger alleene, at Origenisterne betiene sig af saadant Argument, hvilket jeg ikke bifalder, skiønt

det haver noget Skin. Jeg haver ellers forhen givet mine Tanker tilkiende, nemlig, at hos Mahomed fandtes en Blanding af Enthusiasmus og List, og viset, at saadant er fundet hos adskillige andre. Jeg vil slutte mit Brev med en Anmærkning over den Christne og Mahomedanske Religion. Mahomeds Lærdom, som han til sidst førte, byder at forplante Religionen med Sværd; Christi derimod forbyder saadant, og raader til at forfremme Troen ved sagtmodige og grundige Persvasioner: Men hverken Mahomedaner eller Christne efterleve deres egen Lærdom. Thi de første tillade allevegne Religioners fri Øvelse: De Christne derimod have stedse med Sværd og Ild forfuldt, og endnu paa visse Steder forfølge dem, som i mindste Poster differere fra de herskende Religioner. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CDXXXV.

Til * *

Jeg takker for de mig tilskikkede Vers. Du haver at udsette dette paa dem, at de ere ikke saa skionsomme, som de ere sindrige, og siger, at Poëten herudi, som udi sine andre Vers ofte støder mod Judicium. Jeg for min Part bifalder ikke de Domme, som gemeenligen fældes over denne Poët. Jeg tilstaaer gierne, at Judicium undertiden savnes i hans Vers, men dette u-anseet er han dog ikke alleene en Poët, men endogsaa en stor Poët En Poëts største Qvalitet er Geist og Enthusiasmus, hvilken ikke gierne er geleidet af Skionsomhed: Beviis herpaa kand tages af Homero, hvilken man ikke kand negte Fortrin for andre Poëter, endskiont han ofte støder an mod Judicium. Det er i den Henseende, at de Gamle recommendere Viin og stærk Drik, efterdi Geisten derved opvækkes, skiont Judicium derved heller svækkes end styrkes. Den geistrige Poët Pindarius siger vel:

Ἄριστον πάντων εἶναι τὸ ὕδωρ.

Det er: **At Vand er den beste Drik**; men saadant siger han vel ikke i Henseende til Poëter. Thi utallige andre Skribentere ere eenige om Vinens herlige Virkning udi Poësie. De disputere alleene om, hvilken Viin dertil er kraftigst: Og synes det, at Hermippus meest recommenderer den

Viin, som kaldes Mendæum; thi han siger, det er den Viin, som Guder og Gudinder pisse.

Μενδαίω μ' ἐνȣρȣ̃σιν καὶ οἱ Θεοί.

Mendæum vinum Cœlestia numina mejunt.

Om de store Poëter, som paakalde Guder og Gudinder, naar de foretage sig at giore Vers, have erholdet nogle Doses af samme Viin, kand ikke siges. Det mærker man alleene, at de tale om Vinens Brug, som det herligste Middel til at opvække Geist og den Indbildnings Kraft, som Poëter meest behøve. Vinen, siger een af de ældste Skribentere, er som en rask Hæst for en Poët.

Οἶνος χαρίεντι πέτει μέγας ἵππος ἀοιδῶ.

Ὕδωρ δὲ πίνων, χρηστὸν ȣ̓δὲν ἀν τέκοις.

Det er: Vinen er for en lystig Poët som en rask Hæst; hvis du drikker Vand, kand du intet herligt til veje bringe. Hvilket dog alleene maa forstaaes om Poësie og Ting, som udfordre Imagination og høj Geist. Den Comœdie-Skriver Amphis gaaer for vidt, som siger, at Viin til veje bringer Skionsomhed, og at Vand-Drikkere ere taabelige og uvittige.

Ἐνῦν ἄρ ὡς ἔοικε κὰν ὄινω λόγος.

Ἐννιοι δὲ ὕδωρ πίνοντες εἰσ' ἀβέλτεροι.

Thi saadant er mod Erfarenhed. Sees saa heraf, at en munter Geist, og Imagination, som af Vinen opvækkes og styrkes, er en Poëts Hoved-Qvalitet og at et Poëma kand være et Mesterstykke, endskiont adskilligt derudi findes, som støder an mod Skion-

som-

somhed. Og, naar saa er, maa man ikke regne saa noje med en Poët, om han iblandt overtræder Logiske Regler, til hvilke han ikke saa stort bindes, som en Dommer eller Orator. Dette haver jeg stedse havt for Ojene, og derfore haver admireret de fleeste af ovenmældte Poëts Vers, udi hvilke jeg over alt finder en hoj Geist og en stærk Imagination: Ligesom jeg finder mange andre Vers, skiønt nette og uden Fejl, som aldeeles ikke ere poëtiske. De skiønsomste Skribentere ere ofte de mavreste Poëter; thi det synes, at en stærk Skiønsomhed er for en Poët ligesom en Capsun, der hindrer Imaginationen, og foraarsager, at Geisten ikke kand svinge sig hojt nok. Jeg siger, at de skiønsomste Skribentere ere ofte de maverste Poëter; men ikke stedse. Thi der ere fundne visse Poëter, som maa excipperes fra den almindelige Regel. Blandt dem er den store latinske Poët Virgilius, udi hvilken man seer at fremskinne ikke mindre hoj Geist og Indbildnings-Kraft end Skiønsomhed, skiønt det forste dog ikke udi saadan Grad, som hos Homerum, hvis Geist svinger sig end hojere, og hos hvilken især findes det, som kaldes Θεῖον, og som admireres meest udi Poësie og Orationer. Dette beder jeg, at du vil forestille dig, forend du fælder Dom over bemældte Poëts andre Vers, som herefter kand udkomme; og alleene lader dig noje med at ove saadan Critiqve over andre hans Skrifter, hvorved Logica nojere maa i agt tages. Jeg forbliver etc.

 Epi-

Epistola CDXXXVI.

Til * *

Jeg disputerede nyligen med een, hvilken Titel var haardest at fordøje, enten at blive skieldet ud for en gall Mand eller for en Taadse. Jeg meenede, at det første var værre at være, men det sidste værre at heede. Thi Galenskab reiser sig af Sygdom og Hiernens Forvirrelse, som tidt overkommer de sindrigste og fornuftigste Mennesker. Taadsagtighed derimod er et Menneskes Natur, hvorved han ved Fødselen distingveres fra andre. Den Førstes Hierne er som et Uhrverk, hvorudi Hiulene ved en og anden Hændelse er kommen udi U-orden: Den Sidste som en ubeqvem Materie, hvoraf intet nyttigt kand dannes, eller som man siger en Træ-Knub, hvoraf ingen Mercurius kand giøres. Thi en gall Mand er gemeenligen ikke stedse gall, men haver undertiden sine Intervalla eller gode Tider, hvorudi ikke alleene gode, men ypperlige Ting kand af ham forrettes. En Taadse derimod er stedse en Taadse, og saadan en, om hvilken man siger, at den, som er slagen til en Skilling, bliver aldrig til en Daler. Naar man derfore ynker den Første, taler man med Haanhed om den Sidste, saasom han ikke ligner et fornuftigt Creatur uden i den udvortes Skabning, hvilket ikke er et Menneskes rette Kiendemærke. Histo-

ſtorier og daglig Erfarenhed viſer Exempler paa ſto-re Taadſer, hvis Taler og Gierninger opvække Latter og Foragt. Henricus Stephanus giver en Liſte paa efterfølgende Taadſer. En Tydſk Ambaſſadeur blev ſkikket til Paven, hvilken til Affkeed bad ham hilſe ſin Principal, hvilken han efter den Pavelige Stiil kaldte ſin kiære Søn. Dette tog Geſandten meget ilde op, og ſagde, at hans Herre var ingen Præſte-Søn: Thi det er udi de Romerſke Lande det ſamme ſom en Hoer-Unge. En anden blev med et Brev ſkikked til Dronningen af Navarra med ſaadan Beſkeed: Overleveer hende denne Epiſtel, og kyſſer paa den, (baiſſes la) førend den overgives; hvorudover han ſtillede ſig i Poſiture at kyſſe Dronningen, førend han rakte hende Brevet. Udi Middel-Alderen plejede man udi Forhør til Geiſtlige Embeder giøre ſælſomme Spørsmaal. Iblandt andet fik een ſaadant: Hvo var Zebedæi Sønners Fader? da han ej kunde ſvare dertil, blev han rejiceret. Hans Fader fortørnedes over hans Taabelighed, og ſagde: Naar Hans Grovſmed haver 3 Sønner, kand du da ej ſige, hvo deres Fader er? Sønnen ſagde da, det er Hans Grov-Smed. Derpaa, da han anden Gang fik ſamme Spørsmaal, hvor der var Zebedæi Sønners Fader, ſvarede han: Det var Hans Grov-Smed. En Moder laſtede engang ſin Dotter, efterdi hun ikke takkede den Perſon, ſom hun var forloved med, da han drak hendes Skaal, og ſagde: **Kand du ikke ſige Tak, din Taadſe!**

Dette erindrede Pigen sig, og derfore, da hendes Fæstemand en anden Gang drak paa hendes Sundhed, complimenterede ham med disse Ord: Tak din Taadse! Videre. En Svitzer, som nogen Tiid havde tient under de Franske Tropper, da han mærkede, at de, som havde faaet Skade udi Kongens Tieneste, bleve efter Ansøgning gratificerede, anholdt han ogsaa om Belønning, foregivende at han havde faaet Franzoser eller Kopper udi Kongens Tieneste. Nogle Skotter, saasom de mærkede, at ikke uden de fornemste Folk i Skotland talede Fransk, forundrede de sig over, da de komme til Frankrig, at høre Staadere at betle paa Fransk. Videre. En saadan Taadse, da han saae en at spytte paa Jern, for at fornemme, om det end var heedt, spyttede han i sin Potte, for at mærke, om Suppen endnu var varm. Adskillige andre saadanne Historier anføres af bemældte Autor; og kunde deres Tall saaledes forøges, at heele tykke Folianter ikke vilde forslaae til at befatte dem alle. Man behøver ellers ikke at leede udi Bøger derefter; thi hver Dag kand fast forsyne os med Exempler af deslige taabelige Mennesker. Jeg vil ikkun anføre en Historie, som nyeligen er hændet, og som kand tiene til Beviis herpaa. Da en fremmed Minister, nyeligen havde anrettet et Dantze-Assemblée her i Staden, og dertil inviteret Folk af alle slags Stænder, havde een af mine Venner, som selv formedelst Upasselighed ikke kunde bivaane samme Forsamling, Lyst at vide, hvilke Personer, som der da vare. Han skikkede til den Ende sin

Tie-

Tiener didhen, befalende ham at liste sig ind paa Dandse-Salen, for at see efter, om han kiendte nogle af de indbudne Personer, og sagde derhos, at, hvis nogen spurte, hvad han vilde, skulde han sige, sig at ville see, om hans Herre ikke var der. Dette forrettede han, og, da han kom tilbage, sagde han: Ney Herre! I var der ikke. Et større Beviis kand ikke haves paa en Erke-Taasse. Det er paa saadanne Mennesker Foragt gemeenligen kastes, hvor vel det er ligesaa ubilligt at forhaane een, der af Naturen saaledes er dannet, som at belee en Krobling. Det bør heller opmuntre os til at takke GUD, at vi ere blevne dannede af bedre Malm, og betænke, at jo større Pund os er betroet, jo større Regnskab have vi at giøre. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CDXXXVII.

Til * *

Jeg fortaalte min Herre de ublue og forfængelig Ord, som Magister * * lod falde, da han engang kom ud af Kirken. Min Herre dømmer deraf, at samme Mand maa være ugudelig og fast uden Religion. Dette er dog ikke saa. Thi man hører dagligen mange slemme Talemaader, som nærme sig fast til GUds Bespottelse, hvilke heller maa tilskrives en ond Vane og slet Optugtelse end Mangel paa Religion. Thi det gaaer her til, som med en Savoyesk Præst Antoine de Goeutreu, hvilken, da Substituten glemte at sige Amen, sagde: **Hvi svarer du ikke Amen? i Pokkers Navn.** Mange for Exempel udøse blodige Eeder, og vide selv ikke, at de bande. Den bekiendte Prædikant Barlette taler om en Bisp, som var hengiven til at bande. Han tog sig engang den Frihed at foreholde ham saadant, hvortil Bispen svarede: **Hvo i Fandens Navn haver sagt Eder saadant om mig?** og derpaa betegnede ved en blodig Eed, at det var ikke sandt. En anden, som om saadant blev ofte advaret, bekiendte sin Skrøbelighed, og ved en hæslig Kiød-Eed lovede at tage sig videre vare derfor. Ligesom mange idelig en udøse Eeder alleene af en ond Vane, saa høres ogsaa ofte grov Tale og Skields-Ord, hvorved intetet Ondt meenes. Hvad er meere gemeent, end at høre en god Ven at sige til en anden? **gid**

du faaer Pokker! hvor har du været saa lang Tiid? Item: Skam faae han! han veed nok, hvad han giør. &c. Jeg erindrer mig, da jeg var i Christiansand i Norge, at en Embedsmand igiennemheglede en føer og stærk Stodder, som betlede for hans Dør. Da Stodderen gav knubbede Ord, og derpaa fulte Slag, kom det til ordentligt Slagsmaal imellem dem. Kort derefter spurte en Mandens Søn, hvordan det Klammerie var afløbet; hvortil han svarede: Fanden tage min Fader! han var Fanten (det er Stodderen) voren nok. Ligesom ved onde Ønsker ofte intet Ondt meenes, saa ere Velsignelser ofte misbrugte. Hid kand henføres Slutningen af det Brev, som Faderen i Vrede skrev til sin Søn saaleedes: Wo du nicht gleich zu Hause kommest, wird dich der Hencker holen. GOtt befohlen! Saaledes, da man visede en Tigger engang bort med de sædvanlige Ord: Gak bort i GUds Navn! blev han vreed, og sagde: Gak du selv bort i GUds Navn! Man hører jo en og anden at sige: Jeg skal med Guds Hielp nok hævne mig. En lærd Skribent, som for nogle Aar siden arbejdede paa en nye Edition af en Autor, der er fuld af de hæsligste Obscœniteter, lovede med GUds Hielp at have Skriftet færdigt til Foraaret. Hid kand henføres den Formaning en Mand giorde til nogle kaadmundede Personer: Hvad I giøre, kiære Børn! saa lader vor HErre være uden for eders Samqvemme. Jeg forbliver ꝛc.

Epi-

Epistola CDXXXVIII.

Til * *

Min Herre skriver, at han nyeligen haver læset de tvende Svenske Kongers Caroli 10. og Caroli 12. Historier. Men veed ikke, hvilken af dem, i Henseende til store Bedrifter, Tapperhed og Kriigs-Videnskab Fortrin kand gives. Jeg forundrer mig ikke over min Herres Tvivlraadighed herudi; thi begge bragte sig ved deres sejerrige Vaaben udi saadan Anseelse, at heele Europa spiilede Øjen derved. Begges Dristighed og Foragt for Døden var saa stor, at de udi Feldt-Slage og Belejringer førte sig ofte op heller som fortvivlende gemeene Soldater og Avanturiers, end som Konger eller Generaler. Carl 10. saae man nu omringet af Tartere og Cosaker, som han nedsablede med egen Haand; nu med en heel Kriigs-Hær at gaae over Havet; nu selv anden at liste sig lige tæt til Kiøbenhavns Vold; nu udi en Baad at nærme sig lige til en talriig fiendtlig Flode. For deslige Ting skyede Carl 12. sig ligesaa lidet: Thi hans heele Liv er en Kiæde af halsbrækkende Actioner, og saadanne, som synes fast utroelige. Og var hans Opførsel mod Tyrkerne, da han blev angreben udi Bender, saadan, at intet udi den førstes Historie findes, som kand lignes dermed. Hvis man ellers holder for, at de udi Mod og Dri-

stighed

stighed vare hinanden lige, saa var dog den sidste i Henseende til Legemets Styrke udi Stand til at forrette forunderligere Ting. Thi Carolus 12. havde et Legeme, som af Arbejde og Øvelse var saa barket, at Heede, Frost, Saar, hæftig Bevægelse ikke incommoderede ham, da Carolus 10. derimod var tung og corpulent, saa at, endskiønt han havde villet, saa havde han dog ikke kunnet efterfølge den anden udi personlige Actioner. Begge havde stærkt udstuderet Kriigs-Videnskaber. Hvis nogen af dem dog derudi skal gives Fortrin, maa det være den sidste: Thi, saasom Kriigs-Kundskab var den førstes Hoved-Studium, saa var det den sidstes eeneste Studium, hvorudi han havde naaet saa stor Fuldkom̃enhed som nogen Kriigs-Anfører udi hans Tiid; saa at, hvis nogen Fejl af ham begikkes, skeede det ikke af Mangel paa Theorie; men efterdi hans Fyrighed tillod ham iblant ikke at erindre sig, at han var General. Alexandri Magni Historie var som en symbolisk Bog for Carl 12., og syntes det, at han havde satt sig den Macedoniske Heldt til en Plan at efterfølge; hvilket han dog ikke giorde. Carl 10. derimod, som mindre studerede i Alexanders Historie, fuldte meere hans Fodspor. Thi det synes, at han med den Macedoniske Konge troede sig af GUD at være beskikked til at undertvinge andre Nationer; hvilket man mærkede, endeel af hans Gierninger, endeel af hans egne saavelsom hans Ministres, sær Slippenbaks og Cojets Taler. Carl 12. efterfuldte Alexander ikke uden i Oprigtighed, og i at gaae reent tilverks med

sine Fiender: Han havde den Macedoniske Konges Ambition, men ikke hans Herske-Syge; thi de Kriige, som han forte, vare mestendeels defensive Kriige, og de Stæder og Lande, som han erobrede, tilegnede han sig ikke, men lod sig noje med den pure Titel af Sejer-Herre; saa at Navnet alleene var det som han ved sine sejerrige Vaaben agtede at hoste. Udi Polen, som han havde bragt under Fødder, tilegnede han sig ikke en Fodbreed Land, men lod sig noje med at tilvejebringe et nyt Konge-Vall. Og udi Sachsen, da hans Magt var paa den hojeste Spidse, paastoed han alleene Religions fri Ovelse for de af Kejseren betrængte Protestanter udi Schlesien. Og er det troeligt, at han i samme Forsæt forflyttede Krigen til Rysland. Udi saadan Henseende forte Alexander ikke Krige; saa at Carl 12. derfore ligesaa lidet slægtede samme Konge paa udi Herske-Syge som udi Drik og Ukydskhed. Man kand derfore heller derudi ligne ham med den gamle Ægyptiske Konge Zesostris, hvilken oversvæmmede heele Asien og Orienten uden at tilegne sig noget af de erobrede Lande. Carl. 10. derimod lod sig ligesaa lidt som Alexander noje med det blotte Navn af Sejer-Herre. Thi, ligesom den Macedoniske Konge syntes, at Jorden var ham for trang, saa syntes den forste Svenske Konge, at han ikke kunde have Rum nok udi Norden. Begge tilegnede sig ikke alleene de Lande, som de med Sværd havde erobret, men end ogsaa dem, som de endda ikke havde rort. Da

Carl

Carl 10. spillede Mester udi Polen, blev der talet om hans Kroning udi samme Rige; og da Bladet siden forandrede sig, agtede han at sætte sig i fuldkommen Possession af det heele Polske Preussen tillige med den Stad Dantzig. Udi den første Kriig, som han førte med Dannemark, paastoed han foruden en utaalelig Summ Penge meere end den halve Deel af dette Rige. Der skal neppe findes Exempel udi Historien paa saadanne Prætensioner til Kriigs-Omkostning, som de, der giordes udi den Wordingborgske Congres. Og udi den anden Kriig, saasom han meenede, at det første ikke kunde forslaae, vilde han tilegne sig heele Dannemark, og lade sløyfe den Kongelige Residence-Stad Kiøbenhavn. Ja efter de Ord, som han selv havde talet med den Franske Gesant Terlon, skulde saadant ikkun legges til Grundvold for større Conqveter, som han agtede at giore. Til saadan Begierlighed finder man intet Tegn hos Carl 12, tvertimod man seer udi ham at fremskinne et u-interesseret Væsen, og at hans Krige bleve førte heller for at giore sig formidable for sine Naboer, end for at skille dem ved deres Ejendom. Det var derfore alleene udi Tapperhed, Candeur og Oprigtighed han fulte Alexandri Fodspor: Thi han var en Hader af Underfundighed, og vilde ikke med List overvinde sine Fiender. Udi deslige Ting agtede Carl 10. ikke at udcopiere den Macedoniske Konge; thi han vidste mesterligen at simulere, og forstille sig, naar nogen Fordeel derved kunde erholdes.

 Om

Om begge Kongers Orthodoxie og Religion haver man ingen Aarsag at tvivle, skiønt man med meere Sikkerhed kand tale om den sidstes, og det i Henseende til hans naturlige Candeur, som tillod ham ikke at forstille sig. Vil nogen herimod indvende, at de blodige Krige, som tildeels af Ambition bleve førte, ingen Overeensstemmelse kunde have med hans øvede Devotion; saa kand dertil svares, hvad jeg ofte haver anmærket, at de fleeste Mennesker leve ikke efter deres egne Principia. Dette er hvad man med Upartiiskhed kand dømme om disse tvende Konger; om hvilke man kand sige, at, hvis de vare lige tappere, saa sigtede deres Tapperhed dog ikke til eet Maal. Thi den første søgte ved sine Vaaben at udvide sit Riges Grændser, og at erhverve sig et stort Herredom; den sidste alleene at erhverve sig et stort Navn: Og foraarsagede de differente Hiule, hvoraf de dreves, at den førstes Fyrighed var associeret med Fornuften; den sidstes derimod sad ved Roret alleene, saasom her søgtes eene efter Ære, der efter Ære og Fordeel tillige. Og, efterdi Motiverne vare saa foranderlige, kand man ikke forundre sig over, at hin undertiden standsede i sit Løb, naar en u-overvindelig Vanskelighed mødte; men at denne gik stedse lige frem, saa at det synes, at han heller vilde ingen Sejer have, end vinde ved List. Det hedde hos den første: Jeg kand ved et Lands Erobring og Styrke sættes i Stand til at erhverve et andet; men hos den sidste: Jeg kand ved reedeligen at slaaes med mine

Fien-

Fiender erhverve om ikke Alexandri Herredom, saa dog Alexandri Navn. Naar man nu dette forestiller sig, kand den sidstes Idretter, som ellers synes utroelige, nogenledes begribes: Thi, saasom hans Point d' Honneur var, aldrig at gaae til Side, end sige at vende Rygg, saa var hans forunderlige Gierninger, hvorpaa fast intet Exempel findes i Historien, en naturlig Følge af saadant Principio. Og vises deraf, hvad en stærk Enthusiasmus hos et Menneske kand udvirke, naar Fornuften ikke sidder ved Roret. Carl 12. var vel ikke destitueret for god naturlig Forstand: Men, saasom den var hans Hoved-Passion subordineret, kunde Fornuften ikke virke, uden naar den herskende Affect vilde tillade; thi man seer, at, hvor samme Passion ikke var hinderlig, store Dyder udi fuld Glands, som Redelighed, Kydskhed, Tarvelighed ꝛc. at fremskinne. Det var vel ikke godt, at have nogen af disse Konger til Naboe: Den første var dog meer incommode, saasom han var ligesaa skadelig som den sidste var alleene forskrækkelig; thi den ældres Sejervindinger vare stedse gelejdede med stærkt opskruede Regninger, saa at han sagde: Det vil jeg have pro labore: da den yngere derimod sagde: Det kunde jeg paastaae, om jeg vilde. Min Herre mærker af ovenanførte, at jeg giver Fortrin til den sidste, saasom han besad fleere Dyder, end den første, ja saa store, at, hvis den martialske Affect ikke havde qvælet dem, havde han kunnet faae

Sted blant exemplariske dydige Mænd. Thi adskillige Qvaliteter, som han havde, vare Philosophiske. Men den Begierlighed han havde efter et Navn af en stor Kriigs-Heldt, foraarsagede, at han tabte det Navn ikke alleene af en Konge, men ogsaa fast af et Menneske. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CDXXXIX.

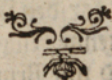
Til * *

Jeg takker min Herre for hans mig tilskikkede Oversættelse af de gamle Tactiske Skribentere, eller de Autores, som have beskrevet de Gamles Kriigs-Væsen. Jeg mærker saavel af dette som hans andet Arbejde, at han legger Vind paa grundige Studeringer, og bestyrkes i det, som jeg ofte saavel udi daglig Tale som i mine Skrifter haver dristet mig til at foregive, nemlig at man udi Fæderne-Landet kand erhverve det Liggendefæe, som andre meene alleene at samles udi fremmede Lande, og at en kand blive lærd og poleret, uden at have været paa den anden Side af Eider-Strømmen. Hvis Munstring skulde holdes over vore unge Personer, og en Sammenligning giøres imellem dem, som bryste sig af deres vidtløftige Migrationer eller udenlandske Rejser, og dem, som ikkun have studeret hiemme, vilde mine Tanker herom tydeligen demonstreres. Jeg lader mig denne gang alleene nøje med at anføre min Herres Exempel til Beviis herpaa. Hvis min Herre havde fult adskillige af vore andre unge Personers Exempel, havde han i steden for Kundskab i lærde Sprog og grundige Videnskaber, maaskee været forsynet med Magasiner af Franske og Italienske Viiser; da havde han i det ringeste ikke forstaaet saavel sit Fæderne-Sprog,

som andre arbejde paa at forglemme, skiønt det i Embeder kommer dennem af all Ting meest til paß; da havde han maaskee ikke i den Grad besiddet den Modestie og Ydmyghed, som nu saa meget ziirer hans Person og Lærdom. De Fordeele, som adskillige af vore unge berejsede Personer have erhvervet, ere saadanne, som de fornuftigste Folk ikke holde for store Herligheder, og som han selv anseer heller som Pletter end som Zirather. Hvis mange enten ere, eller indbilde sig at være udi bedre Stand at criticere Italienske Operas og Franske Tragœdier; at domme, om een haver den rette Accent udi et fremmed Sprog; at decidere om en Stella synger bedre end en Pompeiate, eller om en Turcotti acqviterer sig bedre udi Actionerne, end en Rosa: Saa forstaaer min Herre derimod bedre at domme udi en Juridiske Qvæstion, eller at løse et Geometrisk Problema. Jeg siger mange, men ikke alle. De fleeste ansee sig som Zirather, naar de komme tilbage med Magasiner af Franske Tragœdier og Italienske Operas; naar de have erhvervet den saa kaldte Franchise Parisienne, som de kalde Politesse, men som andre derimod give Navn af Frækhed; naar de paa et Haar have troffet den Parisiske Accent; og naar de have erhvervet sig det Pund at tale saa hastig, som Munden kand løbe, meene de at have anvendt deres Tiid heel vel, og at de Midler, som de have tilsatte, ere ikke forgiæves spildte: Skiønt det meeste er saadant, som siden skal forglemmes, og de Bugter og Folder som Sind og Legeme ere satte udi, maa

efter

efterhaanden igien jævnes; saasom det eene bliver dem i Fremtiden til ingen Nytte, og det andet bliver dem ved Alderen til Vanheld. Non discenda sunt ea, siger en gammel Autor, qvæ mox dediscenda sunt. Det er: Man maa ikke lære de Ting, som man siden skal beflitte sig paa at forglemme, og som i fremtiden bliver til ingen Nytte. Dette skeer dog desværre ofte; og mærkes ikke uden forsilde, at Ungdoms Tiid er unyttig spildt. Jeg haver kiendt tvende berejsede Personer, hvis Hoved-Studium var at naae saadan Accuratesse udi den Franske Udtale, at ingen skulde skille dem fra indfødde Parisier. Til hvilken Ende de efter deres Hiemkomst fra Frankrig fast ingen Omgiengelse ville have uden med Franske Folk. Men, saasom de samme Personer bleve begge siden Amtmænd udi Island, mærkede de, at den Parisiske Accent kunde være dem hverken til Zirath eller Nytte. Min Herre følger ikke deres Exempel, ej heller visse andre Personers, hvilke studere præpostere eller bagvendt; saa at, forend de have faaet Smag paa Videnskaber, samle paa Magasiner af Medailler, Skilderier, Kobberstykker, rare Documenter &c. saaledes, at de begynde med det, hvormed de skulde ende. Min Herre gaaer den Vej frem som fører til det rette Maal, og derfore vil blive een af vore duelige Mænd udi Landet. Jeg forbliver &c.

 Epi-

Epiſtola CDXL.

Til * *

Jeg haver forhen beſvaret det ſom mig er fore-kaſtet i Henſeende til den Iver, hvormed jeg haver ſkrevet mod den Romerſke Religion. Jeg haver tilkiendegivet, at det er alleene for Lærdommen, men ikke for Lærdommens Bekiendere jeg haver Afſkye; allerheiſt, efterſom der er ingen Tvivl paa, at de fornuftigſte Roman-Catholſke jo onſke, at de groveſte Religions-Artikle, ſom udi den vankundigſte og meeſt barbariſke Alder ere indflikkede, kunde udkradſes. Jeg ſiger kunde udkradſes, efterdi den Hoved-Lærdom om Kirkens Infallibilitet foraarſager, at intet kand forandres, uden at den heele Bygning maa falde. Hvo kand tvivle om, efterdi nu omſtunder findes ſaa mange ſkarpſindige og hoj-oplyſte Lemmer i den Romerſke Kirke, at jo de fleeſte hemmeligen græmme ſig over den umenneſkelige Lærdom om Transſubſtantiationen, helſt ſaaſom de have hørt de forſkrækkelige Indvendinger, ſom derimod ere giorte, og hvormed viſes, at ingen Religions-Artikel er ſaa vanſkabt, at man jo i vankundige Tider kand binde Menneſker den paa Ærmene. Man kand ſige, at ſaadan Lærdom er en Haanhed ikke alleene for den Romerſke Kirke, men end og for det heele menneſkelige Kion. Thi førſt ſtyrter man ſig derved udi Brutalitet, i det at man

maa

maa nægte sine egne Sandser og sige, at man seer og ikke seer, smager og ikke smager, føler og ikke føler tillige; og derved bestyrker Scepticismum, som af alle Secter er den farligste og u-rimeligste. Dernæst nærmer man sig derved til Afguderie, og en slags Blasphemie, til Afguderie; efterdi man gior en Brød-Kage til den almægtige GUD, som haver skabt Himmel og Jord, og derved underkaster sig større Bebrejdelser, end dem, som nogen Tiid ere giorte til Hedninger og vilde Indianer, blant hvilke ingen Lærdom er fundet, som kand lignes dermed: Til Blasphemie; eftersom man maa tilstaae, at Brødet, som kaldes Gud, ædes og fordeer Legemet, og conseqventer, som anden Spiise ved Digestion maa udgaae. Man maa ogsaa tilstaae, at Brødet efter Indvielsen ofte er bleven forraadnet, og opædt af umælende Creature; hvilket haver bragt de Romerske Geistlige udi yderlig Forvirrelse. Saaledes fortælles, at, da en Muus engang til Lodeve udi Gasconien havde opædt det indviede Brød, vidste de Tiders Præste og Munke intet bedre end at canonicere samme Muus; saa at der blev en nye Helgen, under den Titel af Sainte Souri, det er: Hellig Muus; hvorvel det havde været bedre at excommunicere samme Muus, som man finder i vore gamle Nordiske Documenter at være skeed med Kirke-Rotter. Jeg for min Part holder ingen Lærdom udi den heele Romerske Kirke meer anstødelig, end denne, hvorved Brød siges at forvandles til GUD, ligesom jeg holder ingen af samme Kirkes Anordninger at give

større Anledning til Synd og Forargelse, end den om hemmelig Skriftemaal. Thi Historien vidner, at adskillige Præste og Munke ved saadant have faaet Lejlighed at udforske visse Fruentimers Skrøbeligheder og Tilbøyeligheder, og af deres Bekiendelser at mærke, hvilke af dem de lettest selv kunde forføre til Ukydskhed; ikke at tale om, at de ved Frygt have tvunget dem til at fyldestgiøre deres Begierligheder, naar de først havde udlokket deres Hemmeligheder. Visse Munke have og paastaaet, at det var en Fornødenhed for Fruentimmer, som skriftede; at blotte deres Legemer, foregivende, at ligesom en Medicus eller Chirurgus maa see den syge Deel af Legemet, som skal cureres, saa maa ogsaa intet skiules for en aandelig Læge; og have de søgt at bestyrke saadant ved det Sprog udi Skriften, som siger: **Gaaer hen, og beteer eder for Præsterne.** Det er troeligt, at saadant ikke ofte er skeed; men det er dog skeed: I det ringeste giver Lærdommen Anledning til løsagtige Munke saadant at practicere; hvilket alleene burde være tilstrækkelig Aarsag til hemmelig Skriftemaals Afskaffelse, som foruden ovenmeldte fører den Uheld med sig, at adskillige have entholdet, og endnu entholde sig fra Sacramentet, efterdi de blues ved at specificere alle deres Fejl og Skrøbeligheder. At den Uheld, som kand flyde af hemmelig Skriftemaal, ikke maa have været saa meget rar, sees af adskillige gamle Romerske Prædikanteres Straffe-Prædikener, hvorudi Bebrejdelser giøres til saadanne Skrifte-Fædre. Blant andre taler den be-

bekiendte Oliver Maillard udi sine Prædikener saaledes derom: Qvi auditis confessiones mulierum, curritis post illas. Det er: I, som høre Fruentimmerets Bekiendelser, jage siden efter dem. Nogle have og skiemteviis sagt, at Munkene med all Billighed kand tilegne sig den Titel af Fædre, (Patres,) som de føre, efterdi de forsyne Stæderne med de fleeste Børn. Pogius Florentinus fortæller om en Eremit ved Navn Ansimirius, hvilken udi Padua krænkede mange Qvinder og Jomfruer, endogsaa af de fornemste Huuse, og det ved Middel af hemmelig Skriftemaal. Hans Misgierninger vare længe skiulte, saasom han holdtes for en hellig Mand. Omsider blev de dog aabenbarede, hvorudover han af Francisco 7. Fyrsten udi Padua blev greben, hvilken ved sin Secretaire lod ham forhøre, og tilholde at tilkiendegive, hvilke Qvinder han saaledes havde forført. Eremiten angav da et stort Antal, endogsaa af dem, som havde Adgang udi Fyrstens Huus. Secretairen, som antegnede Navnene, befoel ham ingen at dølge; og, da han pressede ham stærkt til at aabenbare den eene med den anden, sagde Eremiten sukkende: Saa skriv da Eders egen Hustrue med. Hvorpaa Secretairen af Skræk tabte Pennen af Haanden, og Fyrsten brast udi Latter. Ulykken var, at saadanne Misgierninger ikke tilstrækkeligen paa Geistligheden bleve straffede. En Italiensk Bisp dicterede for en Præst, der havde begaaet saadan Misgierning,

in-

ingen anden Straf, end at han udi tre Maaneder maatte ikke sætte sin Fod ind udi nogen Kirke. Over denne Dom forargede sig Stedets Øvrighed, og fældede saadan Dom, at han udi tre Maaneder ikke maatte freqventere noget Viin-Huus, meenende, at det første var ingen Straf for den Skyldige, som heller kunde holde sig fra Kirken, end fra Viin-Huuse. Jeg holder saaledes disse tvende Troes-Artikle for de forargeligste og anstødeligste udi den Romerske Religion. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CDXLI.

Til * *

De adskillige stridige Meeninger og Domme, som dagligen fældes over vore Skue-Spill, foraarsage, at jeg ofte mod min Agt maa røre om den Materie. De Tvistende kand deeles udi 3de Secter. Nogle ere for moralske Comoedier, som ere blandede med Lystighed, det er saadanne, som underviise og fornøje tillige, item hvorudi de theatralske Regler, som af Aristotele og andre Lærere foreskrives, blive i agt tagne, saa at et hvert Stykke befatter en sammenhængende Historie. Af de samme holdes fornødent; at Argumentum er simpelt uden Dobbletter af Elskov og Frierier, saadanne, som man seer udi de Engelske Skue-Spill og adskillige nye Franske Stykker at forvirre Tilhørernes Attention: Item, at derudi findes de 3 Parter, nemlig protasis, epitasis og catastrophe, hvoraf et Stykke skal bestaae, og uden hvilke en Comoedie ikke kand bære Navn af Comoedie; og endelig fornemmeligen at derudi regierer den Festivitet, hvilken er ligesom Siælen udi et Skuespil, og som fremskinner udi Plauti og Molieres og nogle andre faa Comoedier. Af saadanne Stykker haver man ikkun faa, efterdi dertil udfordres et naturligt Talent, som ved Studeringer ikke kand erhverves. Udi nogle af disse Comoedier udføres

visse

visse Hoved-Characteerer; andre befatte alleene lystige Historier, men som tilligemed undervise. Saasom de slags Skuespil ere baade for Orene og Oyene, saa have de skionsomste Tilskuere hidindtil fundet meest Smag udi de samme. Denne Sect kand kaldes den Orthodoxe Sect, efterdi den seer efter Orden og Regler, utile og dulce, det er Nytte blandet med Lyst. Den anden Sect bestaaer af saadanne Tilskuere, der ville have Comœdier alleene for Ojene. Til at fornoje de samme udfordres ikke megen Konst: Thi en Machine-Mester er til saadant Arbejde beqvemmere, end den beste Comœdie-Skriver. Saadanne ere visse Comœdier, som man ofte paa vor Skue-Plads, for at lokke Tilskuere, haver fundet fornødent at forestille. Iblandt dem kand regnes den forhexede Skaal, Vulcani Kiep, Oraclet og andre deslige usammenhængende Stykker, der dog ikke uden med stor Bekostning i Henseende til Klæder og Machiner kand spilles, men udi hvis Læsning ingen Smag kand findes hos skionsomme Folk. Disse Slags Comœdier kand, u-anseet deres Fejl, dog ikke gandske forkastes, efterdi de dog have et vist Sigte, som er at forlyste Ojnene og at opvække Latter. Alleene saasom jeg haver mærket, at man beflitter sig meest paa saadanne Spectacler, haver jeg ofte skiont forgiæves sogt saadant at moderere, paa det, at en nyttig Stiftelse ikke skal henfalde til puur Arliqvinerie. Den tredie Sect bestaaer af de Slags Tilhorere, der alleene finde Smag udi de Nye-Modens Parisiske Skue-Spill, hvilke gemeenligen ere af den Natur,

tur, at, naar man haver seet eller igiennemlæset et Stykke, kand man neppe fortælle dets Indhold, saasom derudi findes ingen sammenhængende Historie, ej heller de 3 Parter, som udfordres i en ordentlig Comœdie; men de bestaae alleene udi nogle udpyntede Samtaler, og ere af den Beskaffenhed, at enhver, der kand føre en nett Stiil, er beqvem til at sammensmede saadanne Stykker; da Erfarenhed viser, at til at forfatte Comœdier, behøves særdeles Genie og medfødde Qvaliteter. Det synes, at disse sidste Slags Skue-Spill ere saadanne, som Autor til de ugentlige Franske Blade, som her have været publicerede under den Titel af Aspasie, meener, at de Danske enten formedelst Nationens Ubeqvemhed og Mangel paa den rette Smag, eller formedelst Sprogets Simplicitet ikke kand bringe til Veje. Hvis han holder for, at saadant flyder af Smagen, gior han imod sin Agt Nationen ikke liden Ære: Thi de nye alamodiske Franske Skue-Spill kand hos skionsomme Tilskuere eller Læsere intet Bifald finde. Jeg for min Part kand vidne, at jeg ingen af deslige Stykker haver læset uden Væmmelse. Vor Censor vil vel hertil sige, at, hvis jeg havde en saa fiin og delicat Smag, som han haver, vilde jeg dømme anderledes herom. Men foruden dette, at jeg ikke er forvisset om Autors Beqvemhed i at dømme om deslige Ting, saa kand jeg sige, at de Fornuftigste, ikke alleene blant Fremmede, men af Franske, ere herudi af Tanker med mig; og at jeg udi Paris haver hørt saavel de Franske som Italienske Acteurs

selv

selv at tale med Foragt om de nymodiske Skue-Spill, som de maa indrette efter visse Petits-Maitres fordærvede og unaturlige Smag. At de nymodiske Skue-Spills Forfægtere icke driste sig til at tale aabenbare med Foragt om Molieres Comœdier, rejser sig alleene af Mandens store Reputation: Thi, hvis et nyt Stykke nu skulde forfattes efter Molieres Plan, vilde de slaae Rynker i Panden derved. Herudi gaaer til, ligesom udi Musiken, hvorudi Corellis compotisioner allevegne agtes, efterdi de ere giorte af Corelli; men alle andre Stykker, skiont af samme Smag og af samme Natur, skurre i Ørene. Aarsagen, hvi visse Personer kaste Foragt paa de ældre Skue-Spill, og sætte Priis paa de nyere, kand rejse sig en Deel af deres Ustadighed, saa at det heder toujours chapon, en Deel efterdi de see deres Feil livagtigen afmalede udi de gode gamle Stykker: Og er det derfore, at Stykker som Jean de France og andre deslige ere for dem ligesaa ubehagelig, som Torden er for Trold og Lyset for Nat-Ugle. Naar man adsporger dem, hvi de kand sætte Priis paa de nye Stykker, som af enhver Skribent kand forfattes, og hvorudi findes hverken det som underviser eller fornøjer, ingen Orden, intet hverken for Øjene eller Ørene uden den pure og pyntede Stiil; da svare de dertil, at det er udi saadanne Stykker, at en Acteur ret lader see sin Adresse og Konst, hvilken ikke saavel kand kiendes udi de gamle Stykker, hvorudi end en slet Comœdiant kand applauderes. Men det er jo ligesom

man

man vil sige, at en Suppe, som er kaagt paa en Pølse-Pind er bedre end en Hønse-Suppe, efterdi der behøves større Konst at giøre den første smagende end den sidste. Jeg taler herom med Iver, efterdi jeg holder det for en Pligt at declamere mod fordærvet Smag, hvilken ligesom en smitsom Syge kand besænge heele Lande, hvis betimelige Erindringer derimod ikke giøres. Vil nogen sige, at jeg herudi handler mod mit eget Principium, som er ikke at disputere nogen deres Smag, da svarer jeg dertil, at mit Principium heller herved bestyrkes, efterdi jeg taler mod dem, der ville paatrykke andre deres Smag, og bevæge dem at sætte Priis paa Ting, som grunde sig alleene paa antagne Moder, og hvortil de ingen naturlige Raisons give eller kand give. Hvad ellers det Spørsmaal angaaer, som min Herre giør mig, nemlig, om vore Originaler nu omstunder spilles med samme Succes som i forrige Tider, da svares dertil, at saadant ikke har kunnet være venteligt, efterat de udi saa mange Aar have været trykte og udi alle Folks Hænder, da derimod de oversatte Franske Stykker, skiønt ældre, nu passere for nye. Ikke desmindre have de første dog givet Comœdien bedre Renter end de sidste. Ellers kand man sige, at vore Originaler have aldrig staaet større Fare for at tabe deres Priis end nu omstunder: Thi man arbejder fornemmeligen paa at bringe udi Anseelse de Franske oversætte Stykker, paa hvis Præsentationer og Optog saa store Bekostninger ere giorte, at man frygter at Comœdien formedelst Gield derover vil qvæles udi dens Fødsel.

 Hvor-

Hvorvel jeg ikke kand befatte mig med noget herudi, saa haver jeg dog ikke efterladt een og anden Gang, at give nogle Erindringer derimod, saasom jeg af Erfarenhed haver lært, at, naar Skue-Spill udi en Stad anrettes, de tre forste Aar give fleere Indkomster end ti andre paafolgende, og at man derfor i Begyndelsen maa lægge Grundvold til en Capital hvormed kand bodes paa tilkommede Tiders Naverhed; Udgangen vil og vise, at disse mine, skiont ofte forgiæves giorte Erindringer ikke have været ilde grundede.

Epi-

Epistola CDXLII.

Til * *

Naar man hører Roman-Catholske nu omstunder at disputere mod Protestanter, og ligner de Argumenter, som de nu betiene sig af, mod dem, som de brugte udi Begyndelsen af Reformationen, saa seer man derudi saadan Forskiæl, at de nærværende Roman-Catholiker skiæmme sig ved de Beviisligheder, som deres Forfædre have søgt at bestride de saa kaldne Kiettere med. Utallige Exempler findes antegnede til Beviis herpaa. Jeg vil alleene anføre nogle faa; hvoraf kand dømmes om Resten. En vis Biskop, da man mod Protestanter disputerede om gode Gierningers Fortieneste, sagde, at han forundrede sig over, hvi man ikke betienede sig af en Historie udi det nye Testamente, efterdi intet var kraftigere til at igiendrive Lutheranerne, som foregive, at man ved Troen alleene retfærdiggiøres. Apostlerne, siger han, var engang udi Havs-Nød. Udi denne Fare meenede St. Peder, som da var en Lutheraner, at det var ved Troen alleene, som man kunde reddes, og derfore raabte til Christum: Befael mig at komme til dig. Da nu Christus ham saadant befoel, kastede han sig med sin Troe udi Vandet. Men hvad skeede? Han havde

de druknet, hvis hans Mester ikke var kommen ham til Hielp, og havde sat ham i Baaden igien, for at blive ved Roret, og tage vare paa Aarene, det er, at redde sig ved Arbeide og Gierninger. Lad nu, siger han, Lutheranerne med St. Peder stole paa deres Troe og forlade Skibet: Jeg vil blive tilbage og redde mig med Aarerne, det er, med Arbejde og gode Gierninger. En anden, for at bevise Messen, anførede disse Ord: Invenimus Messiam, det er: Vi have fundet Messiam, meenende, at Messias var det samme som Messen. Videre en navnkundig Romersk Prædikant, for at bevise gode Gierningers Fortienste, anførte disse Ord: **Den Retfærdige selv kand neppe saliggiøres.** Det er, siger han, ikke uden Arbejde og Gierninger, hvilket det Ord **neppe** tilkiendegiver. En Parisisk Præst udi Henrici 2. Tiid, da Reformationen udspreedte sig udi Frankrig, sagde sig at kunne bevise Skiersild af sin Hest, og det saaledes: Da hans Hest mod Sædvane standsede paa Vejen, saa at man ved Hugg og Slag ikke kunde drive dem frem, faldt han paa de Tanker, at Hesten maatte blive noget vaer, som holdt den tilbage. Han læsede derpaa sin Pater noster og Ave Maria; hvorved han udvirkede vel saa meget, at Hesten gik to eller tre Skrit frem, men den blev atter igien stille staaende. Derpaa læsede han den Bøn kalden de profundis, men med lige saa liden Virkning, som tilforn. Men, siger han, da jeg tredie gang læsede Avete omnes

anima & æternam reqviem, hvilke ere de Bønner, som hielpe til Sielenes Forløsning af Skiersild, gik Hesten frem udi fuld Galop. Hvis Historien var rigtig, kunde Præsten heller deraf bevise, at Skiersild er for Heste saavelsom for Mennesker. En anden sagde, at man kunde bevise Forbud mod Kiød udi Fasten deraf, at Christus spisede nogle 1000de Mænd alleene med Fisk, af Aarsag, som han meener, at det var i Fasten. Den samme betiener sig og af samme Historie for at vise Kalkens Ufornødenhed udi den hellige Nadvere, efterdi der tales alleene om Fisk og Brød, men meldes intet om Viin. Hvis nogen vil holde deslige Ting for Digt, saa kand man af visse Romerske Præsters egne Prædikener vise Argumenter af samme Natur. Ved saadanne Beviisligheder skiemme sig de nu værende Roman-Catholske, hvilke, om de ikke bruge grundigere, saa anføre de dog finere og mindre latterlige Argumenter, som de maa tilstaae at være en Virkning af Lutheri Reformation. Hvilke Vaaben nu bruges til at bestride Protestanter med, sees fornemmeligen af den bekiendte Bosweths og andre habile Mænds Skrifter, hvilke holde sig alleene ved nogle faa Argumenter, som Kirkens Infallibilitet; den Spliid, som findes blant dem, som have affondret sig fra den Romerske Kirke; den Fornødenhed, at der maa være bestandige Dommere til at kiende udi Tvistigheder. Men ingen haver disputeret med større Konst, end den subtile Theologus Nicolle. Den samme bevæbner sig alleene med saadant Hoved-Argument,

 nem-

nemlig, at Protestanterne ere ikke berettigede til at vige fra den Romerske Kirke, med mindre de kand mathematicè demonstrere hver Artikel udi deres Lærdom. Men den store Theologus Claude haver viset de onde Følger, som flyde af saadan Paastand, og at ingen Reformation, hvor fornøden og fornuftig den er, kand i saa Maade forsvares. Jeg forbliver 2c.

Epistola CDXLIII.

Til * *

Naar vi henvende vore Tanker til det gud-dommelige Væsens Betragtning, og forestille os dets U-endelighed, Allmagt og Ubegribelighed; og derhos betragte den Maade, paa hvilken dette ubegribelige store Væsen af mange dyrkes, og hvilken grov Idée derover giores, i det man dommer guddommelige Egenskaber, Tilbojeligheder, og undertiden Skikkelse, efter menneskelige, finder man adskillige anstodelige Ting, som af saadant grovt Begreb over GUds Væsen have reiset sig, og som er indført saavel i vor Dyrkelse, som udi dagslig Tale. Af dette ugrundede Begreb have reiset sig forst Ofringer, saavel af Creaturer som af vellugtende Urter; hvilke i gamle Dage vare almindelige over den heele Jord, og endnu bruges udi mange Lande. Thi, saasom man haver bildet sig ind, at alle de Ting, hvorudi et Menneske finder Smag og Fornøjelse, ere ogsaa en Føde og Behagelighed for GUD, saa haver man søgt at meddeele ham velsmagende og vellugtende Sager; hvilket ikke kunde skee uden ved Røgen af Creature og Urter, som opsteeg igiennem Luften til Himmelen, som er GUds Boelig. Dette er den simpleste Oprindelse til saadan Dyrkelse: Thi man seer, at alle Nationer dertil have været henfaldne. Den sam-

me gemeene Idée om GUds Væsen foraarsager og-
saa, at mange udi deres Bønner og Lovsange raa-
be saa højt for at overstemme andre, ligesom de
frygte, at GUD ellers ikke kand høre dem; item,
at man beflitter sig paa konstige og liflige Melodier,
som ofte gelejdes af musicalske Instrumenter, hol-
dende for, at det, som kidler og forlyster menneske-
lige Sandse, maa ogsaa fornøje GUD. Heraf
flyder ogsaa den vanskabte Lærdom om tvende lige
ævige Principia eller lige allmægtige Væsener, hvor-
af det eene kaldes det Gode, og det andet det On-
de, efterdi mange have ikke villet eller kunnet begri-
be onde Tings Existence udi Verden, hvis det
gode Væsen alleene sad ved Roret. Denne Lær-
dom haver været almindelig iblandt gamle Persia-
ner, er opkoget af Manichæer, og endnu forfegtes
af adskillige udi vor Tiid; og synes det, at den sto-
re Magt, som gemeenligen tilskrives Fanden, kand
være en Følge af den samme. Mange meene der-
fore, at det var best, ikke saa tidt at citere Fan-
den, men oftere at beskylde Menneskerne selv, naar
Misgierninger bedrives. Af samme ugrundede Be-
greb rejser sig ogsaa dette, at man afmaler GUD
Fader som en gammel Mand med et langt Skiæg,
som man seer gamle Folk at bære; GUDS Søn
som et Lam, og den Hellig Aand som en Due:
Og, ligesom man giver GUD menneskelig Lig-
ning, saa tillegger man ham ogsaa menneskelige
Tilbøjeligheder, som Vrede, Bedrøvelse, Hevn &c.
ej eftertænkende, at, naar saadanne Epitheta fin-
des udi Skriften, de ikke bør og kand forstaaes ef-

ter

ter Bogstaven. Man kand ogsaa leede af samme Kilde den Sædvane, som de fleeste Mennesker bruge, i det de udi deres Bønner specificere og opregne Stykkeviis deres Nød og Gienvordighed: Thi, ligesom det er fornødent ved Memorialer at underrette Konger, Fyrster og Patroner om deslige Ting, saa synes det, at de bilde sig ind samme Fornødenhed at være udi deres Bønner til GUD, ej eftertænkende, at GUD ingen Underretning behøver, saasom han veed og kiender hvert Menneskes Anliggende bedre end de selv. Især kand man holde for, at Helgenes, især Jomfrue Mariæ Dyrkelse og de daglige Ansøgninger, som udi den Romerske Kirke giøres om deres Forbønner til GUd, grunde sig paa samme grove Begreb om det guddommelige Væsen. Intet er sindrigere, end hvad Mr. Bayle her om haver skrevet, hvorudover jeg til Brevets Slutning vil anføre samme hans Betænkninger. Udi Religions-Sager, siger han, er intet, som grove Mennesker med større Begierlighed antage, end det hvorved Himmelen forestilles og afmales efter Jordens Lignelse. Det er ved saadan Efterlignelse, at Poëternes Phantasier og Digt om Gudernes Giftermaale, om deres Intriguer og den Ueenighed, som regierer iblandt dem, uden Møje ere af Grækerne antagne som Troens-Artikle, og siden af Romerne. Saasom man ikke kunde ophøje Mennesker til Gudernes Værdighed, Stand og Anseelse, saa søgte man at fornedre Guderne, og at underkaste dem Menneskers Vilkor, hvorved nogenledes en Foreening imellem Himmel og Jord

kunde til veje bringes. Hvis man havde foregivet, at GUD regierede Verden ved sin pure simple Villie, havde man ikke ved saadant foregivende kunnet fornøje Menneskernes Imagination, eftersom saadant paa Jorden ikke skeede. Men, naar man foregav, at GUD med andre Guders og Gudinders Hielp regierede Verden, og at det Himmelsk Hof er kostbart, og indrettet som jordiske Hoffe, hvorudi findes anseelige og mægtige Hofmænd, af hvilke höje Embeder enhver ere betroede; begriber man let saadan Indretning, saasom den er overeensstemmende med alt hvad som sees udi Kongelige Hoffe paa Jorden. Et jordisk Hof er, for Exempel, ikke uden Hof-Damer: Man seer der en Enke-Dronning, en regierende Dronning og Princesser, hvis Myndighed er ofte ligesaa stor som Kongens selv. Grækerne fattede derfore let alt hvad som sagdes dem om Cybele og Juno: Og, saasom en regierende Dronning haver större Credit end en Enke-Dronning, saa troede de ogsaa, at Juno, som regierende Dronning, havde meer at sige end Cybele, som var Jupiters Moder. Det var derfor, at man oprettede for Juno mange Templer paa Jorden under adskillige Navne. Deslige Præjudicia have indsneget sig iblandt Christne, da Kirkens Tilstand begyndte at forværres, og man begyndte at vige fra Apostlernes reene og simple Lærdom, saa at de have troet, at Helgene udi Himmelen toge sig Menneskers Sager an, og forte sig op som Mediateurs imellem GUD og dem. Man seer, at udi Fyrstelige og andre store Herrers Hoffe alting ofte regieres

res og til veje bringes ved Credit og Recommendation af Favoriter og Stats-Secretaires, af Hofmestere og Hof-Damer 2c. Man seer, at de, som forsomme at adressere sig til de samme, ingen Vej kand komme med deres Ansogninger, og det er forgiæves Arbejde at soge Kilderne selv; hvorudover de holde det fornodent at betiene sig af subalterne Patroner. Intet haver meere befordret Helgenes Dyrkelse. Men, siger Autor videre, naar man udi Himmelen sætter alleene Engle og Helgene til Mediateurs og Patroner, da er det dog ikke tilstrækkeligt til at fornoje den grove Idée, som Mennesker giore sig over GUds Regimente og det Himmelske Hof. Man vil ogsaa have en Dronning lige saavel som en Konge. Et Hof uden Fruentimmer er en u-rimelig Ting, og hvorom Mennesket ikke kand giore sig noget ret Begreb. Det var derfore, at man almindeligen fandt Behag udi den Invention at giore Jomfrue Maria til Himmelens Dronning. Derved syntes man at have rettet den U-ordentlighed, og bodet paa den Mangel, som tilforne var udi det himmelske Hof. En Virkning af denne Invention var, at en hæftig Devotion blev opvakt til en mægtig og tillige med en barmhiertig Regentinde. Thi det er en almindelig og velgrundet Troe, at Fruentimmere ere meere medlidend end Mands-Personer: De ere meere tienstfærdige end det andet Kion i at rekke Haanden til Fattige, i at husvale Syge, og i at intercedere for Syndere. Og, eftersom dette er af saadan Beskaffenhed, saa har man med Tiden holdt det sikkere at adressere sine Bonner til

Jomfrue Maria, end umiddelbar til GUD selv. Man begriber derfore let den Iver, Mennesker overalt lade see i at oprette Capeller og Altare for denne hellige Jomfrue, iligemaade at pryde dem med Guld, Sølv og kostbare Steene, saasom de have mærket, at det er saadanne Zirather, som stikke Fruentimmeret udi Øjene, og at det er derved man vinder deres Gunst. Endeligen, saasom Munke og Præste mærkede den Iver, som meenige Mand af bemældte Aarsager lod see udi Jomfrue Mariæ Dyrkelse, og, at denne Dyrkelse tilbragte deres Kirker og Klostere stor Fordeel og Riigdom, glemmede de ikke at styrke Folk derudi ved prægtigen at afmale denne himmelske Dronnings saavel store formaaende og Credit som Velvillighed. Præsterne betienede sig paa Prædikestoelen af prægtige Talemaader, og de, som skreve Legender, sammenskrabede en Mængde af Mirakler. Hertil hiulpe ogsaa Poëterne: Thi man uddeelede aarlige Gevinster til dem, som kunde giore de meest glimrende Poëmata til Jomfrue Mariæ Berømmelse. Det blev en Sædvane saavel udi Sygdom, som i andre store Farligheder, især naar Qvinder vare udi Barns-Nød, at adressere sig til samme hellige Jomfrue. Naar nu hændte sig, at de, som toge saadan Tilflugt, bleve frelsede, maatte det hedde, at saadant var skeed ved den himmelske Dronnings Forbøn og Bistand. Man seer udi alle Lande visse Qvinder efter mange Aars Ufrugtbarhed omsider at føde. Naar saadant efter Jomfrue Mariæ Paakaldelse skeer, maa det hedde Virkning af hendes Intercession; hvis

det

det ikke skeer, taber dog Dyrkelsen intet derved, saasom man tilskriver saadant adskillige andre Aarsager, saasom den bedendes svage Troe ꝛc. Man haver nyeligen hørt, siger min Autor, at Kongen af Spanien, da han udi det Aar 1700 var nær ved Døden, blev reddet, efterdi man iblandt andre Helligdomme tilbragte ham et Mariæ Billede, strax tog ingen i Betænkning at tilskrive vor Frue af Beelen (thi saa kaldtes sammesteds Maria) saadan Frelse. Og er det troeligt, at, hvis Kongen kort derefter ikke var falden udi en nye Svaghed, som giorde Ende paa hans Liv, samme Vor Frue af Beelen jo skulde have været kommen udi Anseelse frem for alle andre Mariæ Billeder, og at de Spanske Prædikantere ikke havde villet forglemme at tale herom som et stor Mirakel. Det er uden Tvivl de Romerske Præste, som have begyndt at foregive, at Christus vel have reserveret sig Dommen, men overdraget sin Moder Naadens Uddeling. Intet er kraftigere Tonder til Devotion. Deraf flyder saaledes, at man tilskriver hende og ikke GUD alle Gavers Uddeeling, og holder for, at alt det Gode, som Mennesker bevises, erholdes ved den hellige Jomfrues Forbøn, item, at GUd haver givet hende blinde Sedler eller Cartes blanches, for at antegne de Sollicitanter, som hun meest ynder. En naturlig Følge heraf er denne, at den største Tilliid og Kiærlighed maa opvækkes til hende. Man kand i saa Maade ikke forundre sig over, at Dyrkelsen udi Romerske Lande haver faaet den Skikkelse, som vi see den at have. Mon det ikke er den

rette Kilde dertil? Saa vidt Mr. Bayle. Intet kand være sindrigere skrevet. Thi derudi er overalt saadan Rimelighed, at man ingen nærmere Aarsag kand udfinde til Helgenes især Jomfrue Mariæ Dyrkelse, som paa visse Steder er voxen til den Grad, at GUD undertiden er ligesom bleven forglemt, eller i det ringeste anseet som en Konge, der haver overdraget Regierings-Sager og Omsorg for Mennesker til sine Favoriter, til hvilke han haver givet blinde Sedler og Cartes blanches. Til Mr. Bayles anførte Aarsager til Jomfrue Mariæ overmaade store Dyrkelse kand legges denne. Man plejede paa hellige Steder at danne JEsu Skikkelse, som et Barns udi Jomfuens Arme. Dette foraarsagede først, at man ikke kunde tilbede Sonnen uden tillige med Moderen; og, saasom Jomfruens store Billede faldt meer udi Øjene, blev Hoved-Dyrkelsen med Tiden forflyttet fra Barnet til Moderen. Den grove Idée, som Almuen gior sig over aandelige Ting, og hvorudi den bestyrkes af interesserede Lærere, haver ogsaa bragt Mennesker udi den Indbildning, at det er anstændigere og sikkere at holde sig til en Regentinde end til Sønnen, som de saae afmalet som et spædt Barn. Adskillige Exempler kand anføres til Beviis herpaa. Jeg vil ikkun mælde om en Historie, som Henricus Stephanus vidner at være udi Frankrig. En enfoldig Person tilbad sig engang en Naade af Barnet, som var forestillet udi Mariæ Arme. Da han var udi denne Andagt, gav een, som havde skiulet sig udi en Krog, ham et ubehageligt Svar, og det

udi

udi et fiint Lyd, som det kunde være et Barns Stemme. Hvorudover Solicitanten blev vreed, og sagde: Lad din Moder tale, som er kommen til skiønsom Alder, og som haver meere Forstand. Til saadanne U-rimeligheder kand Mennesker bringes, efterdi de domme om himmelske og aandelige Ting efter jordiske og kiødelige. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CDXLIV.

Til * *

Jeg takker for det mig tilskikkede Skrift om den hellige Inqvisition, som er stiftet udi nogle Roman-Catholske Lande. En saadan Histories Læsning kand nok sætte et medlidende Menneske udi Fyr og Flamme, og opvække Afskye for den Roman-Catholske Geistlighed. Dog maa man ikke skiære alle over een Kam. Thi der findes Roman-Catholiker, der selv fordømme saadan Haardhed: Nogle aabenbare, og andre, af Frygt for at blive sværtede som Kiættere, hemmeligen. Man maa ogsaa tilstaae, at den Vold og Haardhed, som haver været ovet mod Protestanter og andre Secter, er overalt nu omstunder bleven meere tempereret, saa at mange skiemme sig ved deres Forfædres Bedrifter, og ikke uden Bevægelse læse de Tragœdier, som er spillede udi den Romerske Kirke, sær udi Begyndelsen af Lutheri Reformation og en lang Tiid derefter, da det mestendeels overalt blev holdet for en Christelig Dyd at forfølge Vildfarende med Fængsler, Sværd, Ild og de grueligste Piinsler. Jeg siger mestendeels overalt, efterdi der ogsaa udi Reformationens Tiid og kort derefter fandtes visse Personer, der tilkiendegave den Mishag, som de funde udi saadan oved Vold. Derpaa kunde vises adskillige Exempler; men jeg

vil her alleene lade mig noje med at anføre et Brev som Kejser Maximilianus 2. tilskrev Lazaro Schwendio ungefehr to Aar for sin Død, saa lydende:

Min kiære Schwend!

Jeg haver bekommet og læset din Skrivelse. Den Sorg og Bedrøvelse, som du tilkiendegiver over min Svaghed, er mig heel angenehm, saasom jeg veed, at den flyder af et oprigtigt Hierte. Den almægtige GUD, udi hvis Hænder Alting er, maa disponere over mig efter sin behagelige Villie. Jeg velsigner ham for alt hvad som mig hænder: Thi der er ingen uden han, som veed hvad som mig er tienligt eller skadeligt. Jeg underkaster mig derfor hans Villie: Thi Verdens Sager giver ikkun liden Fornøjelse og Roelighed; og man seer intet uden Utroeskab og Falskhed. GUD forbarme sig over os, og afvende disse onde Ting fra Christendommen! Sandelig, nærværende Tiders Tilstand kand nok forvirre Hiernen, naar man tænker derpaa. Jeg begynder, GUD være Lov! at forbedre mig noget udi Helbred, og at gaae med en Stok. Jeg kand ikke bifalde den barbariske og tyranniske Maade, paa hvilken de Franske have tracteret Amiralen, (Hoved for Hugenoterne) og hans Tilhængere: Og mit Hierte er færdigt at briste af Sorg over den Tidende, at min Svoger, (Carl 9. i Frankriig) haver samtykket et saa vederstyggeligt Blodbad. Endskiønt jeg veed vel,

at andre have meere Deel udi Regieringen end han, saa kand jeg dog ikke undskylde en saadan Misgierning. GUD give, at han havde raadført sig med mig herom! jeg skulde have givet ham et sundt Raad; jeg skulde aldrig have samtykket saadant Anslag. Det er for ham en Plet, som han neppe nogen Tiid kand aftoe. GUD forlade dem, som have havt Deel udi denne Gierning! Jeg frygter, at de med Tiden ville blive betalede med samme Myndt. Du siger meget fornuftigen, at Religions-Sager bør ikke afgiores med Sværd. Enhver som haver mindste Gnist af Dyd og Gudsfrygt, eller mindste Kierlighed til Fred og Samdrægtighed, kand ikke bifalde saadant. JEsus Christus og hans Apostle have lært os anderledes. De betienede sig ikke af andet Sværd end af deres Tunge, og søgte ikke at undervise uden med GUDs Ord, og med et Levnet, som er overeensstemmende med Christi Lærdom. Vi bør efterfølge deres, ligesom de have efterfuldt Christi Exempel. Ellers burte disse voldsomme Folk efter saa lang Erfaring være overbeviiste om, at Tvistighederne ikke kand afgiores med gruelige Piinsler, og at det er en Sygdom, som ikke kand cureres ved Incisioner og Chirurgiske Knive. Kort at sige, disse voldsomme Midl r mishage mig meget: Og kand jeg ikke bifalde dem, saa længe GUD lader mig beholde min Forstand. Dette vil jeg ikke dølge for dig, at der ere fundne nogle dumdristige Løgnere, som ikke have undseet sig ved at foregive, at dette Parisiske Blodbad, som er øved mod de Franske Hugenoter,

er

er skeed med mit Vidende og Samtykke. Men jeg kræver GUD til Vidne, at man derudi giør mig U-ret. Deslige Bagvaskelser ere ikke nye. Jeg haver tilforn været saadant underkasted. Jeg overlader GUD Hævnen, naar han finder den at være fornøden. Angaaende Nederlandene, da kand jeg ej heller bifalde den Vold, som der øves. Tvertimod jeg erindrer mig ofte at have tilskrevet Kongen af Spanien, og givet ham milde Raad. Men de Spanske Anslage have meere formaaet hos ham. De mærke nu omsider, hvilke falske Mesures de have taget, og at de selv ere Aarsagerne til all den Uheld, som er hændet. Mit Raad var herudi nyttigst. Jeg skulde have ønsket at forekomme disse skiønne Provinciers Ødeleggelse. Og, endskiønt man ej haver fuldt mit Betænkende, saa vil jeg dog stedse blive ved atgive samme Raad. GUD give, at noget godt derved kunde udvirkes, og at Spanierne vilde staae fra deres voldsomme Midler. Spanierne og de Franske maa herudi giøre, hvad dem lyster, de skulle dog engang giøre GUD Regnskab for deres Gierninger. Hvad mig er angaaende, da vil jeg altiid med GUds Hielp stræbe at betiene mig af ærlige og christelige Midler, saasom jeg er forsikkret om, at GUD vil sætte mig udi Stand til at forfremme hans Ære, og ved mine Raad og Gierninger at være det menneskelige Kiøn til Nytte. Naar jeg saadant i agttager, foragter jeg Verden, som er fuld af Ondskab og Fordærvelse. Jeg befaler dig GUD, og beder, at

 han

han vil dirigere Alting til Christendommens og alle Menneskers Beste.

MAXIMILIANUS.

Wien den 22 Febr. 1574.

Dette Brev fortiener at indføres udi alle Kirke-Historier, saasom man deraf seer denne Kejsers christelige Hiertelav, item, at endogsaa paa de Tider, da Religions-Forfølgelse blev anseet som en heroisk Dyd, der ere fundne Mennesker, som have anseet den som den hæsligste Plet, hvilken det menneskelige Kiøn kand paasættes. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CDXLVI.

Til * *

Du skriver, at den Resolution, som jeg haver fattet, udi levende Live at bortgive Indkomsterne af min Formue, haver givet Anledning til adskillige Domme. Nogle meene, at, saasom en saadan Gierning er usædvanlig, maa den ogsaa være daarlig. Vellystige Mennesker, som holde for, at man ikke kand have Penge nok, saalænge Materie gives til Vellyst, ansee Tingen som et selsomt Paradox. Gniere og giærrige Mennesker, hvilke udi deres største Overflod dog intet have at miste, domme ej heller anderledes herom. De, som af min hidindtil førte agtsomme Oeconomie have domt mig at være meget paaholden, holde det for en Virkning af Alderdoms Skrobelighed, og sige: Manden maa gaae i Barndom: Thi det er ellers en Metamorphosis; som ingen kand begribe. De, som hvert Aar jage efter nye Titler, og som om andre domme efter dem selv, meene, at man derved kunde have for Øjene det samme Maal, hvortil de selv sigte, ej i agttagende, at intet strider meer mod saadant forfængeligt Sigte, end deslige Gierninger, hvorved man skiller sig ved de Midler, som udi en glimrende Stand meest behøves. Jeg agter ikke at tilkiendegive Motiverne til dette mit Foretagende for Folk, som intet kand begribe hvad

som i deres Land er usædvanligt; thi Briller ere til ingen Nytte for Blinde. Jeg lader dem derhos raisonnere udi denne Materie, indtil den afløses af en anden. Jeg kunde ellers let vise de Første, at alt, hvad som er udsædvanligt, er just derfor ikke daarligt. Jeg kunde anføre Exempler af andre Nationers Historier, at saadant af de fornuftigste Mænd ofte er skeed. For vellystige Mennesker kunde jeg giøre denne min Gierning forstaaelig ved at forestille dem, at min Helbred og Constitution tillader mig ikke at vige fra min gamle tarvelige Levemaade; og, hvis de dertil svarede, at, om min Constitution ikke tillod mig Kræsenhed udi Mad og Drikke, kunde jeg anvende Indkomsterne af min Formue paa en distingueret Opførsel, som med min Stand var convenable, saa kunde jeg sige dem dette, at jeg fører mig ligesaa prægtig op som nogen af de meest glimrende petits Maitres, og at jeg holder Carosse, Phaëton, 4re Laqveier, et heel Spand Hæste, et par Maitresser, og andet, hvorved en saa kalden honnete Homme søger at distinguere sig; thi de Penge, som jeg aarligen giver til bedre Brug ere tilstrækkelige til saadan Eqvipages Underholdning, hvilken i sig selv er u-nyttig, og derforuden ikke kand til veje bringe nogen Distinction udi disse Tider, da man seer Folk af maadelig Stand at age i forgyldte Carosser, og at lade sig see udi Eqvipage, som en Ambassadeur ikke kunde skiæmme sig ved udi et Indtog. Til dem, som tilskrive denne min Gierning Alderdoms Skrøbelighed, kunde jeg sige, at Gierningen er heller Beviis paa Sindets Vigueur, saasom Erfarenhed vi-

viser, at Penge-Giærrighed tilvoxer med Alderen, og at man seer gamle Agonisanter at negte deres Born sømmelig Underholdning. Endelig kunde jeg sige dem, som holde for, at en saadan Gavmildhed sigter til at bane sig Vej til hojere Æres Trin, at den derimod er det stærkeste Beviis paa Contrarium, saasom intet er u-rimeligere end at tragte efter hojere Stand, og tilligemed at skille sig ved de Midler, hvorved saadan Stand skal vedligeholdes. Saadant kunde jeg altsammen sige, hvis det var Umagen værd at prædike for Dove. Jeg haver dog mærket, at dette mit Foretagende haver fundet Bifald hos de fornuftigste Folk, hvilke let have kunnet begribe mine anførte Motiver, som ere disse. Jeg haver stedse holdet Penge-Giærrighed for een af de Fejl, som meest vanhælder Mennesker. Jeg haver ved adskillige Midler søgt at befrie mig fra Mistanke derom: Men den tarvelige Levemaade, hvortil min Constitution og Humeur haver bundet mig, haver foraarsaget, at man haver holdet for, at mit Levnet ikke haver svaret til min Lærdom. Ved denne min nyelig tagne Resolution kand man nu fuldkommeligen komme af Drommen, og klarligen see, at jeg anseer Penge heller som en Byrde end som en Herlighed, og at jeg haver besluttet, at vise en Liberalitet, hvorudi faa, endogsaa af de saa kaldne Penge-Foragtere, Folk ville efterfølge mig. Min anden Motif hertil er min Alder, som nærmer sig til 70 Aar, og som paaminder mig at skille mig ved Fortred og Bekymringer, som Midlers Forvaltning med sig fører, helst, saasom jeg tilligemed er chargered med Universitetets Oeconomie, som jeg paa nogen Tiid haver forestaaet ex nobili officio, men nu i

Hen-

Henseende til Alder og Skrøbelighed maa skille mig ved. Dette have fornuftige Folk strax begrebet, og derfor styrket mig i mit Forsæt, allerhelst, eftersom jeg herved haver taget den Præcaution intet udi mit levende Live af Ejendommen selv at abaliene, eftersom ethvert Menneske er adskillige Hændelser underkasted, men Aar for Aar at fornye Donationer af min Formues Indkomster, og at lade mig nøje med mit Stipendio, hvilket jeg som Senior ved Universitetet nyder. Om ellers udi denne Gierning er nogen Merite, derom vil jeg lade andre dømme. Du seer, at de af mig dertil anførte Motiver sigte allene til at vise dens Rimelighed og at giøre den forstaaelig: Thi ingen kand sige, at den nogen Tiid haver hørt mig at regne saadant til Fortieneste. Jeg ønskede ellers gierne at vide, hvo som her corresponderer med udenlandske Nouvellister, paa det at man kunde formane ham til at informere sig om en Ting, førend han fører den udi Pennen: Thi alt, hvad som jeg derom haver læset udi fremmede Aviser, er falskt fra Begyndelsen til Enden. Nouvellisten taxerer mit Gods, og skriver om dets Værdi med saadan Tilforladenhed, ligesom han selv kunde have været beskikket til Vurderings-Mand. Og det værste er, at han betager denne min Gierning all sin Merite, i det at han giør en reen Donation til en interesseret Contract. Dette, saavel som adskilligt andet, bør jeg dog ikke legge paa Hiertet, saasom jeg er vant til at see mine beste Gierninger ved ubillige Fortolkninger, meest censurerede. Man maa derfor ikke lade sin Iver til det Gode forkiølne, men blive ved at efterleve sin Pligt, og at opbygge andre ved sit Exempel. Jeg forbliver &c.

Ende paa den fierde og sidste Part.

